

რევაზ ბრძელიძე

**საეროვნებათაშორისო
ქავეშირურთიერტობა
განვითარებულ სოციალისტურ
საზოგადოებაში**

(საქართველოს სსრ მაგალითზე)



თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი—1975

წინამდებარე მონოგრაფია წარმოადგენს ისტორიულ-სოცოლოგიური ხასიათის გამოკვლევას, რომელშიც გაშუქებულია საეროვნებათაშორისო კავშირუთიერთობის ძირითადი პრობლემები განვითარებულ სოციალიტურ საზოგადოებაში ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მრავალეროვანი რესპუბლიკის — საბჭოთა საქართველოს მაგალითზე.

ნაშრომი განკუთვნილია სტუდენტების, ასპირანტების, მეცნიერ-მუშაკებისა და აღნიშნული საკითხებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1975

10601

Г

М—608(08)—75

შ ი ნ ა რ ს ი

შესავალი

5

თ ა ვ ი I

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის კვლევის მეთოდოლოგიური საკითხები	24
§ 1. მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლები ადამიანთა ურთიერთობის არსისა და მნიშვნელობის შესახებ	25
§ 2. საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის სტრუქტურა, სუბიექტი და ისტორიული ტიპები	37
§ 3. კლასობრივია და ეროვნული. სოციალურია და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის შესახებ	50
§ 4. თანამედროვე ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიური კონცეფციების კრიტიკა	65

თ ა ვ ი II

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის გაძლიერების ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური საფუძვლები	78
§ 1. კომუნისმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა — საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის გაფართოების ეკონომიური საფუძველი	79
§ 2. მოსახლეობის მიგრაციისა და მრავალეროვნულობის ზრდა საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის განვითარების პირობებში	101
§ 3. სოციალისტური დემოკრატიის განვითარება და სრულყოფა — საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის გაფართოების პოლიტიკური საფუძველი	122

თ ა ვ ი III

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის როლი კულტურისა და ყოფაცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნების განვითარებაში	138
§ 1. საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის და ფორმით ეროვნული, შინაარსით სოციალისტური კულტურის ინტერნაციონალური საფუძვლის განმტკიცება	139
§ 2. საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისობა და ორენოვნება	159

§ 3. საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისო და ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნიკური წიშნების განვითარება	180
---	-----

თ ა ვ ი V

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისო სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხები	198
§ 1. საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისო და ცვლილებები სსრ კავშირის ხალხთა ეროვნულ ფსიქოლოგიაში	199
§ 2. საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნული სიამაყე — საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისო გაძლიერების ფაქტორი	223

თ ა ვ ი V

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისო და მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა	239
§ 1. მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ძირითადი მიმართულებანი და საშუალებანი განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში	240
§ 2. მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისო გაფართოების პირობებში	259
და ს კ ე ა	286
Резюме	303
Summary	347

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

სსრ კავშირში სოციალიზმის სრული და საბოლოო გამარჯვება, განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების აშენება ახალი ეტაპის დასაწყისია ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარებაში. ამ ეტაპის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნებია — სოციალისტური ერების ყოველმხრივი, თანდათანობითი დაახლოება. მათი სრული ეკონომიური, პოლიტიკური და სულიერი ერთობის მიღწევა, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება, ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბება და განვითარება.

კომუნისტური შშენებლობის პირობებში ეს პროცესები მიმდინარეობს სოციალისტური ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარებაში ორი ურთიერთდაკავშირებული პროგრესული ტენდენციის გულდასმით გათვალისწინების საფუძველზე. „გასულწლებში პარტიის ხელმძღვანელობით, — ნათქვამია XXIV ყრილობისადმი სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენებაში, — გადაიდგა ახალი ნაბიჯები თითოეული მოძმე საბჭოთა რესპუბლიკის ყოველმხრივი განვითარების გზაზე, ჩვენი ქვეყნის ერთა და ეროვნებათა შემდგომი თანდათანობითი დაახლოების გზაზე. ეს დაახლოება მიმდინარეობს ეროვნულ თავისებურებათა გულდაგულ გათვალისწინების, სოციალისტურ ეროვნულ კულტურათა განვითარების პირობებში. როგორც მთელი ჩვენი კავშირის საერთო ინტერესების, ისევე მასში შემავალი თვითეული რესპუბლიკის ინტერესების მუდმივი გათვალისწინება — ასეთია პარტიის პოლიტიკის არსი ამ საკითხში“.¹

ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპი საბჭოთა მკვლევარების წინაშე ახალ ამოცანებსა და პრობლემებს აყენებს. განვითარებული სოციალიზმის პირობებში იგი მოითხოვს ეროვნული ურთიერთობის ყველა პროცესისა და

¹ სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, თბ., 1971, გვ. 97.

ტენდენციის კიდევ უფრო ღრმა შემოქმედებით კვლევა-ძიებას, საბჭოთა ხალხების ძმური თანამშრომლობისა და კავშირურობის ფორმებისა და მეთოდების სრულყოფას, ეროვნული ურთიერთობის მეცნიერული მართვისა და პროგნოზირების მიზნით სათანადო დასკვნებისა და რეკომენდაციების შემუშავებას.

მართალია, ამჟამად ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული საკითხი გადაჭრილია მთლიანად და საბოლოოდ, მაგრამ განვითარებული სოციალიზმის პირობებში იგი როდი კარგავს თავის მნიშვნელობას და აქტუალობას. სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის ზეიმზე¹ ლ. ი. ბრეჟნევმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „...ჩვენ მთლიანად გადაწყვეტეთ ეროვნული საკითხი მის იმ ასპექტებში, როგორც რევოლუციამდელი წარსულისაგან მივიღეთ. მაგრამ ეროვნული ურთიერთობა მომწიფებული სოციალიზმის საზოგადოებაშიც რეალობაა, რომელიც მუდამ ვითარდება, ახალ პრობლემებსა და ამოცანებს აყენებს. პარტია მუდამ ყურადღებას უთმობს ამ საკითხებს, დროულად წყვეტს მათ მთელი ქვეყნისა და თითოეული რესპუბლიკის ინტერესების, კომუნისტური მშენებლობის ინტერესების შესაბამისად“.¹

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში ეროვნული ურთიერთობის ღრმა მეცნიერულ კვლევას მძლავრი თეორიული ბაზა შეუქმნა და დიდი სტიმული მისცა სკკპ ახალმა პროგრამამ. პარტიის XXIII და XXIV ყრილობების ისტორიულმა გადაწყვეტილებებმა, სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის საიუბილეო მასალებმა, რომლებშიც შეჯამებული და განზოგადებულია კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის მდიდარი ისტორიული გამოცდილება, შემოქმედებითად განვითარებულია მარქსისტულ-ლენინური თეორია და პროგრამა ეროვნულ საკითხში, ჩამოყალიბებულია პარტიის ამოცანები ეროვნული ურთიერთობის დარგში.

საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ეროვნული ურთიერთობის თეორიისა და პრაქტიკის მთელი რიგი საკითხების შემოქმედებითად დამუშავების საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა საკავშირო საკოორდინაციო თათბირმა, რომელიც 1963 წლის ოქტომბერში ქ. ფრუნზეში ჩატარდა და სოციალიზმიდან კომუნიზმზე გადასვლის პირობებში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების პრობლემებს მიეძღვნა.

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, თბ., 1972, გვ. 31.

ამ საკავშირო ფორუმმა მკვლევართა ყურადღება გაამახვილა ეროვნული ურთიერთობის შესწავლის სფეროში არსებულ სერიოზულ ხარვეზებზე. თათბირის მიერ მიღებულ რეკომენდაციებში ხაზგასმულია, რომ, ჯერ ერთი, ეროვნულ საკითხზე გამოქვეყნებული ბევრი ნაშრომის თეორიული დონე საკმარისად მაღალი არ არის. ამ შრომებში ძალზე სუსტად მუშავდება პარტიის პროგრამისა და კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკის მიერ წამოყენებული მნიშვნელოვანი და აქტუალური საკითხები. მეორე, არ ტარდება ფართო და სისტემატური ხასიათის კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევები ეროვნული ურთიერთობის დარგში. ამ თემატიკის სოციოლოგიური შრომები ნაკლებად ემყარება კონკრეტულ ფაქტებს და სოციალური სტატისტიკის მონაცემებს. მესამე, მთელ რიგ რესპუბლიკებში საკმარისი ყურადღება არ ეთმობა სსრ კავშირში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპისა და მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის საკითხების მეცნიერულ დამუშავებას.¹

აღნიშნული რეკომენდაციების მიღებიდან ათ წელზე მეტი გავიდა. ამ მოკლე დროში ბევრი რამ გაკეთდა სსრ კავშირში ეროვნული ურთიერთობის პრობლემატიკის უფრო ღრმად შესწავლისა და ამ სფეროში სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის კოორდინაციის მიზნით. საკავშირო მასშტაბით არაერთი დისკუსია, სამეცნიერო სესია და კონფერენცია ჩატარდა ერისა და ეროვნული ურთიერთობის თეორიის აქტუალურ საკითხებზე.

1966—1968 წ.წ. ჟურნალ „Вопросы истории“-ს ფურცლებზე მიმდინარეობდა ხანგრძლივი დისკუსია ერის ცნების რაობასთან დაკავშირებით. ამ დისკუსიაში საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სხვადასხვა დარგის 50-ზე მეტმა სპეციალისტმა მიიღო მონაწილეობა. დისკუსიამ, რომელიც ერისა და ეროვნული ურთიერთობის თეორიის კომპლექსური შესწავლის ცდას წარმოადგენდა, ფართო გამოხმაურება პოვა.² მან ხელი შეუწყო თანამედროვე მეცნიერების დონეზე ეროვნული საკითხის მარქსისტულ-ლენინური თეორიის შემოქმედებით დამუშავებას, კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკის საფუძველზე ერისა და ეროვნული ურთიერთო-

¹ Рекомендации Всесоюзного координационного совещания по проблеме «Развитие национальных отношений в условиях перехода от социализма к коммунизму». М., 1964, стр. 4.

² ერის ცნების საკითხზე გამართულ დისკუსიას გამოეხმაურნენ ჟურნალები «Вопросы философии», «Философские науки», «Народы Азии и Африки», «Дружба народов» და სხვ.

ბის თეორიის სრულყოფა-განვითარებას. მიუხედავად იმისა, რომ დისკუსიამ ვერ გადაწყვიტა მის წინაშე მდგარი ძირითადი ამოცანა და ვერ მოგვცა ერის ცნების ახლებური განმარტება, მან მაინც დადებითი როლი შეასრულა მეცნიერული აზრის წინსვლაში, ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების კვლევა-ძიების გაცხოველების საქმეში.

ერის ცნების საკითხზე ჩატარებულმა დისკუსიამ ცხადყო, რომ ეროვნული საკითხის მარქსისტულ-ლენინური თეორია უფრო ღრმად უნდა სწვდებოდეს როგორც ჩვენი ქვეყნის შიგნით, ასევე მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე ეროვნულ პროცესებს, იძლეოდეს მომწიფებული პრობლემების ღრმამეცნიერულ ანალიზს და კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის განუხრელი განხორციელებისათვის მტკიცე თეორიულ ბაზას ქმნიდეს.

დისკუსია ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გასცდა. ბურჟუაზიულმა იდეოლოგიამ იგი საკუთარი კლასობრივი მიზნებისთვის, ეროვნულ საკითხში ანტიკომუნისტური პროპაგანდის გაძლიერებისათვის გამოიყენა.

ამერიკის შეერთებული შტატებისა და დასავლეთ გერმანიის ანტიკომუნისტურმა ჟურნალებმა ამ დისკუსიასთან დაკავშირებით სპეციალური ნომრები გამოუშვეს და ერთხელ კიდევ სცადეს „დაესაბუთებინათ“, თითქოს ეროვნული საკითხი სსრ კავშირში გადაწყვეტილი არ არის.¹

ამერიკულმა ჟურნალმა „კომუნიზმის პრობლემები“, რომელიც ვაშინგტონში გამოდის, დიდი ტირაჟით გამოსცა სპეციალური კრებული სათაურით „ეროვნებანი და ნაციონალიზმი საბჭოთა კავშირში“. კრებულში წარმოდგენილია ლენინური ეროვნული პოლიტიკის ფალსიფიკატორთა მთელი პლეადა (ა. ბრამბერგი, რ. პაიპსი, გ. ჰოდნეტი, ლ. ტილეთი, ვ. ვარდისი, გ. უილერი, ვ. დადრიანი, რ. სალივანტი და სხვ.). ამ პირწავარდნილ ანტიკომუნისტა სტატიებში გაყალბებულია კომუნისტური პარტიის ეროვნული პოლიტიკის რეალური შედეგები, მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს მშენებლობის ისტორიული გამოცდილება, სსრ კავშირში ხალხთა მეგობრული კავშირურთიერთობის ნამდვილი შინაარსი.

¹ «Problems of Communism» September-October, 1967, Washington. Special issue. Nationalities and Nationalism in the USSR; «Osteuropa», 1968, № 2.

შესავალ წერილში ჟურნალის რედაქტორი ა. ბრამბერგი შავით თეთრზე წერს, რომ ეროვნული პრობლემა საბჭოთა კავშირში დღემდე გადაუჭრელია, რის გამოც ტრადიციული წინააღმდეგობა ადგილობრივ ნაციონალიზმსა და ასიმილაციის ოფიციალურ პოლიტიკას შორის არათუ არსებობს, არამედ მთელი ძალით იჩენს თავს და საბჭოების ხელისუფლებას დიდ საფრთხეს უქმნის.¹

პარკარდის უნივერსიტეტთან არსებული რუსული საკვლევო ცენტრის დირექტორი პროფესორი რ. პაიპსი ამავე კრებულში მოთავსებულ სტატიაში „ეროვნული პრობლემის „გადაწყვეტა“ აღნიშნავს, რომ ხალხებმა შორის შუღლი და მტრობა რასაც მეფის რუსეთში ჰქონდა ადგილი, საბჭოთა რეჟიმის პირობებში კიდევ უფრო გამწვავდა და გაძლიერდა. „შეიძლება დაბეჯითებით ვთქვათ, დაასკვნის იგი, რომ ეროვნული პრობლემა საბჭოთა კავშირში გადაუჭრელია. რომ იგი გაცილებით უფრო მწვეველ დგას ახლა, ვიდრე მაშინ. როცა კომუნისტებმა ხელში აიღეს ძალაუფლება“.²

კრებულის ერთ-ერთი ავტორი — ჰოდნეტი სტატიაში „რა არის ერი“ ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ერის ცნების საკითხზე ჟურნალ „ვოპროსი ისტორიის“ ფურცლებზე გამართულმა ცნობილმა დისკუსიამ გამოავლინა დიდი წინააღმდეგობა და უთანხმოება საბჭოთა ავტორებს შორის, რაც, მისი აზრით, საბჭოთა კავშირში ეროვნული ურთიერთობის მართვის პრობლემას გაართულებს. უფრო მეტიც, ამ უთანხმოებაში გ. ჰოდნეტი მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს დაშლის სიმპტომებსაც კი ხედავს.³

ლ. ტილეტი სტატიაში „ნაციონალიზმი და ისტორია“ უარყოფს იმ ხალხებს შორის მეგობრობის შესაძლებლობას, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ეთნიკური, ისტორიული, კულტურული, ფსიქოლოგიური ნიშან-თვისებებით. მას წარმოუდგენლად მიაჩნია მეგობრობა, მაგალითად, ქართველებსა და ესტონელებს, მოლდაველებსა და იაკუტებს და სხვა ხალხებს შორის, რომლებიც მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ეთნიკურ-ფსიქოლოგიური, კულტურული და ისტორიული თავისებურებებით. ამის გამო ადამიანთა მრავალეროვანი ერთობის თვით იდეაც კი ტილეტს მიუღებლად მიაჩნია, რადგან ასეთი ერთობა, მისი

¹ «Problems of Communism», 1967, № 5, p. 3.

² იხ. დასახელებული ჟურნალი, გვ. 131.

³ იქვე, გვ. 14.

აზრით, ხალხთა ფსიქოფიზიკურ სპეციფიკასთან შეუთავსებელია.¹

როგორც ვხედავთ, ანტიკომუნიზმის იდეოლოგიები ლენინური ეროვნული პოლიტიკის ფალსიფიკაციის მიზნით ერთობ მარტივ ხერხებს იყენებენ, მათთვის სასურველს სინამდვილედ წარმოგვიდგენენ, ხოლო შემდეგ საკუთარი ფანტაზიის უღლეურ ნაყოფს დიდი პათოსით გმობენ. მაგრამ ეს ხერხი, როგორც იტყვიან, „არ ახალისა, ძველია“, ანტიკომუნიზმის ცნობილი ფანდია, რომლის გამოაშკარავება არცთუ ისე ძნელია. საბჭოთა სინამდვილე, სსრ კავშირის ხალხთა ძმური თანამშრომლობისა და მეგობრობის ყოველდღიური პრაქტიკა თავისთავად უარყოფს ბურჟუაზიული იდეოლოგიების მონაპოვრს ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული ურთიერთობის გამწვავებას, სოციალისტური ერების გაუცხოებისა და განკერძოების ტენდენციების ზრდის შესახებ.

ამ ბოლო წლებში დიდი ისტორიული თარიღების — ოქტომბრის რევოლუციის 50 წლისთავის, ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავისა და სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის აღსანიშნავ საიუბილეო თარიღებთან დაკავშირებით მოსკოვში, ვოლგოგრადში, კიევში, ტაშკენტში, თბილისში, ბაქოში, ერევანში, მახაჩკალაში, კაუნასში და ჩვენი ქვეყნის სხვა ქალაქებში რამდენიმე ათეული სამეცნიერო კონფერენცია თუ სესია გაიმართა, რომლებიც ლენინური ეროვნული პოლიტიკის გამარჯვებისა და მისი მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობის პრობლემატიკას მიეძღვნა.²

სოციალისტური ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის თანამედროვე პრობლემატიკაზე მომუშავე მკვლევარი ამ კონფე-

¹ «Problems of Communism», 1967, № 5, p. 36

² Единство советского патриотизма и пролетарского интернационализма, Волгоград, 1967; Теоретические вопросы социалистического интернационализма, вып. I — V, М., 1968; Торжество ленинской национальной политики КПСС, Махачкала, 1968; Советский народ — новая историческая общность людей, Волгоград, 1969; Национальное и интернациональное в жизни народа, Киев, 1970; Ленинизм и современная идеологическая борьба в национальном вопросе, Каунас, 1970; Торжество ленинской национальной политики в Закавказье, Тбилиси, 1970; Ленинские принципы интернационального воспитания трудящихся, Таллин, 1971; Актуальные вопросы развития национальных отношений в свете решений XXIV съезда КПСС; М., 1972; Закономерности формирования советского народа как новой исторической общности людей, М., 1972; Тезисы докладов научной конференции, посвященной 50-летию образования СССР; Ереван, 1972 და სხვ.

რენციებსა და სესიების მასალებში ბევრ საინტერესო ფაქტობრივ მონაცემსა და თეორიულ ნააზრევს იპოვის მისთვის საინტერესო საკითხებზე.

სსრ კავშირში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ა. გ. აგაევის, ი. ვ. ანოშკინის, ს. მ. არუთინიანის, ა. კ. აზიზიანის, ე. ა. ბაგრამოვის, ტ. ი. ბურმისტროვას, ა. მ. ეგიაზარიანის, ე. ვ. თადევოსიანის, ნ. დ. კამარის, მ. პ. კიმის, მ. ი. კულიჩენკოს, ს. ტ. კალტახჩიანის, პ. მ. როგაჩოვის, მ. ნ. როსენკოს, მ. ა. სვერდლინის, ი. პ. ცამერტიანის, ა. ი. ხოლმოგოროვის, მ. ს. ჯუნუსოვის, ნ. დ. ჯანდილდინის და სხვა ავტორების გამოკვლევებმა, რომლებშიც ღრმად და საფუძვლიანად არის გაშუქებული სოციალისტური ერების აყვავებისა და დაახლოების, მათი სრული ერთიანობის მიღწევის. მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებისა და განვითარების სხვადასხვა ასპექტები.¹

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების კვლევა-ძიების თვალსაზრისით განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების პერიოდი. ჩვენი მრავალეროვანი სახელმწიფოს ნახევარსაუკუნოვან იუბილესთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა ბევრი საინტერესო ნაშრომი, რომლებშიც შეჯამებულია კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ზელისუფლების ისტორიული ბრძოლის გამოცდილება თავისუფალ ხალხთა ნებაყო-

¹ М. Д. Камарин, К полному единству. О расцвете и сближении наций СССР на путях к коммунизму, М., 1962; М. С. Джунусов, О диалектике развития национальных отношений в период строительства социализма и коммунизма, М., 1963; А. Г. Агаев, к вопросу о теории народности, Махачкала, 1965; А. М. Егизарян, Об основных тенденциях развития социалистических наций СССР, Ереван, 1965; Э. А. Баграмов, Национальный вопрос и буржуазная идеология, М., 1966; С. М. Арутюнян, Нация и ее психический склад, Краснодар, 1966; П. М. Рогачев, М. А. Свердлов, Нация—народ—человечество, М., 1967; М. И. Росенко, Строительство коммунизма и закономерности развития социалистических наций, Л., 1968; С. Т. Калтахчян, Ленинизм о сущности наций и пути образования интернациональной общности людей, М., 1969; Т. Ю. Бурмистрова, Теория социалистической наций, Л., 1970; Э. В. Тадевосян, В. И. Ленин о государственных формах решения национального вопроса в СССР, М., 1970; А. И. Холмогоров, Интернациональные черты советских наций, М., 1970; Н. Джандильдин, Природа национальной психологии, Алма-Ата, 1971.

ფლობითი კავშირის შექმნისათვის, ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული საკითხის სრულად და საბოლოოდ გადაწყვეტისათვის.

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ცალკეულ პრობლემებზე ქართველმა საზოგადოებათმცოდნეებმა არაერთი საინტერესო ნაშრომი გამოაქვეყნეს.

გ. ჟვანიას მონოგრაფიაში „ამიერკავკასიის ბოლშევიკების ბრძოლა ხალხთა მეგობრობის ლენინური იდეებისათვის“ (რუს. ენაზე, თბილისი, 1963) ღრმად არის გაშუქებული ხალხთა ლენინური მეგობრობის ჩამოყალიბების ისტორიული საფუძვლები, ამიერკავკასიის ხალხების ერთობლივი ბრძოლა ცარიზმისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ, ინტერნაციონალიზმის პრინციპი ბოლშევიკური ორგანიზაციების საქმიანობაში, რომელიც, ვ. ი. ლენინის დახასიათებით, დიდხანს და წარმატებით ხორციელდებოდა კავკასიაში.

მართალია, ხალხთა ლენინური მეგობრობა სოციალიზმის უდიდესი მონაბოვარია, მაგრამ მისი ფესვები ღრმად არის გამჯდარი ისტორიულ წარსულში, როცა ჩაგრული ხალხები ერთობლივად იბრძოდნენ სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ. გ. ჟვანიას წიგნის ღირსება სწორედ ის არის, რომ იგი კარგად წარმოაჩენს ამ ერთობლივი ბრძოლის გმირულ ტრადიციებს. რაც ჩვენს ეპოქაში ხალხთა ურღვევ ლენინურ მეგობრობაში გადაიზარდა.

ვ. მერკვილაძის ნაშრომში „კომუნიზმის მშენებლობა და სოციალისტური ერების შემდგომი დაახლოება“ (თბილისი, 1963) განხილულია სოციალისტური ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპის ძირითადი თავისებურებანი. დახა-

¹ Ленинизм и национальный вопрос в современных условиях. Ред. колл. П. Н. Федосеев и др. М., 1972; СССР — великое содружество народов-братьев, М., 1972; Советский Союз и современный мир, Прага, 1972; Советский народ и диалектика национального развития, Баку, 1972; М. И. Куличенко, Национальные отношения в СССР и тенденции их развития, М., 1972; М. П. Ким, Советский народ — новая историческая общность, М., 1972; А. К. Азизян, Ленинская национальная политика в развитии и действии, М., 1972; Д. А. Чугаев, Коммунистическая партия организатор Союза Советских Социалистических республик, М., 1972; Э. В. Тадевосян, Советская национальная государственность, М., 1972; И. П. Цамерян, Теоретические проблемы образования и развития советского многонационального государства, М., 1973; А. П. Серцова, Социализм и развитие нации, М., 1973.

სიათებულია სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების შემდგომი დაახლოების გზები და საშუალებანი.

ჩვენი რესპუბლიკისა და ამიერკავკასიის ეკონომიური რაიონის მაგალითზე ნაშრომში კარგად არის ნაჩვენები, თუ როგორ მტკიცდება სოციალისტური ერების დაახლოების ეკონომიური საფუძვლები კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობის პროცესში. მაგრამ ნაშრომის მცირე მოცულობამ ავტორს საშუალება არ მისცა უფრო ღრმად და ფართოდ განეხილა ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალ ეტაპთან დაკავშირებული ძირითადი საკითხები.

1965 წელს გამოცემულ ე. ბურჟუაზიის მონოგრაფიაში „სოციალისტური ერები განვითარების ახალ ეტაპზე“ შედარებით ვრცლად არის გაშუქებული ამიერკავკასიის მოძმე რესპუბლიკების ეკონომიური და კულტურული კავშირურობის თობა კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში. ფაქტობრივი მასალებისა და სტატისტიკური მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ავტორი დამაჯერებლად გვიჩვენებს სოციალისტური ერების განვითარებისა და დაახლოების დიალექტიკურად ურთიერთდაკავშირებულ პროცესს ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალ ეტაპზე.

ა. კაკულიას ბროშურაში „ეროვნულ ურთიერთობათა განვითარების ორთუნდენცია კომუნიზმის მშენებლობის დროს“ (თბილისი, 1966) ახსნილია ეროვნულ საკითხში ორი ისტორიული ტენდენციის მოქმედების კანონზომიერებანი კაპიტალიზმისა და სოციალისტური საზოგადოების პირობებში. ავტორი ვ. ი. ლენინის მიერ აღმოჩენილ ორ ტენდენციას ეროვნულ საკითხში სოციალიზმის დროს მოქმედ ტენდენციებთან აიგივებს და მათ ორივე ფორმაციისათვის დამახასიათებელ საერთო-სოციოლოგიურ კანონად მიიჩნევს.¹ ასეთი შეხედულება სამართლიანად იქნა გაკრიტიკებული და უკუგდებული ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში. რადგან კაპიტალისტური და სოციალისტური ერები თვისებრივად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ეკონომიური ბაზისით, პოლიტიკური ზედნაშენით, კლასობრივი სტრუქტურითა და სულიერი სამყაროთი, ამიტომ კაპიტალიზმის დროს მოქმედი ორი ტენდენცია ეროვნულ საკითხში არ შეიძლება მექანიკურად გადავიტანოთ სო-

¹ „კაკულია, დასახილვებული შრომა, გვ. 7-8.

ციალისტურ საზოგადოებაზე და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების საერთო-სოციოლოგიურ კანონად გამოვაცხადოთ.¹

1966 წელს გამოქვეყნდა ი. კაჭარავას საინტერესო შრომა „ქართველი ხალხის ეროვნული კონსოლიდაციის ეტაპები (დასკვნები და განზოგადებანი)“, რომელიც ქართველი ხალხის ერად ჩამოყალიბების შესწავლის საქმეში ქართული საბჭოური ისტორიოგრაფიის მიღწევათა შეჯამების ცდას წარმოადგენს. მასში დასკვნისა და განზოგადების სახით წამოყენებულია ორიგინალური მოსაზრება ფეოდალური ერის ტიპისა და ქართველი ერის წარმოშობის ფეოდალური ეტაპის შესახებ, რომელიც, სამწუხაროდ, ფაქტობრივი მასალით არ არის დადასტურებული.²

აღსანიშნავია, რომ ზემოაღნიშნულ დისკუსიაში მონაწილე არც ერთ ავტორს არ დაუყენებია ფეოდალური ერის არსებობის საკითხი. მართალია, დისკუსიის შემდეგ ა. ნ. მნაცაკანიანმა გამოთქვა შეხედულება, რომ „ფეოდალიზმის ეპოქაში უკვე არსებობდნენ ერები“,³ მაგრამ ეს მოსაზრება ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გაკრიტიკებულია და შეფასებულია როგორც სერიოზული თეორიული შეცდომა.⁴

ა. სურგულაძის ნარკვევში „ერის ცნებისა და რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეტაპების შესახებ“ (თბილისი, 1970) მოცემულია ეროვნულ საკითხზე ჩატარებული დისკუსიის ღრმა ანალიზი, განხილულია ქართველი ხალხის ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესი, დახასიათებულია რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ძირითადი ეტაპები და ნიშნები.

ამ საყურადღებო გამოკვლევაში ა. სურგულაძეს ერის ძირითადი ნიშანთა შორის ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ნიშანიც შეაქვს.⁵ მსგავსი თვალსაზრისი ეროვნულ საკითხზე დისკუსიის მსვლელობაშიც გამოითქვა. მ. მნაცაკანიანი სახელმწიფოებრიობას საერთოდ ერის დამახასიათებელ ნიშნად თვლის,⁶ ხოლო

¹ ამის შესახებ ვრცლად იხ. რ. გრძელიძე, დ. ჭაბიძე, ლენინური თეორია და პროგრამა ეროვნულ საკითხში, თბილისი, 1972, გვ. 73-90.

² А. Н. Мнацаканян, Ленин и решение национального вопроса в СССР, Ереван, 1970, стр. 24.

³ «История СССР», 1972, № 3 стр. 140.

⁴ ა. სურგულაძე, დასახელებული შრომა, გვ. 19.

⁵ М. О. Мнацаканян, нация и национальное государство, «Вопросы истории», 1966, № 9, стр. 35.

3. როგაჩოვი, მ. სვერდლინი და ს. კალტახჩიანი ეროვნულ სახელმწიფოს მხოლოდ სოციალისტური ერის ნიშნად აღიარებენ.¹ ამავე დროს ერის ცნების საკუთარ განსაზღვრაში მათ ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ნიშანი შეტანილი არა აქვთ.

ბუნებრივია, რომ ეროვნული სახელმწიფო დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს ერის ეკონომიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში, მის კონსოლიდაციაში, მაგრამ. მიუხედავად ამისა, იგი მაინც არ შეიძლება მივიჩნიოთ ერის ერთ-ერთ ძირითად ნიშნად თუნდაც იმიტომ, რომ ერები ეროვნული სახელმწიფოებრიობის გარეშეც ყალიბდებიან და ვითარდებიან.

ჩვენი აზრით, ეროვნულ საკითხზე ჩატარებული დისკუსიის შემაჯამებელ სტატიაში სავსებით მართებულად არის მითითებული, რომ „მარქსი, ენგელსი, ლენინი, აღნიშნავდნენ რა სახელმწიფოებრიობის ფაქტორის დიდ როლს ერების ჩამოყალიბებაში, ეროვნულ სახელმწიფოებრიობას არ თვლიდნენ ერის ფორმირების აუცილებელ პირობად და მითუმეტეს მის ნიშნად“.²

გ. ბრეგაძის მონოგრაფიულ გამოკვლევაში „საქართველოში ეროვნული საკითხის ლენინური გადაწყვეტის ისტორიული მნიშვნელობა“ (თბილისი, 1970) ქართველი სოციალისტური ერის ჩამოყალიბებისა და განვითარების მაგალითზე ნაჩვენებია კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის გამარჯვება და მისი მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა. მონოგრაფიაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ეროვნულ საკითხზე სადისკუსიო მასალების ანალიზს. ავტორი ცალკე თავში სპეციალურად განიხილავს ერის ცნებისა და ტიპების საკითხს. იგი, ჩვენი აზრით, მართებულად და პრინციპულად აკრიტიკებს დისკუსიის თითქმის ყველა მონაწილის ცდას — გადასინჯონ მარქსისტულ ლიტერატურაში უკვე დამკვიდრებული ერის ცნებისა და ტიპების დახასიათება, მაგრამ ამავე დროს თვითონ გვთავაზობს ერის ცნების ისეთ განმარტებას, რომელიც ერის სტალინისეული განმარტების ოდნავ სახეშეცვლილი ვარიანტია.³

ა. გონაშვილის წიგნში „სოციალისტური ინტერნაციონალიზ-

¹ П. М. Рогачев, М. А. Свердлин, О понятии «нация», «Вопросы истории», 1966, № 1, стр. 37; С. Т. Калтахчян, к вопросу о понятии «нация», «Вопросы истории», 1966, стр. 43.

² К итогам дискуссии по некоторым проблемам теории нации, «Вопросы истории», 1970, № 8, стр. 95.

³ გ. ბრეგაძე. საქართველოში ეროვნული საკითხის ლენინური გადაწყვეტის ისტორიული გამოცდილება, თბილისი, 1970, გვ. 316.

მისა და პატრიოტიზმის ერთიანობა“ (თბილისი, 1972) ღრმად არის გაანალიზებული პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის არსი და მნიშვნელობა საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, ეროვნული შემოქმედებისა და ინტერნაციონალური ერთიანობის თანაფარდობის საკითხი საბჭოთა საქართველოს განვითარებაში. ამასთან, ავტორი მოკლედ განიხილავს ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ტენდენციებს კომუნიზმის მშენებლობის პროცესში როგორც, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზოგად და აუცილებელ ფონს საბჭოთა პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის დახასიათებისათვის. ამ ტენდენციების ავტორისეული ინტერპრეტაცია, ჩვენი აზრით, გაუმართლებელია.

სკკპ პროგრამაში, პარტიის XXII, XXIII და XXIV ყრილობების მასალებში და სხვა პარტიულ დოკუმენტებში ორი ისტორიული ტენდენცია ეროვნულ საკითხში განმარტებულია, როგორც, — ჩერ ერთი, სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ყოველმხრივი განვითარება და, მეორე, მათი თანდათანობითი დაახლოება¹.

სოციალისტური ერების განვითარებაში ამ საყოველთაოდ აღიარებული ორი ტენდენციის ნაცვლად ავტორი გვთავაზობს შემდეგ ტენდენციებს: პირველი — ერების ყოველმხრივი განვითარება, მეორე — მათი ურთიერთდახმარება და მეგობრობა, მესამე — ერების დაახლოება და, ბოლოს, ავტორის აზრით, კომუნისტური მშენებლობის პროცესში მოქმედებას იწყებს აგრეთვე ეროვნული განსხვავების თანდათანობითი გაქრობის ტენდენცია. ეროვნული ურთიერთობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ძირითადი და განმსაზღვრელია ზემოაღნიშნული პირველი ორი ტენდენცია.²

როგორც ვხედავთ, ავტორი სოციალისტური ერების თანდათანობით დაახლოებას ძირითად ტენდენციად არ მიიჩნევს, ხოლო ერების ურთიერთდახმარებას და მეგობრობას, რომელიც ამ დაახლოების საშუალებაა, ეროვნული ურთიერთობის ძირითად ტენდენციად თვლის. რაც შეეხება ეროვნულ განსხვავებათა ქრობის ტენდენციას — მისი მოქმედებისათვის კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე არავითარი საფუძველი არ არსებობს.

1 რ. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, თბილისი, 1967, გვ. 127; სკკპ XXII ყრილობის მასალები, თბილისი, 1962, გვ. 232; სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, თბილისი, 1971, გვ. 97.

2 ა. გ. ნაშვილი, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმისა და პატრიოტიზმის ერთიანობა, თბილისი, 1972, გვ. 56-67.

ამრიგად, უკანასკნელ ათწლეულში ეროვნულ საკითხზე გამოქვეყნებული ლიტერატურის მოკლე მიმოხილვაც კი ცხადყოფს, რომ განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ეროვნული ურთიერთობის პრობლემატიკა მკვლევართა დიდ დაინტერესებას იწვევს და ხშირად მწვავე დისკუსიის საგანიც არის. ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში ეროვნული საკითხის გაშუქების დროს უმთავრესი ყურადღება სოციალისტური ერების განვითარება-აღორძინების შესწავლას ექცეოდა. როგორც სკკპ XXIV ყრილობაზე ითქვა, ცალკეული რესპუბლიკების, ერებისა და ეროვნებების განვითარება-აყვავების შესახებ ბევრი მაღალ დონეზე შესრულებული ნაშრომი დაიწერა, რაც ძალზე მნიშვნელოვანი და საჭირო საქმეა. ამავე დროს არასაკმარისად შუქდება ერების დაახლოების, ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული ახალი ერთობის — საბჭოთა ხალხის შექმნის პროცესთან დაკავშირებული პრობლემები. დიდი ფაქტობრივი მასალის განზოგადების შედეგად ამ თემებზე არგუმენტირებული შრომების შექმნა, უეჭველია, ზელს შეუწყობს პარტიული ორგანიზაციების იდეოლოგიური მუშაობის შემდგომ გაძლიერებას, მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდას.¹

გარდა ამისა, სოციალისტური ეროვნული ურთიერთობის კვლევის პროცესში ადგილი ჰქონდა ერთგვარ ცალმხრიობას, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ ეს კვლევა, როგორც წესი, საბჭოთა რესპუბლიკების ეკონომიური და კულტურული ურთიერთობის სფეროთი იფარგლებოდა, ინსტიტუციონალურ ორგანიზაციათა დონეზე წარმოებდა. მაგრამ საეროვნებათაშორისო კავშირ-ურთიერთობა მარტოოდენ სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების მეშვეობით კი არ ხორციელდება, არამედ, პირველ რიგში, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა უშუალო კავშირ-ურთიერთობის ფორმით გამოიხატება. და სწორედ ეს უმნიშვნელოვანესი ასპექტი სოციალისტური ეროვნული ურთიერთობისა, რომელიც, თუ შეიძლება ითქვას, ჩვენი პარტიის ეროვნული პოლიტიკისა და ხალხთა მეგობრული კავშირ-ურთიერთობის ყველაზე მგრძნობიარე ბარომეტრია, მკვლევართა ყურადღებისა და სერიოზული შესწავლის გარეშე რჩებოდა. ეს კი კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკისაგან ეროვნული ურთიერთობის თეორიის ჩამორჩენას იწვევდა.

¹ XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза, Стенографический отчет, т. I, М., 1971, стр. 248.

ეროვნული ურთიერთობის პიროვნული და ინსტიტუციონალური ასპექტები, რა თქმა უნდა, მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან, რამდენადაც ყოველგვარი ურთიერთობა საზოგადოებაში ადამიანთა კავშირურთიერთობის მეშვეობით ხორციელდება. მაგრამ ამავე დროს ისიც ცხადია, რომ ეს ასპექტები ეროვნული ურთიერთობის გამოვლენის არსებითად განსხვავებული ფორმებია და ამიტომ მათი გაიგივება ან ერთი ფორმის მეორით შეცვლა, როგორც ეს სინამდვილეში ხდებოდა, სრულიად გაუმართლებელია.

ეროვნული ურთიერთობის პიროვნული ასპექტის შესწავლას სპეციალურ ლიტერატურაში მხოლოდ მას შემდეგ მიეძევა ჭეროვანი ყურადღება, როცა კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის პრაქტიკა თავის უფლებებში აღდგა.

სოციალისტური ეროვნული ურთიერთობის შესწავლისა და ანალიზის დროს ახლა სულ უფრო ფართოდ იყენებენ სოციოლოგიური კვლევის მეთოდებს. მაგალითად, სოციოლოგიური გამოკვლევის საფუძველზე ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში სწავლობენ საბჭოთა ერების ცხოვრებაში ინტერნაციონალური ნიშნების აღმოცენება-დამკვიდრების პროცესს, შუა აზიის რესპუბლიკებში მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდისა და შერეული ქორწინების საკითხებს, ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში, კერძოდ, საქართველოში შრომითი კოლექტივების პიროვნული ურთიერთობის ეროვნულ ასპექტს და ა. შ. მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელ წლებში ეროვნული ურთიერთობის კონკრეტულ-სოციოლოგიურმა შესწავლამ საკმაოდ ფართო ხასიათი მიიღო, ჯერ კიდევ ნაკლებად ქვეყნდება სოციოლოგიური კვლევის საფუძველზე შეარულებული შრომები.¹ ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ სო-

¹ Ю. В. А р у т ю н я н, Конкретно-социологическое исследование национальных отношений, «Вопросы философии», 1969, № 12; его же, О некоторых тенденциях в изменении культурного облика нации (по материалам экспериментального исследования в Грузии), «Советская этнография», 1973, № 4; Э. С. М е н а б д и ш в и л и, Количественный подход к исследованию национальных отношений в производственном коллективе. Тезисы к совещанию «Количественные методы в социальных исследованиях», Тбилиси, 1967; Л. М. Д р о б н ж е в а, О социальной однородности республик и развитии национальных отношений в СССР, 1967, № 1; М. Н. Г у б о г л о, Взаимодействие языков и межнациональные отношения в советском обществе, «История СССР», 1970, № 6; А. И. Х о л м о г о р о в, Единый и многонациональный, Рига, 1970; Социальное и национальное, М., 1973.

ციალური გამოკვლევის შედეგად მოპოვებული მასალების ანალიზს და განსაზოგადებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივი განვითარების ხელმძღვანელობისათვის, კერძოდ, ეროვნული ურთიერთობის მეცნიერების მართვისა და პროგნოზირებისათვის.

ამასთან დაკავშირებით სკკპ XXIII ყრილობამ სავსებით სწორად მიუთითა: „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განვითარება და მათი რეკომენდაციების დანერგვა პრაქტიკაში არანაკლებ დიდ-მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, ვიდრე საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მიღწევების გამოყენება მატერიალური წარმოებისა და ხალხის სულიერი ცხოვრების განვითარების სფეროში“.¹

ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული ურთიერთობის სოციოლოგიური კვლევა-ძიების საქმეს სულ რამდენიმე წლის ისტორია აქვს. ამ კვლევას მიზანდასახული და ინტენსიური ხასიათი მიეცა 1967 წლიდან, როცა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის კონკრეტულ-სოციალური კვლევის სექტორი ი. ვ. არუთინიანის ხელმძღვანელობით შეუდგა თანამედროვე სოციალურ-ეთნიკური პროცესების შესწავლას სპეციალურად შემუშავებული პროგრამით — სსრ კავშირში ერების განვითარებისა და დაახლოების სოციალურ-კულტურული პირობების ოპტიმიზაცია.²

ამ პროგრამით სოციოლოგიური გამოკვლევა ჩატარდა ჩვენი ქვეყნის ძირითად რეგიონებში — რუსეთის ფედერაციაში, ამიერკავკასიაში, ბალტიისპირეთსა და შუა აზიაში. ჩვენს რესპუბლიკაში 1971 წელს შესრულდა აღნიშნული გამოკვლევის ექსპერიმენტული ნაწილი, 1972 წელს კი ძირითადი. ეს უკანასკნელი ორ ეტაპად განხორციელდა. 1972 წლის აპრილში გამოკითხულ იქნა ქალაქების — თბილისისა და ქუთაისის მოსახლეობა (შესაბამისად 2065 და 630 კაცი), აგრეთვე ქართველი ინტელიგენციის სხვადასხვა ჯგუფები (400 კაცი). ხოლო იმავე წლის ივლისში გამოკითხვა ჩატარდა საქართველოს მთელ რიგ ქალაქებსა და რაიონებში, კერძოდ, გორში, ბორჯომში, ჭიათურაში, ცხაკაიაში, გურჯაანში, წითელ-წყაროში, სადაც გამოკითხული იქნა 1330 კაცი და კასპის, გურჯაანის, ბორჯომის, ჭიათურის, ცხაკაიას რაიონების 35 სოფელში — 1820 კაცი.

ამ გამოკვლევის შედეგები, რომელშიც აქტიური მონაწილეობა

¹ სკკპ XXIII ყრილობის მასალები, თბილისი, 1966, გვ. 105.

² ამ პროგრამის შესახებ იხ. Ю. В. А р у т ю н я н. Социально-культурные аспекты развития и сближения наций в СССР (программа, методика и перспективы исследования), «Советская этнография», 1972, № 3.

მიიღეს თბილისის უნივერსიტეტის მეცნიერული კომუნიზმისა და სოციოლოგიის კათედრებმა და ისტორიისა და ფილოსოფიის ფაკულტეტების სტუდენტებმა, ფართოდ არის გამოყენებული წინამდებარე ნაშრომში.

ამ ბოლო ათწლეულში ეროვნულ საკითხზე გამოქვეყნებული ლიტერატურის ერთ-ერთი არსებითი ხარვეზი ისაა, რომ მასში ნაკლებადაა გამოყენებული და განზოგადებული სოციალური სტატისტიკის მასალები, პირველ რიგში კი მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერების შედეგები.

ა. ცნობილია, თუ რაოდენ დიდ ყურადღებას უთმობდა ვ. ი. ლენინი სტატისტიკური მასალების ანალიზს საეროვნებათაშორისო კავშირურობის შესწავლის საქმეში. 1913 წლის 24 აგვისტოს იგი ასტრახანში გადასახლებულ ს. გ. შაუმიანს სწერდა: „აუცილებლად გამოვიგზავნეთ რაც შეიძლება მეტი მასალა ეროვნულ საკითხზე კავკასიაში... და კავკასიის ეროვნებათა სტატისტიკა და მასალა ეროვნებათა ურთიერთობაზე კავკასიაში, სპარსეთში, თურქეთსა და რუსეთში, ერთი სიტყვით ყველაფერი, რაც არის და რის შეგროვებაც შეგიძლიათ, გამოგზავნეთ“.¹

სოციალური სტატისტიკის მასალები, კერძოდ მოსახლეობის აღწერების შედეგები შეიცავენ საინტერესო ფაქტობრივ მონაცემებს მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდას. ეკონომიკისა და კულტურის აყვავების, ეროვნული და საეროვნებათაშორისო ენების განვითარების და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა კომპონენტების შესახებ, რომელთა გულდასმით შესწავლა და განზოგადება ამდიდრებს ერისა და ეროვნული ურთიერთობის თეორიას. ხელს უწყობს კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის წარმატებით განხორციელებას.

კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე ეროვნული ურთიერთობის შესწავლისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მოსახლეობის 1939, 1959 და 1970 წლების აღწერათა შედეგების შედარებით ანალიზს, რაც საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ-ეთნიკური ცხოვრების სფეროში მომხდარი ცვლილებები, განვსაზღვროთ ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ძირითადი ტენდენციები და პერსპექტივები განვითარებული სოციალიზმის პირობებში.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 35, გვ. 99.

ზემოაღნიშნულის გარდა, ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში სოციალურ-ეთნიკური პროცესების კვლევის დროს სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა სუბიექტური ფაქტორების ანალიზს. სავსებით სწორად მიუთითებდა ცნობილი საბჭოთა მეცლევარი ბ. ე. პორშნევი, რომ „ეროვნული საკითხის თეორიაში არ შეიძლება მთელი ყურადღება განსაკუთრებით ერის ობიექტურ ნიშნებზე გადავიტანოთ... ეროვნული ურთიერთობის განვითარების პროცესის გაგებისათვის ერის ობიექტურ ნიშნებთან ერთად დიდი მნიშვნელობა აქვს ისეთ ფაქტორებს. როგორცაა ეროვნული თვითშეგნება, ეროვნული გრძნობები და სხვა.¹

ეს განსაკუთრებით ითქმის ეროვნული ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების შესახებ, რომლებიც ეკონომიურ და სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებთან ერთად მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საეროვნებათაშორისო კავშირუბრთიერთობის განვითარებაში. ეროვნული საკითხის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტის დაუმუშავებლობა სხვა მომენტებთან ერთად იმ გარემოებამაც განაპირობა, რომ იგი საზოგადოების სოციალურ-ეთნიკური სტრუქტურის ერთ-ერთი რთული და შედარებით კონსერვატიული მხარეა. ამის გამო ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის შეუსწავლელი აღმოჩნდა ერისა და ეროვნული ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური პრობლემები.²

საეროვნებათაშორისო კავშირუბრთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური კუთხით შესწავლას არა მარტო წმინდა თეორიული, არამედ დიდი პრაქტიკულ-პოლიტიკური მნიშვნელობაც აქვს.

მისმა შეუფასებლობამ შეიძლება გამოუწირობელი ზიანი მიაყენოს ეროვნებათა კავშირუბრთიერთობის, ხალხთა მეგობრობის განმტკიცებისა და განვითარების საქმეს, დამატებითი ფსიქოლოგიური ბარიერები შექმნას სოციალისტური ერების შემდგომი დაახლოებისა და სრული ერთობის მიღწევის გზაზე. მაგრამ იმისათვის, რომ სასურველი ზემოქმედება მოვახდინოთ საეროვნებათაშორისო კავშირუბრთიერთობის რთულ კომპლექსზე, საჭიროა კარგად ვიცოდეთ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანების უშუალო ურთიერთობის რთული მექანიზმი, მისი მოქმედების კანონები. დადებითი საეროვნებათაშორისო განწყობის, ეროვნული ორიენტაციის აღმოცენებისა და ფიქსირების გზები, მეთოდები. ეს კი

¹ Б. Ф. Поршнев, Современные проблемы социальной психологии «Политическое самообразование», 1968, № 4, стр. 48.

² М. С. Джунусов, Современный этап развития национальных отношений в СССР, М., 1971, стр. 20.

საშუალებას მოგვცემს შევქმნათ საჭირო პირობები ეროვნული ურთიერთობის ჯანსაღი კლიმატისათვის, წინასწარ გამოვიცნოთ და გავითვალისწინოთ მოსალოდნელი ცვლილებები ეროვნული ურთიერთობის სფეროში და ამის საფუძველზე გადავწყვიტოთ მისი მართვისა და პროგნოზირების თეორიული და პრაქტიკული საკითხები.

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე სოციალიზტური ერების შემდგომი დაახლოების, ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებისა და განვითარების პრობლემები, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ჯერ კიდევ არასაკმარისად მუშავდება. მაგრამ საყურადღებოა, რომ „იმ შრომებშიც კი, სადაც განხილულია ინტერნაციონალიზმის საკითხები საბჭოთა საზოგადოებაში, უმეტეს შემთხვევაში მთელი სიღრმითა და კონკრეტულობით არ განიხილება საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის რთული ასპექტი „...ამ კავშირურთიერთობის სოციოლოგიური კვლევის გამოცდილება ეროვნულ რესპუბლიკებში ძალზე¹ ძუნწად შექდება შესაბამის ლიტერატურაში“.

წინამდებარე შრომაში შეძლებისდაგვარად გთვალისწინებუ-
ლია ამ ბოლო ათწლეულში ეროვნულ საკითხზე გამოქვეყნებული მრავალრიცხოვანი ლიტერატურის როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური მხარეები და ამის საფუძველზე მოცემულია განვითარებული სოციალიზმის პირობებში საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პრობლემის ისტორიულ-სოციოლოგიური შესწავლის ცდა ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მრავალეროვანი რესპუბლიკის — საბჭოთა საქართველოს მაგალითზე.

ამ მიზნით შრომაში, პირველ ყოვლისა, განხილულია საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის კვლევის მეთოდოლოგიური საკითხები: თანამედროვე პირობებში ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გაძლიერების ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური საფუძვლები; ნაჩვენებია სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ყოველმხრივი უშუალო კავშირურთიერთობის მნიშვნელობა მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის, მისი შემადგენელი სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური, პოლიტიკური და სულური ერთობის განმტკიცების, კულტურის, ყოფა-ცხოვრებისა და ფსიქოლოგიის საერთო კომუნისტური ნიშნების აღმოცენებისა

¹ XXIV съезд КПСС и исследование в области научного коммунизма, «Вопросы философии», 1971, № 7, стр. 12.

და დამკვიდრება-განვითარების პროცესში; გაშუქებულია მრავალ-ეროვნ საბჭოთა კოლექტივებში მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის ძირითადი თავისებურებანი, ფორმები და მეთოდები.

ბუნებრივია, რომ ყველა ამ საკითხის ამომწურავი ანალიზი და გამოკვლევა ერთი ავტორის ძალ-ღონეს აღემატება. საეროვნება-თაშორისო კავშირურთიერთობა მრავალწახნაგოვანი, კომპლექსური პრობლემაა, რომელიც საზოგადოებრივი ურთიერთობის ყველა სფეროს მოიცავს და ამიტომ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ყველა დარგის სპეციალისტის — ისტორიკოსის, ფილოსოფოსის, ეკონომისტის, სოციოლოგის, ლინგვისტის და ა. შ. ყურადღებისა და კვლევის საგანი უნდა იყოს. მხოლოდ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა და, პირველ რიგში, ისტორიის, ფილოსოფიის, სოციოლოგიის და სოციალური ფსიქოლოგიის გადაკვეთის არეებშია შესაძლებელი ამ პრობლემის ღრმამეცნიერულო, კომპლექსური შესწავლა, სისტემური ანალიზის მეთოდით გამოკვლევა. ეს კი საზოგადოებათმცოდნეების ერთობლივ შრომას, მკვლევართა მთელი კოლექტივის დაბაბულ მუშაობას მოითხოვს.

ამიტომ, ცხადია, ნაშრომი თავისუფალი არ იქნება ხარვეზები-საგან. ავტორი კმაყოფილებით მიიღებს და გაითვალისწინებს ყველა მართებულ შენიშვნას. /

თ ა ვ ი

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის კვლევის მეთოდოლოგიური საკითხები

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის, ისევე როგორც
ნებისმიერი სოციალური მოვლენის მონოგრაფიული შესწავლა
მოითხოვს, პირველ რიგში, საკვლევი პრობლემების მეთოდოლოგი-
ური საკითხების გაშუქებას, რადგან მხოლოდ ამ გზით არის შე-
საძლებელი კვლევა-ძიების მყარ, მარქსისტულ-ლენინურ ნიადაგ-
ზე დაფუძნება, კვლევის მთავარი მიმართულებისა და ძირითადი
ამოცანების სწორად განსაზღვრა, პრობლემატური საკითხების
ღრმა ანალიზი და სწორი თეორიული გადაწყვეტა.

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის კვლევის მე-
თოდოლოგიური საკითხების განხილვის საფუძველზე შევეცდებით
ვაჩვენოთ, ჯერ ერთი, ადამიანთა კავშირთაშორის კატეგორი-
ის არსი და მნიშვნელობა საერთოდ საზოგადოებრივი ურთიერთ-
ობისა და, კერძოდ, ეროვნული ურთიერთობის სისტემაში: მეორე,
დავაასიათოთ საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის სტრუ-
ქტურა, სუბიექტი და ისტორიული ტიპები; მესამე, გავაშუქოთ
კლასობრივისა და ეროვნულის, სოციალურისა და ფსიქოლოგიუ-
რის თანაფარდობა; მეოთხე, გადმოვცეთ ეროვნებათა კავშირთა-
შორის თანამედროვე ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიური
კონცეფციების კრიტიკა.

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის რთული და მრავალ-
ფაზიანობის პრობლემის მეცნიერული შესწავლის მეთოდო-
ლოგიური და თეორიული საფუძველია მარქსისტულ-ლენინური
მოძღვრება ადამიანთა ურთიერთობის შესახებ. ამიტომ საკვლევი
პრობლემის მეთოდოლოგიური საკითხების გაშუქებას ჩვენც სწო-
რედ ადამიანთა ურთიერთობის კატეგორიის განხილვით დავიწ-
ყებთ.

§ 1. მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლები ადამიანთა ურთიერთობის არსისა და მნიშვნელობის შესახებ

მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლების — კ. მარქსის, ფ. ენგელსისა და ვ. ი. ლენინის შრომებში, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ადამიანთა ურთიერთობის ფილოსოფიური კატეგორია ზოგადად ადამიანებს შორის ყოველგვარი ურთიერთობის აღმნიშვნელია, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მთელი ერთობლიობის გამომხატველია. კონკრეტულად კი ამ ცნებაში ადამიანთა ურთიერთობის სპეციფიკური, ლოკალური ფორმები იგულისხმება, მაგალითად, საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა,¹ საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ურთიერთობა და ა. შ.

ცნობილია, რომ ადამიანი საზოგადოებრივი არსებაა. ხოლო ადამიანთა მრავალმხრივი ურთიერთობა საზოგადოებრივი ურთიერთობის მთლიან სტრუქტურას ქმნის. შრომამ და მის პროცესში დამყარებულმა ურთიერთობამ შექმნა ადამიანი, აქცია იგი გონიერ არსებად, რომელიც ყოვლისშემქმნელი და ყოვლისშემძლეა, ყველაზე ძვირფასი ღირებულებაა ქვეყნად.

ადამიანი, როგორც საზოგადოებრივი არსება, მხოლოდ სხვა ადამიანებთან კავშირურთიერთობის პროცესში შეიცნობს თავის თავს, ამ გზით ამდიდრებს საკუთარ ცოდნასა და გამოცდილებას, ქმნის მატერიალურ და სულიერ ფასეულობას. ამის გამო მიუთითებდა კ. მარქსი, რომ „...ადამიანი ამქვეყნად არც სარკით იბადება და არც ფიხტეანური ფილოსოფოსის სახით: „მე — მე ვარ“, ამიტომ თავის თავს იგი ჭერ სხვა ადამიანში ხედავს, როგორც სარკეში. მხოლოდ მიმართებით ადამიან პავლესთან როგორც თავის მსგავსთან, ამყარებს ადამიანი პეტრე მიმართებას თავის თავთან როგორც ადამიანთან“.²

¹ აღსანიშნავია, რომ ტერმინები „общение“ და „отношение“ ქართულ ენაზე ერთი და იმავე მნიშვნელობით ითარგმნება — „ურთიერთობა“ (იხ. რუსულ-ქართული ლექსიკონი. თბილისი, 1958, ტომი II, გვ. 230, 345). ამიტომ საჭიროა „общение“-ს შესატყვისი ტერმინის გამონახვა ქართულში. აკად. პ. გუგუშვილი ამ ტერმინის ქართულ შესატყვისად გვთავაზობს ტერმინს „შეთიშვა (общение)“, „ადამიანთა შეთიშვა“ (იხ. პ. გუგუშვილი, სოციოლოგიური ეტიუდები, თბილისი, 1971, ტ. II, გვ. 101, 102, 103 და ა. შ.), რაც მარჯვე გამოთქმად არ მიგვაჩნია. „общение“ ქართულად ურთიერთობას, კავშირს ნიშნავს. ამიტომ, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილია ეს ტერმინი ასე გადმოვაქართულოთ — „კავშირ-ურთიერთობა“ და ამგვარად განვასხვაოთ ტერმინისაგან „отношение“ — „ურთიერთობა“.

² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტომი I, 1954, გვ. 71-72.

კ. მარქსი თავის ადრინდელ შრომებში, კერძოდ 1844 წლის ფილოსოფიურ-ეკონომიურ ხელნაწერებში, პირველად ხმარობს ადამიანთა კავშირურთიერთობის ცნებას და გვაძლევს მისი, როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის მოკლე დახასიათებას.

მარქსი ადამიანთა ურთიერთობის კატეგორიას მუშათა კლასის ერთიანობისათვის ბრძოლის თვალთახედვით განიხილავს და დაასკვნის: როცა კომუნიტი მუშები გაერთიანდებიან, მაშინ მათი მიზანი იქნება, პირველ ყოვლისა, სწავლა, პროპაგანდა და ა. შ. მაგრამ ამავე დროს ამ ურთიერთობის შედეგად მათ უჩნდებათ ახალი მოთხოვნილება კავშირურთიერთობისა და ის, რაც აქამდე საშუალება იყო, ახლა მიზანი ხდება... მათთვის აუცილებელია კავშირურთიერთობა, ერთ კავშირად გაერთიანება, საუბრები, რომელთა მიზანი კვლავ კავშირურთიერთობის განხორციელებაა.¹

ადამიანთა კავშირურთიერთობის ცნების შედარებით ვრცელი დახასიათება მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლებმა მოგვცეს პირველ ერთობლივ ნაშრომში — „გერმანული იდეოლოგია“ (1845—1846 წწ.). ამ შრომაში „კავშირურთიერთობის“ ცნებას კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, პირველ რიგში, განიხილავენ ენობრივი ურთიერთობის თვალსაზრისით, რადგან ენა, ისევე როგორც ცნობიერება, სხვა ადამიანებთან ურთიერთობის მოთხოვნილების საფუძველზე აღმოცენდა. ენა ადამიანთა კავშირურთიერთობის ძირითადი საშუალებაა. ენის გარეშე ნორმალური ადამიანური ურთიერთობა წარმოუდგენელია. ცხოველისათვის ურთიერთობა არ არსებობს როგორც კავშირურთიერთობა, რადგან იგი მოკლებულია ცნობიერებას და ენას.

შემდეგ, ადამიანთა კავშირურთიერთობას მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები განიხილავენ მატერიალური ურთიერთობის აზრით, საწარმოო, კლასობრივი, ეროვნული და ა. შ. ურთიერთობათა ერთობლიობის მნიშვნელობით. ამასთან, ადამიანთა კავშირურთიერთობის ფორმები და ტიპები იცვლება მწარმოებლური ძალების განვითარებასთან ერთად.

დასასრულ, ადამიანთა ურთიერთობის არსი „გერმანულ იდეოლოგიაში“ განმარტებულია სულიერი კავშირურთიერთობის აზრითაც, რომლის გარეშე შეუძლებელია საზოგადოებრივი პროგრესი, სულიერ ღირებულებათა შექმნა, მათი გავრცელება და განვითარება.

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, М., 1956, стр. 607.

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი კავშირურობის ფუნქციას ადამიანთა საზოგადოების სიცოცხლისუნარიანობის აუცილებელ, სპეციფიკურ პირობად თვლიდნენ და საზოგადოების განვითარებაში ამ ფუნქციის დიდი მნიშვნელობის შესახებ არაერთგზის მითითებდნენ. მართლაც, ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბება და ნორმალური განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ საზოგადოებაში, სხვა ადამიანებთან ურთიერთდამოკიდებულებისა და ურთიერთკავშირის პროცესში. ამიტომ წერდნენ მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები: „...ადამიანებს თავიანთი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება მხოლოდ საზოგადოების შიგნით შეუძლიათ, რომ საერთოდ ადამიანები თავიდანვე, იმ დროიდან, რაც ისინი არსებობენ, ერთმეორეს საჭიროებენ და მხოლოდ ამის მეოხებით შეეძლოთ განვითარებინათ თავიანთი მოთხოვნილებანი და ნიჭი და ა. შ., რომ მათ ერთმანეთთან ურთიერთობა დაამყარეს“.¹

მაშასადამე, ინდივიდის პიროვნებად ჩამოყალიბება და განვითარება სხვა ადამიანებთან კავშირურობის მეოხებით ხდება. ინდივიდის სულიერი სიმდიდრე, ინტელექტუალური განვითარების დონე მისი გარემომცველი კავშირურობის მრავალფეროვნებით არის განპირობებული. ეს უკანასკნელი კი საზოგადოების განვითარების დონეზეა დამოკიდებული: რაც უფრო მაღალია საზოგადოების მწარმოებლური ძალებისა და წარმოებითი ურთიერთობის სიმწიფის დონე, მით უფრო მრავალმხრივი და განვითარებულია ადამიანთა კავშირურობის ფორმები, მეოხები და საშუალებები.

როგორც მარქსი და ენგელსი მიუთითებენ, სოციალური ურთიერთობა პიროვნების ფორმირების, მისი ნიჭისა და უნარის გამოვლენის ძირითადი სფეროა. ამაშია სწორედ სოციალური ურთიერთობის მთავარი დანიშნულება. ეს კავშირურობა ადამიანის შინაგანი სამყაროს, მისი იდეების, გრძნობების, ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და შრომითი ჩვევების სიმდიდრეს ქმნის.²

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი „გერმანულ იდეოლოგიაში“ განსაკუთრებით ამახვილებენ ყურადღებას ადამიანთა კავშირურობის სოციალურ ბუნებაზე და მიუთითებენ, რომ ადამიანების პირადი, ინდივიდუალური ურთიერთობა ის საფუძველია, რომელზეც შენდება საზოგადოებრივი ურთიერთობის მთელი შენობა. მატერიალური, სულიერი და სხვა ურთიერთობა ელინდება ადამიან-

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, ფოიერბახი. მატერიალისტური და ადვალისტური შეხედულებების დაპირისპირებულობა, თბილისი, 1968, გვ. 140, 141.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 3, стр. 32—33, изд. второе.

თა უშუალო კავშირურთიერთობის სახით, რადგან ეს უკანასკნელი ნებისმიერი საზოგადოებრივი ურთიერთობის ფუნქციონირების აუცილებელი ფორმაა. ადამიანები ურთიერთშორის უშუალო კავშირსა და კონტაქტებს, უპირველეს ყოვლისა, იმის მეოხებით ამყარებენ, რომ გარკვეულ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში იმყოფებიან. ამ ურთიერთობათა კონკრეტული გამოვლინება კი უშუალო და პირადი კავშირურთიერთობის გზით, ინდივიდუალური ფიზიკური და სულიერი კონტაქტების მეშვეობით ხორციელდება.

ადამიანთა კავშირურთიერთობის საზოგადოებრივი ბუნების ნათელსაყოფად მარქსი და ენგელსი წერდნენ: თუ განვიხილავთ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, მაშინ თავიდანვე ცხადი გახდება, რომ ინდივიდები, რომელთა ურთიერთობაც ჩვენ პირადული გვეჩვენება, ერთმანეთთან კავშირურთიერთობას ამყარებენ მხოლოდ როგორც გარკვეული პიროვნებანი, როგორც ფეოდალი და ვასალი, მებატონე და ყმა და ასე შემდეგ.¹

წესიერული კომუნიზმის ფუძემდებლებმა ბოლომდე ამხილეს, ერთი მხრივ, მ. შტირნერი და მისი თანამოაზრენი, რომლებსაც ადამიანებს შორის ყოველგვარი ურთიერთობა კერძო, პირად ურთიერთობამდე დაჰყავდათ და, მეორე მხრივ, ფოიერბახი, რომელიც აიდეალებდა ადამიანთა ურთიერთობას და ამტკიცებდა, რომ ადამიანი ადამიანთან ერთობაში არის ღმერთი.²

მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ადამიანთა კავშირურთიერთობას საზოგადოებრივი ცხოვრების ძირითად პირობად თვლიდნენ. ისინი ადამიანთა ურთიერთობის ცნებაში გულისხმობდნენ არა მარტო ინდივიდთა პირად ურთიერთობას, როგორც ეს მარქსამდელ ფილოსოფიაში იყო მიჩნეული, არამედ მატერიალური და სულიერი ურთიერთობის მთელ კომპლექსს და ზავგასმით აღნიშნავდნენ, რომ ადამიანთა კავშირურთიერთობის მეშვეობით საზოგადოებრივი განვითარების მთელ მანძილზე ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა ისტორიულად არსებული ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობა, პირველ რიგში კი მატერიალური ურთიერთობა.³

როგორც ვხედავთ, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთობლიობა და, მაშასადამე, საეროვნებათშორისო ურთიერთობაც, არსებითად გავლენას ახდენს ადამიანთა კავშირურთიერთობაზე, მთე-

¹ Архив К. Маркса и Ф. Энгельса, т. 4, стр. 101—102.

² კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, ფოიერბახი. მატერიალისტური და იდეალისტური შეხედულებების დაპირისპირებულობა, გვ. 141.

³ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 3, стр. 439—440.

ლი საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკურ, ეკონომიურ და კულტურულ განვითარებაზე, პიროვნების სოციალურ-კლასობრივ და სოციალურ-ეთნიკურ სახეზე. ადამიანთა კავშირურთიერთობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კლასობრივი და ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებაში, ამა თუ იმ ერის, კლასისა და სოციალური ფენის ადამიანთა პიროვნებად ფორმირების საქმეში. თავის მხრივ პიროვნება, როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობის სუბიექტი, აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს იმ კლასობრივ თუ სოციალურ-ეთნიკურ ერთობაზე, რომლის წევრიც არის იგი.

ახასიათებდნენ რა ადამიანთა კავშირურთიერთობის დიდმნიშვნელოვან როლს ცალკეული ინდივიდის სოციალურ-ეთნიკური განვითარების პროცესში, მარქსი და ენგელსი წერდნენ: „...ინდივიდის ნამდვილი სულიერი სიმდიდრე მთლიანად დამოკიდებულია მის ნამდვილ ურთიერთობათა სიმდიდრეზე... მხოლოდ ამის გამო ცალკეული ინდივიდები თავისუფლებიან სხვადასხვა ეროვნული და ადგილობრივი ჩარჩოებისაგან, ამყარებენ პრაქტიკულ კავშირს მთელი მსოფლიოს წარმოებასთან (აგრეთვე, სულიერ წარმოებასთანაც) და შესაძლებლობა ეძლევათ შეიძინონ იმის უნარი, რომ ისარგებლონ მთელი დედამიწის ამ ყოველმხრივი წარმოებით (ყოველივე იმით, რაც ადამიანებს შეუქმნიათ)“.¹

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი სოციალური და ეროვნული პროცესების შესწავლისა და განზოგადების დროს ნიადაგ იმით ხელმძღვანელობდნენ, რომ ეროვნული საკითხი, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა სოციალური საკითხის, საზოგადოებრივი ურთიერთობის განუყოფელი შემადგენელი ნაწილია. აქედან გამომდინარე, ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის მოგვარების წინასწარ პირობა იქცნეირული კომუნიზმის ფუძემდებლები თვლიდნენ სოციალური საკითხის გადაწყვეტას, ბურჟუაზიის ბატონობის დამხობასა და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებას. პროლეტარიატის გამარჯვება ბურჟუაზიაზე, მიუთითებდა კ. მარქსი, ამავე დროს ყოველგვარი სამრეწველო და ეროვნული კონფლიქტების დაძლევის ნიშნავს, რომლებიც დღეს ხალხებს შორის შუღლსა და მტრობას ბადებს. ამის გამო ბურჟუაზიაზე პროლეტარიატის გამარჯვება ყველა ჩაგრული ერის განთავისუფლების ნიშანია.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლებმა შეიმუშავეს ეროვნული საკითხის პროლეტარული გადაწყვეტის, ნებაყოფლობითი და

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, ფიქრებათა. მატერიალისტური და იდეალისტური შეხედულებების დამირისპირებულობა, გვ. 62.

თანასწორუფლებიანი საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ჩამოყალიბების ძირითადი პრინციპები, რომელთა შორის უმთავრესია: სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება და სოციალისტური საზოგადოების აშენება; ერთა თვითგამორკვევის უფლების განხორციელება თვით ცალკე, დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოყოფამდე; სრული ეროვნული თანასწორუფლებიანობის მიღწევა, ეროვნულ უმცირესობათა თავისუფალი განვითარების უზრუნველყოფა; მშრომელთა ინტერნაციონალისტური სულისკვეთებით აღზრდა, ეროვნული და რასობრივი მტრობისადმი შეურიგებლობა; ეროვნული და ინტერნაციონალური, ადგილობრივი და საერთოსახელმწიფოებრივი ინტერესების სწორად შეხამება.

მარქსისტულ-ლენინურმა მოძღვრებამ თეორიულად დაასაბუთა, ხოლო სოციალისტური მშენებლობის გამოცდილებამ პრაქტიკულად დაადასტურა, რომ მხოლოდ „სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება ქმნის ყველა შესაძლებლობასა და პირობას ყოველგვარი ეროვნული ჩაგვრის მოსპობისათვის, ერთიან სახელმწიფოდ თავისუფალ და თანასწორუფლებიან ერთა და ეროვნებათა ნებაყოფლობითი გაერთიანებისათვის“.¹

ეროვნული ანტაგონიზმის, ეროვნებათა მტრული ურთიერთდამოკიდებულებისა და გაუცხოების სოციალ-ეკონომიური საფუძველია წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების არსებობა, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია. სოციალისტური რევოლუცია ძირეულად გარდაქმნის წარმოებით ურთიერთობას და ამით საფუძველს აცლის ხალხთა შორის შუღლსა და მტრობას, ერების შიგნით ანტაგონისტურ კლასობრივ წინააღმდეგობას. სოციალიზმი ბოლოს უღებს ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციას, ამკვიდრებს წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე საზოგადოებრივ საკუთრებას, რომელიც საბჭოთა საზოგადოებაში ეროვნებათა თანასწორობისა და მეგობრული კავშირურთიერთობის ეკონომიური საფუძველია.

მტრული საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ეკონომიური საფუძველების აღმოფხვრას მარქსი სოციალისტური რევოლუციის უპირველეს ამოცანად თვლიდა. ხალხები რომ ნამდვილად გაერთიანდნენ, წერდა იგი, საერთო ინტერესები უნდა ჰქონდეთ. მაგრამ მათი ინტერესები რომ საერთო იყოს, ამისათვის აუცილებელია არსებული საკუთრებრივი ურთიერთობის მოს-

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, თბილისი, 1967, 22. 19.

პოზა, რადგან ეს საკუთრებრივი ურთიერთობა განაპირობებს ერთი ხალხის მიერ სხვა ხალხების ექსპლოატაციას.¹

გაბატონებული და ჩაგრული ხალხების კავშირურთიერთობის მაგალითზე მარქსმა და ენგელსმა ცხადყვეს, რომ არ შეიძლება თავისუფალი იყოს ხალხი, რომელიც ჩაგრავეს სხვა ხალხებს, რადგან გაბატონებული ერი სხვებზე ძალადობით საკუთარი მონობის ბორკილებს ჰედავს. სწორედ ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ლენინს, როცა იგი ეროვნებათა ჩაგვრის პოლიტიკას რუსეთში ორმაჲ კეტს ადარებდა, რომელიც, ერთი მხრივ, „უცხოტომელს“ სცემდა, ხოლო მეორე მხრივ — რუს ხალხს.

ჩაგრული ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესწავლისა და განზოგადების საფუძველზე მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლებმა ნათლად უჩვენეს, თუ რა დიდი უბედურება შეიძლება მოუტანოს ეროვნული ჩაგვრის პოლიტიკამ, მტრულმა საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობამ არა მარტო ჩაგრული ქვეყნების ხალხებს, არამედ გაბატონებული ერების მშრომელ მასებსაც. ეს კარგად ჩანს ინგლისისა და ირლანდიის ურთიერთობის მაგალითზე.

1856 წელს ფ. ენგელსმა ირლანდიაში იმოგზაურა და საკუთარი თვალით იხილა ინგლისის კოლონიზატორული პოლიტიკის შედეგები ამ ქვეყანაში. ამავე წლის 26 მაისს ენგელსი მარქსს სწერდა — ირლანდიაში ცხადად ჩანს, რომ ინგლისის მოქალაქეთა ეგარეთ წოდებული თავისუფლება კოლონიურ ჩაგვრაზეა დაფუძნებულიო.

საუკუნოვანი სოციალური და ეროვნული ჩაგვრით დაბეჩავებულ და ფიზიკური გადაშენების გზაზე მდგარ ირლანდიელ ერს ენგელსი შემდეგნაირად ახასიათებდა: „სისტემატური ჩაგვრის გამო ისინი ხელოვნურად გადაქცეული არიან სრულიად ღატაკ ერად, რომლის ცნობილ სპეციალობას შეადგენს ის, რომ ინგლისს, ამერიკას, ავსტრალიას და სხვ. მიაწოდოს კახპები, შავი მუშები, სუტენერები, ავანაკები, მატყუარები, მათხოვრები და სხვა უქნარები“.²

მარქსისა და ენგელსის აზრით, ინგლისში სოციალური რევოლუციის დაჩქარებისათვის აუცილებელი იყო გადამწყვეტი დარტყმის მიყენება ინგლისელი ლენდლორდებისათვის ირლანდიაში, რადგან ინგლისის მუშათა კლასის მონობის ბორკილები აქ იჭედებოდა. ინგლისის მუშათა კლასის განთავისუფლების წინასწარ პი-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 4, стр. 371.

² კ. მარქსი, ფ. ენგელსი. რჩეული წერილები, 1949, გვ. 88-89.

რობას წარმოადგენდა ინგლისისა და ირლანდიის იძულებითი კავშირის შეცვლა თანასწორი და თავისუფალი კავშირით, რაც ინგლისელ და ირლანდიელ მუშებს შორის ეროვნულ ანტაგონიზმს საბოლოოდ აღმოფხვრიდა.¹

ასეთი იყო მარქსისა და ენგელსის მიერ შემუშავებული ინტერნაციონალური პოლიტიკა ირლანდიის საკითხში, რომლის განხორციელებაც ნიადაგს მოამზადებდა სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის უღლისაგან ორივე ქვეყნის მშრომელთა განთავისუფლებისათვის. ასეთი პროგრამით მარქსი და ენგელსი ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით ზრდიდნენ ინგლისელ და ირლანდიელ მუშებს, რომელთა შორის არაკეთილსასურველი საეროვნებათაშორისო განწყობა სუფევდა. აუტანელი კოლონიური ჩაგვრის გამო ირლანდია დიდი რაოდენობით აწვდიდა ინგლისის ბაზარს იაფ მღუშახელს, რომელიც შრომის ბირჟაზე ინგლისის პროლეტარიატს კონკურენციას უწევდა, მის საარსებო პირობებს აუარესებდა.

ჩვეულებრივ ინგლისელ მუშას, — სწერდა კ. მარქსი ზ. მაიერსა და ფოგტს 1870 წლის 9 აპრილს, — სძულს ირლანდიელი მუშა როგორც კონკურენტი, რომელიც მისი ცხოვრების ძაშუალო დონეს დაბლა სწევს. ის მის წინააღმდეგ გაბატონებული ერის წევრად გრძნობს თავს და სწორედ ამიტომ თავისი არისტოკრატებისა და კაპიტალისტების ხელში იარაღად იქცევა ირლანდიის წინააღმდეგ და ამით განამტკიცებს მათს ბატონობას თვითონ თავის თუხზე.²

ინგლისელ და ირლანდიელ მუშებს შორის არსებული მტრული დამოკიდებულება კ. მარქსს ინგლისის მუშათა კლასის უძლურების წყაროდ მიაჩნდა და დაუნდობლად იბრძოდა მის წინააღმდეგ. ამ ანტაგონიზმის თაობაზე ინტერნაციონალის გენერალურმა საბჭომ 1872 წლის 9 აპრილს, მარქსის ინიციატივით, მიიღო დეკლარაცია, რომელშიც ხაზგასმულია, რომ ეროვნული ანტაგონიზმი ინგლისელი და ირლანდიელი მუშებისა კლასობრივი ბატონობის ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენია, როგორც ინგლისში, ასევე ირლანდიაში. დეკლარაციაში გადაჭრით არის დაგმობილი ინგლისის კოლონიური პოლიტიკის მძიმე შედეგები ირლანდიაში.³

მარქსისა და ენგელსის თანმიმდევრულ კლასობრივ-პროლეტარულ პოლიტიკას ირლანდიის საკითხში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან იგი მჩაგვრელი და ჩაგრული ხალხების პრო-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 16, стр. 407:

² კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, გვ. 254-255.

³ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 18, стр. 627.

ლეტარებს ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით ზრდიდა, ერთიან ძალად რაზმავდა კაპიტალის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

მტრული საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ლიკვიდაციისა და ხალხებს შორის თანასწორუფლებიანი კავშირურთიერთობის დამკვიდრების ერთ-ერთ ძირითად პირობად მარქსსა და ენგელსს მიაჩნდათ განთავისუფლებული ხალხების თვითგამორკვევის უფლების განხორციელება.

გ. იუნგისადმი გაგზავნილ წერილში კ. მარქსი ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ ხალხთა თანასწორუფლებიანობის მოთხოვნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება შესრულდეს, თუ ერთა თვითგამორკვევის უფლება განხორციელდებაო. ფ. ენგელსი შრომაში „ძალდატანების როლი ისტორიაში“ (1888 წ.) წერდა: იმისათვის, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს საერთაშორისო მშვიდობა, პირველ ყოვლისა, საჭიროა აღმოიფხვრას ყოველგვარი ეროვნული შეხლა-შემოხლა, თვითუფლება ხალხმა უნდა მოიპოვოს ეროვნული დამოუკიდებლობა და საკუთარ სახლში სრული ბატონ-პატრონი იყოს.¹

ერთა თვითგამორკვევის უფლებას, ეროვნული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების იდეას მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის ამოცანებს უკავშირებდნენ და უქვემდებარებდნენ. მათ ღრმად სწამდათ, რომ ვერც ერთი ეროვნების ხალხი ვერ იგემებდა თავისუფლების ნაყოფს, ვიდრე მუშა მონად რჩებოდა, მტკიცედ სჯეროდათ, რომ ერების შიგნით კლასობრივი ანტაგონიზმის აღმოფხვრასთან ერთად ეროვნულ შუღლსა და მტრობას ბოლო მოეღებოდა.

გ. ლენინმა იმპერიალიზმის ეპოქაში, ახალი ისტორიული ვითარების შესაბამისად, განავითარა ერთა თვითგამორკვევის პრინციპი. მან აღადგინა თვითგამორკვევის უფლების რევოლუციური შინაარსი, რომელიც მეორე ინტერნაციონალის ოპორტუნისტებმა ანექსიების წინააღმდეგ ბრძოლის იარაღიდან ანექსიების გამართლების იარაღად გადააქციეს.

მაგრამ ლენინი მხოლოდ თვითგამორკვევის იდეის რევოლუციური შინაარსის აღდგენით როდი დაკმაყოფილდა. როგორც ი. ბ. სტალინი შენიშნავს, ლენინიზმმა გააფართოვა თვითგამორკვევის ცნება, განმარტა იგი, როგორც დამოკიდებული ქვეყნებისა და კოლონიების ჩაგრულ ხალხთა სრული გამოყოფის უფლება, როგორც

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 21, стр. 422:

ერების დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი არსებობის უფლება.¹

ერთა თვითგამორკვევის პრინციპის დიალექტიკურად დაყენების თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს ვ. ი. ლენინის ცნობილი ფორმულა — „გამოყოფა—გაერთიანებისათვის“. ერთა თავისუფალი თვითგამორკვევის მოთხოვნა თვითმიზანი როდია. იგი სრულიადაც არ ნიშნავს გამოყოფის აუცილებლობას, დაქსაქსვისა და დაქუცმაცების მოთხოვნას. ერთა თვითგამორკვევა მიზნად ისახავს არა სახელმწიფოებრივ განცალკევებას, არამედ ყოველგვარი უთანასწორობის აღმოფხვრას და ხალხთა ნებაყოფლობითი გაერთიანებისათვის მკვიდრი ნიადაგის შექმნას. „ჩვენ მოვითხოვთ, — მიუთითებდა ვ. ი. ლენინი, — ჩაგრული ერების თვითგამორკვევის თავისუფლებას, ე. ი. დამოუკიდებლობას, ე. ი. გამოყოფის თავისუფლებას არა იმიტომ, რომ ვოცნებობდეთ სამეურნეო დაქუცმაცებაზე ან პატარა სახელმწიფოთა იდეალზე, არამედ პირიქით, იმიტომ, რომ ჩვენ გვინდა დიდი სახელმწიფოების და ერების დაახლოება, შეერთებაც კი, ოღონდ ჭეშმარიტად დემოკრატიულ, ჭეშმარიტად ინტერნაციონალისტურ ბაზაზე, რაც წარმოუდგენელია გამოყოფის თავისუფლების გარეშე“.²

ხალხთა მეგობრული კავშირურთიერთობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ძირითადი პრინციპები პირველად მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლებმა ჩამოაყალიბეს. მათ არა მარტო თეორიულად დაასაბუთეს პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ცნობილი პრინციპები: „პროლეტარებო ყველა ჭკეყნისა, შეერთდით!“, „არ შეიძლება თავისუფალი იყოს ხალხი, რომელიც სხვა ხალხებს ჩაგრავს“, „მხოლოდ პროლეტარიატს შეუძლია სხვადასხვა ერებს შორის ძმობის დამყარება“ და სხვ., არამედ მთელი თავიანთი პრაქტიკულ-პოლიტიკური მოღვაწეობით განუხრელად ნერგავდნენ ამ პრინციპებს სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა ურთიერთობაში, საერთაშორისო კომუნისტურ და მუშათა მოძრაობაში.

ყ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა თავის დროზე. მკვეთრად დაგმეს წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმის ტრუბადურების — პრუდონის, ლასალის, გრიუნის, ლიულინგის და სხვათა ნაციონალისტური შეხედულებანი, რომლებიც ეროვნულ განკერძოებულობას ქა-

¹ ი. ს. ტა ლ ი ნ ი, ლენინიზმის საკითხები, მეთერთმეტე გამოცემა, 1951, გვ. 56.

² ვ. ი. ლ ე ნ ი ნ ი, თხზ., ტ. 21, გვ. 506.

დაგებდნენ და ერთმანეთს უპირისპირებდნენ მუშათა კლასის ეროვნულ და ინტერნაციონალურ ინტერესებს.

მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმის ნაციონალისტურ კრედოს მშრომელთა ინტერნაციონალური ერთიანობის და ხალხთა ძმური კავშირთუთიერთობის იდეებს უპირისპირებდნენ. პროლეტარიატი თავისი ბუნებით, მიუთითებდა ფ. ენგელსი, შეურიგებელია ნაციონალისტურ ცრურწმენასთან, მისი მოძრაობა და სულიერი განვითარება თავისი შინაარსით ჰუმანისტური და ანტინაციონალისტურია. მხოლოდ პროლეტარიატს ძალუძს მოსპოს ეროვნული განკერძოება და დაამყაროს სხვადასხვა ეროვნების ხალხებს შორის ძმური ურთიერთობა.¹

ნაციონალისტურ ცრურწმენასთან ერთად მარქსი და ენგელსი შეურიგებლად ებრძოდნენ ეროვნული ნიჰილიზმის ყოველგვარ გამოვლინებას. 1866 წლის ივნისში ენგელსისადმი გაგზავნილ წერილებში მარქსი მკაცრად აკრიტიკებდა ინტერნაციონალის იმ ფრანგ მოღვაწეებს, რომლებიც პრუდონის გავლენით ნიჰილისტურად ეკიდებოდნენ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, ყოველგვარ ეროვნულს და თვით ერსაც კი „მოძველებულ ცრურწმენად“ აცხადებდნენ. „ინგლისელები ძალიან იცინოდნენ, — სწერდა მარქსი ენგელსს, — როდესაც მე ჩემი სიტყვა იმით დავიწყე, რომ ჩვენი მეგობარი ლაფარგი და სხვები, რომელთაც ეროვნებები გააუქმეს, მოგვმართავენ „ფრანგულად“, ე. ი. ისეთ ენაზე, რომელიც აუდიტორიის 9/10 არ ესმის. მე შემდეგ მივეუთითე, რომ ლაფარგს, სრულიად თავისდა შეუგნებლად, ეროვნებათა უარყოფაში თითქოს ესმოდეხ მათი შთანთქმა სანიმუშო ფრანგი ერისაგან“.²

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების განხორციელება მიაჩნდა ვ. ი. ლენინს კაპიტალზე შრომის გამარჯვების, სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა ნებაყოფლობითი და თავისუფალი კავშირის შექმნის ძირითად საშუალებად. იგი ამის შესახებ უალრესად ნათლად ამბობდა: „...ჩვენ ბოლომდე ინტერნაციონალისტები ვართ და მივისწრაფვით ყველა ერის მუშებისა და გლეხების ნებაყოფლობითი კავშირისაკენ“.³

ვ. ი. ლენინი ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ მჩაგვრელი ერების სოციალ-დემოკრატებმა მხარი უნდა დაუჭირონ ჩაგრული ხალხე-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 2, стр. 590.

² ვ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, 1919, გვ. 183.

³ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 29, გვ. 219.

ბის თვითგამორკვევისა და თავისუფალი გამოყოფის უფლებას. რაც შეეხება ჩაგრული ხალხების სოციალ-დემოკრატებს, მათ უნდა მოითხოვონ შეერთების თავისუფლება; საკუთარი ეროვნული ინტერესები უნდა დაუქვემდებარონ კლასობრივ ინტერესებს. ადამიანები, რომლებიც საკითხს არ ჩაჰკვირვებიათ, დაასკვნის ვ. ი. ლენინი, წინააღმდეგობას ხედავენ ამაში, მაგრამ სხვა გზა ინტერნაციონალიზმისაკენ და ერების შეერთებისაკენ არ არის და არც შეიძლება იყოს.¹ ინტერნაციონალური და ეროვნული ინტერესების სწორად შეხამება კომუნისტური და მუშათა პარტიების მოღვაწეობაში ინტერნაციონალიზმისა და ხალხთა მეგობრობის პრინციპების განხორციელების აუცილებელი პირობაა.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლები ყოველთვის მკვეთრად გმობდნენ სხვადასხვა ნაციონალისტურ მიმდინარეობათა მიერ მუშათა კლასის ინტერნაციონალური მიზნების უგულვებლყოფას, პროლეტარიატის ეროვნული და ინტერნაციონალური ამოცანების აშკარა თუ ფარულ დაპირისპირებას.

პირველი ინტერნაციონალის წევრის დ. ბოვიოსადმი 1872 წ. 16 აპრილს გაგზავნილ ბარათში ფ. ენგელსი წერდა: მუშათა მოძრაობაში ნამდვილად ეროვნული იდეები ამავე დროს ნამდვილად ინტერნაციონალური იდეებიაო.²

ვ. ი. ლენინი არაერთგზის მიუთითებდა, რომ სოციალიზმისათვის ბრძოლა მშრომელი ხალხის ეროვნული ინტერესებისათვის ბრძოლის საუკეთესო საშუალებაა, რომ სოციალური და ეროვნული განთავისუფლების ამოცანები უნდა დაუკავშირდეს და დაუქვემდებარდეს მსოფლიო სოციალისტური რევოლუციისათვის ბრძოლის საერთო ინტერესებს. თითოეული კომუნისტის ვალია, აღნიშნავდა ლენინი, რომ მტკიცედ „იბრძოდეს ვიწრო ეროვნული შეზღუდულობის, კარჩავეტილობის, განკერძოების წინააღმდეგ, იბრძოდეს იმისათვის, რომ გათვალისწინებული იყოს მთელი და საერთო, რომ კერძოს ინტერესები დაუმორჩილდეს ზოგადის ინტერესებს“.³

ასეთია მოკლედ ეროვნებათა კავშირურობის ახალი ტიპის ფორმირების ძირითადი პრინციპები, რომელთა განხორციელების შედეგად კომუნისტურმა პარტიამ მთლიანად და საბოლოოდ გადაწყვიტა ეროვნული საკითხი, შექმნა მსოფლიო ისტორიაში ჯერ არნახული, ხალხთა მეგობრობისა და ძმური თანამშრომ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 442.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 33, стр. 374.

³ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 442.

ლობის პრინციპებზე დაფუძნებული მრავალეროვანი სახელმწიფო — საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი.

კომუნისტურმა პარტიამ და საბჭოთა მრავალეროვანმა სახელმწიფომ ეროვნული ჩაგვრის, განკერძოებისა და გაუცხოების ძველ სამყაროს დაუპირისპირეს ასზე მეტი ეროვნების ხალხთა ინტერნაციონალური ძმობისა და უანგარო თანამშრომლობის ახალი სამყარო, რომელშიც არ არის ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლუატაცია, ერთი ერის მიერ მეორის თუნდაც ოდნავი ჩაგვრა ან რაიმე ეროვნული პრივილეგია. „მსოფლიო ისტორიას, — ნათქვამია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“, — ათობით ერისა და ეროვნების ურთიერთობაში არ ახსოვს ინტერესებისა და მიზნების, ნებისა და მოქმედების უსოდენ ურყევი ერთიანობა, ისეთი სულიერი ნათესაობა, ნდობა და ერთმანეთისათვის ზრუნვა, როგორიც დღენიადაგ კლინდება ჩვენს მშურ კავშირში“.¹

§ 2. საეროვნებათაშორისო კავშირთა ერთობის სტრუქტურა, სუბიექტი და ისტორიული ტიპები

მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებელთა ძირითადი დებულებების ანალიზი ადამიანთა ურთიერთობის კატეგორიის არსისა და მნიშვნელობის შესახებ გვიჩვენებს, რომ კავშირთა ერთობის პრობლემა მოიცავს არა მარტო ცალკეულ ინდივიდთა პიროვნულ ურთიერთობას, როგორც ეს ბუჩუქუაზიულ სოციოლოგიაშია მიღებული, არამედ ადამიანთა მატერიალური და სულიერი ურთიერთობის ყველა სფეროს. ეს საეხებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნებისმიერი საზოგადოებრივი ურთიერთობა ადამიანთა უშუალო ან არაპირდაპირი კავშირთა ერთობით გამოიხატება და მისი მეშვეობით ხორციელდება.

ადამიანთა ურთიერთობის პრობლემა ამ ბოლო დროს მკვლევართა ფართო დაინტერესებისა და აქტიური კვლევის საგანი გახდა და მის შესახებ საზოგადოებრივი მეცნიერების სხვადასხვა სფეროში არაერთი საინტერესო ნაშრომი გამოქვეყნდა.² ამ შრო-

¹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება, 1972 წ. 21 თებერვალი, თბილისი, 1972, გვ. 11.

² А. А. Бодалев, Восприятие и понимание человека человеком.

მეგზში ადამიანთა კავშირურთიერთობის სხვადასხვა ასპექტია განხილული. მათ შორის ზოგადად გაშუქებულია საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პრობლემაც, რომლის სტრუქტურის, სუბიექტისა და ისტორიული ტიპების დახასიათებისათვის, ჩვენი აზრით, პირველ რიგში საჭიროა ამ კავშირურთიერთობის ცნების დადგენა. ეს მით უფრო საჭიროა, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში მისი განმარტება თითქმის არ არის მოცემული, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მ. ს. ჯუნუსოვის მიერ ამ ცნების ზოგად დახასიათებას.

მ. ჯუნუსოვის განმარტებით, „ეროვნებათა კავშირურთიერთობა ნიშნავს ერთიან მრავალეროვან კოლექტივში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანების ერთობლივ შრომას, ერთსა და იმავე ორგანიზაციებში მშრომელთა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოღვაწეობას, დასასრულ, ერთსა და იმავე დასახლებულ პუნქტში მათ ერთობლივ ცხოვრებას და ა. შ.“¹

ეროვნებათა კავშირურთიერთობის პრობლემის შესწავლის აუცილებლობაზე მკვლევართა ყურადღება ერთ-ერთმა პირველმა მ. ჯუნუსოვმა გაამახვილა და ეროვნებათა კავშირურთიერთობის კატეგორიის განმარტებაც მოგვცა. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ განმარტებაში ეროვნებათა კავშირურთიერთობის სფერო ერთგვარად შეზღუდულია მრავალეროვანი კოლექტივის, ორგანიზაციის ან დასახლებული პუნქტის ფარგლებით, რაც, ჩვენი აზრით, სავსებით მართებული არ უნდა იყოს.

ადამიანთა კავშირურთიერთობის მარქსისტულ-ლენინურ მოძღვრებაზე დაყრდნობით ეროვნებათა კავშირურთიერთობის ცნე-

Л., 1965; его же, Формирование понятия о другом человеке, как личности, Л., 1971; Б. Д. Парыгин, Социальная психология как наука, Л., 1965; его же, Основы социально-психологической теории, М., 1971; Б. Ф. Поршнев, Социальная психология и история, М., 1966; И. С. Кон, Социология личности, М., 1967; В. И. Соколов, Человеческое общение как философская и психологическая проблема, Фрунзе, 1968; П. Е. Кряжев, О диалектике общения и обособления личности в обществе, «Диалектика материальной и духовной жизни общества в период строительства коммунизма», М., 1966; М. С. Джунусов, Теория и практика национальных отношений, Алма-Ата, 1969; Р. К. Грдзелидзе, О методологических вопросах изучения межнационального общения, «Актуальные вопросы развития национальных отношений в свете решения XXIV съезда КПСС», М., 1972 და სხვ.

¹ М. С. Джунусов, Теория и практика национальных отношений, Алма-Ата, 1969, стр. 38.

ბა შეიძლება შემდეგი სახით ჩამოვაყალიბოთ: საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა არის სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ურთიერთობის უშუალო გამოვლენა, რომლის დროსაც ისინი ერთმანეთს უზიარებენ, ერთი მხრივ, მატერიალურ და სულიერ ღირებულებებს, ხოლო მეორე მხრივ, შეხედულებებს, გრძნობებსა და ემოციებს. იგი სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა საზოგადოებრივი და პიროვნული კონტაქტებისა და კავშირების გამოხატულებაა შრომითი საქმიანობის, ყოფა-ცხოვრებისა და ყოველდღიური ურთიერთობის პროცესში.¹

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის კატეგორიის დადგენას, ბუნებრივია, არსებითი მნიშვნელობა აქვს მისი სტრუქტურის, სუბიექტისა და ისტორიული ტიპების შესწავლა-ანალიზისათვის.

სპეციალურ ლიტერატურაში ადამიანთა კავშირურთიერთობის სტრუქტურულ აღნაგობას რამდენიმე ძირითად საფეხურად ყოფენ; ესენია: ა) ადამიანთა კავშირურთიერთობის პროცესში აღმოცენებული და რეალიზებული ფსიქიკური კონტაქტები; ბ) ვერბალური ან არავერბალური კავშირურთიერთობის გზით ინდივიდებს შორის ინფორმაციის გაცვლა; გ) კავშირურთიერთობის სუბიექტების ურთიერთზემოქმედება და ურთიერთზეგავლენა. კავშირურთიერთობის ეს სამი ძირითადი ფორმა მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთიმეორესთან, რადგან ადამიანთა უშუალო ურთიერთობა შეუძლებელია ურთიერთალქმისა და ინფორმაციის გაცვლის გარეშე. ასევე, ინფორმაციის გაცვლა და ურთიერთალქმა არ გამორიცხავს ინდივიდებს შორის გარკვეულ ზემოქმედებას და ზეგავლენას.²

თუ ზემოაღნიშნულს გავითვალისწინებთ, მაშინ ეროვნებათა კავშირურთიერთობის სტრუქტურა შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ: ა) სხვა ეროვნების ადამიანის აღქმის შედეგად წარმოქმნილი ფსიქიკური კონტაქტი; ბ) სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებს შორის ინფორმაციის გაცვლა ზეპირი ან წერილობითი ფორმით; გ) ეროვნებათა კავშირურთიერთობის პროცესში ურთიერთზეგავლენა და ურთიერთზემოქმედება.

საერთოდ ადამიანთა ურთიერთობას და, კერძოდ, საეროვნება-

¹ Р. Грдзелидзе, О методологических вопросах изучения межнационального общения. Материалы к научной конференции «Развитие национальных отношений в СССР», М., 1972, стр. 105.

² Б. Д. Парыгин, Основы социально-психологической теории, М., 1971, стр. 221—222.

თაშორისო კავშირურთიერთობას ორი მთავარი მხარე აქვს: შინაგანი, საკომუნიკაციო-აღქმითი, რომელიც კავშირურთიერთობაში მყოფი ინდივიდების ფსიქიკურ მდგომარეობას, მათ ურთიერთგაგებას ასახავს, და გარეგნული ინტერაქციული მხარე, რომელიც კავშირურთიერთობის პროცესში ინდივიდთა ქცევას და ურთიერთმოქმედებას გამოხატავს.

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის შინაგანი, საკომუნიკაციო მხარე მიზნად ისახავს სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებს შორის ვერბალური ან არავერბალური საშუალებებით ინფორმაციის ურთიერთგაზიარებას, ხოლო რაც შეეხება გარეგნულ, ინტერაქციულ მხარეს — მისთვის დამახასიათებელია პიროვნული კავშირურთიერთობის პროცესში ინდივიდთა ერთობლივი საქმიანობის დიფერენციაცია და ინტეგრაცია, ადამიანთა ურთიერთმოქმედების ფსიქოსოციალური ანალიზი.

ადამიანებს შორის ნებისმიერი ურთიერთობა და, მაშასადამე, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობაც სხვადასხვა ძირითადი საშუალებებით შეიძლება გამოვლინდეს; ესენია: შემთხვევითი ანუ სტიქიური კავშირურთიერთობა, შერჩევითი კავშირურთიერთობა და ორგანიზებული კავშირურთიერთობა. მათი გამოყენება ადამიანთა ურთიერთობაში განპირობებულია კავშირურთიერთობის სუბიექტის როლითა და დანიშნულებით, იმ სოციალური გარემოთი, რომელშიც ეს ურთიერთობა მყარდება და ვითარდება. აღსანიშნავია, რომ კავშირურთიერთობის ამ ძირითად საშუალებებს შორის ზღვარი მოძრავია. სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა შემთხვევითი კავშირურთიერთობა შეიძლება შერჩევით ან ორგანიზებულ კავშირურთიერთობაში გადაიზარდოს, ანდა პირუკუ — ორგანიზებულმა კავშირურთიერთობამ შემთხვევითი კავშირურთიერთობის ფორმა მიიღოს.

— ადამიანებს შორის ყოველგვარი კავშირურთიერთობის და, კერძოდ, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ძირითადი არხია ენა, რომლის მეოხებითაც ადამიანები ერთმანეთს გადასცემენ და უზიარებენ სხვადასხვა აზრებს, შეხედულებებს, განცდებს. ენა აზრის გადაცემის ყველაზე სრულყოფილი საშუალებაა. იგი, როგორც კ. მარქსი შენიშნავს, „აზრის უშუალო სინამდვილეა“.

მართალია, ენას კავშირურთიერთობის საშუალებებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ამ როლში იგი „წმინდა“ სახით კი არ გამოდის, არამედ ექსტიმულია და მომიცას თმველიებს სხვადასხვა გრძნობებისა და ემოციე-

ბის გამოსახატავად. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან აზრი „შიშველი“ სახით, ემოციის გარეშე არ არსებობს.

სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის საინფორმაციო კავშირი შეიძლება დამყარდეს ვერბალური, ანუ სიტყვიერი ან წერილობითი ფორმით და არავერბალური, ანუ მიმიკის, ქესტისა და პანტომიმის დახმარებით. ვერბალური და არავერბალური ფორმით ადამიანებს შორის შეიძლება განხორციელდეს როგორც უშუალო ურთიერთობა, ასევე არაპირდაპირი ურთიერთობაც, რომელიც გაშუალებულია მასობრივი კომუნიკაციის მთელი სისტემით (გაზეთი, რადიო, ტელეხელდა და სხვ.).

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა იმის მიხედვით, თუ როგორია მისი გავრცელების სფერო, შეიძლება იყოს პერსონალური, რომლის ყველაზე მარტივი ვარიანტია ორი ეროვნების წარმომადგენელთა უშუალო ურთიერთობა; ჭკუფური, რომლის სუბიექტია მცირე ეროვნული ჯგუფი და ბოლოს, მასობრივი, რომელიც დიდი ეროვნული ჯგუფების ან მთელი ეროვნული ერთობის სახით არის წარმოდგენილი. ეროვნებათა როგორც პერსონალური, ასევე ჭკუფური თუ მასობრივი ურთიერთობა მიმდინარეობს ოფიციალური და არაოფიციალური კავშირებისა და კონტაქტების დონეზე. ოფიციალური კავშირურთიერთობის საშუალებანი რეგლამენტირებულია კოლექტივის ან კონკრეტული სოციალური ჯგუფის წევრთა უფლება-მოვალეობით, მაშინ როცა არაოფიციალური კავშირები მყარდება უშუალო ურთიერთობისა და პირადი კონტაქტების შედეგად.

ოფიციალური და არაოფიციალური კავშირურთიერთობის საშუალებები და ფორმები ერთმანეთს ავსებენ, ამდიდრებენ. თუ კოლექტივი მტკიცედ დადგენილ ოფიციალური ურთიერთობის სისტემას არ ექვემდებარება, მაშინ მისი ქმედითუნარიანობის კოეფიციენტიც დაბალი იქნება. მაგრამ მარტოოდენ ოფიციალური ურთიერთობა საკმარისი არ არის დიდი თუ მცირე სოციალური ჯგუფის ან კოლექტივის დამაკმაყოფილებელი ფუნქციონირებისათვის. ამიტომ კოლექტივის საქმიანობაში არაოფიციალურ კავშირებსა და კონტაქტებს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. მათი მეშვეობით ადამიანები უკეთ ეცნობიან ერთმანეთს, იღებენ სრულყოფილ ინფორმაციას და ამყარებენ უფრო მტკიცე კავშირურთიერთობას.

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პროცესში შეიძლება გამოვყოთ ორი ძირითადი მიმართულება: „ვერტიკალური“ კავშირურთიერთობა ანუ ურთიერთობა კოლექტივებსა და ხელ-

მძღვანელებს შორის და „პორიზონტალური“—კავშირთაერთობა თვით სოციალური ჯგუფების წევრთა შორის. ორივე ეს ძირითადი მიმართულება მოიცავს როგორც საზოგადოებრივ, ასევე პირად ურთიერთობას და ამიტომ მათ შორის მკვეთრი ზღვარის დადგენა შეუძლებელია. კავშირთაერთობის ამ ძირითად მიმართულებათა ოპტიმიზაციას არსებითი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივი პროცესების, კერძოდ ეროვნული ურთიერთობის მეცნიერული მართვისა და პროგნოზირებისათვის.

ადამიანთა შორის არსებული ურთიერთობა თავისი გამოხატულების და რეალიზაციის ფორმით ორგვარია: უშუალო, ანუ პირდაპირი და გაშუალებული, ანუ არაპირდაპირი. უშუალო ურთიერთობის ფორმები ადამიანთა საზოგადოების წარმოშობისთანავე ჩნდება, ვითარდება და იხვეწება. თავის მხრივ ამ ფორმების (მიმოკა, პანტომიმია, ბგერა, ინტონაცია, ზეპირი სიტყვა) სრულყოფამ და განვითარებამ ხელი შეუწყო საზოგადოების პროგრესულ წინსვლას. რაც შეეხება გაშუალებული, არაპირდაპირი კავშირთაერთობის ფორმებს (პრესა, ტელეფონი, რადიო, ტელეხედვა, სახვითი ხელოვნება და სხვ.), ისინი საზოგადოების ტექნიკური და კულტურული პროგრესის უშუალო შედეგია. ამ ფორმების დამკვიდრებამ არნახულად გააფართოვა და გააღრმავა ადამიანებს შორის მრავალმხრივი კონტაქტები და კავშირები.

საეროვნებათაშორისო კავშირთაერთობის სუბიექტი შეიძლება იყოს პიროვნება, მცირე ან დიდი სოციალური ჯგუფი, ეთნიკურა ან ეროვნული ერთობა. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის, პირველ ყოვლისა, საინტერესოა პიროვნება, როგორც საეროვნებათაშორისო კავშირთაერთობის სუბიექტი, რადგან პიროვნული ასპექტი ეროვნული ურთიერთობისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის შეუსწავლელია. ეს გარემოება კი არ შეიძლება უაჩყოფით ზეგავლენას არ ახდენდეს ეროვნებათა კავშირთაერთობის პრობლემატიკის კვლევაზე.

ადამიანის არსისა და დანიშნულების პრობლემაზე არსებულ ლიტერატურას ამ ბოლო წლებში არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი შეემატა. ამ შრომებში პიროვნება, როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობის სუბიექტი, განხილულია ფილოსოფიური, სოციოლოგიური, ფსიქოლოგიური და ა. შ. თვალთახედვით.¹ მაგრამ რა

¹ Человек и эпоха, М., 1964; Человек в социалистическом и буржуазном обществе, М., 1966; И. С. Кон, Личность как субъект общественных отношений, М., 1966; Личность и социально-нравственные отношения в обществе, Псков, 1968; Некоторые проблемы формирования личности, М.,

როლს ასრულებს პიროვნება ეროვნული ურთიერთობის განვითარებაში, რა ზემოქმედებას ახდენს ეროვნული და ეთნიკური ერთობა პიროვნების ჩამოყალიბებაზე, როგორია ეროვნული მომენტის მნიშვნელობა ადამიანთა კავშირურთიერთობის მრავალფეროვან სისტემაში — ეს საკითხები საპეციალურ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ ნაკლებად შუქდება, რაც დიდ სიძნელეს ქმნის პიროვნების როგორც ეროვნული ურთიერთობის სუბიექტის დახასიათებისათვის.

ყოველი პიროვნება არა მარტო თავისი ეპოქის, ქვეყნისა და შესაბამისი კლასის ღვიძლი შვილია, არამედ გარკვეული სოციალურ-ეთნიკური ერთობის წარმომადგენელია და მის გარშემო არსებული სოციალური და ეთნიკური გარემო არსებით ზეგავლენას ახდენს ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბების პროცესზე. თავის მხრივ, პიროვნება, როგორც საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ერთ-ერთი ძირითადი სუბიექტი, აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს იმ სოციალურ და ეთნიკურ ერთობაზე, რომელსაც იგი ეკუთვნის.

პიროვნებისა და ეროვნული ერთობის ეს მჭიდრო დიალექტიკური კავშირურთიერთობა და ურთიერთზემოქმედება საესებით გასაგებია, რადგან ადამიანი, მარქსის ცნობილი გამოთქმით, ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობის სუბიექტია. იგი დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეროვნული ურთიერთობის განვითარებაში, ერთი ეროვნული ერთობის უფრო მაღალი ეროვნული ერთობით შეცვლის ისტორიულ პროცესში.

ეროვნული ურთიერთობის სუბიექტის როლის შესრულების დროს პიროვნება მოცემულ კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში თავისი კლასობრივი და ეროვნული კუთვნილების შესაბამისად სხვადასხვა ფორმით ახორციელებს მრავალმხრივ ეკონომიურ, პოლიტიკურ, კულტურულ, სოციალურ-ფსიქოლოგიურ და ა. შ. კავშირებსა და კონტაქტებს როგორც მოცემული ეროვნული ერთობის ფარგლებში, ისევე საეროვნებათაშორისო ურთიერთობაში.

პიროვნება საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პროცესში გვევლინება ეროვნული თვითშეგნების, ენის, მატერიალური და სულიერი ღირებულების, ზნე-ჩვეულებების, ფსიქოლოგიის მატარებლად და ამ კომპონენტების დახმარებით ავითარებს საწარმოო ძალებს, საზოგადოებრივ ურთიერთობას, რაც საბოლოო ჯამ-

1968; Т. М. Даутов, *Личность как социологическая проблема*, Алма-Ата, 1970; Т. Л. Смирнов, *Советский человек, Формирование социального типа личности*, М., 1971 და სხვ.

ში იწვევს ადამიანთა ისტორიული და ეთნიკური ერთობის ფორ-
მათა ცვალებადობას.

სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობის შინა-
არსს განსაზღვრავს საზოგადოებრივი ცხოვრების მატერიალური
პირობები, წარმოებისა და საკუთრების გაბატონებული წესი. აქე-
დან გამომდინარე, საზოგადოების განვითარების ისტორია იცნობს
საერთოებრთაშორისო კავშირურთიერთობის ორ ძირითად ერთმა-
ნეთისადმი დაპირისპირებულ ტიპს.

წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე კერძო საკუთრები-
სა და ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლუატაციის პირობებში გაბა-
ტონებულია ანტაგონისტური ტიპის ეროვნული კავშირურთიერ-
თობა. სიძულვილი და უნდობლობა, ეროვნული განკერძოება და
გაუცხოება ადამიანებს შორის, ეროვნული ჩაგვრა და უთა-
ნასწორობა დიდ და პატარა ერებს შორის, კოლონიური მო-
ნობა, რასობრივი და ეროვნული მტრობა მეტროპოლიებსა და ჩა-
გრულ ხალხებს შორის — ასეთია ანტაგონისტური ტიპის საეროე-
ნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ძირითადი დამახასიათებე-
ლი ნიშნები.

კაპიტალიზმის განვითარებამ და მის საფუძველზე ეროვნული
კონსოლიდაციის დაჩქარებამ მთელი ძალით გამოავლინა საზოგა-
დოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის, ხალხთა სამეურ-
ნო და კულტურული დაახლოების პროგრესული ტენდენცია. ამას
შედეგად მოჰყვა ეროვნული კარჩაკეტილობის ლიკვიდაცია, ეროვ-
ნობრივი შორის კავშირურთიერთობისა და კონტაქტების გაზვი-
რება.

დაეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარების
საფუძველზე, როგორც „კომუნისტური პარტიის მანიფესტშია“ ნა-
თქვამი: „ძველი კუთხური და ნაციონალური თვითკმარობისა და
კარჩაკეტილობის ნაცვლად წარმოსდგა ერების ყოველმხრივი კავ-
შირი და ყოველმხრივი დამოკიდებულება ერთმანეთისაგან. და
ასეა როგორც მატერიალურ, ისე გონებრივ წარმოებაშიც. ცალკე-
ული ერის გონებრივი ნაწარმოები საერთო კუთვნილებად ხდება.
ნაციონალური ცალმხრივობა და შეზღუდულობა სულ უფრო და
უფრო შეუძლებელი ხდება“.¹

მაგრამ კაპიტალიზმის პირობებში საზოგადოებრივი ცხოვრე-
ბის ინტერნაციონალიზაციისა და ხალხთა დაახლოების პროგრე-

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, გვ. 15.

სული ტენდენცია გზას იკაფავს განვითარებული და ძლიერი ერების მხრივ სუსტი და ჩამორჩენილი ხალხების დამონებისა და ძარცვის, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის შუღლისა და მტრობის გაძლიერების გზით, რაც ეწინააღმდეგება ამ ტენდენციის პროგრესულ შინაარსს. ამიტომ ბურჟუაზიის მიერ ხალხთა ძალდატანებითი გაერთიანების ტენდენციის საპირისპიროდ მოქმედებს მეორე ტენდენცია — ჩაგრული ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ზრდისა და ეროვნული სახელმწიფოების შექმნის ტენდენცია, რომელიც მიზნად ისახავს ეროვნული ჩაგრვის ბორკილების დამსხვრევას და ხალხებს შორის მტრობისა და შუღლის აღმოფხვრას.

ამ ტენდენციებს შორის შეუთრგებელმა წინააღმდეგობამ გააპირობა ბურჟუაზიის უუნარობა — გამოენახა ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის სწორი გზა და შესაბამისად საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პრობლემაც გადაეჭრა.¹

იგასაგებია, რომ კლასობრივ-ანტაგონისტურ საზოგადოებაში მტრული საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა აბრკოლებს პიროვნების განვითარებას, ზღუდავს და ამახინჯებს ეროვნულ თვითშეგნებას, არ აძლევს ადამიანს საშუალებას სრულყოფილად გამოავლინოს თავი როგორც სოციალური და ეროვნული პროგრესის აქტიურმა ძალამ. ამის გამო ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ეროვნებათა კავშირურთიერთობა მახინჯ ხასიათს ატარებს და სტიქიურად, ცალმხრივად და შეზღუდულად ხორციელდება, რაც ხელს უწყობს ეროვნულ ცრურწმენათა გავლევას, ნაციონალიზმის, შოვინიზმისა და რასიზმის იდეოლოგიის დამკვიდრებას.

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სოციალისტური ტიპი ემყარება წარმოების საშუალებებსა და იარაღებზე საზოგადოებრივ საკუთრებას, ხალხთა თანასწორობის, მეგობრობისა და თანამშრომლობის პრინციპებს. ამიტომ სოციალისტურ საზოგადოებაში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობა ნებაყოფლობის, თანასწორობისა და უანგარო ურთიერთდახმარების საფუძველზე ხორციელდება და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში ინტენსიურად ვლინდება.

ახალი სოციალისტური ტიპის საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ჩამოყალიბებისა და განვითარების შედეგად „ჩვენს ქვეყანაში იშვა და განმტკიცდა მათი ეროვნული კუთვნილების მიუხედავად, კლასობრივი ინტერესებისა და მიზნების ერთობით შე-

კავშირებული მშრომელი ადამიანების დიადი ძმობა, შეიქმნა ისტორიაში უმაგალითო ურთიერთობა, რომელსაც სამართლიანად ვუწოდებთ ხალხთა ლენინურ მეგობრობას“.¹

საბჭოთა ადამიანი — ჰუმანიტარული პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი — ახალი ტიპის სოციალისტური ეროვნული ურთიერთობის აქტიური შემოქმედი და სუბიექტია, რომელიც პრაქტიკულად ახორციელებს ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალური ძმობის იდეებს, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ლენინურ პრინციპებს.

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში ადგილი აქვს საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავებას და გაძლიერებას, რაც განპირობებულია იმით, რომ კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა მოითხოვს საბჭოთა ხალხების კიდევ უფრო მჭიდრო გაერთიანებას, მათ შორის ურთიერთკავშირსა და ურთიერთდამხმარების გაფართოებას. ბუნებრივია, რომ რაც უფრო მრავალმხრივია საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა, მით უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობს საბჭოთა ერებსა და ხალხებს შორის მატერიალურ და სულიერ ღირებულებათა გაცვლა, მით უფრო იზრდება თითოეული ერისა და ეროვნების წვლილი კომუნისტური მშენებლობის საერთო სახალხო ამოცანების განხორციელებაში.

კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა და სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის სრულყოფა ხელს უწყობს საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარებას, ერებს შორის სამეურნეო პოლიტიკური კავშირის განმტკიცებას, კულტურის, მორალის, ყოფა-ცხოვრებისა და ფსიქოლოგიის საერთო კომუნისტური ნიშნების დამკვიდრებას. თავის მხრივ, სოციალისტური ეროვნული ურთიერთობის განვითარება, ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება კეთილნაყოფიერ პირობებს ქმნის ყველა ეროვნების საბჭოთა ადამიანის მტკიცე ერთიანობისათვის, მთელი სახელმწიფოს ინტერესების თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის ინტერესებთან სწორად შეხამებისათვის; კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაძლიერება ხელს უწყობს სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ერთობის განმტკიცებას.

¹ ლ. ო. ბ რ ე ე ვ ი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 14.

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში ეროვნებათა კავშირურთიერთობის მთელი სიღრმითა და სიგანით ზრდა გამოხატავს ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპის ძირითად თავისებურებას — ერების შემდგომი დაახლოებისა და მათი სრული ერთობის მიღწევის ტენდენციას. სოციალიზმის დროს ეროვნული ურთიერთობის სფეროში მოქმედი ორი პროგრესული ტენდენციის დიალექტიკური ერთიანობისა და ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გაძლიერების საფუძველზე ყალიბდება და ვითარდება სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობა — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი.

სოციალისტური ერების ყოველმხრივი განვითარებისა და თანდათანობითი დაახლოების, მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ფუნქციონირების ერთ-ერთი ძირითადი კანონზომიერებაა შიდაეროვნული და გარეეროვნული კავშირების ყოველმხრივ გაღრმავება და გახშირება. შიდაეროვნული და გარეეროვნული კავშირურთიერთობა ყოველი ხალხის ეროვნული ორგანიზმის სიცოცხლისუნარიანობის, სოციალ-ეკონომიური და კულტურული განვითარების დონის მაჩვენებელია. რაც უფრო ჩამორჩენილია ესა თუ ის ხალხი, მით უფრო შეზღუდულია მისი კავშირურთიერთობა სხვა ხალხებთან და, პირიქით, განვითარების რაც უფრო მაღალ საფეხურზეა ერი, მით უფრო კომპაქტური და ინტენსიურია მისი კონტაქტები სხვა ერებთან და ხალხებთან ეკონომიური, პოლიტიკური, კულტურული ცხოვრების ყველა დარგში.

„ურთიერთობა სხვადასხვა ერებს შორის, — წერდა კ. მარქსი, — დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად განავითარა თვითეულმა მათგანმა თავისი მწარმოებლური ძალები, შრომის დანაწილება და შინაგანი კავშირურთიერთობა. ეს დებულება საყოველთაოდ აღიარებულია. მაგრამ არა მარტო ურთიერთობა ერთი ერისა მეორესთან, არამედ თვით ერის მთელი შინაგანი სტრუქტურაც დამოკიდებულია მისი წარმოების განვითარების საფეხურზე და საშინაო და საგარეო კავშირურთიერთობაზე“.¹

კ. მარქსის ამ სიტყვებში ლაკონურად და შინაარსობრივად ღრმად არის გადმოცემული ეროვნებათა კავშირურთიერთობის როლი და მნიშვნელობა ამა თუ იმ ხალხის საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაში.

ეროვნებათა საშინაო და საგარეო კავშირურთიერთობის კა-

¹ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. ფიქრებაში, მატერიალისტური და იდეალისტური შეხედულებებს დაპირისპირებულობა, გვ. 30.

ნონზომიერებას ზოგიერთი ავტორი საერთო-სოციოლოგიურ კანონად აცხადებს და ამტკიცებს, რომ ეს კანონი ერისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების კონკრეტულ-ისტორიულ ტენდენციებში აისახება.¹

მაგრამ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის კატეგორია, ისევე როგორც ეროვნულ საკითხში ორი ისტორიული ტენდენცია, არ შეიძლება ზოგადსოციოლოგიურ კანონად მივიჩნიოთ. ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სამართლიანადაა გაკრიტიკებული ეროვნულ საკითხში ორი ისტორიული ტენდენციის ზოგადსოციოლოგიურ კანონად გამოცხადების ცდა. ასევე საფუძველსაა მოკლებული ეროვნებათა კავშირურთიერთობის ზოგადსოციოლოგიურ კანონად მიჩნევა, რადგან ბურჟუაზიულ და სოციალისტურ საზოგადოებაში ეროვნებათა შინაგანი და საგარეო კავშირურთიერთობა პრინციპულად სხვადასხვა სოციალ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ საფუძვლებს ემყარება. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ბურჟუაზიული და სოციალისტური ტიპი ერთმანეთისაგან თვისებრივად განსხვავებულია. ამის გამო ეროვნებათა კავშირურთიერთობის პრინციპულად განსხვავებული ტიპების გაიგივება და მათი საერთო-სოციოლოგიურ კანონად მიჩნევა ყოველმხრივ გაუპართლებელია.

აღსანიშნავია, რომ სოციალიზმის მშენებლობის პროცესში ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გამოვლენის სპეციფიკა ზოგჯერ ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში არასწორად შეუქდება. ზოგიერთი ავტორის აზრით, სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდში ეს თანამშრომლობა ფაქტიურად არ არსებობდა, ადგილი ჰქონდა მხოლოდ რუსი და უკრაინელი ხალხის ცალმხრივ დახმარებას წარსულში ჩამორჩენილი ხალხების მიმართ. ხოლო შემდეგ, როცა ეროვნულ რესპუბლიკებში შეიქმნა მრეწველობა, როცა ძირითადად აღმოიფხვრა ფაქტიური უთანასწორობა, არსებითად მაშინ დაიწყო ხალხებს შორის ურთიერთთანამშრომლობა.²

ასეთი შეხედულება ეროვნებათა კავშირურთიერთობისა და თანამშრომლობის საკითხზე სინამდვილეს არ შეეფერება. ჩვენი ქვეყნის ხალხების ინტერნაციონალურ კავშირურთიერთობასა და

¹ А. Ф. Дашдамиров, Национальные отношения как специфическая сфера социалистических общественных отношений, «Вопросы философии», № 4, 1973, стр. 138.

² Т. Ю. Бурмистрова, О социалистическом интернационализме. Ленинград, 1967, стр. 46.

საბრძოლო თანამეგობრობას დიდი ტრადიციები გააჩნია. ჯერ ერთი, სხვადასხვა ეროვნების მშრომელებს შორის ინტერნაციონალურ თანამშრომლობას საფუძველი ჩაეყარა ჯერ კიდევ ოქტომბრის რევოლუციამდე, ცარიზმისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლაში; მეორე, ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება განაპირობა მრავალმა ფაქტორმა, რომელთა შორის განსაკუთრებული როლი შეასრულა რუსეთის სხვადასხვა ეროვნების მშრომელთა მტკიცე ინტერნაციონალურმა კავშირმა და საბრძოლო თანამშრომლობამ; მესამე, სოციალისტური რევოლუციის მონაპოვართა დაცვისათვის, სოციალიზმის აშენებისათვის მხარდამხარ იბრძოდა ჩვენი ქვეყნის ყველა ხალხი, დიდი და პატარა, განვითარებული და წარსულში ჩამორჩენილი, ყველას შეძლებისდაგვარად შეჰქონდა თავისი წვლილი ახალი საზოგადოების მშენებლობაში. ამის გამო სოციალისტური რევოლუციის მონაპოვართა დაცვისა და სოციალიზმის მშენებლობის პროცესში ადგილი ჰქონდა არა მხოლოდ განვითარებული ერების მხრივ ჩამორჩენილი ხალხებისათვის დახმარებას, არამედ ყველა საბჭოთა ერისა და ეროვნების ნაყოფიერ თანამშრომლობას, ჭეშმარიტად ინტერნაციონალურ კავშირთა ერთობას და უანგარო ურთიერთდახმარებას.

საკვ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“ ხაზგასმით აღნიშნულია, რომ „მხოლოდ ქვეყნის მთელი ძალებისა და რესურსების გაერთიანებამ მისცა საშუალება საბჭოთა ადამიანებს უმოკლეს ისტორიულ ვადაში აღმოეფხვრათ ცარიზმისა და კაპიტალიზმისაგან მემკვიდრეობად მიღებული ეკონომიკური და კულტურული ჩამორჩენილობა, განეხორციელებინათ ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია და სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნა, ნამდვილი კულტურული რევოლუცია, აეშენებინათ სოციალიზმი და გადაეჭვიათ სსრ კავშირი მძლავრ მაღალგანვითარებულ სახელმწიფოდ, გაეშალათ კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობა“.¹

მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეროვნებათა კავშირ-ურთიერთობა და თანამშრომლობა სოციალისტური მშენებლობის მთელი პერიოდის მანძილზე ხორციელდება. უფრო მეტიც, იგი სოციალისტური რევოლუციისა და სოციალიზმის მშენებლობის

¹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავის მზადების შესახებ, გვ. 11.

საკრთო კანონზომიერებაა. ამასთან იგულისხმება, რომ ეროვნებათა კავშირურთიერთობის ფორმები და მეთოდები განსხვავებულია სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში. სოციალიზმის დროს ეროვნებათა კავშირურთიერთობის მასშტაბები შედარებით შეზღუდული და ლოკალურია. კომუნისტური მშენებლობისა და თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ეროვნებათა კავშირურთიერთობა საყოველთაო ხასიათს იძენს და მთელი ქვეყნის მასშტაბით ვითარდება, ფართოვდება და ღრმავდება.

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სტრუქტურისა და ისტორიული ტიპების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ეროვნებათა კავშირურთიერთობა რთული სოციალურ-ეთნიკური ფენომენია, რომელშიც კლასობრივი და ეროვნული, სოციალური და ფსიქოლოგიური დიალექტიკურ ერთიანობაშია. ამიტომ, ეროვნებათა კავშირურთიერთობის პრობლემის შესწავლისათვის აუცილებელია ეროვნულისა და კლასობრივის, ფსიქოლოგიურისა და სოციალურის უანაფარდობის საკითხის გარკვევა.

§ 3. კლასობრივისა და ეროვნულის, სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის შესახებ

კლასობრივისა და ეროვნულის, სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის საკითხს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მომწიფებული სოციალიზმის პირობებში, როცა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების პროცესში იზრდება სუბიექტურა ობიექტურის როლი.

რა მიმართებაა ადამიანთა კლასობრივ და ეროვნულ ერთობებსა და ინტერესებს შორის? რა როლს ასრულებს სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში? ამ საკითხების თეორიულ და პრაქტიკულ გადაწყვეტაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბება და სრულყოფა.

ცნობილია, რომ საზოგადოებრივი განვითარების ისტორია სოციალურ-ეთნიკურ და კლასობრივ ერთობათა ფორმირებისა და ფუნქციონირების ბუნებრივ-ისტორიული პროცესია, სადაც საწარმოო ძალებისა და წარმოებით ურთიერთობათა განვითარების შესაბამისად იცვლება საზოგადოების კლასობრივი და ეთნიკური

ისტრუქტურა, კლასებსა და ერებს შორის დამოკიდებულება, საეროვნებათაშორისო კავშირთაერთობა.

მართალია, კლასობრივი და ეთნიკური ერთობა ადამიანთა სოციალური ერთობის არსებითად განსხვავებულ ფორმებს წარმოადგენს, მაგრამ ისინი მჭიდრო დიალექტიკურ კავშირში არიან და ერთმანეთს განაპირობებენ. ადამიანთა ეთნიკური ერთობის დაბალი საფეხურის — გვაროვნული და ტომობრივი ერთობის განვითარება დაედო საფუძვლად კლასების ფორმირებას, ხოლო კლასობრივმა საზოგადოებამ თავის მხრივ ნიადაგი შეამზადა ეროვნული ერთობის წარმოქმნა-განვითარებისათვის.

რადგან ერების აღმოცენებას ისტორიულად წინ უძღოდა საზოგადოების ანტაგონისტურ კლასებად დაყოფა, ბუნებრივია, ეროვნული კონსოლიდაციის სოციალურ-პოლიტიკურ შინაარსს ის კლასი განსაზღვრავდა, რომლის მეთაურობითაც ხალხების ერებად ჩამოყალიბების პროცესი მიმდინარეობდა. მაგალითად, ბურჟუაზიული ერების ჩამოყალიბება აღმავალი კაპიტალიზმის ეპოქაში მოხდა. ამ დროს საზოგადოებრივი პროგრესის სათავეში ბურჟუაზია იდგა და მისი ხელმძღვანელობით შექმნილი ეროვნული ერთობა თავისი სოციალურ-პოლიტიკური შინაარსით ბურჟუაზიული ერთობა იყო. გასაგებია, რომ ამ პირობებში ჩამოყალიბებული ეროვნული სახელმწიფოც ბურჟუაზიულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, რადგან იგი ბურჟუაზიის ინტერესებსა და იდეალებს იცავდა.

სულ სხვა ისტორიულ ვითარებაში მიმდინარეობს სოციალისტური ერების ფორმირება და განვითარება. სოციალიზმის დროს ეროვნული კონსოლიდაციის ეკონომიური საფუძველია წარმოების სოციალისტური წესი, წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრება, ხოლო ამ პროცესის ხელმძღვანელი პოლიტიკური ძალაა მუშათა კლასი მშრომელ გლეხობასთან კავშირში. გასაგებია, რომ სოციალ-ეკონომიური გარემო, რომლის დროსაც ეროვნული კონსოლიდაცია ხდება, გადამწყვეტ გავლენას ახდენს ერების სოციალურ-პოლიტიკურ აღნაგობასა და მათ სულიერ სამყაროზე. ამის გამო ბურჟუაზიულ ერებს შინაგანი კლასობრივი და ეროვნული წინააღმდეგობა ღრღნის, სოციალისტური ერები კი სოციალურ-პოლიტიკური და სულიერი ერთობით ხასიათდება. ბურჟუაზიული სახელმწიფო ერთა შორის მტრობისა და ეროვნული ჩაგვრის იარაღია, სოციალისტური სახელმწიფო ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და ძმური თანამშრომლობის მაორგანიზებელი და ხელმძღვანელი ძალაა.

მაშასადამე, ეროვნული ურთიერთობის ხასიათსა და სტრუქტურაში განსაზღვრავს წარმოების არსებული წესი, მოცემული საზოგადოების სოციალ-ეკონომიური სტრუქტურა, კლასობრივი ბატონობის ბუნება. ერებს შორის მტრულ დამოკიდებულებასა და შუღლს ასაზრდოებს არა რაღაც თანდაყოლილი ეროვნული გაუცხოებისა და შუღლის ინსტინქტი, არამედ ანტაგონისტური კლასობრივი საზოგადოება, ერების დაყოფა მჩაგვრელ და ჩაგრულ კლასებად.

საზოგადოების მტრულ კლასებად დაყოფის შედეგად მსოფლიო ისტორიას წითელ ზოლად გასდევს კლასობრივი ბრძოლა. ეს, რა თქმა უნდა, არ გამოირიცხავს დაპირისპირებულ კლასთა თანამშრომლობის შესაძლებლობას, რაც ინტერესთა გარკვეულ ერთობაზე, საერთო-ეროვნულ ინტერესებზე შეიძლება იყოს დაფუძნებული.

კლასობრივი ურთიერთობისაგან განსხვავებით, ერების წარმოშობა და განვითარება თავისთავად როდი ქმნის ეროვნული ინტერესების დაპირისპირებულობის შესაძლებლობას. ერებსა და ხალხებს შორის მტრულ დამოკიდებულებას საფუძვლად უდევს ექსპლოატატორულ კლასებს შორის არსებული წინააღმდეგობა, გაბატონებული და ჩაგრული ხალხების კლასობრივ და ეროვნულ ინტერესთა შეუთრევებლობა. ეროვნებათა შორის ანტაგონიზმის საფუძველი კლასობრივ ანტაგონიზმშია.

კლასობრივისა და ეროვნულის თანაფარდობის სწორი გაგებისათვის ფუძემდებლური მეთოდოლოგიური მნიშვნელობა აქვს ვ. ი. ლენინის დებულებას თითოეულ ბურჟუაზიულ ერში „ორი ერის“ არსებობის შესახებ. „თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ აჯანყებული ხალხი, — წერდა ვ. ი. ლენინი 1905 წ., — ერთიანი ხალხი როდია. მესაკუთრენი და დაჭირავებული მუშები, მდიდრების უმნიშვნელო რაოდენობა („ზედაფენის ათი ათასი“) და ათეული მილიონობით ღარიბი და შრომელი, ეს ჭეშმარიტად „ორი ერია“.¹

როგორც ნ. კრუპსკაია იგონებს, ლონდონში ემიგრაციის დროს ვ. ი. ლენინი დიდი გულისყურით აღევნებდა თვალს ინგლისის დედაქალაქის ცხოვრებას, გულისწყრომას გამოთქვამდა სიმდიდრისა და სიღარიბის საოცარი კონტრასტების გამო და ხშირად იმეორებდა: „Two nations“ („ორი ერი“).² ეს მოკლე, მაგრამ ბევრისმთქმელი ფრაზა — „ორი ერი“ ზუსტად გამოხატავს კაპიტალისტურ საზოგადოებაში გაბატონებული და ჩაგრუ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 9, გვ. 377.

² ნ. კრუპსკაია, მოგონებანი ლენინზე, გვ. 69.

ლი კლასების დაპირისპირებულობას, რის შედეგადაც ბურჟუაზიული ეროვნული ერთობა შეურიგებელი კლასობრივი წინააღმდეგობით არის გათიშული.

მაგრამ ლენინური დებულება ყოველ ბურჟუაზიულ ერში „ორი ერის“ არსებობის შესახებ არ უნდა გავიგოთ პირდაპირი მნიშვნელობით, გაუბრალოებულად, იმგვარად, თითქოს ერის შიგნით არსებული მძაფრი კლასობრივი წინააღმდეგობა არღვევდეს ეროვნულ ერთობას. ეროვნული ერთობა არ ქრება, რაც არ უნდა ღრმა იყოს კლასობრივი წინააღმდეგობანი. კლასობრივი იდეოლოგიის განსხვავება არ გამოირიცხავს ეროვნული ფსიქოლოგიის გარკვეულ ერთობას.¹

მტრულ ანტაგონისტურ კლასებად გათიშული ერები, შეურიგებელი კლასობრივი წინააღმდეგობის მიუხედავად, ეროვნული ორგანიზმის მთლიანობას როდი კარგავენ. ერის შემადგენელი კლასები და სოციალური ჯგუფები საერთო ტერიტორიაზე მოსახლეობენ, აქვთ ეკონომიური ცხოვრების მყარი ერთობა, ერთიანი ეროვნული ენა, ფსიქიკური წყობის ერთობა, რაც კულტურის სპეციფიკურ თავისებურებებში ვლინდება.

მართალია, კლასობრივი და ეროვნული ერთობა საზოგადოებრივი ურთიერთობის სხვადასხვა სფეროებს მოიცავს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ისინი მტკიცედ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული და საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური წყობის ერთიან სისტემას ქმნიან. ამიტომ, ბუნებრივია, კლასობრივისა და ეროვნულის ყოველგვარი დაპირისპირებულობა საფუძველს მოკლებული და უნიადგოა.

მეცნიერული კომუნიზმისათვის უცხოა როგორც ეულგარულ-სოციოლოგიური, ასევე რეფორმისტული თეორიები კლასობრივი და ეროვნული ერთობის, კლასობრივი და ეროვნული ინტერესების დაპირისპირებულობის შესახებ.

მარქსიზმის ეულგარიზატორებს მიაჩნიათ, რომ კლასობრივი გამოირიცხავს ეროვნულს. მათი აზრით, ანტაგონისტურ კლასებად დაყოფილ საზოგადოებაში, მწვავე კლასობრივი წინააღმდეგობის გამო, ეროვნული ერთობა არსებობას წყვეტს. ასეთ შეხედულებას საერთო არაფერი აქვს მეცნიერული კომუნიზმის თეორიასთან. მარქსიზმის პირველ საპროგრამო დოკუმენტში „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ ხაზგასმულია, რომ პროლეტარიატის ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ თუ შინაარსით არა, ფორმის მიხედ-

¹ Г. Глезерман, Классы и нации, их взаимоотношение, жур. «Политическое самообразование», 1967, № 5, стр. 40.

ვით მაინც ნაციონალური ბრძოლაა, რადგან თითოეული ქვეყნის პროლეტარიატმა პირველ რიგში საკუთარ ბურჟუაზიას უნდა მოუღოს ბოლო. იმისათვის, რომ პროლეტარიატმა დაიპყროს პოლიტიკური ძალაუფლება, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა ეროვნული კლასის მდგომარეობამდე ამაღლდეს, „ჩამოაყალიბოს თავისი თავი ერად“.¹

ვ. ი. ლენინი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა პროლეტარიატის კონსოლიდაციას ეროვნულ კლასად: „...მუშათა კლასს არ შეეძლო განმტკიცებულიყო, — წერდა ვ. ი. ლენინი, — დაეჯეკებულიყო, დარაზმებულიყო, თუ არ „მოეწყობოდა ერის ფარგლებში“, თუ „ნაციონალური“ არ იქნებოდა...“²

წინააღმდეგ ეულგარული სოციოლოგიისა, რეფორმიზმი თვლის, რომ ეროვნული ერთობის შექმნა, „საერთო-ეროვნული“ ინტერესების არსებობა, გამორიცხავს კლასობრივ წინააღმდეგობებს და „სოციალურ პარმონიას“, ანტაგონისტური კლასების დაზავების შესაძლებლობას ქმნის.

„საერთო ნიდაგის“ თეორია, ეროვნული ერთობის შიგნით კლასთა თანამშრომლობის რეფორმისტული, ოპორტუნიტული პოლიტიკა ძირს უთხრის მუშათა კლასის მსოფლმხედველობას ეროვნულ საკითხში — პროლეტარულ ინტერნაციონალიზმს, აღვივებს ნაციონალიზმს, კლასობრივ ინტერესებს აცხადებს მთელი ერის ინტერესებად, ივიწყებს, რომ ყოველ ერში ორი ერია.³

მემარჯვენე და „მემარცხენე“ ოპორტუნიზმის საპირისპიროდ მარქსიზმ-ლენინიზმი დიალექტიკურად აყენებს და წყვეტს კლასობრივი და ეროვნული ერთობის, კლასობრივი და ეროვნული ინტერესების თანაფარდობისა და შესაბამისობის საკითხს.

მეცნიერული კომუნიზმის თეორია საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მოვლენას კლასობრივი პოზიციებიდან, პროლეტარიატის ინტერესების თვალთახედვით ხსნის. როგორც „კომუნისტური პარტიის მანიფესტშია“ ნათქვამი, კომუნისტები სხვადასხვა ეროვნულ ბრძოლებში წინ აყენებენ და იცავენ მთელი პროლეტარიატის საერთო, ეროვნებისაგან დამოუკიდებელ ინტერესებს. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ისინი კლასობრივი ინტერესების გამო ივიწყებენ ან უგულებელყოფენ ეროვნულ ინტერესებს. პროლეტარიატი ყველაზე უფრო რევოლუციური და

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, გვ. 32.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 21, გვ. 73.

³ ლ. გორგილაძე, სოციალიზმის ისტორიიდან, თბილისი, 1970, 2, გვ. 388.

ორგანიზებული კლასია, რომელიც თანმიმდევრულად იბრძვის სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ. კლასობრივ ბრძოლაში იგი განუხრელად იცავს ეროვნულ ინტერესებს და ერის პროგრესული, რევოლუციური ძალების მარგანიზებელი და ხელმძღვანელი ძალის როლში გამოდის.

ბურჟუაზიის იდეოლოგიებს არაერთგზის უცდიათ გამოეცხადებინათ მარქსიზმი კოსმოპოლიტურ მოძღვრებად, რომელიც თითქოსდა უარყოფს ყოველგვარ ეროვნულს ან მხოლოდ ტაქტიკური მიზნით აღიარებს მას. ამასთან დაკავშირებით ვ. ი. ლენინი წერდა: „მუშათა საკითხთან“ შედარებით ნაციონალური საკითხის დაქვემდებარებული მნიშვნელობა მარქსისათვის ექვს გარეშეა. მაგრამ მისი თეორია ისევე დაშორებულია ეროვნულ მოძრაობათა უგულვებელყოფას, როგორც ცა დედამიწას“.¹

კლასობრივი და ეროვნული ერთობის, საერთო-კლასობრივი და სპეციფიკურ-ეროვნული ინტერესების შესაბამისობა და პარმონიული ერთიანობა ხორციელდება მხოლოდ სოციალიზმის პირობებში, სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის სრული ლიკვიდაციის შედეგად. ძირეული კლასობრივი მიზნები და სპეციფიკური ეროვნული ინტერესები სოციალიზმისა და კომუნიზმის დროს ერთმანეთისაგან განუყოფელია.

ასე კავშირში ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის ისტორიულმა გამოცდილებამ დაადასტურა, რომ მხოლოდ სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება ქმნის ყველა პირობას და შესაძლებლობას კლასობრივ და ეროვნულ ინტერესებს შორის დაპირისპირებულობისა და ანტაგონისტური წინააღმდეგობის დაძლევისათვის, სწვადასხვა ეროვნების ხალხებს შორის პრინციპულად ახალი ურთიერთობის დამყარებისათვის. სოციალისტურ საზოგადოებაში ეროვნული ინტერესები სოციალიზმის, კომუნიზმისათვის ბრძოლის მიზნებს კი არ ეწინააღმდეგება, არამედ შეესაბამება, ემთხვევა მათ. სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის ძირითადი მიზნები და ამოცანები თავისი არსით კლასობრივია, ხოლო განხორციელების ფორმითა და მეთოდებით — სპეციფიკური, რაც ურთხელ კიდევ ნათელყოფს კომუნიტურ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციაში კლასობრივი და ეროვნული ინტერესების ერთიანობას და შესაბამისობას.

ამრიგად, კლასობრივისა და ეროვნულის თანაფარდობის პრობლემა მხოლოდ სოციალისტურ საზოგადოებაში პოულობს

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 536.

სწორ გადაწყვეტას. სოციალიზმი ორგანულად ახამებს და აკავშირებს ერთმანეთთან კლასობრივ და ეროვნულ ინტერესებს. სოციალიზმის პირობებში ეროვნული ინტერესები კლასობრივი ინტერესების რეალიზაციის საფუძველზე ხორციელდება. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან მეცნიერული კომუნიზმის თეორია ეროვნულ ინტერესებს კლასობრივი პოზიციებიდან განიხილავს და თვლის, რომ ეროვნული საკითხი სოციალისტური რევოლუციისა და სოციალიზმის მშენებლობის საერთო საკითხის შემადგენელი ნაწილია. ამიტომ ეროვნული საკითხის თანმიმდევრული გადაწყვეტა, კლასობრივი და ეროვნული ინტერესების ჰარმონიული ერთიანობა მხოლოდ სოციალიზმს ბაზაზეა შესაძლებელი.

„კომუნისტები, — თქვა ლ. ი. ბრეჟნევმა სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე, — ეროვნულ საკითხს განიხილავდნენ კლასობრივი ბრძოლის თვალსაზრისით, მიაჩნდათ, რომ მისი გადაწყვეტა უნდა დაექვემდებარებინათ რევოლუციის ინტერესებისათვის, სოციალიზმის ინტერესებისათვის. სწორედ ამიტომ კომუნისტებს, სოციალიზმისათვის მებრძოლებს ეროვნულ საკითხში უმთავრესად მიაჩნდათ მშრომელთა გაერთიანება მათი ეროვნული კუთვნილების მიუხედავად, ყოველგვარი ჩავჯირის წინააღმდეგ ახლისათვის, მშრომელთა ექსპლოატაციისაგან თავისუფალი საზოგადოებრივი წყობილებისათვის საერთო ბრძოლაში“.¹

კლასობრივისა და ეროვნულის ურთიერთდამოკიდებულების დიალექტიკურ-მატერიალისტურ გაგებას ამოსავალი მნიშვნელობა აქვს სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის სწორი გაგებისათვის.

სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის კავშირურთიერთობის საკითხზე სამეცნიერო ლიტერატურაში ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო თვალსაზრისი დომინირებს: ერთი მხრივ, ვულგარულ-სოციალოგიური შეხედულება, რომელიც სოციალური მოვლენების გაგებაში ფსიქოლოგიური ფაქტორის როლს უგულებელყოფს და, მეორე მხრივ, ფსიქოლოგიური იდეალიზმი, რომელიც, პირიქით, ფსიქოლოგიურ ფაქტორს აბსოლუტურ მნიშვნელობას ანიჭებს. ორივე თვალსაზრისი მიუღებელია, რადგან ისინი სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის დაპირისპირებულობის საფუძველზეა აგებული.

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 7.

სოციალური მოვლენების განვითარებაში ფსიქოლოგიური ფაქტორის მნიშვნელობის უგულებელყოფას შედეგად ის მოსდევს, რომ ხშირად ზოგი ავტორი, საშუალო სტატისტიკური მონაცემებისა და განყენებული სოციალური სქემების მიღმა, ვერ ამჩნევს ცოცხალი ადამიანის მრავალფეროვან სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებს. შემთხვევითი როლია, როცა, მაგალითად, სოციოლოგებსა და ეკონომისტებს ყურადღების გარეშე რჩებათ ისეთი სოციალურ-ფსიქოლოგიური კატეგორიები, როგორიცაა: ადამიანის მოთხოვნილება, ინტერესი, განწყობილება, მისწრაფება, ემოცია და ა. შ.¹

რაც შეეხება ბურჟუაზიულ სოციალურ ფსიქოლოგიას, მისი ყველა ძირითადი მიმართულება (ნეობიჰევიორიზმი, ნეოფროიდიზმი, სოციომეტრია და სხვ.) სოციალური მოვლენების განვითარებას ადამიანის ქცევის ფსიქოლოგიური მექანიზმით ხსნის, ნაცვლად იმისა, რომ საზოგადოების კლასობრივი სტრუქტურის ღრმამეცნიერული ანალიზი მოგვცეს. ბურჟუაზიული სოციალური ფსიქოლოგია შეგნებულად ამახინჯებს მარქსისტულ-ლენინურ მოძღვრებას, ბრალად სდებს მას ისტორიულ პროცესში ფსიქოლოგიური ფაქტორის როლის შეუფასებლობას. ამ ბრალდებას არაფერი აქვს საერთო სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის დიალექტიკურ-მატერიალისტურ გაგებასთან.

სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის დაპირისპირებულობის დაძლევა და დიალექტიკურ კავშირთა თეორიაში განხილვა მხოლოდ მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ბაზაზეა შესაძლებელი. სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის საკითხი საერთოდ საზოგადოებრივ განვითარებაში და, კერძოდ, ეროვნული ურთიერთობის თეორიასა და პრაქტიკაში შეიძლება სწორად გადაწყდეს არა მეტაფიზიკური პრინციპის მიხედვით: „ან-ან“ (ან სოციალური ან ფსიქიკური), არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ ორივე მხარის დიალექტიკური ურთიერთკავშირის საფუძველზე.

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი არაერთგზის მიუთითებდნენ ისტორიულ პროცესში ფსიქოლოგიური ფაქტორის, ადამიანის ნებელობითი მოქმედების როლსა და მნიშვნელობაზე. ფოიერბახის შესახებ თეზისებში მარქსი წერდა, რომ „ადამიანური არსება როდია აბსტრაქტი, რომელიც ცალკე ინდივიდში ცხოვრობს, თავის სინამ-

¹ Б. Д. Парыгин, Основы социально-психологической теории, Москва, 1971, стр. 54.

დვილეში იგი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთობლიობაა¹. ეს იმას ნიშნავს, რომ პიროვნება საზოგადოებრივი განვითარების მართო პროდუქტი, ობიექტი კი არ არის, არამედ მისი აქტიური შემოქმედი, სუბიექტია.

მარქსიზმის ფუძემდებლები ზაზგასმით აღნიშნავდნენ ისტორიაში პიროვნების აქტიურ შემოქმედებით როლს. „ისტორია“ კი არა, წერდა ფ. ენგელსი, სახელდობრ ადამიანი, ნამდვილი, ცოცხალი ადამიანი — აი, ვინ აკეთებს ყოველივეს, ყველაფერს ფლობს და ყველაფრისათვის იბრძვის. ისტორია სხვა არაფერია, თუ არა მოღვაწეობა ადამიანისა, რომელიც თავისი მიზნების განსახორციელებლად მოქმედებს.²

სოციალური, ეროვნული ფსიქოლოგია როგორც ადამიანთა შეხედულებებისა და წარმოდგენების, გრძნობებისა და განწყობილებების, ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების, ემოციებისა და განცდების და ა. შ. მთლიანი სისტემა ადამიანის არსებობის და მოღვაწეობის ყველა მხარეს მოიცავს, საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში იჩენს თავს. ამიტომ სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის კავშირურობითი ერთობა არ შეიძლება განვიხილოთ ცალმხრივად, იმ გაგებით, რომ ადამიანის ფსიქიკა საზოგადოებრივი განვითარების მართოდენ პასიური შედეგია. თავის მხრივ, საზოგადოებრივი ცხოვრება მნიშვნელოვანწილად აიხსნება იმ ფსიქოლოგიური კლიმატით, რაც მოცემულ საზოგადოებაში კლასობრივი და სოციალურ-ეთნიკური ერთობისათვის არის დამახასიათებელი.

მასების აქტიური ფსიქოლოგიური განწყობა, რევოლუციური ენერგიის მოზღვაება, როგორც ცნობილია, აჩქარებს ისტორიის მაჯისცემას, საზოგადოების რევოლუციური გარდაქმნის პროცესს. კ. მარქსი რევოლუციებს ისტორიის მძლავრ ლოკომოტივს უწოდებდა. ვ. ი. ლენინი, ახასიათებდა რა მასების პოლიტიკური აქტივობის არნახულ ამადლებას საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს, წერდა: „საფრანგეთის რევოლუციურმა ხალხმა მაშინ პირველად გამოიჩინა საუკუნეების განმავლობაში უნახავი რევოლუციური ენერგიის მაქსიმუმი...“³

რუსეთისა და ევროპის რევოლუციური მოძრაობის გამოცდილების საფუძველზე ვ. ი. ლენინმა შეიმუშავა მოძღვრება რევო-

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩული ნაწერები, ტომი II, თბილისი, 1964, გვ. 493.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 2, стр. 102.

³ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 24, გვ. 481.

ლუციურ სიტუაციაზე და ჩამოაყალიბა მისი ძირითადი ნიშნები. ამ ნიშანთა შორის ვ. ი. ლენინი ცალკე გამოყოფს მასების პოლიტიკურ შეფენებასა და განწყობილებაში არსებით გარდატეხას, როგორც საერთო-ეროვნული კრიზისის მომწიფების ერთ-ერთ ძირითად პირობას. ამასთან, ვ. ი. ლენინი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ რევოლუცია ყოველი რევოლუციური სიტუაციიდან კი არ აღმოცენდება, არამედ მხოლოდ ისეთი სიტუაციიდან, როცა ობიექტურ ცვლილებებს ემატება სუბიექტური ცვლილება, სახელდობრ რევოლუციური კლასის რევოლუციური მასობრივი მოქმედების უნარი.¹

მაშასადამე, ფსიქოლოგიური ფაქტორი დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს საზოგადოებრივ-ისტორიული პროცესის განვითარებაში, აჩქარებს ან ამუხრუჭებს საზოგადოებრივ პროგრესს იმის მიხედვით, თუ როგორ წარიმართება ადამიანთა კოლექტიური ენერგია, ნება, სულისკვეთება, განწყობილება. ამის გამო გასაგებია, რომ ფსიქოლოგიური მომენტის ღრმა ანალიზისა და შესწავლის გარეშე სოციალური ურთიერთობისა და, კერძოდ, ეროვნებათა კავშირურობის არსში ღრმად ჩაწვდომა შეუძლებელია.

პიროვნება სოციალური გარემოსა და ფსიქოლოგიური ფაქტორის ზემოქმედების შედეგად ყალიბდება. ამიტომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ფსიქოლოგიური ფაქტორის როლის გარკვევა ადამიანის, როგორც სოციალური და ფსიქოლოგიური ფენომენის, იმ ადგილისა და როლის გარკვევას ნიშნავს, რაც მას სოციალური და სოციალ-ფსიქოლოგიური ურთიერთობის სისტემაში განეკუთვნება.

პიროვნების ვულგარულ-სოცოლოგიური თეორია ადამიანს მიიჩნევს საზოგადოებრივი ურთიერთობის პასიურ ობიექტად, რომელიც გარედან თავსმოხვეული სოციალურ-ეთიკური ნორმების მიხედვით აზროვნებს და მოქმედებს. წმინდა ფსიქოლოგიური თვალთახედვით კი პიროვნება მხოლოდ ინდივიდისათვის დამახასიათებელი ფსიქოფიზიკური თვისებების ერთობლიობაა, სოციალურისაგან დამოუკიდებელი, ავტონომიური ერთეულია.

პიროვნების მარქსისტულ-ლენინური კონცეფცია ზემოაღნიშნული ცალმხრიობისა და წინააღმდეგობისაგან თავისუფალია. ამ კონცეფციის მიხედვით, ადამიანი სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის ორგანულ მთლიანობას და დიალექტიკურ ერთიანობას წარ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 21, გვ. 248-249.

მოადგენს. იგი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მთავარი ობიექტი და აქტიური სუბიექტია.

კ. მარქსი თავის „1844 წლის ეკონომიურ-ფილოსოფიურ ხელნაწერებში“ ფსიქოლოგიური მეცნიერების დიდ ნაკლად მიიჩნევდა იმ გარემოებას, რომ იგი უშუალოდ ადამიანის არსებობასთან არ იყო დაკავშირებული. ამგვარად გაგებული ფსიქოლოგია, მიუთითებდა მარქსი, არ შეიძლება ნამდვილად შინაარსიანი და რეალური მეცნიერება გახდესო.¹ მარქსიზმმა ბოლო მოუღო ადამიანის არსის გაგებაში სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის მექანიკურ დაპირისპირებას და პიროვნების კეშმარიტად სწორი და მთლიანი სოციალურ-ფსიქოლოგიური მოდელი მოგვცა.

ისტორიის მატერიალისტური გაგების მიხედვით საზოგადოების განვითარება ადამიანის ნებისაგან დამოუკიდებელი, ობიექტური კანონების საფუძველზე ხორციელდება. მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ პიროვნების ნებელობას, მის მოქმედებას მხოლოდ პასიური მკვერტელობითი ხასიათი ჰქონდეს. მართალია, პიროვნების ნება-სურვილი, საბოლოო ანგარიშით, სოციალ-ეკონომიური ურთიერთობითაა განპირობებული, მაგრამ აქედან, როგორც ფ. ენგელსი შენიშნავს, სრულიადაც არ გამომდინარეობს ის, რომ ადამიანის ნება-სურვილი ნულის ტოლია. ადამიანის ნებელობა მისი ქცევისა და მოქმედების მთლიან პროცესს ჩაერთვის და აქტიურად მონაწილეობს ამ პროცესის განხორციელებაში.²

ადამიანთა ნების, აქტიური განწყობის, ფანტაზიის და სხვა ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა მნიშვნელობის შეფასება საერთო ისტორიულ პროცესში შესანიშნავად არის გადმოცემული ვ. ი. ლენინის შემდეგ სიტყვებში: „საერთოდ ისტორია, კერძოდ კი რევოლუციის ისტორია, მუდამ უფრო მდიდარია შინაარსით, უფრო მრავალფეროვანი. მრავალმხრივი, უფრო ცოცხალი და „დახლართულია“, ვიდრე წარმოდგენილი აქვთ ყველაზე კარგ პარტიებს, ყველაზე მოწინავე კლასების ყველაზე შეგნებულ ავანგარდებს. ეს გასაგებიც არის, რადგან ყველაზე კარგი ავანგარდები გამოხატავენ ათეულ ათასობით ადამიანთა შეგნებას, ნებას, მგზნებარებას, ფანტაზიას, ხოლო რევოლუციას ახორციელებს, ადამიანის ყველა უნარის განსაკუთრებული აღმავლობის და დაძაბვის მომენტებში, შეგნება, ნება, მგზნებარება, ფანტაზია ათეულ მილიონო-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 594—595.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, еоч., т. 41. стр. 80—81.

ბით ადამიანისა, რომლებსაც კლასების ყველაზე მწვავე ბრძოლა ამოქმედებს“.¹

აქედან კარგად ჩანს, რომ მასების ფსიქოლოგიური განწყობილება, მილიონობით ადამიანის შეგნება, ნება, მგზნებარება, ფანტაზია განსაკუთრებით აქტიურ ხასიათს იძენს რევოლუციური ქარტეზილების დროს, როცა კაცობრიობის ისტორია „შეიდმილიანი ნაბიჯებით“ მიდის წინ და მშრომელთა მთელ ფიზიკურ და სულიერ ძალებს, რევოლუციურ ენერგიას დიადი მიზნის განხორციელების სამსახურში აყენებს.

ფსიქოლოგიური ფაქტორი თვალსაჩინო როლს ასრულებს არა მარტო საზოგადოების პოლიტიკური ცხოვრების განვითარებაში, არამედ სულიერი ცხოვრების, საზოგადოებრივი ცნობიერების სფეროშიც. ამასთან დაკავშირებით სამყაროს შეცნობისა და რევოლუციური გარდაქმნის მსოფლიო-ისტორიულ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ფსიქოლოგიურისა და იდეოლოგიურის, ემოციურისა და რაციონალურის, ცნობიერისა და არაცნობიერის, სოციალური ფსიქოლოგიისა და ჩვეულებრივი, ყოველდღიური ცნობიერების კავშირურთიერთობის საკითხებს.

აღსანიშნავია, რომ ამ ბოლო დრომდე ფსიქოლოგიურ ფაქტორს საზოგადოებრივი ცნობიერების სტრუქტურაში ჭეროვანი ადგილი არ ეთმობოდა. ნაკლები ყურადღება ექცეოდა სოციალური ფსიქოლოგიის, როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ-ერთი ძირითადი სტრუქტურული საფეხურის შესწავლას, საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმებთან და, კერძოდ, იდეოლოგიასთან მისი კავშირურთიერთობის გარკვევას.

სოციალური ფსიქოლოგია ძტორიულად საზოგადოებრივი ცნობიერების პირველი საფეხურია, რომელიც ადამიანთა საზოგადოების წარმოშობასთან ერთად აღმოცენდა. სოციალური ფსიქოლოგიის საფუძველზე ჩამოყალიბდა და განვითარდა საზოგადოებრივი ცნობიერების სხვა ფორმები, კერძოდ, იდეოლოგია. საზოგადოებრივი ცნობიერების ყველა ფორმა, მათ შორის იდეოლოგია და სოციალური ფსიქოლოგია ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირურთიერთობაშია. მართლაც, იდეოლოგიურ შეხედულებათა ცხოველყოფელობა იმით განისაზღვრება, თუ რამდენად ასახავს იგი ხალხთა მასების მოთხოვნებსა და ინტერესებს, მისწრაფებებსა და განწყობილებებს, სურვილებსა და ემოციებს. ხალხთა მასების სოციალური განწყობილების შესატყვისი თეორია კი მძლავრი მატერიალური ძალა ხდება, როცა იგი მასებს დაეუფლება.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 31, გვ. 102-103.

სოციალური ფსიქოლოგიისაგან განსხვავებით, იდეოლოგია საზოგადოებრივი განვითარების შედარებით მაღალ საფეხურზე ჩამოყალიბდა, როცა მოხდა ფიზიკური შრომისაგან გონებრივი შრომის გამოყოფა. ამა თუ იმ კლასის იდეოლოგიურ შეხედულებებსა და სისტემებს, როგორც წესი, ამ კლასების ან სოციალური ჯგუფების ცალკეული წარმომადგენლები, თეორიულად მოაზროვნე ადამიანები ქმნიან. სოციალური ფსიქოლოგიის ფორმირება კი არსებითად სტიქიურად, თვით ხალხთა მასებისა და ინდივიდთა სოციალური გამოცდილების საფუძველზე მიმდინარეობს.

ამასთან, თუ კლასობრივ-ანტაგონისტურ საზოგადოებაში სოციალური ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბება უმთავრესად სტიქიური გზით ხდება, კომუნისტურ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციაში საზოგადოებრივი ცნობიერებისა და ფსიქოლოგიის არსებითი გარდაქმნა აღმზრდელობითი მუშაობის მთელი სისტემის ზეგავლენით, ახალი საზოგადოების მშენებლობაში პიროვნების აქტიური მონაწილეობის საფუძველზე ხორციელდება. ამიტომ სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პროცესში საზოგადოებრივი ფსიქოლოგიის აღმოცენება და დამკვიდრება უმთავრესად გეგმაზომიერი, აღმზრდელობითი მუშაობის გზით წარმოებს.

ზოგიერთი საბჭოთა ფილოსოფოსი სოციალურ ფსიქოლოგიას საზოგადოებრივი ცნობიერების დაბალ საფეხურად, ემოციურ მხარედ მიიჩნევს, ხოლო იდეოლოგიას შემეცნების მაღალ თეორიულ-ლოგიკურ საფეხურად თვლის. საზოგადოებრივი ცნობიერების ძირითადი ფორმების ასეთი მკვეთრი გამოიჯენა შემეცნების ემოციურ და აზროვნებით მხარეებად სინამდვილეს არ შეესაბამება, რადგან საზოგადოებრივი ფსიქოლოგია, წარმოდგენების, განცდების, განწყობილებისა და სხვათა გარდა, შეიცავს ცალკეულ იდეებსა და შეხედულებებს, რომლებიც, მართალია, მთლიანი სისტემის სახით არ არის ჩამოყალიბებული, მაგრამ ინდივიდუალური, სოციალური გამოცდილების განზოგადებას წარმოადგენს.¹

მარქსიზმ-ლენინიზმი ერთმანეთისაგან ძირეულად განასხვავებს თეორიულ აზროვნებას და ჩვეულებრივ ემპირიულ ცნობიერებას, რადგან პირველი მეცნიერულ ცოდნას ემყარება, ხოლო მეორე — ადამიანის ცხოვრებისეულ გამოცდილებას, ე. წ. ჯანსაღ აზრს.

ფ. ენგელსი ჩვეულებრივ ცნობიერებას, აზროვნების ემპირიულ წესს ახასიათებს როგორც საღი განსჯის უნარს, რომელიც პატივადები თანამგზავრია შინაურობაში, ოთხკედელშუა, მაგრამ გა-

¹ იხ. Б. Парыгин, Общественная психология как социальное явление, «Философские науки», 1964, № 6.

საოცარ თავგადასავალს განიცდის, როცა კვლევა-ძიების ფართო ასპარეზზე გამოდის. თეორიულ აზროვნებასა და ყოველდღიურ ცნობიერებას შორის არსებულ განსხვავებასთან დაკავშირებით ფ. ენგელსი წერდა: „...ხელოვნება ცნებათა მოხმარებისა არაა თანდაყოლილი და არც ჩვეულებრივ ყოველდღიურ ცნობიერებასთან ერთადაა მოცემული, არამედ ნაშედეგ აზროვნებას მოითხოვს...“¹

მაშასადამე, სოციალური ფსიქოლოგია არ დაიყვანება ჩვეულებრივ, ყოველდღიურ ცნობიერებაზე, რადგან ეს უკანასკნელი სინამდვილეს ემპირიულად, ზედაპირულად ასახავს. რაც შეეხება საზოგადოებრივ ფსიქოლოგიას, მასების სოციალურ განწყობილებას—იგი, მართალია, სტიქიური გზით აღმოცენდება, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ გადაჭარბებით შევაფასოთ არაცნობიერის როლი საზოგადოებრივი ფსიქოლოგიის ფორმირებაში. მასების სოციალური განწყობილების სტიქიური აღმოცენება ყოველთვის არაცნობიერის შედეგი როდია. ხშირ შემთხვევაში იგი მშრომელთა პოლიტიკური შეგნებულობის საწყისი ფორმის გამომხატველია. ამასთან დაკავშირებით ვ. ი. ლენინი წერდა: „სტიქიური ელემენტი“ წარმოადგენს არსებითად შეგნებულობის ჩანასახ ფორმას და არა სხვა რაიმეს.“²

მაშასადამე, ადამიანის ინდივიდუალური, საზოგადოებრივი და ეროვნული ფსიქოლოგიის ფორმირებაში გადამწყვეტ როლს სოციალური გარემო ასრულებს, მაგრამ ადამიანის ფსიქოლოგია მარტო მისი არსებობის სპეციფიკური პირობების უშუალო ზემოქმედების შედეგი როდია. პიროვნების გარემომცველი ვითარება განაპირობებს მისი ფსიქოლოგიის ინდივიდუალურ სპეციფიკურ ნიშნებს, რაც შეეხება ინდივიდის კლასობრივი, ეროვნული, პროფესიული და სხვა ფსიქოლოგიის თავისებურებებს, მათი შესწავლისათვის საჭიროა მხედველობაში მივიღოთ არა მარტო მოცემული პიროვნების, არამედ ადამიანთა სხვადასხვა სოციალური ერთობის (კლასობრივი, ეროვნული, პროფესიული და სხვა) დამახასიათებელი სოციალურ-ფსიქოლოგიური ნიშნები. კლასობრივი, ეროვნული, პროფესიული და სხვა ფსიქოლოგია თავისებურ ზეგავლენას ახდენს პიროვნების ფსიქიკაზე, მისი ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებაზე.

საზოგადოებრივი და ეროვნული ფსიქოლოგიის ფორმირებაში სოციალურ გარემოსთან ერთად დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის ინდივიდუალურ ფსიქიკურ თავისებურებებს. ცნობილი საბჭო-

1 ფ. ენგელსი, ანტი-დიურიზმი, თბილისი, 1954, გვ. 18.

2 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 5, გვ. 467-468.

თა ფსიქოლოგი ს. ლ. რუბინშტეინი პიროვნების ინდივიდუალურ ფსიქიკურ მდგომარეობას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სოციალური ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბების პროცესში. მისი აზრით, ფსიქიკური მოქმედების შინაგანი პირობები არ დაიყვანება მხოლოდ ტვინის რეფლექტორულ მოქმედებაზე, რაც პავლოვის გამოკვლევებით არის დადგენილი. „გარეშე“ ზემოქმედება, — წერდა იგი, — ამა თუ იმ ფსიქიკურ ეფექტს მხოლოდ იმ შემთხვევაში იწვევს, როცა იგი სუბიექტის ფსიქიკური მდგომარეობის, მისი აზრებისა და გრძნობების პრიზმაში გადატყდება. ყოველი ფსიქიკური პროცესი ადამიანის განსაზღვრული ფსიქოლოგიური მდგომარეობის ფონზე წარიმართება, რაც განაპირობებს ამ პროცესის მიმდინარეობას და თავისი შედეგებით ცვლის მას.¹

სინამდვილის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასახვა კლასობრივი და ეროვნული ფსიქოლოგიის თავისებურებათა გათვალისწინების საფუძველზე ხდება. მაგალითად, ამა თუ იმ ხალხის ხელოვნებასა და კულტურაში, კერძოდ ცეკვებსა და სიმღერებში ასახვას პოულობს არა მარტო ადამიანთა შრომითი საქმიანობა, არამედ მათი სოციალური, კლასობრივი და ეროვნული ფსიქოლოგია, ის ტრადიციები და ზნე-ჩვეულებანი, რაც დამახასიათებელია მოცემული სოციალური თუ ეროვნული ერთობისათვის.

გ. ვ. პლესანოვი, ერთმანეთს აღარებდა რა ფრანგი არისტოკრატი ქალებისა და ავსტრალიის ადგილობრივ მკვიდრთა ცეკვებს, აღნიშნავდა: „რომ გავიგოთ ავსტრალიელი ქალის ცეკვა, საკმარისია ვიცოდეთ, თუ რა როლს ასრულებს ავსტრალიის ტომების ყოფაცხოვრებაში ქალის მიერ ველურ მცენარეთა ფესვების შეგროვება. მაგრამ რომ გავიგოთ ცეკვა მენუეტი, სრულიადაც არ არის საკმარისი XVIII საუკუნის საფრანგეთის ეკონომიკის ცოდნა. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ ცეკვასთან, რომელიც არამწარმოებლური კლასის ფსიქოლოგიას გამოხატავს“.²

გ. პლესანოვი ხაზგასმით მიუთითებდა სოციალური ფსიქოლოგიისა და იდეოლოგიის ურთიერთკავშირისა და ურთიერთგანპირობებულობის შესახებ. მარქსისტული მოძღვრების წარმომადგენელი იგი ხალხთა მასების რევოლუციური განწყობილების ზრდას უკავშირებდა. კ. მარქსის თეზისებში ფოიერბახის შესახებ პლესანოვი განსაკუთრებით გამოყოფს აქტიური სუბიექტის იდეას და ამ თეზისთან დაკავშირებით წერს: „...ეს გენიალური შესწორება „ღრთის სუ-

¹ С. Л. Рубинштейн, Бытие и сознание, М., 1957, стр. 226.

² Г. В. Плеханов, Избранные философские произведения, т. III, стр. 172—173.

ლით“ იყო ნაქარნახევი. ამ მისწრაფებაში წარმოესახა ობიექტისა და სუბიექტის ურთიერთმოქმედება იმ კუთხით, რომლითაც სუბიექტი აქტიურ როლში გამოდის, თავი იჩინა იმ დროის საზოგადოებრივმა განწყობილებამ. როცა მარქს-ენგელსის მსოფლმხედველობა ყალიბდებოდა, მაშინ 1848 წლის რევოლუცია უკვე კარზე იყო მომდგარი...”¹

ამრიგად, კლასობრივისა და ეროვნულის, სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობა არ შეიძლება განხილულ იქნეს ცალმხრივად მხოლოდ იმ აზრით, რომ სოციალური და ეროვნული ფსიქოლოგია საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ცნობიერების მარტოოდენ ობიექტი, ისტორიული პროცესის პასიური შედეგია. ეროვნული ფსიქოლოგიის ფორმირება და განვითარება, ეროვნული თვითშეფენების ამაღლება, მასების რევოლუციური განწყობილების ზრდა დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამყაროს რევოლუციური გარდაქმნის საქმეში, რაც თვალსაჩინოდ დაადასტურა მსოფლიო რევოლუციური პროცესის განვითარებამ ჩვენს ეპოქაში.

კლასობრივისა და ეროვნულის, სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანაფარდობის მარქსისტულ-ლენინურ გაგებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიური კონცეფციების კრიტიკისათვის, მათი უნიადაგობისა და ცალმხრიობის გამოაშკარავებისათვის.

§ 4. თანამედროვე ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიური კონცეფციების კრიტიკა

თანამედროვე პირობებში ეროვნული საკითხი, ეროვნებათა კავშირურთიერთობის პრობლემა იდეოლოგიური ბრძოლის ერთ-ერთი მწვევე უბანია. ბურჟუაზიული იდეოლოგია ნაციონალიზმის დახმარებით ცდილობს შეასუსტოს სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის ძლიერება, გათიშოს საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობა, ეროვნული და რასობრივი მტრობის გაღვივებით დაქსაქსოს იმპერიალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი ძალები. ბურჟუაზიული პროპაგანდა არაფერს იშურებს იმისათვის, რომ ნაციონალისტური ცრურწმენით მოწამლოს შპრომელთა შეგნება და ამ გზით შიგნიდან გამოუთხაროს ძირი სოციალისტურ წყობილებას.

ასეთ პირობებში, ნათქვამია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის.

¹ გ. პლენანოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 137.

შექმნის 50 წლისთავის მზადების შესახებ“, ამოცანა ის არის, რომ დღენიდაგ გავუწიოთ პროპაგანდა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის, ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის იდეებს, დროული პოლიტიკური შეფასება მივცეთ მტრულ ცდებს ადორძინონ ნაციონალისტური განწყობილებანი და შეხედულებანი. გადაჭრით უნდა ვამხილოთ ანტიკომუნიზმის, მემარჯვენე და „მემარცხენე“ რევინიონიზმის, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის იდეოლოგიები.

ჩვენი ეპოქის იდეოლოგიური ბრძოლის პრაქტიკულმა გამოცდილებამ სავსებით დაადასტურა ლენინის ღრმამეცნიერული დასკვნა იმის შესახებ, რომ „ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი — აი ორი ურთიერთისადმი შეურიგებლად მტრული ლოზუნგი, რომლებიც შეესაბამებიან მთელი კაპიტალისტური სამყაროს ორ დიდ კლასობრივ ბანაკს და გამოხატავენ ორ პოლიტიკას (მეტეც: ორ მსოფლმხედველობას) ნაციონალურ საკითხში“.¹

თანამედროვე ბურჟუაზიულ სოციოლოგიაში და სოციალურ ფსიქოლოგიაში განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული ერისა და ეროვნებათა კავშირუროთიერთობის სხვადასხვა ფსიქოლოგიური კონცეფციები. იუნესკოს მონაცემებით, მარტო 1950—1960 წლებში მსოფლიოს სხვადასხვა ენაზე ეროვნული ხასიათისა და ეროვნული სტერეოტიპის საკითხებზე დაახლოებით ათასამდე ნაშრომი გამოქვეყნდა. ამ შრომებში ეროვნული ხასიათი ტრადიციული ფსიქოლოგიაში თვალთახედვით არის განხილული, ხოლო საკუთრივ ფსიქოლოგიური ფაქტორი წარმოდგენილია რაღაც თვითკმარ, ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ მარადიულ კატეგორიად.²

სოციალური და ეროვნული პროცესების ფსიქოლოგიაზაცია, სოციალური მოვლენების ფსიქოლოგიური თვალთახედვით ახსნა, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ბურჟუაზიული მეცნიერებისათვის, თვით ბურჟუაზიულ სოციოლოგებს შორისაც კი არ სარგებლობს დიდი პატივით. ასე მაგალითად, ამერიკელი სოციოლოგი ა. ინკელსი პირდაპირ წერს: „ეროვნული ხასიათის“ ცნება არა მარტო მოძველდა, არამედ, რასობრივი ფსიქოლოგიის დისკრედიტირებულ თეორიებთან მისი საექვო კავშირის გამო, დიდი ხანია კრიტიკისა და თავდასხმის ობიექტი გახდა“.³

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 13.

² С. Т. Калтахчян. Ленинизм о сущности нации и пути образования интернациональной общности людей, М., 1969, стр. 42.

³ Социология сегодня. Проблемы и перспективы. Американская буржуазная социология середины XX века, М., 1965, стр. 295—296.

მოუხედავად ამისა, ეროვნებათა კავშირურთიერთობის ფსიქოლოგიურ კონცეფციებს თანამედროვე ბურჟუაზიულ სოციოლოგიაში ჯერ კიდევ გაბატონებული მდგომარეობა უკავიათ. ამ კონცეფციების მასაზრდოებელი წყაროა ბურჟუაზიული იდეალისტური ეთნოფსიქოლოგია.

ეთნოფსიქოლოგია, როგორც მეცნიერების ცალკე დარგი, გასული საუკუნის შუახანებში წარმოიშვა. მისი ფუძემდებლები არიან გერმანელი მოაზროვნეები — ენათმეცნიერი გ. შტეინტალი და ფილოსოფოსი მ. ლაცარუსი. 1859 წელს მათ დააარსეს სპეციალური ჟურნალი, რომლის პირველსავე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში, „ფიქრები სახალხო ფსიქოლოგიის შესახებ“ ეთნოფსიქოლოგიის როგორც მეცნიერების ძირითადი ამოცანები ჩამოაყალიბეს.

მ. ლაცარუსისა და გ. შტეინტალის შეხედულებით, ეთნოფსიქოლოგია არის მეცნიერება ეგრეთ წოდებული „სახალხო სულის“ შესახებ, ხალხთა სულიერი ცხოვრების განვითარებისა და მისი შემადგენელი ელემენტების შესახებ. მათი აზრით, ეთნიკური ფსიქოლოგია ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის გაგრძელება და დაგვირგვინებაა, რომელშიც საზოგადოებრივი ადამიანის ანუ ადამიანთა საზოგადოების ფსიქოლოგია, კაცობრიობის ისტორიული განვითარების ფიზიოლოგია აისახება. „სახალხო სულის“ იღუმალის სუბსტანცია განსაზღვრავს თითოეული ხალხის ეროვნული ხასიათის სპეციფიკურ თავისებურებებს. „სახალხო სულის“ ამ იდეალისტური კონცეფციის მიხედვით ენა, რელიგია, ხელოვნება, ყოფაცხოვრება, ზნე-ჩვეულებანი და ა. შ. ხალხის ფსიქოლოგიით უნდა აიხსნას და არა პირიქით.

ლაცარუსი და შტეინტალი ფიქრობდნენ, რომ არც ისტორიას და არც ფსიქოლოგიას არ ძალუძს ახსნას „სახალხო სულის“ ის ზოგადი კანონები, რომელთა საფუძველზე ისტორიული მოვლენები, ფსიქოლოგიური და ლინგვისტური პროცესები მიმდინარეობს. ამ ამოცანის გადაწყვეტა ვერც ჰეგელის ისტორიის ფილოსოფიამ შეძლო. მათი აზრით, მხოლოდ ერთადერთ მეცნიერებას — ეთნიკურ ფილოსოფიას შეუძლია აღნიშნულ მოვლენათა არსში ჩაწვდომა.

ეთნოფსიქოლოგიის ფუძემდებლები, ერთი მხრივ, ამტკიცებდნენ — „სახალხო სული“ ყველაფრის პირველმიზეზია, ყოვლისშემოქმედია, ხოლო მეორეს მხრივ, „სახალხო სულის“ განვითარების კანონების დასადგენად საჭიროდ თვლიდნენ ხალხთა ისტორიის, ენის, რელიგიის, ხელოვნების, ადამ-წესების და ა. შ. შესწავ-

ლას, ამ წინააღმდეგობისაგან თავის დაღწევა ლაცარუსმა და შტეინტალმა ვერ შეძლეს.¹

ეთნოფსიქოლოგიის, როგორც ცალკე მეცნიერების, დამკვიდრებაში განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის ცნობილ გერმანელ ფსიქოლოგს ვილჰელმ ვუნდტს, რომლის კალამსაც ეკუთვნის ფუნდამენტური შრომა „ხალხთა ფსიქოლოგია“ ათ ტომად.

ვ. ვუნდტისათვის ფსიქიკური პროცესების და, საერთოდ, სოციალური მოვლენების პირველმიზეზს წარმოადგენს არა უბრალო ეგრეთ წოდებული „სახალხო სული“, არამედ მისი შინაგანი აქტიური საწყისი, რომელსაც ვუნდტი აპერცეპციას უწოდებს. მაგრამ „სახალხო სულის“ ეს ოდნავი ფერისცვალება საქმის შინაარსს როდი ცვლის. ეთნიკური ფსიქოლოგიის საკვანძო საკითხებს ვუნდტი იდეალისტური ფილოსოფიის პოზიციებიდან ხსნის.

ლაცარუსისა და შტეინტალისაგან განსხვავებით, ვუნდტი ეთნიკური ფსიქოლოგიის პრობლემატიკას მხოლოდ ენის, მითებისა და ზნე-ჩვეულებების სფეროთი ფარგლავს. ამ შეზღუდვით გამოწვეულ უხერხულობას ვუნდტი თვითონვე გრძნობს და თავის გამართლებას შემდეგნაირად ცდილობს: ერთი შეხედვით შეიძლება უცნაურად მოგვეჩვენოს, რომ, სახელდობრ, ენას, მითებს და ადათ-წესებს ჩვენ ხალხთა ფსიქოლოგიის ძირითად პრობლემებად ვთვლით. მაგრამ ეს გრძნობა უმაღვე გაქრება, თუ მკითხველი გაითვალისწინებს, რომ მოვლენათა ძირითადი ფორმების საყოველთაო ხასიათი უმეტესად ზემოთ მითითებულ სფეროებში შეიმჩნევა, დანარჩენებში კი იშვიათად, რამდენადაც ისინი ამ სამ სფეროზე დაიყვანება. ვუნდტის აზრით, ენა, მითები და ადათ-წესები „სახალხო სულის“ შემოქმედების უშუალო პროდუქტებია².

როგორც ვხედავთ, ეთნიკური ფსიქოლოგიის კვლევის მეთოდებისა და ამოცანების ფაგებაში ვუნდტმა ვერ შეძლო გადაეღახა ლაცარუსისა და შტეინტალის იდეალისტური თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ეროვნულ ფსიქოლოგიას განსაზღვრავს არა საზოგადოებრივი ცხოვრების სოციალ-ეკონომიური პირობები, რომელთა ანალიზი კლასიკური ეთნოფსიქოლოგიის წარმომადგენლებს არც კი უცდიათ, არამედ ზებუნებრივი მაგიური ძალა „სახალხო სულის“ სახით.

ეთნოფსიქოლოგიის მიზნებისა და ამოცანების იდეალისტურ-

¹ Густав Шпет, Введение в этническую психологию, М., 1927, стр. 19—37.

² В. Вундт, Проблемы психологии народов, Москва, 1912, стр. 34—35.

მა ფაგებამ ბევრი მოაზროვნე რასისტულ შეხედულებათა მტკიცებადღე მიიყვანა. მაგალითად, ფრანგი სოციოლოგი და ანთროპოლოგი გუსტავ ლებონი (1841—1931 წწ.) ამტკიცებდა, რომ ეთნიკური ფსიქოლოგიის თავისებურებანი იმ უთანხმოების მთავარი მიზეზია, რომელიც ხალხთა კავშირურთიერთობის პროცესში იჩენს თავს. აქედან გამომდინარე, ყველა დაპყრობით, რელიგიურ თუ დინასტიურ ომებს ლებონი რასობრივ ომებად თვლიდა¹.

გ. ლებონის აზრით, სხვადასხვა ხალხების ფსიქიკურ წყობას შორის არსებული ღრმა უფსკრული განაპირობებს რასობრივ უთანასწორობას, მაღალი და დაბალი რანგის ხალხების არსებობის ფაქტს. იგი მაღალი რანგის ხალხების რიცხვს მიაკუთვნებდა, მაგალითად, ანგლო-საქსებს და წერდა, რომ დედამიწის რომელ კუთხეშიც არ უნდა დასახლდეს ამგვარი რასა, დაუყოვნებლივ გაბატონებულ მდგომარეობას დაიკავებს და საფუძველს ჩაუყრის უძლიერეს იმპერიებს. თუ მათ მიერ დამონებული რასა, როგორც, მაგალითად, წითელკანიანები აფრიკაში, სუსტი და უსარგებლოა, მაშინ იგი ძირფესვიანად უნდა მოისპოს. მაგრამ თუ დამონებული რასა, როგორც, მაგალითად, ინდოეთის ხალხები, მეტრამეტად მრავალრიცხოვანია იმისათვის, რომ ფიზიკურად მოსპობილ იქნეს, მაშინ იგი უბრალოდ მკაცრი ვასალური დამოკიდებულების ქვეშ უნდა მოექცეს და იძულებული გახდეს მხოლოდ თავისი ბატონების სასარგებლოდ იშრომოს².

ამგვარად, ბურჟუაზიამ და მისმა იდეოლოგებმა ეთნიკური ფსიქოლოგია იმთავითვე რასიზმისა და „რჩეული“ ხალხების მიერ მსოფლიო ბატონობის იდეის დასაბუთებლად გამოიყენეს, რამაც თავისი კულმინაციური გამოხატულება პოვა ფაშისტურ იდეოლოგიაში.

ბურჟუაზიული იდეოლოგია დღესაც წარმატებით იყენებს ეთნოფსიქოლოგიას, ევრეთ წოდებული „სახალხო სულის“ იდეას ნაციონალიზმის გაღვივების, რასისტული თეორიებისა და შეხედულებების გავრცელების მიზნით. ერისა და ეროვნებათა კავშირურთიერთობის ფსიქოლოგიური კონცეფციები ამჟამად დასავლეთის სოციალოგიაში იმპერიალიზმისა და კოლონიალიზმის, ნაციონალიზმისა და რასიზმის კატომოძულე იდეოლოგიისა და პოლიტიკის მიზნებზეა ემსახურება.

¹ Густав Лебон, Психология народов и масс, С.-Петербург, 1896, стр. 147.

² Там же, стр. 56.

ეროვნებათა კავშირთა თეორიის თანამედროვე ბურჟუაზიულ-ფსიქოლოგიური კონცეფციების თეორიული საფუძველია ეგრეთ წოდებული „ეროვნული აპერცეფციის თეორია“, რომელიც ო. ბაუერს ეკუთვნის.

ფსიქოლოგიური მეცნიერება აპერცეფციის ცნებაში გულისხმობს აღქმის მექანიზმზე ცნობიერების, განსაკუთრებით უკვე დაროვილი ცოდნის აქტიური ზემოქმედების პროცესს, რის შედეგადაც ადამიანს ექმნება გარკვეული შეხედულებები, წარმოდგენები, განწყობილება და ა. შ. აპერცეფციის ცნება ფილოსოფიაში პირველად ლაიბნიცმა შემოიტანა, რომელიც ამ ტერმინით არაცნობიერი ფსიქიკური მდგომარეობის (პერცეფციის) გათვითცნობიერების აქტს აღნიშნავდა.

აპერცეფციის ცნებამ ფართო აღიარება და გამოყენება ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში ვ. ვუნდტის გამოკვლევების შემდეგ პოვა. ვუნდტი აპერცეფციას ფსიქიკური მოქმედების საწყის მიზეზად თვლიდა და ადამიანის აზროვნებისა და ქცევის მთელ პროცესს მას უქვემდებარებდა. აღსანიშნავია, რომ მან აპერცეფციის თეორიის ფიზიოლოგიური დასაბუთებაც კი სცადა და ადამიანის ტვინში „აპერცეფციული ცენტრების“ არსებობის პიპოთეზა წამოაყენა.¹

ო. ბაუერის „ეროვნული აპერცეფციის“ თეორიის მიხედვით მოვლენების აღქმისა და შეცნობის პროცესი ეროვნულ-სპეციფიკურ ხასიათს ატარებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ყოველ ახალ შეხედულებას, წარმოდგენას, განცდას და ა. შ. ადამიანი ეროვნულ-სპეციფიკური თავისებურებების შესაბამისად შეიმუშავებს. თვით მეცნიერული კვლევა და მისი შედეგები განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ რა ეროვნებისაა მკვლევარი. „თუ ინგლისელი და გერმანელი მეცნიერები, — წერს ო. ბაუერი, — რომელიმე საგანს იკვლევენ, ამ შემთხვევაში მათი კვლევის მეთოდები და შედეგები დიდად განსხვავებული იქნება“².

ო. ბაუერი იზიარებს ეგრეთ წოდებული „ნაციონალური მატერიალიზმის“ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ეროვნული თავისებურებისა და განკერძოების მატერიალური საწყისი — გენი ადამიანის პროტოპლაზმაშია ჩასახული.

ბაუერი კაცობრიობის განვითარებაში გამოყოფს სამ ძირითად სტადიას: პირველყოფილ კომუნიზმს, კლასობრივ საზოგადოებას და კომუნისტურ საზოგადოებას. ერები და ეროვნული განსხვავებანი,

¹ Философская энциклопедия, М., 1960, т. I, стр. 84.

² О. Бауер, Национальный вопрос и социал-демократия, СПб., 1909, стр. 113.

როგორც მარადიული კატეგორია, მისი აზრით, კაცობრიობის ისტორიის მთელ მანძილზე იარსებებს. მსოფლიო მასშტაბით კომუნიზმის გამარჯვების შემდეგ ერების შერწყმა კი არ მოხდება, არამედ, პირიქით, ეროვნული დიფერენციაციის პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდება. კომუნიზმი, დაასკვნის ო. ბაუერი, ეროვნული კავშირებისა და ტერიტორიული კორპორაციების ჭრელი სურათი იქნება¹.

ასეთია „ეროვნული აპერაციების“ ბაუერისეული თეორიის ძირითადი დებულებები და დასკვნები, რომელთა უნიადგოება სავესებით დადასტურა ისტორიის განვითარებამ, სოციალისტური და კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკამ. მიუხედავად ამისა, ბურჟუაზიული იდეოლოგია ამ თეორიას თავისი კლასობრივი მიზნებისათვის იყენებს და მასზე აფუძნებს ერისა და ეროვნებათა კავშირ-ერთიერთობის სხვადასხვა ანტიმეცნიერულ კონცეფციებს. ეს კონცეფციები განსაკუთრებით მომრავლდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში, როცა ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგია აშკარად ჩადგა იმპერიალისტური ბურჟუაზიის სამსახურში. ამასთან დაკავშირებით ამერიკელი სოციოლოგი პონიგმანი შენიშნავს, რომ ამ პერიოდში ფსიქოლოგებმა დატოვეს აკადემიური აუდიტორიები, რათა შესულიყვნენ სახელმწიფო დაწესებულებებში და გამოეყენებინათ თავისი ცოდნა ამერიკული სამხედრო მანქანის სრულყოფისათვის, ახალი სამხედრო ტექნიკის — ფსიქოლოგიური ომის ტექნიკის განვითარებისათვის².

ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიის ასეთსავე დანიშნულებას გულახდილად აღიარებენ ხ. დუიკერი და ნ. ფრიიდა, რომელთა წიგნი „ეროვნული ხასიათი და ეროვნული სტერეოტიპი“ 1960 წელს გამოქვეყნდა ამსტერდამში. „ეროვნული ხასიათის ცოდნა, — ნათქვამია ამ წიგნში, — შეიძლება სულ სხვადასხვა მიზნისათვის გამოვიყენოთ. მათ შორის ჩვენ დავასახელებთ მხოლოდ ზოგიერთ უფრო მეტად მნიშვნელოვან მიზანს. ეროვნული ხასიათის ცოდნა შეიძლება, მაგალითად, დაგვეხმაროს აშკარა ან პოტენციური მტრის შეცნობაში. ამ შემთხვევაში იგი მნიშვნელოვანი იარაღია, რადგან მტრის სუსტი მხარეების, მისი ქცევის ნორმების ღირებულებათა სისტემის, მოქმედების კოდირების შესწავლა აადვილებს მასზე საბოლოო გამარჯვებას. სხვა სიტყვებით, ეროვნული ხასიათის შესწავლა ფსიქოლოგიური ომისათვის იარაღის მომზადებას ნიშნავს“³.

¹ О Бауер, Национальный вопрос и социал-демократия, СПб, 1909, стр. 543.

² Современная американская этнография, М., 1963, стр. 82.

³ С.м.: Н. Джандильдин, Природа национальной психологии, Алма-Ата, 1971, стр. 69.

ბუერჟუაზიული სოციოლოგები და ფსიქოლოგები სპეციალურად სწავლობენ ჩვენი ქვეყნის ხალხების ეროვნულ ხასიათს და ფსიქოლოგიას. მაგალითად, აშშ-ის კოლუმბიის უნივერსიტეტთან არსებული თანამედროვე კულტურების კვლევის ინსტიტუტი წლების განმავლობაში სწავლობს რუსული ეროვნული ხასიათის თავისებურებებს. ასეთი „კვლევითი“ მუშაობის პრაქტიკულ-პოლიტიკური მიზანდასახულობა ნათელია. იგი მიზნად ისახავს საბჭოთა კავშირის, სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის წინააღმდეგ ფსიქოლოგიური ომის მომზადებას. ზემოაღნიშნული ინსტიტუტის ხელმძღვანელი მ. მიდი აშკარად აღიარებს, რომ „რუსული ეროვნული ხასიათის შესწავლა საშუალებას იძლევა გამოვავლინოთ მისი ისეთი წინააღმდეგობანი, რომლებიც შეიძლება ამ სისტემის დაუძლურების წყაროდ იქცეს აწმყოში და შესაძლოა აჯანყებაც კი გამოიწვიოს ამ სისტემის წინააღმდეგ მომავალში“.¹

ზემოაღნიშნულიდან სავსებით გასაგებია ბუერჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიის კლასობრივი მიზანი და დანიშნულება — შეარყიოს სოციალისტური სისტემის ძლიერება, გააღვივოს უნდობლობა და შტრობა სხვადასხვა ეროვნების ხალხებს შორის და ამით შეამზადოს ნიადაგი ფსიქოლოგიური ომისათვის. ამ ომში, ბუერჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგების რწმენით, ფსიქოლოგი-ჯარისკაცი კარგად უნდა ერკვეოდეს შტრობის აზროვნებისა და მოქმედების ხასიათში და ზემოქმედებას ახდენდეს მასზე თავის განკარგულებაში არსებული ყველა საშუალებით.²

თანამედროვე ბუერჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგიის თვალსაჩინო წარმომადგენლები (ა. კარდინერი, მ. მიდი, ჯ. ჰონიგმანი და სხვ.) ეროვნული ხასიათის ფორმირებაში, ეროვნებათა კავშირურთიერთობაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ ადამიანის კულტურას. კულტურა, მათი აზრით, ეროვნული ხასიათის ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორია. ეს შეხედულება თანამედროვე ეთნოფსიქოლოგიაში „კულტურისა და პიროვნების“ კონცეფციის სახელითაა ცნობილი. ამ კონცეფციის მიხედვით, ეროვნული ხასიათი და ფსიქოლოგია მხოლოდ ამა თუ იმ ხალხის ან ერის „კულტურული ქცევის“ და „კულტურული ხასიათის“ გამოვლინებაა.

ამავე დროს კულტურის საზღვრები თანამედროვე პირობებში ყოველთვის როდი ემთხვევა ეროვნულ საზღვრებს. ერთი და იგივე კულტურის ზეგავლენით შეიძლება ჩამოყალიბდეს რამდენიმე

¹ Г. Беккер и А. Босков, Современная социологическая теория в ее преимущественности и изменении, перевод с англ., М., 1961, стр. 350:

² Современная американская этнография, М., 1963, стр. 82.

ერის ხასიათი. ამიტომ ზოგიერთი ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგი მოითხოვს, რომ ტერმინი „ეროვნული ხასიათი“ შეიცვალოს „კულტურული ხასიათით“. აღსანიშნავია, რომ ეს კონცეფცია მჭიდრო კავშირშია ფსიქოანალიზის ფროიდისეულ თეორიასთან.¹

ამერიკელი სოციოლოგი ა. კარდინერი ამტკიცებს, რომ ინდივიდის როგორც ბიოფსიქიკური ორგანიზმისა და კულტურული გარემოს ურთიერთზემოქმედების პროცესში იქმნება ისეთი ტიპური პიროვნება, რომელსაც შეუძლია ამ კულტურის ათვისება, გამდიდრება და განვითარება.

ა. კარდინერის შეხედულებით, ადამიანის ფსიქიკა ერთხელ და სამუდამოდ ყალიბდება ბავშვობის ასაკში და შემდეგ მთელი სიცოცხლის მანძილზე უცვლელი რჩება. ამასთან, ბავშვის ფსიქიკის ფორმირება აღრეულ ასაკში ხდება, ხოლო ბავშვის ფსიქიკაზე გადამწყვეტ ზეგავლენას ახდენს აღზრდისა და მოვლის მთელი სისტემა (ძუძუს წოვების, დაბანვის და გახვევის წესი და ა. შ.). აღრეულ ასაკში ბავშვის მოვლა-პატრონობა დამოკიდებულია ადამიანის კულტურული განვითარების დონეზე. კულტურის განვითარების სხვადასხვა დონე კი გამსაზღვრავს სხვადასხვა ეროვნულ ხასიათს. ასეთია „კულტურისა და პიროვნების“ კონცეფციის ძირითადი შინაარსი.

ამ კონცეფციის ავტორები ხალხებს ყოფენ ორ ნაწილად — სრულფასოვან და არასრულფასოვან, „კულტურულ“ და „უკულტურო“ ერებად. პირველებისათვის, მათი აზრით, დამახასიათებელია განვითარებისა და მბრძანებლობის ტენდენცია, ხოლო მეორეთა ზვედრია მონურ მდგომარეობაში ყოფნა, რადგან მათი ფსიქოლოგიური სტრუქტურა, ჩვეულებრივ, „მორჩილების პრინციპის“ მიხედვითაა ინტეგრირებული. ასეთი შეხედულების მტკიცება ფსიქორასიზმის იდეების აშკარა პროპაგანდაა. იგი იმპერიალისტური ქვეყნების აგრესიის გამართლებას ემსახურება იმ ხალხების მიმართ, რომელთაც ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგია ფსიქიკურ არასრულფასოვნებას მიაწერს და დამოუკიდებელი ცხოვრებისათვის მოუშზადებლად თვლის.

ამ ბოლო დროს ბურჟუაზიულ ეთნოფსიქოლოგებს შორის ფართო გავრცელება პოვა „მოდალური პიროვნების“ კონცეფცია. ამ კონცეფციის ავტორები არიან ამერიკელი და ჰოლანდიელი ეთნოფსიქოლოგები ა. ინკელსი, დ. ლევენსონი, ჰ. დუიკერი, ნ. ფრიიდა და სხვ. ცნობილია, რომ ეროვნული ხასიათი ადამიანთა

¹ იხ. Н. Джакдильдин, Природа национальной психологии, Алма-Ата, 1971, стр. 95.

სოციალ-ეთნიკური ერთობისათვის დამახასიათებელი განსაზღვრული ფსიქოლოგიური ნიშნების ერთობლიობაა. ეროვნული ხასიათის ასეთი გაგება ზემოაღნიშნულ ავტორებს არაღამაჰმაცოფილებლად მიაჩნიათ, რადგან, მათი აზრით, იგი უფრო ზედამიროული დაკვირვების შედეგია, ვიდრე მეცნიერული ანალიზის ნაყოფი. ამიტომ ეროვნული ხასიათის ახლებური კვლევის უპირველეს ამოცანად ისინი თვლიან „მოდალური პიროვნების“ სტრუქტურის განსაზღვრას, შედარებით სტანდარტული ანალიტიკური სისტემის შემუშავებას, რომლის მიხედვითაც შეიძლება გამოვიცნოთ მოცემული ერის ან ხალხის წარმომადგენელთა ზაზიათის ყველაზე უფრო გავრცელებული ტიპი ან მოდელი. ამ მოდელის ადამიანთა კატეგორია, რომელიც მოცემული ეროვნული ერთობის უმრავლესობას შეადგენს, განასახიერებს სწორედ მოდალურ პიროვნებას. სწორედ ასეთი ტიპის „მოდალური პიროვნებაა“ ეროვნული ხასიათის განმსაზღვრელი სოციალური ფენომენი.

მაშასადამე, „მოდალური პიროვნების“ კონცეფცია რეალურ ინდივიდს, რომელიც განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთობლიობას წარმოადგენს, აბსტრაქტული პიროვნებით, ეგრეთ წოდებული „საზოგადოებრივი ადამიანით“ ცვლის და ამით ფაქტურად უარყოფს პიროვნებას, როგორც კონკრეტულ-სოციალურ კატეგორიას, ფსიქიკურის სოციალურ განპირობებულობას.

თანამედროვე ბურჟუაზიულ სოციოლოგიასა და სოციალურ ფსიქოლოგიაში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს ეგრეთ წოდებული „მცირე ჯგუფების თეორია“ და მასზე დაფუძნებული „ადამიანური ურთიერთობის“ პრაგმატისტული კონცეფცია.

ბურჟუაზიული სოციოლოგები და ფსიქოლოგები მცირე ჯგუფებს განიხილავენ როგორც ადამიანთა შორის კავშირურთიერთობის მთავარ ფორმას და ყურადღების გარეშე ტოვებენ ადამიანთა სოციალური და ეროვნული ერთობის ისეთ უმნიშვნელოვანეს ფორმებს, როგორიცაა კლასი, ერი, სოციალური ფენა, კოლექტივი და ა. შ.

დ. პომანსი აცხადებს, რომ მცირე ჯგუფი ძირითადი სოციალური ერთეულია, რადგან იღუპებოდნენ რელიგიები, ერები, კლასები, კულტურები, ცივილიზაციები, მცირე ჯგუფებმა კი გაუძლეს ყოველგვარ განსაცდელს და არსებობა შეინარჩუნეს.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ დედამიწის მოსახლეობა 3,5 მილიარდზე მეტია, ზოლო თითოეული ადამიანი 5—8 მცირე ჯგუ-

ფის წევრი მაინც არის, მაშინ ამჟამად არსებული მცირე ჯგუფების საერთო რიცხვი დაახლოებით 4—5 მილიარდი იქნება.¹

ამერიკელმა სოციოლოგმა ჯ. ჯეიმსმა და მისმა თანამშრომლებმა გამოიკვლიეს 9129 მცირე ექსპერიმენტული ჯგუფი და იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ მცირე ჯგუფების შედარებით სტაბილური შემადგენლობა 2—7 კაცამდე მერყეობს. ამასთან ორკაციანი ჯგუფი მოდალურია (ტიპურია). გამოკვლეულთა უმრავლესობამ — 71 პროცენტმა სწორედ ორკაციანი ჯგუფი შეადგინა, 21 პროცენტმა — სამკაციანი, 6 პროცენტმა — ოთხკაციანი, 1,5 პროცენტმა ხუთკაციანი, ხოლო ერთ პროცენტზე ნაკლებმა — ექვსკაციანი ან შეიშლადიანი ჯგუფები.²

მცირე ჯგუფების თეორიის ავტორების (ჩ. კული, ჯ. მილი, დ. ჰომანსი, დ. ჯეიმსი და სხვ.) შეხედულებით, საზოგადოების მიკრო და მაკროსტრუქტურის შეუსაბამობა ბაღებს სოციალურ უთანხმოებას და კონფლიქტებს. ამ წინააღმდეგობათა აღმოსაფხვრელად საჭიროა საზოგადოების მიკროსტრუქტურის შესწავლა და ამის საფუძველზე მაკროსტრუქტურის გარდაქმნა. მაგრამ ეს უნდა მოხდეს არა სოციალური რევოლუციის, არამედ სოციომეტრიული გარდაქმნების გზით, მცირე ჯგუფებში ფსიქოლოგიური კლიმატის გაუმჯობესების მეშვეობით.

ბურჟუაზიული იდეოლოგია მცირე ჯგუფების თეორიას კაპიტალისტური საზოგადოების ღრმა სოციალურ წინააღმდეგობათა შესანიშნავად იყენებს და ამ ჯგუფების შედარებითი მდგრადობის საფუძველზე ბურჟუაზიული საზოგადოებრივი წყობილების სიმტკიცის დასაბუთებას ცდილობს.

მარქსისტული სოციალური ფსიქოლოგია მცირე ჯგუფებს განიხილავს არა როგორც ავტონომიურ სოციალურ ერთეულს, არამედ როგორც იმეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობის ორგანულ ნაწილს, მისი სოციალური სისტემის უშუალო შემადგენელ ელემენტს. ამიტომ ადამიანთა ფსიქოლოგიური კავშირურთიერთობა ამ ჯგუფებში სოციალურად დეტერმინირებულია და განსაზღვრულია, პირველ ყოვლისა, საზოგადოებრივი ურთიერთობის ხასიათით, რაც, რა თქმა უნდა, არ უგულებელყოფს ფსიქოლოგიური ფაქტორის თვალსაჩინო როლს სოციალური ურთიერთობის სისტემაში.

¹ Т. Милз, О социологии малых групп, Американская социология, М., 1972, стр. 82.

² Г. Беккер и А. Босков, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 350.

მცირე ჯგუფების თეორიაზეა დაფუძნებული ეგრეთ წოდებული „ადამიანური ურთიერთობის“ პრაგმატისტული კონცეფცია. ეს კონცეფცია ადამიანისა და საზოგადოების ურთიერთობას წარმოგვიდგენს თანამშრომლობის, ურთიერთვაგების, ინფორმაციის გაცვლისა და სხვა ფორმებით, ანალიზის გარეშე ტოვებს ადამიანთა მატერიალურ-საწარმოო საქმიანობას. მათ კავშირ-ურთიერთობას ეგრეთ წოდებული „უნივერსალური პრინციპის“ მიხედვით ხსნის, პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის მძაფრი კონფლიქტის მიზეზად თვლის ინდივიდის ფსიქიკურ ბუნებას და არა საზოგადოების კლასობრივ სტრუქტურას, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციას და წარმოების ჭაშუალებებზე ეყრდნობა საკუთრებას.

„ადამიანური ურთიერთობის“ კონცეფცია ბურჟუაზიული საზოგადოების „პარზონიული“ განვითარებას, ანტაგონისტური კლასების, „სოციალური ურთობისა“ და „კოლექტიური თანამშრომლობის“ იდეებს ქადაგებს და ამით ბურჟუაზიული საზოგადოების სოციალური წყლულების მიჩქმალვას ცდილობს. თვით ბურჟუაზიული სოციოლოგებიც კი არ მალავენ „ადამიანთა ურთიერთობის“ იდეის ჭეშმარიტ მიზანს. „ადამიანთა ურთიერთობა,— მიუთითებენ ამერიკელი სოციოლოგები ჰტრაუსი და სეილზი, თვითმიზანი როდია. ბიზნესი იმას კი არ გულისხმობს, რომ ადამიანები ბედნიერი გახადოს (თუმცა ზოგიერთები სხვას ამტკიცებენ), არამედ იმას, რომ მოგებისა და წარმოების ზრდა უზრუნველყოს. ადამიანთა ურთიერთობა კი მოწოდებულია დაეხმაროს ადმინისტრაციას ამ მიზნების განსახორციელებლად მუშათა თანამშრომლობის ორგანიზაციაში“.¹

თანამედროვე ბურჟუაზიულ ეთნოფსიქოლოგიურ კონცეფციებს თავისი მიზნებისათვის თყენებს რელიგიაც. ეკლესიის მესვეურნი დაჟინებით ქადაგებენ, რომ „ქრისტეს მისიის“ მსახურნი მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეასრულებენ თავის დანიშნულებას, თუ კარგად შეისწავლიან ადგილობრივი მოსახლეობის ფსიქოლოგიას, მანერებილებას, ენასა და ისტორიას. ამისათვის მისიონერმა უნდა იცოდეს აბორიგენ მცხოვრებთა ისტორია, მათი წარმოშობა, რასა, ოჯახი ან ჯგუფი, მათი კანონები და რწმენა, აგრეთვე ენა.²

¹ И. Киселев и М. Мошенский, Буржуазные теории труда на службе монополий, М., 1965, стр. 98.

² Современная американская этнография, М., 1963, стр. 239.

ქრისტიანული ეკლესიის მსახურთა მიერ ეთნოფსიქოლოგიის პრაქტიკული გამოყენების მიზნით ჩვენი საუკუნის 20-იან წლებში შეიქმნა კათოლიკური ანთროპოლოგიური ასოციაცია, რომელიც ვატიკანის კათოლიკური უნივერსიტეტის ანთროპოლოგიურ განყოფილებასთან ერთად უშვებს ჟურნალ „ანთროპოს“. ამ ჟურნალში გამოქვეყნდა კათოლიკე მღვდლის, ვინმე ლ. ლუზბეტაქის სტატია; იგი მოუწოდებს მისიონერებისათვის შექმნან „გამოყენებითი ეთნოგრაფია“, რომლის ერთი განყოფილება ეთნიკურ ფსიქოლოგიას უნდა დაეთმოს¹.

ამრიგად, თანამედროვე ბურჟუაზიულ ეთნოფსიქოლოგიას და მის სხვადასხვა კონცეფციებს იმპერიალიზმის იდეოლოგიები კლასობრივი მიზნებისათვის იყენებენ და მათი შემწეობით ცდილობენ დაფარონ კაპიტალიზმის სოციალური სისტემის მძაფრი წინააღმდეგობანი, მწვავე კონფლიქტი პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის. ამიტომ შემთხვევითი როდია, რომ იმპერიალისტური ბურჟუაზია უხვად აფინანსებს ეთნოფსიქოლოგიურ გამოკვლევებს, ფსიქოლოგიური ომის მომზადებისათვის იყენებს მათ შედეგებს, ცდილობს შეაფერხოს აზიის, აფრიკის და ლათინური ამერიკის ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, ნეოკოლონიალიზმის ფორმით კვლავ მორჩილებაში იყოლიონ ისინი.

¹ С. Королёв, Некоторые вопросы этнопсихологических исследований за рубежом, «Советская этнография», 1966, № 1, стр. 173.

**საპროვინციალური კავშირების
გაძლიერების ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური
საფუძვლები**

კომუნისტური მშენებლობის ძირითადი ამოცანების გადაწყვეტა, საზოგადოებრივი წარმოების ყოველმხრივი ინტენსიფიკაცია, კოოპერაცია და სპეციალიზაცია, სოციალისტური მეურნეობის უპირატესობებთან თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მიღწევების შეერთება, მშრომელთა მატერიალური და კულტურული დონის შემდგომი აღმავლობა გარდუვალად მოითხოვს სსრ კავშირის მთელი ძლიერების კონცენტრაციას, ყველა ერისა და ეროვნების ნებისა და მოქმედების ერთიანობას. თავის მხრივ, ამ ამოცანების გადაწყვეტა, როგორც სკკპ პარტიის პროგრამაშია ნათქვამი, ხელს უწყობს სსრ კავშირის ხალხების კავშირურობის გაფართოებას.¹

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში ხალხთა ლენინური მეგობრობის განმტკიცების, საეროვნებათაშორისო კავშირურობის გაფართოებისა და გაღრმავების ეკონომიური საფუძველია წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრება, ამხანაგურ თანამშრომლობასა და უანგარო ურთიერთდანაშრებაზე დამყარებული წარმოებითი ურთიერთობა, კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა, ხოლო სოციალურ-პოლიტიკური საფუძველი — სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარება, მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოება, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის შემდგომი სრულყოფა, სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების სოციალური ერთგვაროვნების გაძლიერება.

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 127-128.

**§ 1. კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა —
საეროვნებათაშორისო კავშირურობის გაფართოების
ეკონომიური საფუძველი**

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში მთელი ძალით ვლინდება საერთოდ საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და, კერძოდ, ეკონომიური ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის ტენდენცია, ძლიერდება სახალხო მეურნეობის ყველა დარგისა და რგოლის კავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება, რაც ზეგას უწყობს სოციალისტურ ერებსა და ხალხებს შორის ეკონომიური კავშირ-ურთიერთობის გაღრმავებასა და გაფართოებას.

ეკონომიური, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული განვითარების დონეთა გათანაბრება და აღმავლობა, ნათქვამია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“, სსრ კავშირის ყველა რესპუბლიკის სწრაფი და ყოველმხრივი პროგრესის დიდმნიშვნელოვანი ფაქტორია. ძმურ ერთიანობაში უაღრესად სრულად გამოვლინდა საბჭოთა სახელმწიფოს ყველა ერისა და ეროვნების აღმშენებლობითი ენერგია, შემოქმედებითი ნიჭი, ტალანტი.

სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის ისტორიულმა გამოცდილებამ სავესებით დაადასტურა ვ. ი. ლენინის მეცნიერული წინასწარხედვა იმის შესახებ, რომ „სოციალიზმის დროს მშრომელი მასები თვითონ არსად არ დასთანხმდებიან კარჩაკეტილობას... წმინდა ეკონომიური მოტივების გამო“.¹

ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების მჭიდრო ეკონომიური კავშირურობისა და ძმური ურთიერთდახმარების შედეგად შეიქმნა მძლავრი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსი, რომელიც ყველა საბჭოთა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობას მოიცავს და ერთიანი სახელმწიფო გეგმის მიხედვით ვითარდება.

ცნობილია, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ვ. ი. ლენინი ეროვნული საკითხის ეკონომიური კუთხით შესწავლას. ეროვნული საკითხი, მიუთითებდა იგი, უნდა დავაყენოთ ისტორიულად და ეკონომიურად.²

მართალია, ისტორიულ ასპექტში ეროვნული საკითხის შესწავლას ჩვენს ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ მდიდარი ტრადიციები აქვს, მაგრამ ეკონომიური თვალთახედვით სოციალისტური ერო-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 431.

² В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 24, стр. 385.

ვნული ურთიერთობის კვლევას მხოლოდ უკანასკნელ დროს მიე-
ქცა ჭეროვანი ყურადღება. ამ ბოლო ათწლეულში გამოქვეყნდა
რამდენიმე მნიშვნელოვანი ნაშრომი, რომლებშიც განხილულია
ხალხთა ეკონომიური თანამშრომლობისა და კავშირურთიერთობის
აქტუალური საკითხები¹.

მაგრამ, ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს სამეცნიერო
ლიტერატურაში ჭერ კიდევ ნაკლები ყურადღება ეთმობა იმის
შესწავლას, თუ რა ზემოქმედებას ახდენს კოშუნიზმის მატერია-
ლურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა საეროვნებათაშორისო კავშირ-
ურთიერთობის განვითარებაზე, რა არსებით ცვლილებებს იწვევს
მეცნიერულ-ტექნიკური რვეოლუცია ხალხთა სოციალურ-ეთნიკურ
ყოფაში, როგორია ეროვნებათა კავშირურთიერთობის როლი და
მნიშვნელობა მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივების საქმიანო-
ბაში და სხვ. ამ საკითხების შესწავლას კი არსებითი მნიშვნელობა
აქვს კოშუნიტური მშენებლობის ძირითადი ამოცანების წარმა-
ტებით გადაჭრისათვის.

საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე
რაც უფრო მაღალია სოციალისტური ერებისა და ხალხების განვი-
თარების დონე, მით უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობს მათი და-
ახლოებისა და ურთიერთგამდინარების პროცესი, უფრო ღრმა და
მრავალმხრივია ეროვნებათა ეკონომიური კავშირურთიერთობა,
სოციალისტური ერებისა და მთელი საბჭოთა ხალხის ეკონომიური
ცხოვრების ერთობა.

ამიტომ საფუძველს მოკლებულია ზოგიერთი საბჭოთა ავტორის
შეხედულება სოციალისტური ერის ისეთი ძირითადი ნიშნის კვდო-
მის შესახებ, როგორიცაა ეკონომიური ცხოვრების ერთობა. მაგა-
ლითად, მ. ო. მნაცკანიანი წერს: „ეროვნული ურთიერთობის თა-
ნამედროვე პრაქტიკა მოწმობს ერის ისეთი მნიშვნელოვანი ნიშნის

¹ М. Д. Каммари, И. П. Цамерян, Экономические основы и политические формы сближения и расцвета наций в условиях перерастания социализма в коммунизм, М., 1963; Ш. А. Садигов, Сотрудничество братских закавказских народов в строительстве коммунизма, Баку, 1965; Ю. Ф. Воробьев, Выравнивание уровней экономического развития союзных республик, М., 1965; Б. Санжиев, Сближение наций в борьбе за создание материально-технической базы коммунизма, Улан-Уде, 1966; Ф. И. Ермаков, Деятельность КПСС по укреплению экономического сотрудничества народов СССР в строительстве коммунизма, М., 1967; М. Сужиков, Социально-экономические проблемы национальной консолидации, Алма-Ата, 1968; Братское сотрудничество союзных республик в развитии народного хозяйства СССР, 1917—1971, М., 1973 და სხვ.

დაკარგვის შესაძლებლობას, როგორიცაა ეკონომიური ცხოვრების ერთობა. სსრ კავშირში, არსებითად, ჩამოყალიბდა ინტერნაციონალური სამეურნეო ერთობა, სულ უფრო იზრდება ერებს შორის სამეურნეო კავშირების მნიშვნელობა, ეკონომიკა ვითარდება როგორც მთლიანი სამეურნეო ორგანიზმი. ამავე დროს მიმდინარეობს ერების, ეროვნული კულტურებისა და ენების აყვავება, მტკიცდება საბჭოთა ეროვნული რესპუბლიკების სუვერენიტეტი, ე. ი. ერის სხვა ნიშნები კვლავ ვითარდება¹.

დაახლოებით ასეთივე შეხედულებას იცავს ვ. ი. კოზლოვი, რომელსაც მიაჩნია, რომ შრავალეროვან სახელმწიფოში გაერთიანებული ერების ეკონომიური ერთობის ნიშანი მნიშვნელოვანწილად კარგავს თავის აზრს.²

ზოგიერთი მკვლევარი მეორე უკიდურესობაში ვარდება, როცა ამტკიცებს, რომ ამა თუ იმ ერის ეკონომიური ცხოვრების ერთობას ქმნის მხოლოდ ადგილობრივი, მკვიდრი ეროვნების მოსახლეობა. მაგალითად, ს. სალმანოვის შეხედულებით, ეკონომიური ცხოვრების ერთობა განისაზღვრება მხოლოდ მკვიდრი ეროვნების ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის რაოდენობით და მის მიერ დაკავებული ტერიტორიის ფართობით.³

საბჭოთა საზოგადოების სამეურნეო ცხოვრების მზარდი ინტერნაციონალიზაცია, მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის, როგორც ადამიანთა ახალი ჩატორიული ერთობის, ჩამოყალიბება და განვითარება როდი მოაწვევებს სოციალისტური ერების ეკონომიური ცხოვრების ერთობის წაშლას. პირიქით, საბჭოთა ხალხის ეკონომიური ცხოვრების ერთობა ეროვნული ეკონომიკის განმტკიცებისა და შემდგომი განვითარების მტკიცე საფუძველია. როგორც სკკპ პროგრამაშია ნათქვამი, თითოეულ საბჭოთა რესპუბლიკას შეუძლია შემდგომ აყვავდეს და განმტკიცდეს მხოლოდ სსრ კავშირის მომჭე სოციალისტური ერების დიად ოჯახში.⁴

ცხადია, სოციალისტური ერების ეკონომიური ცხოვრების ერთობას ქმნის არა მარტო ადგილობრივი, ძირითადი მოსახლეობა, არამედ მოკუმული საბჭოთა რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მცხოვ-

¹ М. О. Мнацаканян, Нация и национальная государственность, «Вопросы истории», 1966, № 9, стр. 35.

² В. И. Козлов, Некоторые проблемы теории нации, «Вопросы истории», 1967, № 1, стр. 98.

³ С. Салманов, О характере общности Экономической жизни народов строящих социализм и коммунизм. Махачкала, 1965, стр. 45.

⁴ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 131.

რები ყველა ხალხი და ეროვნული უმცირესობა. ეს ბუნებრივიცაა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ყველა საბჭოთა რესპუბლიკა თავისი შემადგენლობით მრავალეროვანია და ყველა ეროვნების მშრომელები ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად აქტიურად მონაწილეობენ ეროვნული ეკონომიკისა და კულტურის განვითარებაში, ეკონომიური ცხოვრების ერთობის ჯანმტკიცებაში. ამის თვალსაჩინო მაგალითია საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკა, სადაც სხვა ეროვნების წარმომადგენლები მოსახლეობის თითქმის ერთ მესამედს — 33,2 პროცენტს შეადგენენ და ქართველებთან ერთად თავდადებულად შრომობენ ჩვენი რესპუბლიკის ეკონომიური პოტენციალის ამაღლებისათვის. „საქართველო რომ აყვავებულ სოციალისტურ რესპუბლიკად გადაიქცა, — თქვა ლ. ი. ბრეჟნევმა საქართველოს ჰსრ და საქართველოს კომპარტის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე, — ეს ქართველი მუშების, გლეხების, ინტელიგენციის დამსახურებაა, აფხაზების, ოსების დამსახურებაა, ყველა ეროვნების მშრომელთა დამსახურებაა, რომლებიც თქვენს რესპუბლიკაში ცხოვრობენ და შრომობენ“.¹

კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკა ეკონომიურ დარგში მიზნად ისახავს: ა) მთელი ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე წარმოების რაციონალურ განლაგებას, ბუნებრივი სიმდიდრისა და შრომითი რესურსების გეგმაზომიერ დამუშავებას და სამართლიან განაწილებას, ბ) საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის შრომის სოციალისტური დანაწილების შემდგომ სრულყოფას, მათი შრომითი ღონისძიებების გაერთიანებასა და შეთანხმებას, გ) სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური განვითარების ღონეთა შემდგომ გათანაბრებას, მთელი სახელმწიფო ინტერესების სწორად შეხამებას თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის ინტერესებთან.²

წარმოების რაციონალური განლაგება და ბუნებრივ სიმდიდრეთა ჯეგმაზომიერი დამუშავება ჯანაპირობებს მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის შრომის სოციალისტური დანაწილების, საბჭოთა ერებისა და ხალხების ეკონომიური კავშირუკრთიერათობის შემდგომი განვითარება-განმტკიცების აუცილებლობას.

შრომის სწორი სოციალისტური დანაწილება მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხისა და მის შემადგენელ ეროვნულ ერთობათა ეკო-

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა საქართველოს ორმოცდაათი წელი, თბილისი, 1971, გვ. 22-23.

² საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 129.

ნომიური კავშირითიერობის გაღრმავების უმნიშვნელოვანესი პირობაა. „ურთიერთობა სხვადასხვა ერებს შორის, — წერდნენ ჯერ კიდევ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, — დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად განავითარა თვითიულმა მათგანმა თავისი მწარმოებლური ძალები, შრომის დანაწილება და შინაგანი ურთიერთობა. ეს დებულება საყოველთაოდ აღიარებულია. მაგრამ არა მარტო ურთიერთობა ერთი ერისა მეორესთან, არამედ თვით ერის მთელი შინაგანი სტრუქტურაც დამოკიდებულია წარმოების განვითარების დონეზე, მის საშინაო და საგარეო კავშირებზე. ერის მწარმოებლური ძალების განვითარების დონე ყველაზე თვალნათლივ ვლინდება იმაში, თუ რამდენად განვითარებულია ამ ერში შრომის დანაწილება“.¹

კაპიტალიზმის წიაღში შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება სტიქიურ, ანარქიულ ხასიათს ატარებს, რაც განპირობებულია წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების არსებობით, ქვეყნის ცალკეული რაიონების ეკონომიური განვითარების უთანაბრობით, კონკურენციით. სოციალიზმი ბოლოს უღებს შრომის ძველ საზოგადოებრივ დანაწილებას. იგი შრომის დანაწილების ძველ ფორმებს — სპეციალიზაციას, კოოპერირებას და სხვ. ახალი შინაარსით ავსებს და სოციალისტური ეკონომიკის ინტერესების სამსახურში აყენებს.

საწარმოო ძალების რაციონალურ განლაგებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნისათვის, სადაც ბუნებრივი, მატერიალური და შრომითი რესურსები უთანაბროდ არის განაწილებული. მაგალითად, სსრ კავშირში პოტენციური სათბობისა და ენერგეტიკული რესურსების 90 პროცენტზე მეტი აღმოსავლეთის რაიონებშია თავმოყრილი, ზოლო 10 პროცენტზე ნაკლები ქვეყნის ევროპული ნაწილისა და ურალის წილად მოდის. ეს მაშინ, როცა ამ რაიონებში ცხოვრობს მთელი მოსახლეობის დაახლოებით 77 პროცენტი და სამრეწველო პროდუქციის ოთხ მეხუთედზე მეტი მზადდება.²

საწარმოო ძალების რაციონალურ განლაგებაზე ბევრად არის დამოკიდებული სოციალისტური ერების ეკონომიური კავშირითიერობის გაღრმავება, XXIV ყრილობის მიერ დასახული ამოცა-

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, ფოიერბახი, მატერიალისტური და იდეალისტური შეხედულებების დაპირისპირებულობა („გერმანული იდეოლოგია“ პირველი თავის ახალი პუბლიკაცია), თბილისი, 1968, გვ. 30.

² Закономерности и факторы развития экономических районов СССР, М., 1965, стр. 107.

ნების გადაწყვეტა. სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის ფანჯითარების მეცხრე ხუთწლიანი გეგმის დირექტივებში აღნიშნულია, რომ უნდა „უზრუნველყოთ საწარმოო ძალების განლაგების შემდგომი გაუმჯობესება, სრულყოთ ტერიტორიული ეკონომიური კავშირუროთიერთობა, ავამალოთ მოკავშირე რესპუბლიკების და მშრომელთა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოების როლი საწარმოო ძალების განლაგების საკითხების გადაწყვეტაში“.¹

სსრ კავშირში ბუნებრივი რესურსების მსგავსად შრომითი რესურსებიც არათანაბრად არის განაწილებული. ქვეყნის ევროპულ ნაწილში თავმოყრილია მთელი შრომითი რესურსების 80 პროცენტი, აღმოსავლეთ ნაწილში კი, რომელიც ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიის სამ მეოთხედს შეადგენს, — მხოლოდ 20 პროცენტი. აღმოსავლეთის რაიონების ეკონომიური პოტენციალის ზრდის გამო სულ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება მატერიალური დაინტერესების პრინციპის საფუძველზე მუშახელის გეგმაზომიერ გადაანაწილებას მოკავშირე რესპუბლიკებსა და ეკონომიურ რაიონებს შორის.

საწარმოო ძალების რაციონალური განლაგება, მატერიალური და შრომითი რესურსების მიზანშეწონილი გამოყენება აუმჯობესებს და სრულყოფს შრომის სოციალისტურ დანაწილებას, ხელს უწყობს საეროვნებათაშორისო ეკონომიური კავშირუროთიერთობის გაფართოებას.

სოციალისტურ ერებსა და ეროვნებებს შორის შრომის საწარმოო-ტერიტორიული დანაწილებისა და ეკონომიური კავშირუროთიერთობის ზრდისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნის ეკონომიურ დარაიონებას, რომელსაც ლენინური ეროვნული პოლიტიკის პრინციპები უდევს საფუძველად.² მსხვილი ეკონომიური რაიონები იმ პრინციპის მიხედვით შეიქმნა, რომ არ დარღვეულიყო მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების ბუნებრივი საზღვრები. მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკები მთლიან ტერიტორიულ და ეკონომიურ ერთეულებად შევიდნენ ძირითად ეკონომიურ რაიონებში. ამიერკავკასიის, ბალტიისპირეთისა და შუა აზიის მოკავშირე რესპუბლიკებმა შექმნეს მსხვილი ინტეგრალურ-ეკონომიური რაიონები; თათრეთის, ბაშკირეთისა და ყალმუხეთის ავტო-

1 სკკ XIX ყრილობის მასალები, თბილისი, 1971, გვ. 349.

2 სკკ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1961 წ. 26 აპრილის დადგენილებით განხორციელდა ჩვენი ქვეყნის ახალი ეკონომიური დარაიონება, რომელაც 1963 წელს ნაწილობრივ შეიცვალა. ამჟამად სსრ კავშირი 18 ძირითად ეკონომიურ რაიონად იყოფა.

ნომიური რესპუბლიკები შევიდნენ ვოლგისპირეთის ეკონომიური რაიონებში; მარეთის, მორდვეთისა და ჩუვაშეთის ავტონომიური რესპუბლიკები — ვოლგა-ვიატკის ეკონომიური რაიონში; დაღესტნის, ყაბარდო-ბალყარეთის, ჩრდილოეთ ოსეთის, ჩაჩნეთ-ინგუშეთის ავტონომიური რესპუბლიკები, ადიღესა და ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ავტონომიური ოლქები — ჩრდილოეთ კავკასიის ეკონომიური რაიონში; ბურიატთა, ტუვის და იაკუტიის ავტონომიური რესპუბლიკები აღმოსავლეთ ციმბირის ეკონომიური რაიონში და ა. შ.

აღნიშნული მსხვილი ეკონომიური რაიონები წარმოადგენენ სსრ კავშირის ერთიანი სამეურნეო ორგანიზმის ორგანულ შემადგენელ ნაწილებს, რომელთა საწარმოო-ეკონომიური საზღვრები ხშირად არ ემთხვევა საბჭოთა რესპუბლიკების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ფარგლებს. აქედან გამომდინარე, ზოგიერთი საბჭოთა ავტორი ცდილობს იმის დასაბუთებას, რომ მსხვილ ეკონომიურ რაიონებში შრომის სოციალისტური დანაწილებას, წარმოების სპეციალიზაციისა და კოოპერირების შედეგად ჩამოყალიბდა სოციალისტური ერების ეკონომიური ცხოვრების თავისებური რეგიონალური ერთობა, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია ამ რეგიონში შემავალი ხალხების ეკონომიური ცხოვრების ერთობის არსებობა და განვითარება.¹

მართალია, მსხვილ საეროვნებათაშორისო ეკონომიურ რაიონებში შემავალ მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებს ინტენსიური სამეურნეო კავშირურობის მდიდარი ტრადიციები აქვთ, მაგრამ თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობა შედარებით დამოუკიდებელი ეკონომიური ერთეულია, რომელსაც თავისი სპეციფიკური ინტერესები და თავისებურებები გააჩნია. ამასთან, სოციალისტური ერების ეკონომიური ცხოვრების ერთობა გაცილებით ადრე ჩამოყალიბდა და განვითარდა, ვიდრე ისინი მსხვილ ეკონომიურ რაიონებში გაერთიანდებოდნენ. ყოველივე ამის გამო, ვფიქრობთ, სწორი არ უნდა იყოს იმის მტკიცება, თითქოს მსხვილ ეკონომიურ რაიონებში შექმნილია ეკონომიური ცხოვრების თავისებური რეგიონალური ერთობა, რომლის გარეშეც შეუძლებელია საბჭოთა ერებისა და ხალხების ეკონომიური ცხოვრების ერთობა.

ამავე დროს ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ საბჭოთა კავშირის ეკონომიკა ცალკეული რესპუბლიკებისა და ოლქების ეკონომი-

¹ იხ. П. М. Алампиев, Экономическое районирование СССР, кн. II, М., 1963, стр. 221; А. И. Холмогоров, единый и многонациональный, Рига, 1970, стр. 57.

მიკათა უბრალო არითმეტიკული ჯამი კი არაა, არამედ უკვე დიდი ხნის შეკავშირებული მთლიანი სამეურნეო ორგანიზმი, რომელიც ჩამოყალიბდა ყველა ერისა და ეროვნების საერთო ეკონომიური მიზნებისა და ინტერესების საფუძველზე.

საწარმოო ძალების რაციონალური განლაგება, მატერიალური და შრომითი რესურსების სწორი განაწილება, ხალხებს შორის ფაქტიური უთანასწორობის ლიკვიდაცია — მტკიცე საფუძველს ქმნის სოციალისტური ერების ეკონომიური განვითარების დონეთა თანდათანობითი გათანაბრებისათვის. სსრ კავშირში სოციალიზმის სრულ და საბოლოო გამარჯვებასთან ერთად მოკავშირე რესპუბლიკების ეკონომიური განვითარების დონეთა გათანაბრების ამოცანა ძირითადად გადაიჭრა. „ახლა, — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნევი სსრ კავშირის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე, — როცა ეროვნული რესპუბლიკების ეკონომიური განვითარების დონეთა გათანაბრების ამოცანა ჩვენში ძირითადად გადაწყდა, შესაძლებლობა გვაქვს ეკონომიურ საკითხებს უწინარეს ყოვლისა მივუდგეთ მთლიანად სახელმწიფოს ინტერესების, სსრ კავშირის მთელი სახალხო მურწუნების ეფექტიანობის ამაღლების თვალსაზრისით — რა თქმა უნდა, მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების სპეციფიკური ინტერესების გათვალისწინებით“¹.

მართალია, სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში საბჭოთა რესპუბლიკების ეკონომიური განვითარების დონეთა შორის განსხვავება დიდად შემცირდა, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ მათ შორის სხვაობა საცხებით დაძლეულია. მოკავშირე რესპუბლიკებისა და ეკონომიური რაიონების განვითარების დონეთა შემდგომი დაახლოება არ ნიშნავს მათ აბსოლუტურ გათანაბრებას, რადგან ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ისტორიული, ეკონომიურ-გეოგრაფიული პირობებით, მოსახლეობის რაოდენობითა და სხვ. ბუნებრივია, რომ ეს ფაქტორები რესპუბლიკებისა და ეკონომიური რაიონების განვითარების დონეზე მომავალშიც ზეგავლენას მოახდენს.

ამიტომ სკკპ პროგრამაში ხაზგასმულია, რომ პარტია კვლავაც განახორციელებს პოლიტიკას, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა ერისა და ეროვნების ფაქტიურ თანასწორობას მათი ინტერესების სრული გათვალისწინებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქ-

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წელი, გვ. 72.

ცევს ჩვენი ქვეყნის იმ რაიონებს, რომლებსაც უფრო სწრაფი განვითარება ესაჭიროებათ.

სოციალისტური მშენებლობის ყველა ეტაპზე საბჭოთა რესპუბლიკები და ეკონომიური რაიონები მაღალი ტემპებით ვითარდებოდნენ. მაგრამ განვითარების ტემპები განსაკუთრებით მაღალია ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში, რომლებიც რევოლუციამდე ძალზე ჩამორჩებოდნენ. ასე მაგალითად, აღმოსავლეთის რაიონების ხვედრითი წილი 1940—1970 წწ. ელექტროენერგიის საერთო საკავშირო წარმოებაში გაიზარდა 21,7 პროცენტიდან 38 პროცენტამდე, ფოლადის გამოდნობაში 31,4 პროცენტიდან 41,5 პროცენტამდე. ხოლო ნავთობის მოპოვებაში 6,9 პროცენტიდან 24,9 პროცენტამდე.¹ განსაკუთრებით სწრაფი ტემპებით იზრდებოდა ურალის, დასავლეთ ციმბირის, შუა აზიის რესპუბლიკების მრეწველობა.

სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების შედეგად ანი გეგმით გათვალისწინებული კაპიტალდაბანდების 40 პროცენტზე მეტი ქვეყნის აღმოსავლეთის რაიონების განვითარებას მოხმარდა, რის შედეგადაც მნიშვნელოვნად ამაღლდა ამ რაიონების ხვედრითი წილი საერთო-საკავშირო წარმოების მოცულობაში.

სკკპ XXIV ყრილობამ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ მერვე ხუთწლედში „გაუზჭობესდა ჩვენი ქვეყნის საწარმოო ძალთა განლაგება. სერიოზულად გაიზარდა ციმბირის, შორეული აღმოსავლეთის, შუა აზიისა და ყაზახეთის ეკონომიური პოტენციალი. განვითარდა ყველა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობა. გადიდდა თითოეული მათგანის წვლილი საერთო სახელმწიფოებრივი ამოცანების გადაჭრაში. ეს ნიშნავს, რომ გაფართოვდა ყველა ჩვენი ხალხის კავშირისა და ძმობის ეკონომიური საფუძველი“.²

მერვე ხუთწლედში სამრეწველო პროდუქცია მთელი ქვეყნის მასშტაბით 50 პროცენტით გაიზარდა, მაშინ როცა ეროვნულ რესპუბლიკებში სამრეწველო პროდუქციის ზრდის ტემპი გაცილებით მაღალი იყო: კერძოდ, საქართველოში — 53 პროცენტი, ყაზახეთში — 56, ლატვიასა და მოლდავეთში — 57, სომხეთში — 72, ლიტვაში — 74, ყირგიზეთში — 84 პროცენტი და ა. შ.³

მთელ რიგ მოკავშირე რესპუბლიკებში მომავალშიც შენარჩუნებული იქნება მრეწველობის განვითარების მაღალი ტემპები. მიმდინარე ხუთწლედის მანძილზე, მთლიანად სამრეწველო პროდუქცი-

¹ Народное хозяйство СССР в 1970 г., стат. ежегодник, М., 1971, стр. 152—153.

² სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 45.

³ Народное хозяйство СССР в 1970 г., М., 1971, стр. 141.

ის წარმოება 42—46 პროცენტით უნდა გადიდდეს, ეროვნულ რესპუბლიკებში კი შემდეგი ოდენობით უნდა გაიზარდოს (პროცენტებში): ბელორუსიაში 53—56, უზბეკეთში 46—49, ყაზახეთში 57—60, ლიტვაში 46—49, მოლდავეთში 56—59, ყირგიზეთში 45 — 48, თურქმენეთში 55—58, სომხეთში 60—63 პროცენტით.¹

ამავე დროს აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ თანამედროვე მეცნაურულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში მოკავშირე რესპუბლიკების ეკონომიური განვითარების დონეთა გათანაბრებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს სახალხო მეურნეობის ზრდის არა მარტო რაოდენობრივ, არამედ ხარისხობრივ მაჩვენებლებს, კერძოდ, წარმოების პროგრესული დარგების განვითარებას და ეკონომიური ცხოვრების სფეროში ძირეული სტრუქტურული გარდაქმნების განხორციელებას. ამის გამო ზოგიერთ მოკავშირე რესპუბლიკაში პროდუქციის საერთო მოცულობის რამდენადმე შემცირება გამოწვეულია მრეწველობის პროგრესული დარგების შედარებით სწრაფი განვითარებით. მაგალითად, უკრაინის, საქართველოს, ლატვიის, ესტონეთის, ტაჯიკეთის საბჭოთა რესპუბლიკებში სამრეწველო პროდუქციის მატება მეცხრე ზუთწლეულში საკავშირო მაჩვენებლებთან შედარებით რამდენადმე ნაკლებია; კერძოდ, საქართველოში სამრეწველო პროდუქცია 39—42 პროცენტით გაიზარდა. ეს იმით აიხსნება, რომ ამ რესპუბლიკებში და, კერძოდ, საქართველოში მრეწველობის ტრადიციულმა დარგებმა განვითარების მაღალ დონეს მიაღწიეს, ხოლო ნედლეულის არსებული რეზერვები მრეწველობის ამ დარგების პროდუქციის რაოდენობრივ ზრდას ვეღარ უზრუნველყოფენ.

რაც შეეხება მრეწველობის ისეთ პროგრესულ დარგებს, როგორიცაა ულექტროენერგეტიკა, მანქანათმშენებლობა, ქიმიური მრეწველობა, შავი და ფერადი მეტალურგია, ამ რესპუბლიკებში დაჩქარებული ტემპებით ვითარდება და გამოშვებული პროდუქციის ზრდის მაჩვენებლები შესაბამის საკავშირო მაჩვენებლებზე უფრო მაღალია.²

ასრ კავშირში სოციალიზმის სრული და საბოლოო გამარჯვების შედეგად მიღწეულია საბჭოთა ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური განვითარების დონეთა მნიშვნელოვანი დაახლოება. ამას ცხადყოფს ძირითად ეკონომიური რაიონების ხვედრითი წილის ზრდა

¹ სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 357-367.

² იხ. რ. გ რ ძ ე ლ ი ძ ე, ლენინური ეროვნული პოლიტიკა და მოკავშირე რესპუბლიკების ეკონომიური კავშირურობითობა. „საქართველოს სახალხო მეურნეობა“, 1972, № 11, გვ. 6.

სამრეწველო პროდუქციის საერთო-საკავშირო წარმოებაში 1926—1962 წლებში. ამ წლების ეკონომიური დარაოვნების ბაღე ერთმანეთისაგან განსხვავებულა, ამიტომ შედარებისათვის აღებულია შესაბამისი 14 და 19 ეკონომიური რაიონი (იხ. ცხრ. № 1).

ცხრილი 1

ძირითადი ეკონომიური რაიონების ზვედრითი წილი სამრეწველო პროდუქციის საერთო-საკავშირო წარმოებაში 1926-1962 წწ.¹

ეკონომიური რაიონების ზვედრითი წილი სამრეწველო პროდუქციის წარმოებაში %-ობით	ეკონომიური რაიონების რიცხვი	
	1926 წ.	1962 წ.
10 პროცენტამდე	1	—
10—20 "	2	—
21—30 "	1	—
31—40 "	2	—
41—50 "	—	3
51—75 "	3	4
76—100 "	1	7
101—125 "	2	3
126—150 "	—	1
151—160 "	—	1
200 პროცენტზე მეტი	2	—
ეკონომიური რაიონების საერთო რიცხვი	14	19

როგორც ამ ცხრილიდან ჩანს, სამრეწველო პროდუქციის წარმოება ერთ სულ მოსახლეზე 1926 წელს არსებული 14 ეკონომიური რაიონიდან ექვსში არ აღემატებოდა სსრ კავშირის სამრეწველო პროდუქციის საშუალო წარმოების 40 პროცენტს. 1962 წლისათვის კი სამრეწველო პროდუქციის წარმოება ერთ სულ მოსახლეზე მხოლოდ სამ რაიონში ჩამორჩებოდა საკავშირო წარმოების საშუალო დონის 50 პროცენტს, ხოლო დანარჩენ 16 მსხვილ ეკონომიურ რაიონში იგი მთელი ქვეყნის სამრეწველო პროდუქციის 50 პროცენტზე მეტი იყო. მოკავშირე რესპუბლიკების ეკონომიური პოტენციალის გადიდებას, მათ შორის სამეურნეო კავშირუროთიერთობის გაღრმავებასა და გაფართოებას დიდად შეუწყო ხელი სამეურნეო რეფორმამ. სახალხო მეურნეობის დაგეგმვისა და მართვის, ეკონომიური სტიმულირების ახალმა სისტემამ ამაღლა საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტურობა, განამტკიცა და განავითარა ხალხთა ძმობისა და მეგობრობის ეკონომიური საფუძვლები.

¹ ცხრილი აღებულია წიგნიდან: «Закономерности и факторы развития экономических районов СССР» М., 1965, стр. 67.

სოციალისტური ერების ყოველმხრივი განვითარებისა და თანდათანობით დაახლოების ეკონომიური საფუძვლების განმტკიცებაში უმნიშვნელოვანეს როლს ატარებს აგრეთვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია. ჩვენი ეპოქის მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის დამახასიათებელი თავისებურება ის არის, რომ მეცნიერება სულ უფრო ღრმად შეიჭრა საწარმოო ძალების განვითარებაში და უშუალო მწარმოებლური ძალა გახდა. ამასთან დაკავშირებით სკკპ XXIV ყრილობამ ეკონომიური პოლიტიკის დარგში მთავარ ამოცანად დასახა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მიღწევათა ორგანულად დაკავშირება მეურნეობის სოციალისტური სისტემის უპირატესობებთან, საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება ტექნიკური პროგრესისა და არსებული რეზერვების უფრო სრულყოფილი გამოყენების საფუძველზე.

საბჭოთა რესპუბლიკების მზარდი ეკონომიური კავშირურობითობისა და ძმური ურთიერთდახმარების პირობებში სულ უფრო იზრდება თითოეული მათგანის წვლილი კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობაში, ტექნიკური პროგრესის მიღწევათა პრაქტიკულ გამოყენებაში, მეცნიერების მოწინავე დარგების განვითარებაში. გახშირდა და გაფართოვდა მოძმე რესპუბლიკების სამეცნიერო ცენტრების შემოქმედებითი თანამშრომლობა ქვეყნის ეკონომიური განვითარების უმნიშვნელოვანესი საკითხების შესწავლისა და გადაწყვეტის საქმეში. ამიერკავკასიის მოძმე რესპუბლიკების მეცნიერებათა აკადემიები ერთობლივი ძალებით სწავლობენ ამიერკავკასიის ეკონომიური რაიონის სახალხო მეურნეობის დაგეგმვის, სპეციალიზაციისა და კომპლექსური განვითარების ძირითად პრობლემებს.

საბჭოთა ხალხებს შორის სამეურნეო კავშირურობითობისა და თანამშრომლობის განვითარება-გაღრმავების თვალსაჩინო მაგალითია ამიერკავკასიის ეკონომიური რაიონი, რომლის ფარგლებშიც ხორციელდება საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის სახალხო მეურნეობების კომპლექსური განვითარება, წარმოების სპეციალიზაცია და კოორდინაცია, შრომის სოციალისტური დანაწილება. ამიერკავკასიის ეკონომიურ რაიონს უჭირავს 186,1 ათასი კვ კილომეტრი, ანუ მთელი ქვეყნის ტერიტორიის 0,8 პროცენტი. აქ მთელი მოსახლეობის 4,6 პროცენტი ცხოვრობს და ეროვნული შემოსავლის 3,8 პროცენტი მზადდება.

ამიერკავკასიის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქვეყნის მსხვილ ეკონომიურ რაიონებს შორის როგორც ბუნებრივი რესურსების სიმდიდრით, ასევე თავისი ეკონომიური პოტენციალით. მის წილად

მოდის ნავთის მოპოვების 5 პროცენტი და ბუნებრივი გაზის 4,8 პროცენტი, ფოლადის მიღების წარმოების 10 პროცენტი, სამაგისტრალო ელმავლების 27,7 პროცენტი, ღვინისა და ღვინის მასალების — 36, თამბაქოს — 40, ჩაის — 98,5, ციტრუსების — 100 პროცენტი და ა. შ.¹

ამიერკავკასიის ეკონომიური რაიონის როლი და მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში, რადგან კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა მოითხოვს საბჭოთა ხალხების მჭიდრო გაერთიანებას და მოკავშირე რესპუბლიკების ძალ-ღონის შეერთებას ახალი სამრეწველო ცენტრებისა და ობიექტების, დიდი ელექტროსადგურების, სარწყავი არხების მშენებლობაში, ყამირი მიწების, ბუნებრივი სიმდიდრეების ათვისებაში და სხვ.

კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების წინაშე ისეთი გრანდიოზული მასშტაბის ამოცანები ისახება, რომელთა გადაწყვეტა მხოლოდ საკუთარი ძალებით, მოძმე რესპუბლიკების დახმარების გარეშე შეუძლებელია. ასე მაგალითად, ყაზახეთის სსრ, 1954—1959 წლებში, 28 მილიონი ჰექტარი ყამირი და ნასვენ მიწები აითვისეს. ამჟამად ყაზახეთის სათესი ფართობები აღემატება ავსტრიის, დასავლეთ გერმანიის, ინგლისის, ესპანეთისა და საბერძნეთის სათეს ფართობებს ერთად აღებულს. მართალია, საბჭოთა ხელისუფლების წლებში, ყაზახეთი მეფის რუსეთის ყოფილი კოლონიიდან მძლავრი სოციალისტური ინდუსტრიისა და განვითარებული კოლექტიური სოფლის მეურნეობის რესპუბლიკა გახდა, მაგრამ მოძმე რესპუბლიკების დახმარების გარეშე, იგი, რა თქმა უნდა, ვერ შეძლებდა ამ დიდი სახალხო სამეურნეო მნიშვნელობის პრობლემის გადაწყვეტას.²

ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკების ერთობლივი ძალებით და მოძმე რესპუბლიკების დახმარებით აიგო გაზსადენი ყარაბაღი-კიროვობადი-თბილისი-ერევანი, რომელსაც სამართლიანად უწოდებენ ამიერკავკასიის ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის მაგისტრალს. მის მშენებლობაში მონაწილეობდნენ 20-ზე მეტი ეროვნების წარმომადგენლები, ხოლო საჭირო მოწყობილობა იგზავნებოდა სვერდლოვსკიდან, ყიევიდან და სხვა ქალაქებიდან, გაზსადენის მილები — ხარკოვიდან, ცემენტი — აზერბაიჯანიდან, მეტალი და ჭკინაბეტონი — საქართველოდან, საამშენებლო მასალები — სომ-

¹ Закавказский экономический район, М., 1973, стр. 9.

² მეცნიერული კომუნიზმის საკითხები, თბილისი, 1967, გვ. 255.

ხეთიდან და ა. შ. მრავალი ეროვნების აღმზრდელთა შეერთებულმა შრომამ, ხალხთა ურთიერთდახმარებამ და ძმობამ უზრუნველყო ამ გიგანტური გაზსადენის მშენებლობის ვადამდე ადრე დასრულება და დაწყებულ დროზე ოთხი თვით ადრე. საექსპლოატაციოდ გადაცემა. მოძმე რესპუბლიკების ურთიერთდახმარების შედეგად აიგო აგრეთვე ორჯონიკიძე-თბილისის მავისტრალური გაზსადენი, რომელიც კრასნოდარისა და სტავროპოლის იაფფასიან სათბობს აწვდის თბილისს, რუსთავს და საქართველოს სხვა ქალაქებსა და რაიონებს, ერთიან სისტემად გაერთიანდა ჩრდილოეთ კავკასიისა და ამიერკავკასიის გაზსადენები და სხვ.

მეურნეობის სოციალისტურმა სისტემამ წარმატებით გადაწყვიტა ელექტროენერგიის შერგოლისა და მისი შორეულ მანძილზე გადაცემის პრობლემა, რასაც დიდი სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს.

სკკპ XXI ყრილობის გადაწყვეტილებათა საფუძველზე შეიქმნა სსრ კავშირის ევროპული ნაწილის ერთიანი ენერგოსისტემა, რომელშიც შედის ცენტრის, ჩრდილო-დასავლეთის, ურალის, ვოლგისპირეთის, უკრაინის, ჩრდილოეთ კავკასიის და ამიერკავკასიის გაერთიანებული ენერგოსისტემები. ჩვენი ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილის, კერძოდ, შუა აზიისა და ყაზახეთის, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ციმბირის ენერგოსისტემების შერგოლვა ქვეყნის ევროპული ნაწილის ერთიან ენერგოსისტემასთან ახლო მომავალში განხორციელდება. რეგიონალური ენერგეტიკული სისტემების შექმნა და განვითარება მნიშვნელოვანი ნაბიჯია მთელი ქვეყნისათვის ერთიანი ენერგეტიკული სისტემის შექმნის გზაზე, რაც უახლოესი მომავლისათვის არის გათვალისწინებული.

ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ენერგოსისტემების ერთ მთლიან სისტემად გაერთიანებამ კიდევ უფრო გააღრმავა და გააფართოვა ამიერკავკასიის ხალხებს შორის ტრადიციულად არსებული ეკონომიკური კავშირურთიერთობა.¹ ამიერკავკასიის ენერგოსისტემის გამანაწილებელი პუნქტი — „მეგობრობის ელექტროსადგური“ აქსტაფაში საშუალებას იძლევა ქარბი ელექტროენერგია საჭიროების მიხედვით განაწილდეს მოძმე რესპუბლიკებს შორის, რასაც გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მთელი მხარის სახალხო მეურნეობის შეუფერხებელი განვითარებისათვის.

საქართველოში წლების მანძილზე მიმდინარეობდა ნავთის საბადოების ძიება, რაზეც დიდძალი თანხები იხარჯებოდა, მაგრამ შე-

¹ 1954 წელს გაერთიანდა საქართველოსა და აზერბაიჯანის ენერგოსისტემები, ხოლო 1960 წელს სომხეთის ენერგოსისტემის შეერთების შემდეგ შეიქმნა ამიერკავკასიის გაერთიანებული ენერგოსისტემა.

ადგილი კი არ ჩანდა. საჭირო იყო ნავთის საბადოების ადგილმდებარეობის ზუსტად დადგენა ან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საძიებო სამუშაოების შეჩერება. ამ კრიტიკულ მომენტში ქართული მეგობრების დასახმარებლად აზერბაიჯანიდან ჩამოვიდნენ მეცნიერები და ნავთის მრეწველობის ცნობილი სპეციალისტები. მათი დახმარებით „შავი ოქროს“ საბადოების არსებობა დადგენილ იქნა და ნავთობის წარმოებას საქართველოში კარგი პერსპექტივა შეექმნა.

თავის მხრივ ქართველმა მეჩაიეებმა, რომლებსაც დიდი გამოცდილება და წარმატებები გააჩნიათ, მეგობრული ძელი გაუწოდეს აზერბაიჯანელ მოძმეებს და დახმარება აღმოუჩინეს მათ ჩაის წარმოების დანერგვაში.

აზერბაიჯანი დაშქესანის მადნით ამარაგებს ამიერკავკასიის მეტალურგიულ ქარხანას რუსთავში, ხოლო საქართველოს მეტალურგიული მრეწველობის პროდუქცია აზერბაიჯანში, სომხეთსა და სხვა მოძმე რესპუბლიკებში იგზავნება. აზერბაიჯანის ნავთობზე და ბუნებრივ გაზზე ყველა საბჭოთა რესპუბლიკაში დიდი მოთხოვნილებაა, ხოლო ბაზმა საქართველოში და სომხეთში იგზავნება გადამამუშავებლად. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ეკონომიური კავშირების გაღრმავებასა და გაფართოებაზე მეტყველებს თუნდაც ფაქტი, რომ ამიერკავკასიის ეკონომიურ რაიონში დამზადებული ჩარხების 80—85 პროცენტი მოკავშირე რესპუბლიკებში და მასვილ ეკონომიურ რაიონებში იგზავნება. მოძმე რესპუბლიკებს შორის ეკონომიური კავშირების განმტკიცებისა და გაფართოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ყველა სახეობის ტრანსპორტის განვითარება, ეს კი თავის მხრივ ხელს უწყობს საეროვნებათა შორისო კავშირურობის გაფართოებას.

კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა, სახალხო მეურნეობის განვითარების მეცხრე ხუთწლიანი გეგმის ვადამდე ადრე შესრულებისათვის თავდადებული შრომა კიდევ უფრო მჭიდროდ აკავშირებს ჩვენი ქვეყნის ყველა ფრსა და ეროვნებას, განამტკიცებს მათი მეგობრობის და ძმური თანამშრომლობის ეკონომიურ საფუძველს.

საბჭოთა კავშირის ხალხთა ამ ურდვევი მეგობრობის განსახიერებას წარმოადგენს მრავალეროვანი საბჭოთა საქართველო, რომელიც ისტორიულად მოკლე დროში რუსეთის იმპერიის ჩამორჩენილი, კოლონიური სამფლობელოდან განვითარებული მრავალდარგოვანი მრეწველობისა და კულექტიური სოფლის მეურნეობის, მოწინავე მეცნიერებისა და კულტურის რესპუბლიკად გადაიქცა. უკვე 1940 წლისათვის რესპუბლიკის სამრეწველო პროდუქციის მოცუ-

ლობა 1913 წელთან შედარებით 10-ჯერ და უფრო მეტად გაიზარდა, ამასთან სამრეწველო პროდუქციის 80 პროცენტზე მეტს საბჭოთა ხელისუფლების წლებში აგებული ფაბრიკა-ქარხნები ამზადებდნენ.

ამჟამად ჩვენს რესპუბლიკაში სახალხო მეურნეობის წამყვანი დარგი მრეწველობაა. სამრეწველო პროდუქციის წილმა რესპუბლიკის ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში 1970 წ. 63,6 პროცენტი შეადგინა, ხოლო სამრეწველო პროდუქციის საერთო მოცულობა 1913 წელთან შედარებით 1972 წელს 90-ჯერ გაიზარდა. ახლა საქართველოს სახალხო მეურნეობა 4,3 დღის განმავლობაში იმდენ პროდუქციას უშვებს, რამდენსაც რევოლუციამდე მთელი წლის მანძილზე ამზადებდა.¹

ეს მიღწევები უფრო თვალსაჩინო იქნებოდა, რომ რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელობაში წლების მანძილზე ადგილი არ ჰქონოდა სერიოზულ შეცდომებს, ფოლუნტარიზმისა და სუბიექტივიზმის გამოვლენას. ამის შედეგი იყო ის, რომ 1972 წელს რესპუბლიკის სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპმა 0,3 პროცენტი შეადგინა გეგმით გათვალისწინებული 6 პროცენტის ნაცვლად. როგორც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1973 წ. თებერვლის პლენუმმა აღნიშნა, ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის წარმოების ზვედრითი წონისა და რესპუბლიკის ერთ სულ მოსახლეზე ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპი ჩამორჩებოდა საერთო-საკავშირო მაჩვენებლებს, ხოლო სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპის მიხედვით საქართველო მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის მე-12 ადგილზე იყო.

საიუბილეო, 1972 წელს საქართველო მოძმე რესპუბლიკათა შორის ბოლო ადგილზე გამოვიდა წარმოების მოცულობის (მე-15) და შრომისნაყოფიერების (მე-14) ზრდის ტემპების მიხედვით.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1972 წლის ნოემბრის, 1973 წლის თებერვლის და მომდევნო პლენუმებმა ღრმად გააანალიზეს რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელობაში დაშვებული სერიოზული შეცდომები და მათი აღმოფხვრის კომპლექსური, მეცნიერულად დასაბუთებული პროგრამა შეიმუშავეს.

ამ პროგრამის განხორციელებისა და რესპუბლიკის საწარმოო ძალების დაჩქარებული ტემპით განვითარების მიზნით უაღრესად

¹ Закавказский экономический район, стр. 193—194; Народное хозяйство СССР в 1972 г., 1973, стр. 167.

დიდი მნიშვნელობა აქვს სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1974 წლის 11 იანვრის დადგენილებას — „საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის შემდგომი განვითარების ღონისძიებათა შესახებ“. ეს ისტორიული დადგენილება, რომელიც განსაზღვრავს მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის კომპლექსური განვითარების ძირითად მიმართულებებს უახლოესი წლებისათვის, ჩვენი რესპუბლიკის მშრომელთა მიმართ კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის შეუწელებელი ზრუნვისა და ყურადღების კიდევ ერთი დადასტურებაა, ლენინური ეროვნული პოლიტიკის განუხრელი განხორციელების თვალსაჩინო მაგალითია.

საქართველოს ეკონომიკაში და მთლიანად სახალხო მეურნეობაში არსებული სერიოზული ჩამორჩენის მიუხედავად, გაიზარდა ჩვენი რესპუბლიკის ეკონომიური პოტენციალი და ამის შესაბამისად მისი წვლილი კომუნისტური მშენებლობის საერთო საქმეში. სულ უფრო ფართოვდება და მრავალმხრივი ხდება საბჭოთა საქართველოს სამეურნეო კავშირურთიერთობა მოკავშირე რესპუბლიკებთან და მსოფლიოს ბევრ ქვეყანასთან.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში საქართველოში აშენდა ათასზე მეტი მსხვილი სამრეწველო საწარმო, რომელთა მიერ დამზადებული ასზე მეტი სახეობის პროდუქცია მსოფლიოს 70-ზე მეტ ქვეყანაში იგზავნება. მსოფლიოს სამოცამდე ქვეყანა იღებს თბილისის ქარხანა „ზიდრომეტხელსაწყოს“ პროდუქციას; კიროვის სახელობის ჩარხმშენებელი ქარხანა თავის პროდუქციას 36 ქვეყანაში გზავნის; ქუთაისის ელექტრომექანიკური ქარხნის პროდუქცია 25-ზე მეტ ქვეყანაში მიდის, ხოლო ორჯონიკიძის სახელობის საავტომობილო ქარხანა სატვირთო ავტომანქანებს ოცზე მეტ ქვეყანაში გზავნის. ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის პროდუქციით საბჭოთა კავშირის 170 და საზღვარგარეთის 35 სამრეწველო საწარმო მარაგდება; ფოთის ელექტრომანქანური გაბამლიერებლების ქარხნის ნაწარმი 27 ქვეყანაში იგზავნება; რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის პროდუქციას 20-ზე მეტი ქვეყანა იღებს და ა. შ.¹

საქართველოს სსრ ეკონომიური კავშირურთიერთობის მრავალმხრივი და ფართო ქსელით არის დაკავშირებული ყველა მოკავშირე რესპუბლიკასთან და ძირითად ეკონომიურ რაიონთან. ჩვენს რესპუბლიკას მთელი დამზადებული პროდუქციის თითქმის ერთი

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1972 წლის 12 მარტი.

მესამედი გააქვს, ხოლო შემოტანილი საქონლის წილი სამრეწველო მოხმარებაში თითქმის 50 პროცენტია.

მოკავშირე რესპუბლიკებთან საქართველოს სსრ ეკონომიური კავშირურთიერთობის ინტენსიობაზე გარკვეულ წარმოდგენას გვაძლევს ჩვენი რესპუბლიკის მიერ გატანილი და შემოტანილი პროდუქციის ღირებულების ამსახველი ცხრილი.

ცხრილი 2

საქართველოს სსრ ეკონომიური კავშირები მოკავშირე რესპუბლიკებთან 1966 წელს.¹

მოკავშირე რესპუბლიკები	გატანა		შემოტანა		გატანისა და შემოტანის სხვაობა მლნ. მლნ.
	მლნ. მლნ.	%-ით	მლნ. მლნ.	%-ით	
რსფსრ .	768,7	45,1	770,0	49,3	— 1,3
უკრაინის სსრ .	209,6	12,3	325,7	20,8	— 116,1
ყაზახეთის სსრ .	103,3	6,1	11,6	0,7	— 91,9
უზბეკეთის სსრ .	94,2	5,5	10,1	0,6	— 84,1
აზერბაიჯანის სსრ .	65,4	3,8	97,8	6,2	— 32,4
სომხეთის სსრ .	31,8	1,9	40,8	2,6	— 9,0
ბელარუსიის სსრ .	30,2	1,8	33,6	2,2	— 3,4
ტაჯიკეთის სსრ .	19,2	1,1	8,3	0,5	— 10,9
თურქმენეთის სსრ .	18,7	1,1	22,4	1,4	— 3,7
ლტუიის სსრ .	11,3	0,7	16,6	1,1	— 5,3
მოლდავეთის სსრ	11,1	0,6	11,8	0,8	— 0,7
ლოტვის სსრ	8,4	0,5	11,9	0,8	— 3,5
ყირგიზეთის სსრ	5,9	0,3	2,7	0,2	— 3,2
ესტონეთის სსრ	4,1	0,2	5,1	0,3	— 1,0
სულ	1703,7	100,0	1563,3	100,0	1

როგორც ამ ცხრილიდან ჩანს, საქართველოს სსრ მჭიდრო ეკონომიური კავშირურთიერთობა აქვს ყველა მოკავშირე რესპუბლიკასთან. პროდუქციის გატანისა და შემოტანის სალდო ყაზახეთსა და შუა აზიის რესპუბლიკებთან დადებითია — ამ რესპუბლიკებში გატანა სჭარბობს შემოტანას, სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებთან კი ეს სალდო უარყოფითია — შემოტანა სჭარბობს გატანას განსაკუთრებით ფართოა საქართველოს ეკონომიური კავშირები რუსეთის ფედერაციასთან და უკრაინასთან, რომლებზედაც მოდის გატანილი საქონლის ნახევარზე მეტი და შემოტანილი საქონლის ორ მესამედზე მეტი.

¹ В. Д. Чурадзе, Межрайонные экономические связи грузинской ССР. Автореферат канд. диссертации, М., 1972, стр. 16.

ამიტომ იყო, რომ ლ. ი. ბრეჟნევიმ საქართველოს სსრ და საქართველოს კომპარტიის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე თბილისში ხაზგასმით აღნიშნა: „საქართველოს თანამედროვე სახე იმ ურღვევი სამეურნეო, მეცნიერულ-ტექნიკური, კულტურული ურთიერთობის შედეგია, რომელიც საქართველოს ორგანულად აკავშირებს ჩვენი სამშობლოს სხვა მოძმე რესპუბლიკებთან და ხალხებთან.

ასეთია ჩვენი სოციალისტური სინამდვილე: ყველა მუშაობს თვითთავისათვის და თვითველი მუშაობს ყველასათვის. ასეთია სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობის, ჩვენი პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის გამარჯვების რეალური, ყველასათვის საგონივრებო შედეგი“.¹

სსრ კავშირის ხალხთა კავშირურობისათვის დამახასიათებელია არა მარტო სამეურნეო კავშირების გაფართოება და გახშირება, არამედ დიდი სამრეწველო ობიექტების, ელექტროსადგურების, არხების და სხვა ობიექტების მშენებლობაში კოლექტიური თანამშრომლობა და ურთიერთდახმარება. ამის დამადასტურებელი მრავალი მაგალითი შეიძლება დავასახელოთ ჩვენი რესპუბლიკის სინამდვილიდან.

1944 წლის თებერვალში, როცა ჯერ კიდევ მძვინვარებდა ომის ქარ-ცეცხლი, დაიწყო რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობა. ამიერკავკასიის მეტალურგიულ გიგანტს ქართველების მხარდამხარ აშენებდნენ რუსები, უკრაინელები, სომხები, აზერბაიჯანელები და სხვა მოძმე ხალხების წარმომადგენლები, თითქმის ყველა მოკავშირე რესპუბლიკა იღებდა მონაწილეობას ამიერკავკასიის მეტალურგიული მრეწველობის ფლაგმანის აგებაში. მოსკოვიდან მოდიოდა საამშენებლო მექანიზმები, ავტომანქანები, ზუსტი ხელსაწყოები, ლენინგრადიდან და ხარკოვიდან — ქარხნის ელექტრომოწყობილობა, კიევიდან და ტაშკენტიდან — მძლავრი ამწეები, მაგნიტოგორსკიდან ხარისხოვანი რკინა, მარიუპოლიდან — ბრძედების ლითონკონსტრუქციები, ალმა-ათიდან — ბუნკერები, ერევნიდან — ტუფის ქვა, შორეული ტაიგიდან — ასაწყობი ხის სახლები.

ახლა რუსთაველი მშრომელები თავის ცოდნას და გამოცდილებას უზიარებენ რუსეთის, უკრაინის, აზერბაიჯანის, სომხეთის, უზბეკეთის და სხვა მოძმე რესპუბლიკების მეტალურგებს, ქიმიკოსებს, მშენებლებს. რუსთავის ქარხნების ნაწარმი საბჭოთა კავშირის თითქმის ყველა კუთხეში და მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში იგზავნება.

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა საქართველოს ორმოცდაათი წელი, გვ. 24.

ტრადიციული გახდა ქართველი, რუსი, უკრაინელი და აზერბაიჯანელი მეტალურგების მეგობრული კავშირურობითობა. მათ არაერთგზის გამოუდნიათ მაღალხარისხოვანი ჩქაროსნული „მეგობრული ნაღობი“. ბევრი ქართველი ახალგაზრდა რუსეთისა და უკრაინის მეტალურგიულ ქარხნებში დაეთუფლა სხვადასხვა სპეციალობას. დონბასის, დნეპროძერჟინსკის, ენაკიევოს, მაკიევკის მეტალურგიულ ქარხნებში ომის შემდგომ პირველ წლებში 3000-ზე მეტმა ქართველმა ახალგაზრდამ აითვისა მეზრძმედის, მეფოლადის, მგლინავის და სხვა პროფესია.

თავის მხრივ თანამოძმეებს არც რუსთაველები რჩებიან ვალში. როცა რუსთავეის მეტალურგიულ ქარხანაში მწყობრში ჩადგა ომის შემდგომი პირველი საბჭოური ბლუმინგი, ტექნიკურად სრულყოფილი მიღების დამამზადებელი დგანი „900“, აქ სასწავლებლად ჩამოვიდა უკრაინელ მგლინავთა დიდი ჯგუფი. ქართველ მგლინავთა მოწაფეებმა სრულყოფილად აითვისეს პროფესია და მასწავლებლები სსრ კავშირის 50 წლისთავს აღსანიშნავ სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოიწვიეს.

რუსთავეის მეტალურგიული ქარხნის საგლინავ საამქროში მოეწყო „მეგობრობის ლითონის“ გაგლინვა. უფროსმა ოპერატორმა სურგო გვენცაძემ და მისმა ყოფილმა მოწაფემ დნეპროძერჟინსკელ მეტალურგთა წარმომადგენელმა ვლადიმერ ფიკმა სსრ კავშირის 50 წლისთავთან დაკავშირებით გაგლინეს 50 სიმბოლური ზოდი და ამასთან გეგმის გადამეტებით 150 ტონა პროდუქცია დაამზადეს.¹

1961 წლის მარტში მდინარე ენგურის უკაცრიელ ნაპირებთან მოვიდნენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები და ამიერკავკასიაში ყველაზე უფრო დიდი ჰიდროკვანძის მშენებლობას შეუდგნენ. თავისი გრანდიოზულობით და ტექნიკური ჩანაფიქრით ენგურპესის ჰიდროტექნიკური მშენებლობის ისტორიაში ბადალი არ მოეპოვეია. აქ შენდება მსოფლიოში ყველაზე მაღალი თაღოვანი კაშხალი, რომლის სიმაღლე საძირკველთან ერთად სამას მეტრამდე აღწევს. საკმარისია ითქვას, რომ მისი საამშენებლო მოედანი 100 კმ-ზეა გადაჭიმული და სამი რაიონის — ზუგდიდის, წალენჯიხისა და გალის რაიონების ტერიტორიას მოიცავს. სამუშაოთა შრომატევადობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ, თუ ბრატსკის ჰიდროკვანძის მშენებლობაზე 13 მილიონი კუბ. მ მიწა ამოიღეს და 5 მილიონი კუბ. მ ბეტონი ჩაასხეს, ენგურპესის მშენებლობაზე 35 მლნ კუბ. მ მიწის სამუშაოები შესრულდება და 6 მილ. კუბ. მ ბეტონი ჩაისხმება.

¹ გაზ. „მეტალურგი“, 1972 წლის 1 ივლისი.

ენგურაჰესის კასკადი თავისი სიმძლავრით სამეგრეო გადაჯაჭრების დენერპრესს და 50-ჯერ ზაჰესს. ბუნებრივია, რომ ასეთი მძლავრი და უნიკალური ელსადგურის აგება მარტო ჩვენი რესპუბლიკის, ან თუნდაც მხოლოდ ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ძალებით შეუძლებელი იქნებოდა. ენგურაჰესის მშენებლობაში მონაწილეობას იღებს ჩვენი ქვეყნის ასობით სამრეწველო საწარმო, 27 სამშენებლო ორგანიზაცია და 20-ზე მეტი სამეცნიერო-კვლევითი და საპროექტო ინსტიტუტი.¹

ქერ კიდევ სამამულო ომის წინ, 1938 წელს, ჩაეყარა საფუძველი ორი მომმე რესპუბლიკის მშრომელთა, საქართველოს სსრ მახარაძის რაიონისა და უკრაინის სსრ გენიჩესკის რაიონის კოლმეურნეთა მეგობრობას. დიდი სამამულო ომის მრისხანე წლებში გენიჩესკის რაიონის სოფლებიდან ევაკუირებულმა მოსახლეობამ საქართველოს მიწაზე პოვა თავშესაფარი და მეგობრული მზრუნველობა. ომის წლებში მახარაძის რაიონის სოფელ შრომის კოლმეურნეებმა ათი მილიონი მანეთი შეიტანეს სატანკო კოლონის მშენებლობის ფონდში. მალე მათ დამატებით ერთი მილიონი მანეთი შეაგროვეს მომმე უკრაინის გასათავისუფლებლად სპეციალური სატანკო კოლონის „საქართველოს კოლმეურნის“ ასაგებად და უმაღლეს მთავარსარდალს თხოვნით მიმართეს სატანკო კოლონა გენიჩესკის რაიონის გასათავისუფლებლად გაეგზავნათ. არ გასულა დიდი დრო და შრომის კოლმეურნეობის თავმჯდომარის მ. ორაგველიძის სახელზე შემდეგი შინაარსის დეპეშა მოვიდა: „გადაეცით სერგო ორჯონიკიძის სახელობის კოლმეურნეობის ყველა კოლმეურნეს, რომელთაც დამატებით ერთი მილიონი მანეთი შეაგროვეს სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ ასაგებად, ჩემი ძმური საღამი და წითელი არმიის მადლობა. კოლმეურნეთა სურვილი შესრულებული იქნება. ი. სტალინი“.²

ომისშემდგომ პერიოდში კიდევ უფრო განმტკიცდა და განვითარდა ქართველ და უკრაინელ კოლმეურნეთა მეგობრობა. 1954 წელს, უკრაინის რუსეთთან შეერთების საიუბილეო დღეებში, ორი მომმე სოფლის — შრომისა და როვნოს კოლმეურნეთა შეჯიბრება გენიჩესკისა და მახარაძის მთელი რაიონების მშრომელთა მეგობრობაში გადაიზარდა.

ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავის საიუბილეოდ 1970 წელს მახარაძელებს ეწვია გენიჩესკის რაიონის მშრომელთა დელე-

¹ ვაზ. „ენგურის ჩიარადანი“, 1969 წლის 14 თებერვალი.

² გ. ლიტოვჩენკო, მ. ორაგველიძე, ორი კოლმეურნეობის შეჯიბრებითი თანამეგობრობა და შეჯიბრება, თბალისი, 1954, გვ. 55-56.

გაცია. მახარაძის რაიონის მოწინავე მშრომელთა შეკრებაზე მეგობრებმა შეაჯამეს სოციალისტური შეჯიბრების შედეგები და ლენინის დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით ახალი ვალდებულებანი ითავეს.

სკკპ XXIV ყრილობის მაღალი ტრიბუნიდან გენიჩესკის რაიონის სკკპ XXII ყრილობის სახელობის კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ ი. მაზუნოვმა ამაყად განაცხადა: „ოცდაათ წელზე მეტი ზნის ძმური მეგობრობა ტავრიელებსა და გურულებს შორის კიდევ უფრო განმტკიცდა სამამულო ომის ქარცეცხლში და საკოლმეურნეო მშენებლობის ყველა დარგის შემდგომი განვითარებისათვის საერთო შრომაში. ხერსონის ოლქის გენიჩესკის რაიონისა და საქართველოს სსრ მახარაძის რაიონის მშრომელებს შორის გაშლილი შეჯიბრება ჩვენი ქვეყნის ხალხთა შორის ძმური მეგობრობის ნათელი დადასტურებაა. იგი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარია, რომელიც მოწმობს ჩვენი პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის სასიცოცხლო ძალას“.

სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის იუბილეზე მახარაძის რაიონში მეგობრული ვიზიტით ჩამოვიდნენ უკრაინის ხერსონის ოლქის გენიჩესკის რაიონისა და სომხეთის ოქტემბერიანის რაიონის სოფელ ნალბანდიანის კოლმეურნეთა დელეგაციები. ნალბანდიანელები 35 წელია ეჯიბრებიან ნატანების ლენინის სახელობის კოლმეურნეობას. ისინი ყოველწლიურად ცვლიან დელეგაციებს, აქვთ მეგობრული მიმოწერა.

მახარაძის სახელმწიფო თეატრის შენობაში გაიმართა სახალხო მეურნეობის მოწინავეთა რაიონული შეკრება, სადაც მეგობრებმა შეაჯამეს სოციალისტური შეჯიბრების შედეგები და ახალი ხელშეკრულება გააფორმეს.

ასეთივე ხანგრძლივი და ტრადიციული მეგობრობა აკავშირებთ ერთმანეთთან დაძმობილებული ქალაქების — თბილისის, რიგის, ბაქოსა და ერევნის, ქუთაისის, კიროვობადისა და ლენინაკანის, ბათუმის, ხერსონისა და მაზაჩკალის მშრომელებს, ჭიათურის, ტყვარჩელის, ნიკოპოლისა და დონბასის მემალარეოლებს, თბილისის, გორისა და ივანოვო-ვოზნესენსკის ფეიქრებს, გორისა და რამენსკოეს (მოსკოვის ოლქი), ზუგდიდისა და ტალალაევკის (უკრაინის სსრ), ლანჩხუთისა და როსინის (ბელარუსიის სსრ), ახალქალაქისა და უკმერგის (ლიტვის სსრ), გარდაბნისა და ყაზახის (აზერბაიჯანის სსრ), მახარაძისა და ოქტემბერიანის (სომხეთის სსრ), ლენინგორისა და ჩაჩოვდის (დაღესტნის ასსრ) და სხვა რაიონების კოლმეურნეებს. ისინი სისტემატურად უზიარებენ ერთმანეთს ცო-

დნასა და გამოცდილებას და ამით ხელს უწყობენ საეროვნებათა-შორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავება-განვითარებას, საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტურობისა და შრომისნაყოფიერების ზრდას, ხალხის მატერიალური და კულტურული კეთილდღეობის ამაღლებას.

ამრიგად, ყველა ეროვნების საბჭოთა ადამიანების ძმური თანამშრომლობა და უანგარო ურთიერთდახმარება, სსრ კავშირის ხალხებს შორის ეკონომიური კავშირურთიერთობის გაღრმავება და განმტკიცება კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი კანონზომიერებაა. ეს კანონზომიერება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში ვლინდება და კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნის უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს.

საბჭოთა რესპუბლიკების მშრომელთა მზარდი ეკონომიური კავშირურთიერთობისა და ძმური ურთიერთდახმარების პირობებში წარმოების რაციონალური განლაგება და ბუნებრივ სიმდიდრეთა გეგმაზომიერი დამუშავება, შრომის სოციალისტური განაწილების სრულყოფა, მთელი სახელმწიფოს ინტერესების მოკავშირე რესპუბლიკების ინტერესებთან სწორად შეხამება საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაფართოებისა და გაღრმავებისათვის მტკიცე ეკონომიურ საფუძველს ქმნის.

§ 2. მოსახლეობის მიგრაციისა და მრავალეროვნულობის ზრდა საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარების პირობებში

კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა, სსრ კავშირის ხალხებს შორის ეკონომიური კავშირურთიერთობის გაღრმავება აძლიერებს მოსახლეობის მოძრაობას (მიგრაციას), ხელს უწყობს მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების მრავალეროვნულობის ზრდას, მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივების ჩამოყალიბებას. ყოველივე ამის შედეგად ეროვნებათა უშუალო კავშირურთიერთობა უფრო ფართო მასშტაბებს და ინტენსიურ ხასიათს იძენს.

მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები მოსახლეობის მიგრაციისა და მრავალეროვნულობის ზრდას პროგრესულ მოვლენად თვლიდნენ და ამ პროცესების ყოველმხრივ განვითარებას კაპიტა-

ლისტურ ფორმაციას უკავშირებდნენ. მართლაც, თუ კაპიტალიზმამდე ზანაში მიგრაცია სპორადულ ხასიათს ატარებდა და უმთავრესად ხალხთა დიდი გადასახლების პროცესებთან იყო დაკავშირებული, კაპიტალისტურ ფორმაციაში მან სავსებით გამოკვეთილი და სისტემატური ხასიათი მიიღო.

კაპიტალიზმის განვითარება ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ამსხვრევდა ფეოდალურ კარჩაქეტილობას, დაუზოგავად წყვეტდა იმ „მრავალფეროვან ფეოდალურ საბელს“, რომლითაც ადამიანი თავის ადგილსამყოფელზე იყო მიჯაჭვული. მრეწველობის, ვაჭრობის, ნაოსნობის, სახმელეთო მიმოსვლის საშუალებათა განვითარებას თან სდევდა მოსახლეობის დიდი მასების მოძრაობა და გადაადგილება, რასაც უდავოდ დადებითი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ამასთან დაკავშირებით ვ. ი. ლენინი სტატიაში „საჭიროა თუ არა სავალდებულო სახელმწიფო ენა?“ (1914 წ.) წერდა: „ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ რუსეთში კაპიტალიზმის განვითარებას, საერთოდ საზოგადოებრივი ცხოვრების მთელ მსვლელობას მიეყავართ ყველა ერის ურთიერთდაახლოებისაკენ. ამათასობით ადამიანები გადაიტყორცნებიან რუსეთის ერთი კუთხიდან მეორეში, მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა უფრო შერეული ხდება, განკერძოება და ეროვნული კარჩაქეტილობა უნდა მოსპოს.“¹

მოსახლეობის მიგრაციის მზარდი ტენდენცია კაპიტალისტურ საზოგადოებაში განპირობებულია წარმოების განვითარების ანარქიული, სტიქიური ხასიათით და მშრომელთა ფართო მასების აუტანელი ექსპლოატაციით. უმუშევართა არმია ლუკმა-პურის საშოვნელად მიემართება ქვეყნის სხვადასხვა რაიონებში, ხშირად კი სხვა ქვეყნებშიც. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ყოველწლიურად ყოველი მეხუთე ამერიკელი იცვლიდა ადგილსამყოფელს, ხოლო 1967 წლის მარტიდან 1968 წლის მარტამდე, მხოლოდ ერთი წლის განმავლობაში, 36 მილიონმა ამერიკელმა შეიცვალა საცხოვრებელი ადგილი უმთავრესად საარსებო მინიმუმის უზრუნველყოფის მიზნით.²

სოციალიზმის პირობებში მოსახლეობის მიგრაცია ძირითადად გეგმაზომიერ ხასიათს ატარებს და საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად რეგულირდება. სახალხო მეურნეობის გეგმაზომიერი, პროპორციული განვითარების კანონის გათვალისწინების საფუძველზე სოციალისტური სახელმწიფო რაციონალურად ანაწი-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 72.

² Олвин Тоффлер. Столкновение с будущим, «Иностранная литература», 1972, № 3, стр. 233.

ლებს შრომით რესურსებს ქვეყნის ცალკეულ რაიონებსა და მეურნეობის ცალკეულ დარგებს შორის.

მოკავშირე რესპუბლიკებსა და მსხვილ ეკონომიურ რაიონებს შორის ბუნებრივი და შრომითი რესურსების განაწილება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არათანაბარია. ჩვენი ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში მდიდარი ბუნებრივი რესურსებია, მათი განვითარების ტემპიც მაღალია, მაგრამ ეს რაიონები შრომითი რესურსების დიდ ნაკლებობას განიცდიან. ამის გამო მიგრანტთა ნაკადი უმთავრესად აქეთ მიემართება. ურალის, ციმბირისა და შორეული აღმოსავლეთის მოსახლეობა, როგორც სტატისტიკური მონაცემები ცხადყოფს, 1926 წლიდან 1939 წლამდე განვილი პერიოდში 31 პროცენტით გადიდდა, მაშინ როცა მთელი ქვეყნის მოსახლეობა ამავე პერიოდში მხოლოდ 16 პროცენტით გაიზარდა.

ომის შემდგომ წლებში აღმოსავლეთ რაიონების მოსახლეობა კიდევ უფრო სწრაფი ტემპით მატულობს. 1959 წელს, 1939 წელთან შედარებით, საბჭოთა კავშირის მოსახლეობა მთლიანად 9,5 პროცენტით გაიზარდა, მაშინ, როცა ურალში მოსახლეობის მექანიკურმა მატებამ შეადგინა 35 პროცენტი, დასავლეთ ციმბირში — 28, აღმოსავლეთ ციმბირში — 36, ხოლო ყაზახეთში — 53 პროცენტი.¹

აღსანიშნავია, რომ სოციალისტურ საზოგადოებაში მოსახლეობის მექანიკური მოძრაობა თითქმის მთლიანად ქვეყნის შიგნით მიმდინარეობს და ძირითადად სახელმწიფოს მხრივ რეგულირებას ექვემდებარება. მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის მონაცემებით, სსრ კავშირის ცენტრალურ, სამხრეთ და დასავლეთ რაიონებში თავმოყრილი იყო მუშათა და მოსამსახურეთა მთელი რაოდენობის 52 პროცენტი, ხოლო აღმოსავლეთ ციმბირის, შუა აზიის, ყაზახეთისა და შორეული აღმოსავლეთის რაიონებში 15 პროცენტი. ამასთან, ეს რაიონები ქვეყნის სხვა მხარეებთან შედარებით გაცილებით სწრაფი ტემპით ვითარდება, რადგან მათ უმდიდრესი ბუნებრივი რესურსები გააჩნიათ. სსრ კავშირის ტერიტორიაზე შრომითი რესურსების ასეთი არათანაბარი განაწილება იწვევს მოსახლეობის დიდი რაოდენობით გადაადგილებას უმთავრესად ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში. ყოველწლიურად ჩვენს ქვეყანაში მოძრაობაშია ადამიანთა უდიდესი რაოდენობა — დაახლოებით 8 მილიონი კაცი, ანუ მთელი მოსახლეობის 4 პროცენტ-

¹ Л. Денисова, Т. Фадеева. Некоторые данные о миграции населения в СССР, «Вестник статистики», № 7, 1965, стр. 18—19.

ზე შეტი. მიგრანტთა შორის კარბოვენ (15—20 პროცენტით) მამაკაცები — მოსახლეობის ყველაზე უფრო მოძრავი ნაწილი.¹

მიმდინარე სტატისტიკის მონაცემები შეტყველებენ, რომ მოსახლეობის ჰარესპუბლიკათაშორისო მიგრაცია თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ფართო ხასიათს ატარებს (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილი 3

ქალაქის მოსახლეობის ხარესპუბლიკათაშორისო მიგრაცია

საქართველოში 1978 წ.

(მიმდინარე სტატისტიკის მონაცემებით)²

მოკვშიარე რესპუბლიკების დასახელება	მოსულთა რაიცხე	წასულთა რაიცხე	მექანიკური ზრდა	მოსახლეობის 1000 კაცზე			მოსულთა რაიცხე 1000 მოსულ კაცზე
				მოსულთა რაიცხე	წასულთა რაიცხე	მექანიკური ზრდა	
რსფსრ	8677	10242	—1565	3,6	4,3	—0,7	1180
უკრაინის სსრ	2441	2811	— 370	1,0	1,2	—0,2	1151
ბელორუსიის სსრ	220	211	9	0,1	0,1	—	959
საქართველოა სსრ ³	41993	10582	14408	17,7	4,5	13,2	252
აზერბაიჯანის სსრ	750	691	59	0,3	0,3	—	921
სომხეთის სსრ	880	1463	— 583	0,4	0,6	—0,2	1662
ლიტვის სსრ	68	35	33	0,02	0,01	0,01	515
ლატვიის სსრ	75	82	— 7	0,03	0,03	—	1093
ესტონეთის სსრ	29	43	— 14	0,01	0,02	—0,01	1483
შოლდავეთის სსრ	80	86	— 6	0,03	0,04	—0,01	1075
ყიზილბეეთის სსრ	449	299	150	0,2	0,1	0,1	666
უზბეკეთის სსრ	189	174	— 15	0,1	0,1	—	921
თურკმენეთის სსრ	69	41	28	0,02	0,02	—	594
ყირგიზეთის სსრ	64	48	16	0,02	0,02	—	750
ტაჯიკეთის სსრ	44	39	5	0,01	—	—	886
სულ	64394	54318	10076	27,1	22,8	4,3	843

მოსახლეობის მექანიკური მოძრაობის მეცნიერულ შესწავლას დიდი თეორიული და პრაქტიკული, გამოყენებითი მნიშვნელობა აქვს, რადგან მიგრაციის პროგნოზირებასა და რეგულირებაზე

¹ Закономерности и факторы развития экономических районов СССР, М., 1965, стр. 179.

² საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მასალებიდან.

³ აქ იგულისხმება აგრეთვე საქალაქთაშორისო მიგრაცია ჩვენი რესპუბლიკის ფარგლებში.

ბევრად არის დამოკიდებული სახალხო მეურნეობის გეგმავთიერი განვითარება, შრომითი რესურსების რაციონალური განაწილება, შრომისნაყოფიერების ამაღლება. ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის მიგრაციისა და მრავალეროვნულობის ზრდის შესწავლა მრავალი ასპექტით შეიძლება. ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაინტერესებს მიგრაციის სოციალურ-ეთნიკური შედეგები, მოსახლეობის მექანიკური მოძრაობა და მრავალეროვნულობის ზრდა, როგორც საბჭოთა ხალხების უშუალო კავშირურთიერთობის განვითარების დამაჩქარებელი ფაქტორი.

მოსახლეობის გადაადგილებისა და მრავალეროვნულობის ზრდის პროცესში გადამწყვეტ როლს ასრულებს მუშათა კლასი, რომელსაც ცხოვრება და შრომითი საქმიანობა უხდება სამრეწველო ცენტრებში, დიდ ქალაქებში, სადაც ფართო ასპარეზი და ხელსაყრელი პირობებია სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა უშუალო კავშირურთიერთობისათვის. ამიტომ ქალაქის მოსახლეობის რიცხოზობრივი ზრდა ეროვნებათა უშუალო კავშირურთიერთობის განვითარების ერთ-ერთი მაჩვენებელია.

სსრ კავშირში ქალაქის მოსახლეობა 1926—1973 წწ. 26,3 მილიონიდან 146 მილიონამდე გაიზარდა, აქედან სოფლის მოსახლეობის ქალაქში მიგრაციის წილად მოდის თითქმის ნახევარი — 60 მილიონზე მეტი კაცი. ქალაქის მცხოვრებთა წილი ქვეყნის მთელ მოსახლეობაში 1926 წელს მხოლოდ 18 პროცენტი იყო, 1939 წელს — 32, 1959 წელს — 48, 1970 წელს — 56, 1973 წელს კი — 59 პროცენტი.

1959—1973 წწ. ქალაქის მოსახლეობა 46 მილიონით გადიდდა. აქედან 16 მლნ-ზე მეტი მოდის სოფლიდან ქალაქში გადაადგილებულთა წილად. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ქალაქის მოსახლეობა 1926—1973 წწ. 26 პროცენტიდან 49 პროცენტამდე, ე. ი. თითქმის ერთიოთხად გადიდდა.¹

ქალაქის მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდაზე მეტყველებს ის, რომ რუსეთის ფედერაციის ქალაქებში ამჟამად ცხოვრობს 16 პროცენტამდე არამკვიდრი ეროვნების ადამიანი, უკრაინისა და ბელორუსიის ქალაქებში — 20 პროცენტზე მეტი, ხოლო ყაზახეთის, უზბეკეთის, საქართველოს და ზოგიერთი სხვა რესპუბლიკის ქალაქებში მოსახლეობის მრავალეროვნულობა კიდევ უფრო მაღალია.

განსაკუთრებით დიდი იყო მოსახლეობის მიგრაცია საქართვე-

¹ Народное хозяйство СССР в 1972 г., М., 1973, стр. 10—11.

ლოში ომისწინა ხუთწლეულებში, სოციალიზმის მშენებლობის წლებში. ახალი სამრეწველო კერების შექმნა, სწრაფი ურბანიზაცია, სოფლის მეურნეობის ინტენსიური დარგების განვითარება დამატებით შრომით რესურსებსა და დიდი რაოდენობით კვალიფიციურ კადრებს საჭიროებდა, რის გამოც ამ პერიოდში მიგრაციის ნაკადი საქართველოში მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

ვ. ჯაოშვილის გამოანგარიშებით, მოძმე რესპუბლიკებიდან იმიგრირებულ პირთა რაოდენობა საქართველოში 1926—1941 წწ. 240 ათას კაცს შეადგენდა, ე. ი. ყოველწლიურად რესპუბლიკაში საშუალოდ 16 ათასი მიგრანტი მკვიდრდებოდა. ამავე პერიოდში საქართველოს მოსახლეობა ერთი მილიონი კაცით გაიზარდა. მოსახლეობის მექანიკური მატების წილი მოსახლეობის საერთო ზრდაში 24 პროცენტი იყო, რაც იმაზე მიგვითითებს, რომ მაქსიმალური მიგრაციის პირობებშიც კი საქართველოს მოსახლეობა არსებითად ბუნებრივი მატების ხარჯზე მრავლდებოდა. საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივი მატების კოეფიციენტი კი ამ დროს საერთო-საჯავშორო მაჩვენებლებზე უფრო მაღალი იყო.

რაც შეეხება შიდა მიგრაციულ პროცესებს, 1921—1941 წწ. ჩვენი რესპუბლიკის სოფლებიდან ქალაქად საცხოვრებლად გადავიდა 135 ათასზე მეტი კაცი.¹

ომისშემდგომ პირველ ათწლეულში, 1946—1956 წწ., გარე მიგრაციის ნაკადი ჩვენს რესპუბლიკაში კვლავ ძლიერია. მაგრამ 1957 წლიდან ეს ნაკადი სუსტდება. 1964 წელს საქართველოში ჩამოსულ მიგრანტთა რიცხვი 1957 წელთან შედარებით 50 პროცენტით შემცირდა, რესპუბლიკიდან წასულებისა კი — 40 პროცენტით. სამაგიეროდ, გაძლიერდა მოსახლეობის შიდა რესპუბლიკური მიგრაცია და მისი რეგულირება. სულ უფრო მეტი მნიშვნელობა მიიღო აგრეთვე დროებითმა ანუ ეგრეთ წოდებულმა ქანქარისებურმა მიგრაციამ.

ქანქარისებური მიგრაციის ზრდა თანამედროვე ურბანიზაციის დამახასიათებელი თავისებურებაა. მოსახლეობის მიგრაციის ამ ფორმის ფართოდ გავრცელება იმის მაჩვენებელია, რომ უფრო დინამიკური გახდა მოსახლეობის სოციალური და ტერიტორიული მობილობა, სამრეწველო ცენტრების მომიჯნავე რაიონთა მოსახლეობის მიერ პროფესიების თავისუფალი არჩევის შესაძლებლობა.

ყოველგვარი სახეობის ტრანსპორტის განვითარების შედეგად

¹ В. Джашвили, Население Грузии, Тбилиси, 1968, стр. 121—122.

ქანქარისებური მიგრაციის რადიუსი დიდი სამრეწველო ცენტრების ირგვლივ სულ უფრო იზრდება და ათეული კილომეტრებით განიზომება. ეს საერთო კანონზომიერებაა. ჩვენს ქვეყანაში დროებით მიგრანტთა ყოველდღიური რიცხვი მთელი დასაქმებული მოსახლეობის 12 პროცენტს შეადგენს, უნგრეთში — 12,5, პოლონეთში — 20 პროცენტს და ა. შ. ამიტომ, სავარაუდოა, რომ მომავალში მოსახლეობის მიგრაცია სოფლიდან ქალაქად თანდათანობით ქანქარისებური მიგრაციით შეიცვლება, რაც ურბანიზაციის ახალი ფაზის მაუწყებელი იქნება. ქანქარისებური მიგრაციის თვალსაჩინო სურათს გვაძლევს ქ. თბილისში, რუსთავსა და მათ საგარეუბნო რაიონებში მუშა-მოსამსახურეთა, უმაღლესი და საშუალო-სპეციალური სასწავლებლების მსმენელთა მოძრაობა საცხოვრებელი ადგილიდან სამუშაო ან სასწავლებელში და უკან.

ცხრილი 4

ქ. თბილისის, რუსთავის და მათი საგარეუბნო რაიონების მუშა-მოსამსახურეთა, უმაღლესი და საშუალო სპეციალური სასწავლებლების მოსწავლეთა გადაადგილება საცხოვრებელი ადგილიდან სამუშაო ან სასწავლებელ ადგილზე¹

ქ. თბილისის რაიონები	მეტეის რაიონი	გარდაბნის რაიონი	მარნეულის რაიონი	ქასპის რაიონი	ქ. რუსთავი	ჯამი
კალინინის რ-ნი ა	66	345	37	16	137	601
ბ	14	148	—	7	85	254
კოროვის რ-ნი ა	40	193	25	7	63	328
ბ	15	404	—	4	43	466
26 კომისარის რ-ნი ა	32	684	61	15	213	1005
ბ	20	344	—	36	25	435
ლენინის რ-ნი ა	121	493	46	70	173	903
ბ	200	349	—	301	39	909
ოქტომბრის რ-ნი ა	83	672	74	45	245	1119
ბ	14	113	—	7	3	137
ორჯონიკიძის რ-ნი ა	272	1543	153	101	342	1211
ბ	205	691	—	18	281	1195
პირველი მაისის რ-ნი ა	178	828	86	85	226	1403
ბ	120	733	—	81	47	981
ჯამი ა	792	4758	482	339	1399	7770
ბ	608	2792	—	454	523	4377

ა) ქალაქის რაიონიდან საგარეუბნო რაიონში მიგრანტთა რიცხვი.

ბ) საგარეუბნო რაიონებიდან ქალაქის მოცემულ რაიონში მიგრანტთა რიცხვი.

¹ ცხრილი შედგენილია საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მოსახლეობის 1970 წლის აღწერის მასალების მიხედვით.

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე მოსახლეობის მექანიკური მოძრაობის მასშტაბების ზრდა და ამის შედეგად უშუალო საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის განვითარება ხელს უწყობს მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების მრავალეროვნულობის გაძლიერებას. მოსახლეობის შემადგენლობის ინტერნაციონალიზაციის ტენდენციასთან ერთად ადგილი აქვს ეროვნულ კონსოლიდაციას, მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებში ადგილობრივი ძირითადი ეროვნების ხალხების ხვედრითი წილის ზრდას, რასაც ადასტურებს მოსახლეობის ორი უკანასკნელი აღწერის მასალები (იხ. ცხრილი 5).

ცხრილი 5

მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების ძირითადი ეროვნების
ხვედრითი წილი მთელ მოსახლეობაში 1959-1970 წწ.¹

მოკავშირე რესპუბლიკები	ძირითადი ერო და ეროვნება		ავტონომიური რესპუბლიკები	ძირითადი ერო და ეროვნება	
	1959	1970		1959	1970
რუსთა	88,3	82,8	ბაშკირეთის ასსრ	22,1	23,3
უკრაინის სსრ	76,8	74,9	ბუღაიბთა ასსრ	20,2	22,7
ბელარუსიის სსრ	81,1	81,1	დაღესტნის ასსრ	69,3	74,1
უზბეკეთის სსრ	62,1	65,5	ყაზახლო-ბალყარეთის ასსრ	53,4	58,8
ყაზახეთის სსრ	30,0	32,8	ყაღღუბეთის ასსრ	35,1	41,6
საქართველოს სსრ	64,3	66,8	კარელიის ასსრ	15,1	11,7
აზერბაიჯანის სსრ	67,5	73,8	კომის ასსრ	30,1	28,4
ლიტვის სსრ	79,3	80,1	მარეთის ასსრ	43,1	43,7
მოლდავეთის სსრ	65,4	64,6	მორღეთის ასსრ	35,7	35,1
ლატვიის სსრ	62,0	56,8	ჩრდილოეთ-ოსეთის ასსრ	47,8	48,6
ყირგიზეთის სსრ	40,5	43,8	თათრეთის ასსრ	47,2	49,2
ტაჯიკეთის სსრ	53,1	56,2	ტუვის ასსრ	57,0	58,5
სომხეთის სსრ	88,0	88,6	უღბურეთის ასსრ	35,6	34,0
თურქმენეთის სსრ	60,9	65,6	ჩეჩენ-ინგუშეთის ასსრ	41,1	58,0
ესტონეთის სსრ	74,6	68,2	ჩუვაშეთის ასსრ	70,2	70,0
			იკუტუიის ასსრ	46,4	43,9
			ყარაყალპაქეთის ასსრ	30,6	31,5
			აფხაზეთის ასსრ	15,1	15,8
			აჭარის ასსრ	72,8	76,6
			ნახკევანის ასსრ	90,2	98,5

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, национальный состав населения СССР, т. IV, 1973, стр. 12—19.

მოსახლეობის 1959—1970 წწ. აღწერის მასალების შედარება გვიჩვენებს, რომ ამ პერიოდში, თხუთმეტი მოკავშირე რესპუბლიკიდან მკვიდრი მოსახლეობის ხვედრითი წილი ცხრა რესპუბლიკაში (შუა აზიისა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკები, ყაზახეთი და ლიტვა) გაიზარდა, რაც ეროვნული კონსოლიდაციის მაჩვენებელია, ხოლო დანარჩენ რესპუბლიკებში (რუსეთის ფედერაცია, უკრაინა, ბელორუსია, მოლდავეთი, ლატვია, ესტონეთი) რამდენადმე შემცირდა. რაც შეეხება ავტონომიურ რესპუბლიკებს, აქ შემდეგი სურათი გვაქვს. 20 ავტონომიური საბჭოთა რესპუბლიკიდან მკვიდრი მოსახლეობის რიცხვი თოთხმეტში გაიზარდა, ექვსში კი შემცირდა. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ეს შემცირება გამოწვეულია უმთავრესად არა მკვიდრი მოსახლეობის რაოდენობრივი კლებით, არამედ მოკავშირე რესპუბლიკების მრავალეროვნულობის ზრდით. ეს უკანასკნელი სრულებითაც არ უშლის ხელს ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესის განმტკიცება-განვითარებას. ასე მაგალითად, ძირითად ეროვნებათა ხვედრითი წილი აღნიშნულ პერიოდში ყველაზე მეტად შემცირდა ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში: ლატვიაში — 62-დან 56,8 პროცენტამდე, ესტონეთში — 74,6-დან 68,2 პროცენტამდე, მაგრამ ამავე პერიოდში, 1959—1970 წლებში, ლატვიელთა რიცხვი 1298 ათასიდან 1342 ათას კაცამდე გაიზარდა, ხოლო ესტონელებისა — 893 ათასიდან 925 ათას კაცამდე.¹

1970 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემები ცხადყოფს, რომ ყველა მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობა თავისი შემადგენლობით მრავალეროვნულია. მაგალითად, რუსეთის ფედერაციაში რუსებთან ერთად (82,8 პროცენტი) ცხოვრობენ თათრები (3,7 პროცენტი), უკრაინელები (2,6 პროცენტი), ჩუვაშები (1,3 პროცენტი), ბაშკირები, მორდველები, დღესტნის ეროვნებანი (0,9 პროცენტი), ბელორუსები (0,7 პროცენტი), ებრაელები (0,6 პროცენტი) და ა. შ. უკრაინაში უკრაინელებთან ერთად (74,9 პროცენტი) მოსახლეობენ რუსები (19,4 პროცენტი), ებრაელები (1,6 პროცენტი), ბელორუსები (0,8 პროცენტი), მოლდაველები (0,6 პროცენტი) და ა. შ.

საქართველოს სსრ ერთ-ერთი მრავალეროვნანი რესპუბლიკაა, სადაც ბოლო აღწერით 116 ერისა და ეროვნების წარმომადგენელია ფიქსირებული. 1970 წლისათვის საქართველოში ცხოვრობდა 4686 ათასი კაცი, მათ შორის 3131 ათასი ქართველი (მთელი მოსახლეობის 66,8 პროც.), 150 ათასი ოსი (3,2 პროც.), 79 ათა-

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, стр. 14 — 15.

სი აფხაზი (1,7 პროც.), 452 ათასი სომეხი (9,7 პროც.), 397 ათასი რუსი (8,5 პროც.), 218 ათასი აზერბაიჯანელი (4,6 პროც.), 89 ათასი ბერძენი (1,9 პროც.), 55 ათასი ებრაელი (1,2 პროც.), 50 ათასი უკრაინელი (1,1 პროც.), 21 ათასი ქურთი (0,4 პროც.), 44 ათასი კი სხვა ეროვნებათა წარმომადგენელი (მთელი მოსახლეობის 0,9 პროც.).¹

საქართველოს მოსახლეობა თავისი შემადგენლობით ძველთაგანვე მრავალეროვანი იყო. მის მიწა-წყალზე ქართველებთან ერთად სახლობდნენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები.

საინტერესო სურათს გვაძლევს საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის დინამიკა 1800—1970 წლებში.

ცხრილი 6

საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის
დინამიკა (1800-1970 წწ.)²

წლები 1800—1970	მთლიანი მოსახლეობა	ქართველები		სხვა ეროვნებათა	
		აბსოლუტური რაოდენი	პროცენტი	აბსოლუტური რაოდენი	პროცენტი
1800	675000	610000	89,0	70000	11,0
1832	840000	680000	75,0	210000	25,0
1865	1267000	953000	74,0	374000	26,0
1897	1929049	1309002	67,9	617049	32,1
1928	2677233	1788166	66,8	878308	32,8
1939	3540023	2175922	61,4	1366101	38,6
1959	4044045	2600588	64,3	1443000	35,7
1970	4686358	3130741	66,8	1555616	33,2

ამ ცხრილიდან კარგად ჩანს, რომ საქართველო, ჯერ კიდევ რუსეთთან შეერთებამდე, მრავალეროვანი ქვეყანა იყო. სადაც ქართველების გვერდით მეგობრულად ცხოვრობდნენ სხვა ეროვნების წარმომადგენლები — ოსები, აფხაზები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ებრაელები და სხვა. თუ 1800 წლისათვის სხვა ეროვნების წარმომადგენლები საქართველოს მოსახლეობის ერთ მეათედზე ცოტა მეტს შეადგენდნენ, რუსეთის შემადგენლობაში შესვლისა და თურქეთ-ირანის აგრესიისაგან დევნილი სომხური მოსახლეობის საქართველოს ტერიტორიაზე შემოხიზვნის შემდეგ, მეცხრა-

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, стр. 12—13.

² პ. გუგუშვილი, სოციოლოგიური ეტიუდები, ტ. II, თბილისი, 1971, გვ. 355.

მეტე საუკუნის ოცდაათიანი წლების დასაწყისში, სხვა ეროვნების ხალხები მთელი მოსახლეობის უკვე ერთი მეოთხედია.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, ბატონყმობის გაუქმებისა და კაპიტალიზმის სწრაფი ტემპით განვითარების შედეგად, საქართველოს მოსახლეობის მრავალეროვნულობა კიდევ უფრო იზრდება და საუკუნის ბოლოსათვის სხვა ეროვნების ხალხები მთელი მოსახლეობის თითქმის ერთ მეხამედს შეადგენენ.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მანძილზე მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაში მომხდარი ღრმა ცვლილებები ფიქსირებულია მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერების მასალებში. ამ ცვლილებების შესახებ წარმოდგენას გვაძლევს ნაკრები ცხრილი (იხ. ცხრილი № 7).

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის დინამიკისათვის დამახასიათებელია, ერთი მხრივ, ეროვნული კონსოლიდაციისა და, მეორე მხრივ, მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის ტენდენციები.

ეროვნული კონსოლიდაციის დამადასტურებელია ის, რომ ქართველთა რიცხვი რესპუბლიკის მოსახლეობაში 1926—1970 წლებში ერთიორად გაიზარდა. მართალია, 1926—1939 წლებში, როცა მოსახლეობის მიგრაციამ საქართველოში მაქსიმალურ დონეს მიაღწია და ამის შედეგად მრავალეროვნულობის კოეფიციენტი საგრძნობლად ამაღლდა, რესპუბლიკის მოსახლეობის საერთო რიცხვში ქართველების წილი რამდენადმე შემცირდა, მაგრამ 1939 წლის შემდეგ ქართველი მოსახლეობის როგორც აბსოლუტური, ასევე შეფარდებითი რაოდენობა განუწყვეტლივ იზრდება.

მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის მაჩვენებელია ის ფაქტი, რომ ჩვენს რესპუბლიკაში ცხოვრობს 80-ზე მეტი ერი-სა და ეროვნების წარმომადგენელი, რომელთა საერთო რიცხვი მთელი მოსახლეობის 33,2 პროცენტს შეადგენს. აღსანიშნავია, რომ ქართველ მოსახლეობასთან ერთად იზრდება ოსებისა და აფხაზების რაოდენობა. ჯანსაყუთრებით საგრძნობია აზერბაიჯანელთა რიცხოზობრივი ზრდა, რაც შობადობის მაღალი კოეფიციენტით უნდა აიხსნას. რაც შეეხება სხვა ეროვნების ხალხებს, კერძოდ, სომხებს, რუსებს, უკრაინელებს, ებრაელებს და სხვებს, მათი შეფარდებითი ოდენობა მეტნაკლებად მცირდება. ეს პროცესი განსაკუთრებით საგრძნობია აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკებში და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში.

საქართველოს სსრ მოსახლეობის გრაფიკული შეზღუდვების დინამიკა 1928-1970 წლებში

	1926		19 0		1959		1970	
	საბჭოთა საბჭოთა	ფაქტობრივი მეცხე-%	საბჭოთა საბჭოთა	ფაქტობრივი მეცხე-%	საბჭოთა საბჭოთა	ფაქტობრივი მეცხე-%	საბჭოთა საბჭოთა	ფაქტობრივი მეცხე-%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
საქართველოს სსრ მთელი მოსახლეობა	2677233	100,0	3540223	100,0	4044045	100,0	4686358	100,0
მთ შორის:								
ქართული	1788186	66,8	2175922	61,4	2600588	64,3	3120741	66,8
ოსე	118298	4,2	147292	4,2	141178	3,5	150165	3,2
აფხაზი	6817	2,1	57226	1,6	62878	1,6	79449	1,7
სომეხი	207018	11,5	415013	11,7	442916	11,0	452309	9,7
არსი	96085	3,6	308884	8,7	407856	10,1	896604	8,5
აზერბაიჯანელი	137921	5,2	187841	5,3	153600	3,8	217758	4,6
ბერძენი	54051	2,0	84636	2,4	72938	1,8	89246	1,9
უკრაინელი	14356	0,5	45595	1,3	52236	1,3	49622	1,1
გერმანი	80394	1,1	42900	1,2	51582	1,2	55352	1,2
სხვა ეროვნებათა	78937	8,0	77514	2,2	58943	1,4	64972	1,3
ფაქტობრივი სსრ მთელი მოსახლეობა	201016	100,0	311896	100,0	404738	100,0	486959	100,0
მთ შორის:								
აფხაზი	559,8	27,8	56197	18,0	61193	15,1	77276	15,9
ქართული	67494	33,6	91967	29,6	158221	39,1	198596	41,0
არსი	12563	6,2	60201	19,3	85715	21,4	92899	19,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
სიმები	25677	12,8	49705	15,9	64425	15,9	74850	15,4
სხვა ეროვნებანი	33374	19,6	53815	17,3	34184	8,5	43349	8,6
აქარის ასირ მთელი მოსახლეობა	131957	100,0	201.06	100,0	246286	100,0	3.9768	100,0
მათ შორის:								
ქართველი	90314	68,5	127542	63,7	178061	72,8	220928	76,5
რუსი	10190	7,7	30585	15,3	32794	12,4	35774	11,6
სომეხი	10476	7,9	14085	7,0	15830	6,5	15614	5,0
უკრაინელი	1560	1,1	6866	3,4	5844	2,4	7181	2,3
ბერძენი	55547	4,2	7959	4,0	5737	2,3	6867	2,2
სხვა ეროვნებანი	13030	10,6	13119	6,6	6420	2,6	7404	2,4
სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი								
მთელი მოსახლეობა	87375	100,0	161118	100,0	96807	100,0	99421	100,0
მათ შორის:								
ოსი	60851	69,1	72266	68,1	63698	65,8	66073	66,4
ქართველი	23538	26,9	27525	25,9	26584	27,5	28126	28,3
რუსი	157	0,2	2111	2,0	2380	2,4	1574	1,6
სომეხი	1974	1,6	1537	1,4	1555	1,6	1624	1,3
უკრაინელი	1781	2,0	1979	1,9	1723	1,8	1485	1,5
სხვა ეროვნებანი	174	0,2	700	0,7	867	0,9	910	0,9

1 სტრილი შედგენილია შემდეგი მაძალეზის მიხედვით: მზახლეობის სრუ ლაჲდ საკავშირო აღწერა 1926 წლისა, საკარავოლის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა, თბილისი, 1929, გვ. 15—29; ითიი რაზრბოტკი მათერიალოვ Всесоюзной переписи населения 1939 года, таблица № 2; ითიი Всесоюзной переписи населения 1959 г., Грузинская ССР, М., 1963, стр. 142; ითიი Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, М., 1973, стр. 13, 19.

მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის პროცესში განსაკუთრებით აქტიურად მონაწილეობენ რუსები და უკრაინელები, რომლებიც საბჭოთა კავშირის მთელი მოსახლეობის ნახევარზე მეტს შეადგენენ და მოკავშირე რესპუბლიკებში შემდეგი ოდენობით არიან წარმოდგენილი: ყაზახეთში ისინი მოსახლეობის 42,4 პროცენტს შეადგენენ, ყირგიზეთსა და ლატვიაში — ერთ მესამედამდე, მოლდავეთსა და ესტონეთში — ერთ მეოთხედს, ბელორუსიაში, საქართველოში, აზერბაიჯანში, ტაჯიკეთში, უზბეკეთში, ლიტვაში — დაახლოებით ერთ მეათედს.

რუსებისა და უკრაინელების გარდა, მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის პროცესში მონაწილეობენ თითქმის ყველა ერისა და ეროვნების წარმომადგენლები, რაც ნაწილობრივ ქვემოთ მოტანილი ცხრილიდან ჩანს (იხ. ცხრილი № 8).

როგორც ვხედავთ, სსრ კავშირის მოსახლეობის განლაგებას ეროვნული ნიშნის მიხედვით ის ძირითადი თავისებურება ახასია-

ცხრილი 8.

იმ ერთა წარმომადგენლების რაოდენობა, რომლებიც თავისი რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ ცხოვრობდნენ 1959-1970 წწ.1

	თავის რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ ცხოვრობდა			
	1959 წ. (ათასობით)	1959 წ. (%-ობით)	1970 წ. (ათასობით)	1970 წ. (%-ობით)
რუსები .	16250	14,2	21267	16,5
უკრაინელები .	5095	11,7	5469	13,4
ბელორუსები .	1381	17,5	1762	19,5
სომხები .	1235	44,3	1351	38,0
უზბეკები .	977	16,2	1470	16,0
ყაზახები .	835	23,0	1065	20,1
აზერბაიჯანელები .	416	15,1	603	13,8
ტაჯიკები .	346	24,8	506	23,7
მოლდაველები .	327	14,8	394	14,6
ლიტველები .	175	7,5	158	5,9
ყირგიზები .	132	12,6	167	11,5
ლათვიელები .	102	7,4	88	6,2
ესტონელები .	96	9,7	82	8,2
ქართველები .	91	8,4	114	3,5
თურქმენები .	78	7,8	108	7,1

1 ცხრილი შედგენილია შემდეგი მასალების საფუძველზე: Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 года, Сводный том, стр. 299—210; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, стр. 221—224.

თებს, რომ ეროვნების ერთი ნაწილი კომპაქტურად არის თავმოყრილი საკუთარი რესპუბლიკის ფარგლებში, ეროვნებათა მეორე ნაწილი კი ჩვენი ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზეა გაფანტული. ასე მაგალითად, ქართველების 96,5 პროცენტი ცხოვრობს საქართველოში, ლიტველების 94,1 პროცენტი — ლიტვაში, ლატვიელების 93,8 პროცენტი — ლატვიაში, თურქმენების 92,9 პროცენტი — თურქმენეთში, ესტონელების 91,8 პროცენტი — ესტონეთში და ა. შ. ზოგიერთი ეროვნების ხალხების მნიშვნელოვანი ნაწილი მოძმე რესპუბლიკების ტერიტორიაზეა თავმოყრილი. მაგალითად, სომხების 38 პროცენტი, ტაჯიკების 23,7, ყაზახების 20,1, ბელორუსების 19,5, რუსების 16,5, აზერბაიჯანელების 13,8, უზბეკების 16, უკრაინელების 13,4 პროცენტი და ა. შ. საკუთარი რესპუბლიკების ფარგლებს გარეთ ცხოვრობს.

მოსახლეობის მრავალეროვნულობის დონე განსაკუთრებით მაღალია მსხვილ სამრეწველო ცენტრებში, დიდ ქალაქებში, სადაც მრავალი ეროვნების ადამიანები საერთო შრომის ფერხულში არიან ჩაბმული და ერთმანეთთან მრავალმხრივი კავშირითიერობით არიან დაკავშირებული.

აღსანიშნავია, რომ მოკავშირე რესპუბლიკების დედაქალაქებს შორის თბილისი ყველაზე მრავალეროვანი ქალაქია იმ ეროვნების წარმომადგენელთა ოდენობით, რომლებიც მოსახლეობის ერთ და უფრო მეტ პროცენტს შეადგენენ. ამასთან მოკავშირე რესპუბლიკების დედაქალაქების მრავალეროვნულობის ზრდასთან ერთად იზრდება ძირითადი ეროვნების მოსახლეობის რაოდენობაც. მაგალითად, 1959—1970 წწ. ბაქოში აზერბაიჯანელების ხვედრითი წილი გაიზარდა 37%-დან 46,3%-მდე, ერევანში სომხებისა 92,9-დან 95,3-მდე, კიევში უკრაინელებისა 60,2-დან 64,8-მდე, ტაშკენტში უზბეკებისა 33,6-დან 37,1-მდე, ვილნიუსში ლიტველებისა 33,6%-დან 42,8%-მდე.

1897 წლის აღწერის მონაცემებით თბილისში ქართველები მთელი მოსახლეობის მხოლოდ 26,4%-ს შეადგენდნენ. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისა და სოციალისტური ქართველი ერის ჩამოყალიბება-განვითარების კვალობაზე თბილისში ქართველების რაოდენობა განუზრელად იზრდებოდა და 1926 წელს შეადგინა 38,2%, 1939 წ. — 44,0, 1959 წ. — 48,4, 1970 წ. — 57,5%.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში საქართველოს დედაქალაქის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა.

თბილისის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის
დინამიკა 1926-1970 წწ.¹

თბილისში მცხოვრები ძირითადი ეროვნებანი	1926		1939		1959		1970	
	მცხოვ. რაოდ.	%-იანი	მცხოვ. რაოდ.	%-იანი	მცხოვ. რაოდ.	%-იანი	მცხოვ. რაოდ.	%-იანი
მთელი მოსახლეობა	294612	100,0	518876	100,0	703664	100,0	889020	100
ქართველი	113201	38,3	230717	44,1	336257	48,4	511379	57,5
ოსი	2907	1,0	9268	1,8	15565	2,2	21797	2,5
სომეხი	100546	34,0	138260	26,4	149258	21,3	150205	16,9
რუსი	46037	15,6	93571	17,9	125674	18,2	124316	14,0
აზერბაიჯანელი	5836	2,0	5174	1,1	9560	1,4	10810	1,2
ებრაელი	8970	3,0	12930	2,7	17311	2,5	19579	2,2
კრაინელი	1845	0,6	7415	1,4	10927	1,6	10600	1,2
რუმინი	1402	0,5	3267	0,6	7654	1,0	10696	1,2
ლონელი	1775	0,6	1487	0,3	1284	0,2	1252	0,2
ათი	2512	0,9	4511	0,9	12935	1,8	18409	2,1
სორი	1861	0,6	2916	0,6	2359	0,4	2786	0,3

თბილისის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის დინამიკა ცხადად გვიჩვენებს, რომ საქართველოს დედაქალაქი უაღრესად ინტერნაციონალური ქალაქია, სადაც მოსახლეობის 1970 წლის აღწერით 103 ერის, ეროვნებისა და ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელია ფიქსირებული. ზემოთ მოტანილი ცხრილიდან ირკვევა, რომ 1926—1970 წწ. ქართველების რიცხვი თბილისში გაიზარდა დაახლოებით 5-ჯერ, რუსებისა — 2,5-ჯერ, ებრაელების, აზერბაიჯანელებისა — 2-ჯერ, სომხებისა 50%-ით და ა. შ.

მაგრამ სოციალისტურ საზოგადოებაში მოსახლეობის მრავალ-ეროვნულობის ზრდა მარტო მსხვილი სამრეწველო ცენტრებისა და დიდი ქალაქების ხვედრი როდია. ეს პროცესები თანდათანობით, რა თქმა უნდა ნაკლები მასშტაბით, მოიცავს სოფლის მოსახლეობასაც. კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში ჩვენს ქვეყანაში

¹ ცხრილი შედგენილია შემდეგი მასალების მიხედვით: მოსახლეობის სრულად საკვშირო აღწერა 1926 წლისა, საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა, თბილისი, 1929, გვ. 15—29; Итоги разработки материалов переписи населения 1939 года, таб. № 2; Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 г., Грузинская ССР, М., 1963, стр. 142; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Национальный состав населения СССР, М., 1973, стр. 258.

სულ უფრო მრავლდება იმ სოფლის ტიპის დასახლებების რიცხვი, სადაც მეგობრულად ცხოვრობენ და შრომობენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები.

საქართველოს სოფლის მოსახლეობის შემადგენლობა მრავალეროვნულობით ხასიათდება. 1970 წლის აღწერით ჩვენს რესპუბლიკაში 4645 სოფლის ტიპის დასახლება იყო; მათ შორის ქართული სოფელია 3332, მრავალეროვნული კი 1312, სადაც არაქართველი ეროვნების წარმომადგენლები მცხოვრებთა ნახევარზე მეტს შეადგენენ. ძირითადი მოსახლეობის ეროვნული ნიშნის მიხედვით ოსური სოფელი იყო 648, სომხური — 252, აზერბაიჯანული — 183, აფხაზური — 161, ბერძნული — 61, რუსული — 39, ლეკური — 4, ხოლო თითო სოფელი ებრაული, ასირიული და ესტონური.¹

როგორც ვხედავთ, საქართველოს სოფლების თითქმის მეოთხედი მოსახლეობის შემადგენლობით მრავალეროვნანია, მაგრამ მოუხედავად ამისა, საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობა სოფლად მაინც შეზღუდულია, რადგან სოფლის ტიპის ლოკალურ დასახლებაში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შორის ფართო კონტაქტებისა და უშუალო კავშირუროთიერთობის გაღრმავება-გაფართოების შესაძლებლობა ნაკლებია.

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდისა და საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის განვითარების თანმხლები მოვლენებია, ერთი მხრივ, ეროვნული კონსოლიდაცია და, მეორე მხრივ, ბუნებრივი ნებაყოფლობითი ასიმილაციის ელემენტები.

ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესი გულისხმობს ეროვნული ეკონომიკისა და კულტურის განვითარებას, ეროვნული ორგანიზმის განმტკიცებას, ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, მცირერიცხოვანი ეთნიკური ჯგუფების მეზობელ მონათესავე ხალხებთან გაერთიანებას. ეს პროცესი დღესაც გრძელდება. მაგალითად, ტაჯიკ ერთან მოხდა ისეთი მცირერიცხოვანი ეთნიკური ჯგუფების კონსოლიდაცია, როგორიც არიან ვაპანები, რუშანები, შულანები და სხვ. ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესი განსაკუთრებით თვალსაჩინოა დაღესტნის ხალხებში, სადაც მრავალრიცხოვანი ეთნიკური ჯგუფები ერთიანდებიან ძირითადი ეროვნებების — ავარიელების, დარღოლებისა და სხვათა ირგვლივ.

¹ ცნობები აღებულია საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მოსახლეობის 1970 წ. აღწერის მასალებიდან.

ყველა საბჭოთა რესპუბლიკაში ადგილი აქვს აგრეთვე ექსტერიტორიული ეთნიკური ჯგუფების ნებაყოფლობითი ასიმილაციის პროცესს იმ ერებთან, რომელთა გვერდით ისინი ხანგრძლივი დროის მანძილზე ცხოვრობენ. მოსახლეობის 1970 წ. აღწერის მონაცემებით საქართველოში ქართველი მოსახლეობის ხვედრითი წილი 66,8 პროცენტს შეადგენს. ამავე დროს ქართული ენა დედანად დასახელა 68,8 პროცენტმა, ე. ი. არაქართველი მოსახლეობის 2 პროცენტმა ნებაყოფლობით აირჩია ქართული ენა მშობლიურ ენად, რაც ქართველებთან მათი ნებაყოფლობითი ბუნებრივი ასიმილირების მანიშნებელია.

ამასთან ერთად ადგილი აქვს ნაწილობრივი ასიმილაციის პროცესსაც, როცა ამა თუ იმ რესპუბლიკის სხვადასხვა ეროვნებათა წარმომადგენლები ინარჩუნებენ თავის ეროვნებას და ენას, მაგრამ ამასთანავე ითვისებენ მკვიდრი ერის ენას, კულტურას, ზნეჩვეულებებს. საქართველოში, მაგალითად, მოსახლეობის 3,7 პროცენტმა ქართული ენა დასახელა მეორე ენად, რომელსაც თავისუფლად ფლობს. ამგვარად, 1970 წლის აღწერით ჩვენს რესპუბლიკაში მცხოვრები სხვა ეროვნების მოსახლეობის 5,7 პროცენტი მთლიანი ან ნაწილობრივი ნებაყოფლობითი ასიმილაციის პროცესშია ჩართული.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეროვნული კონსოლიდაციისა და ასიმილაციის პროცესებს ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ არასწორად აშუქებენ. მაგალითად, კომუნისტური აკადემიის მიერ 1930 წელს გამოცემულ კრებულში აღნიშნულია, რომ ეროვნებათა რაოდენობრივი ზრდა, ბუნებრივი მატების გარდა, განპირობებულია ასიმილაციური პროცესებით. კრებულში ამის მაგალითად დასახელებულია „მეგრელთა ერთი ნაწილის გაქართველება“.¹

1961 წელს მოსკოვში გამოცა პ. გ. პოდიაჩინის წიგნი — სსრ კავშირის მოსახლეობის შესახებ. მასში ნათქვამია, რომ „1926 წელს საქართველოს სსრ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა 71,4 ათასი აჭარელი, 243 ათასი მეგრელი და 13,2 ათასი სვანი. 1959 წლის აღწერის დროს აღრიცხულია მხოლოდ 546 აჭარელი, 11 მეგრელი და 9 სვანი. ეს იმაზე მტკიცელებს, რომ 1926 წლის აღწერის შემდეგ განვიღო პერიოდში მოხდა ქართველებთან ამ ხალხების კონსოლიდაცია“.²

¹ Национальная политика ВКП(б) в цифрах, 1930, Москва, стр. 32.

² П. Г. Подьячих, Население СССР, М., 1961, стр. 112.

ამ მცდარმა დებულებამ, რომელიც შემდეგ სხვა ავტორებმაც გაიზიარეს, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ერთგვარად ფეხი მოიკიდა. მაგალითად, 1964 წელს ა. ისუპოვი სსრ კავშირის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ანალიზისას წერდა, რომ 1926 წლის აღწერის დროს აღინუსხა 643 ლაზი, 243 ათასი მეგრელი, 13,2 ათასი სვანი. 1959 წლის აღწერამ კი უჩვენა 318 ლაზი, 11 მეგრელი, 9 სვანი. მათი შემცირება, დაასკვნის ა. ისუპოვი, იმაზე მეტყველებს, რომ ამ ეთნოგრაფიული ჯგუფების ქართველებთან კონსოლიდაციის პროცესი, რომელიც ჯერ კიდევ რევოლუციამდე დიდი ხნით ადრე დაიწყო, საბჭოთა ხელისუფლების წლებში დასრულდა.¹ ამგვარ შეხედულებას იზიარებს აგრეთვე ი. მ. კისლიცინი.²

მოგვიანებით ს. ბრუკმაც გაიმეორა ეს შეხედულება. მისი აზრით, ეთნიკური კონსოლიდაციის შედეგად ზოგიერთმა ხალხმა, რომელიც 1926 წლის აღწერით იყო ფიქსირებული, ფაქტურად შეწყვიტა არსებობა. ამ ხალხებს შორის იგი ასახელებს მეგრელებს, სვანებს, ლაზებსა და აჭარელებს, რომლებიც, მისი თქმით, „შერწყნენ ქართველებს“.³

1973 წელს გამოცემულ წიგნში ი. პ. ცამერიანი წერს, რომ ქართველი ერის შიგნით ეთნიკური ჯგუფები იყვნენ სვანები, მეგრელები, ლაზები, ქართველები, ხევსურები და სხვ. ყველა ისინი მთლიანად შერწყნენ ქართველ სოციალისტურ ერს.⁴

როგორც ვხედავთ, ი. ცამერიანი კიდევ უფრო შორს მიდის და სვანების, მეგრელების, ლაზებისა და ხევსურების გარდა თვით ქართველების „გაქართველებასაც“ ცდილობს. ეტყობა მას „группы“ და „картвелы“ სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობის ხალხები ჰგონია და ერთი ხელის მოსმით ადგენს მათი „შერწყმის“ ფაქტს.

ძარულიად უსაფუძვლო შეხედულება მეგრელების, ლაზების, აჭარელებისა და სვანების ქართველებთან „შერწყმის“ შესახებ საუბებით სამართლიანად იქნა გაკრიტიკებული ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში. აქ პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ აკად. გ. ჩი-

¹ А. А. Исупов, Национальный состав населения СССР, М., 1964, стр. 16—17.

² И. М. Кислицын, Вопросы теории и практики федеративного строительства Союза СССР, Пермь, 1969, стр. 172.

³ С. И. Брук. Этнодемографические процессы в СССР (по материалам переписи 1970 г.), «Советская этнография», 1971, № 4, стр. 23.

⁴ И. П. Цамерян. Теоретические проблемы образования и развития советского многонационального государства, М., 1973, стр. 143.

ტაიას ღრმად არგუმენტირებული წერილი, რომელშიც საფუძვლიანად არის გაკრიტიკებული პ. პოდიაჩის არასწორი მოსაზრება საქართველოში ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესებთან დაკავშირებით.¹

საქართველოს ისტორიაში მეტნაკლებად ჩახედული პირისათვის ადვილი გასაგებია, რომ მეგრელები, სვანები, ლაზები და აჭარლები დასავლურ-ქართველური მოდგმის ტომები არიან, ერთიანი ქართველი ხალხის ეროვნული ორგანიზმის განუყოფელ ნაწილებს წარმოადგენენ. ამიტომ მათი „ქართველებთან შეერწყმის“ კონცეფცია, რბილად რომ ვთქვათ, საქართველოს ისტორიის ელემენტარული საკითხების უცოდინარობაზეა აგებული.

რაც შეეხება იმას, თუ რატომ მოხვდნენ 1926 წლის მოსახლეობის აღწერის მასალებში ქართველებთან ერთად მეგრელები, აჭარლები, ლაზები და სვანები, ეს ადვილად ასახსნელია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ პირველი სრულიად საკავშირო აღწერა მიზნად ისახავდა მოსახლეობის ტომობრივი (ეთნიკური) შემადგენლობის დადგენას. ამ აღწერის ინსტრუქციაში ნათქვამია: აღწერა მიზნად ისახავს მოსახლეობის ტომობრივი (ეთნიკური) შემადგენლობის გამოკვლევას.² (ხაზგასმა ჩვენია — რ. გ.).

მაშასადამე, 1926 წლის აღწერას მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის გარკვევის თვალსაზრისით თავისი სპეციფიკა ჰქონდა და ამიტომ მისი მასალების ყოველგვარი შენიშვნის გარეშე, ხელაღებით შედარება შემდგომი აღწერების მასალებთან, რასაც ზოგიერთი ავტორი აკეთებს, ჩვენ გაუმართლებლად მიგვაჩნია.

ასე მაგალითად, ა. ხოლმოგოროვი წერს: „სსსრ კავშირში ეთნიკური პროცესების განვითარების შედეგად ხალხების საერთო რაოდენობა მცირდება. მაგალითად, მოსახლეობის 1926 წლის აღწერამ აღწერს 194 ეთნიკური დასახელება, ხოლო 1959 წლის მოსახლეობის აღწერამ 109 ეროვნული ერთობა. მათი გაქრობა აიხსნება ბუნებრივი და ნაწილობრივი, ნებაყოფლობის საფუძველზე მიმდინარე ასიმილაციის პროცესით“.³

ს. ბრუკი სვამს კითხვას, თუ რით შეიძლება აიხსნას 1926—

¹ Г. Читая, Рецензия на книгу П. Г. Подьячих «население СССР», М., 1961. см. საქართველოს ეთნოგრაფიის საკითხები, თბ., 1970.

² Всесоюзная перепись населения 1926 года, т. XVII, стр. 98.

³ А. И. Холмогоров. Интернациональные черты советских наций, М., 1970, стр. 37—38.

1959 წლების აღწერების პერიოდში ხალხთა რაოდენობის მკვეთრი შემცირება, საღ „გაქრა“ თითქმის სამოცდაათმდე ეთნიკური ერთობა, რომლებიც 1926 წლის აღწერის მიხედვით დამოუკიდებელ ხალხებად იყვნენ გამოყოფილი. საქმე ისაა, პასუხობს იგი მის მიერვე დასმულ კითხვას, რომ ოცდაათ წელზე მეტი ხნის მანძილზე სსრ კავშირში მიმდინარეობდა ეთნიკური კონსოლიდაციის მძაფრი პროცესები, რის შედეგად აღილი ჰქონდა წარმოშობით, ენითა და კულტურით ახლომონათესავე ადამიანთა ჯგუფების უფრო დიდ ხალხებთან და ერებთან შერწყმას.¹

მაგრამ სინამდვილეში, 1926—1959 წლებში, ეთნიკური კონსოლიდაციისა და ასიმილაციის პროცესებს ისეთი მძაფრი ხასიათი არ ჰქონია, როგორც ს. ბრუკს და ა. ხოლმოგოროვს მიაჩნიათ. 1926 და 1959 წლების მოსახლეობის აღწერის მასალებში აღრიცხული ხალხების საერთო ოდენობას შორის მკვეთრი განსხვავება განპირობებულია არა იმდენად ეთნიკური კონსოლიდაციისა და ასიმილაციის „მძაფრი პროცესებით“, არამედ უმთავრესად იმ გარემოებით, რომ 1926 წლის აღწერამ ტომობრივ-ეთნოგრაფიული ნიშნის საფუძველზე აღწერა ჩვენს ქვეყანაში მცხოვრები ხალხები და, სრულიად ბუნებრივია, მათი საერთო რაოდენობა გაცილებით მეტი აღმოჩნდა, ვიდრე 1959 წელს, როცა ეროვნული კუთვნილების ნიშნის მიხედვით გაირკვა მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა.

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში საეროენებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაფართოების, მოსახლეობის მიგრაციისა და მრავალეროვნულობის ზრდის შედეგად მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა სსრ კავშირის მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში. თუ 1926—1959 წწ. შეინიშნება მოკავშირე რესპუბლიკების ძირითადი მოსახლეობის ხვედრითი წილის შემცირება, 1959—1970 წწ. მთელ რიგ რესპუბლიკებში ადგილობრივი მოსახლეობა მეტნაკლებად მატულობს. მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის კონსოლიდაცია არ ეწინააღმდეგება მრავალეროვნულობის ზრდის ტენდენციას. ეს უკანასკნელი მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის განვითარებისა და სრულყოფის ობიექტური კანონზომიერებაა, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოებრივი ცხოვრების მზარდ ინტერნაციონალიზაციასთან, ბუნებრივ სიმდიდრეთა ინტე-

¹ С. И. Брук, დასახელებული შრომა, გვ. 23.

ნსიურ ათვისებასთან, მიგრაციული პროცესების გაძლიერებასთან, რასაც შედეგად მოსდევს საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის თობის გაღრმავება, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა უშუალო კონტაქტებისა და კავშირების გაძლიერება.

**§ 3. სოციალისტური დემოკრატიის განვითარება და
სრულყოფა — საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორის
გაფართოების პოლიტიკური საფუძველი**

ეროვნებათა კავშირთაშორის თობის განვითარებაში და საერთოდ ეროვნული საკითხის თანმიმდევრული გადაჭრის საქმეში მეცნიერული კომუნიზმის თეორია გადამწყვეტ მნიშვნელობას სოციალ-ეკონომიურ ფაქტორებს ანიჭებს. მაგრამ ამასთან, ეროვნული ურთიერთობის სფეროში დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს პოლიტიკური ფაქტორი — საზოგადოებრივი ცხოვრების დემოკრატიზაცია, საზოგადოების შესაბამისი პოლიტიკური ორგანიზაცია.

მართალია, პოლიტიკა ეკონომიკის კონცენტრირებული გამოხატულებაა, მაგრამ იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების პასიური ძალა როდია. პოლიტიკური სისტემა აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს ეკონომიკაზე, აჩქარებს ან ამუხრუჭებს საზოგადოებრივი განვითარების ბუნებრივ-ისტორიულ პროცესს. ამიტომ მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები ეკონომიური ბაზისის განმსაზღვრელი როლის აღიარებასთან ერთად ყოველთვის ხაზგასმით მიუთითებდნენ პოლიტიკური ზედნაშენის გარდამქმნელ ბუნებაზე, იმაზე, რომ ყოველი ზედნაშენი უკუზემოქმედებას ახდენს საკუთარ ბაზისზე. ეკონომიური მოძრაობა, — წერდნენ ამასთან დაკავშირებით მარქსი და ენგელსი, — საერთოდ და მთლიანად თავის გზას გაიკაფავს. მაგრამ მასზე ზემოქმედებას ახდენს აგრეთვე პოლიტიკური მოძრაობა, რომელიც მან თვითონ წარმოქმნა და რომელსაც შედარებითი დამოუკიდებლობა აქვს.¹

ვ. ი. ლენინი არაერთგზის მოუთითებდა, რომ ეროვნული საკითხის გადაწყვეტისათვის, ერების დაუბრკოლებელი განვითარებისა და დაახლოებისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს პოლიტიკურ პირობებს — დემოკრატიულ წეს-წყობილებას, რადგან მხოლოდ დემოკრატიისა და სოციალიზმის საფუძველზეა შესაძლებელი ხალ-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 37, стр. 417.

ჩებს შორის მეგობრული კავშირთა იერითობა, მათი ნებაყოფლობითი გაერთიანება. „ეროვნული ჩაგვრის მოსასპობად, — წერდა ვ. ი. ლენინი, — საჭიროა საძირკველი — სოციალისტური წარმოება, მაგრამ ამ საძირკველზე საჭიროა კიდევ სახელმწიფოს დემოკრატიული ორგანიზაცია... გარდაქმნის რა კაპიტალიზმს სოციალიზმად, პროლეტარიატი ეროვნული ჩაგვრის სრული მოსპობის შესაძლებლობას ქმნის; ეს შესაძლებლობა სინამდვილედ იქცევა „მხოლოდ“ — „მხოლოდ!“ — მაშინ, როდესაც ყველა დარგში სრული დემოკრატია განხორციელდება...¹

კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარება და სრულყოფა მტკიცე პოლიტიკურ საფუძველს ქმნის სსრ კავშირის ყველა ერისა და ეროვნების შემდგომი აყვავებისა და თანდათანობით დაახლოებისათვის, საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში საეროვნებათაშორისო კავშირთა იერითობის გაღრმავებისა და გაფართოებისათვის, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მშენებლობისა და მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს შემდგომი განმტკიცება-განვითარებისათვის.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“ აღნიშნულია, რომ საკავშირო სახელმწიფოებრიობისა და რესპუბლიკების ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ურღვევი ერთიანობა და ყოველმხრივი განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ დემოკრატიული ცენტრალიზმისა და სოციალისტური ფედერალიზმის, საბჭოთა სოციალისტური დემოკრატიის პრინციპების საფუძველზე.²

დემოკრატიული ცენტრალიზმი სოციალისტური სახელმწიფოს მშენებლობისა და განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპია, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ მშენებლობაში, სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა კავშირთა იერითობისა და ნებაყოფლობითი გაერთიანების საქმეში. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ მშენებლობაში დემოკრატიული ცენტრალიზმის ლენინური პრინციპების საფუძველზე ხორციელდება ეროვნული და ინტერნაციონალური, საერთო-სახელმწიფოებრივი

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 412-413.

² საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება, გვ. 14.

და ადგილობრივი ინტერესების ერთიანობა და პარამონიული შესაბამისობა.

დემოკრატიულ პრინციპებზე აგებული მრავალეროვანი სოციალისტური სახელმწიფო როდი გამოირიცხავს ავტონომიისა და ფედერაციის გამოყენების შესაძლებლობას ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მშენებლობის პროცესში. პირიქით, დემოკრატიული აზრით გაგებული ცენტრალიზმი არათუ ეწინააღმდეგება ავტონომიის პრინციპს, არამედ გულისხმობს მას. ვ. ი. ლენინი ავტონომიას ცენტრალიზებული დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის ერთ-ერთ ძირითად პრინციპად თვლიდა და წერდა: „როგორც დემოკრატიული ცენტრალიზმი სულაც არ გამოირიცხავს ავტონომიას და ფედერაციას, ასევე იგი სრულიად არ გამოირიცხავს, არამედ, პირიქით, გულისხმობს სახელმწიფოს სხვადასხვა ადგილებისა და თვით სხვადასხვა თემების სრულ თავისუფლებას როგორც სახელმწიფოებრივი, ისე საზოგადოებრივი და ეკონომიური ცხოვრების სხვადასხვაგვარი ფორმების გამომჟღავნებაში, იმაზე მცდარი არა არის რა, როგორც დემოკრატიული ცენტრალიზმის არევა ბიუროკრატიზმსა და შაბლონიზაციაში“.¹

ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისთანავე საბჭოთა ხელისუფლებამ საქვეყნოდ გამოაცხადა და პრაქტიკულად განახორციელა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მშენებლობის ძირითადი პრინციპები: რუსეთის ხალხთა თანასწორობა და სუვერენობა, ერთა თვითგამორკვევის უფლება თვით გამოყოფამდე, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნამდე, ყოველგვარი ეროვნული პრივილეგიებისა და შეზღუდვების გაუქმება, ეროვნულ უმცირესობათა თავისუფალი განვითარება, ხალხთა ნებაყოფლობითი და 'თანასწორუფლებიანი კავშირის შექმნის აუცილებლობა.

კომუნისტურმა პარტიამ უდიდესი მუშაობა გასწია ამ პრინციპების ცხოვრებაში გატარებისათვის, თავისუფალი და თანასწორი ხალხების ნებაყოფლობითი კავშირის შექმნისათვის. საბჭოთა სახელმწიფოს მშენებლობის ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის გამოცდილებამ ბრწყინვალედ დაადასტურა, რომ სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი მრავალეროვანი სახელმწიფოს მოწყობის ყველაზე სიცოცხლისუნარიანი და სრულყოფილი ფორმაა, რომელშიც მთელი საბჭოთა ხალხის ინტერესები პარამონიულად არის შეხამებული თითოეული ერისა და ეროვნების ინტერესებთან. ეს კი უზრუნველყოფს როგორც მრავალეროვანი სოციალისტური სახელ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 238.

მწიფოს ძლიერებას, ისე მასში გაერთიანებული საბჭოთა რესპუბლიკების ეროვნული სახელმწიფოებრიობის განმტკიცება-განვითარებას.

1918 წლის იანვარში საბჭოების სრულიად რუსეთის მესამე ყრილობაზე ვ. ი. ლენინი ამბობდა: „...მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ რევოლუციური რუსეთის ირგვლივ სულ უფრო და უფრო შემოიკრიბება თავისუფალი ერების ცალკეული სხვადასხვა ფედერაცია. სრული ნებაყოფლობით, სიცრუისა და მახეილის გამოუყენებლად, გაიზრდება ეს ფედერაცია და იგი უძლეველია“.¹

ეს ბრძნული ლენინური წინასწარხედვა საბჭოთა სინამდვილემ შესანიშნავად დაადასტურა. თუ საბჭოთა რესპუბლიკების კავშირის შექმნის დროს მასში მხოლოდ ოთხი რესპუბლიკა შევიდა, ახლა ჩვენს მრავალეროვან სახელმწიფოში 15 მოკავშირე და 20 ავტონომიური რესპუბლიკაა გაერთიანებული. გარდა ამისა, მის შემადგენლობაში შედის 18 ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი გაერთიანება — 8 ავტონომიური ოლქი და 10 ეროვნული ოკრუგი. 1923 წლისათვის საბჭოთა კავშირში შედიოდა 33 ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ერთეული, ამჟამად კი მათი რიცხვი 53 ერთეულს შეადგენს, რაც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ მშენებლობაში მიღწეულ წარმატებებზე მეტყველებს.²

საბჭოთა ხელისუფლებამ რუსეთის ჩაგრული ხალხების აბსოლუტურ უმრავლესობას შეუქმნა არა მარტო ეკონომიკისა და კულტურის აყვავების ყველა პირობა, არამედ საკუთარი ეროვნული სახელმწიფოც და ახლა ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის 97,8 პროცენტს ამა თუ იმ ფორმით გააჩნია საკუთარი ეროვნული სახელმწიფოებრიობა. ეს მდგომარეობა წარმოადგენს ლენინური ეროვნული პოლიტიკის დიდ გამარჯვებას. მოსახლეობის დანარჩენ 2,2 პროცენტს შეადგენენ იმ ეროვნებათა წარმომადგენლები, რომლებიც კომპაქტურად არ მოსახლეობენ და ჩვენი ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე არიან გაფანტული.

საბჭოთა ფედერაციამ და ავტონომიამ, როგორც ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის სახელმწიფოებრივმა ფორმებმა, დიდი როლი შეასრულა საეროვნებათაშორისო კავშირურობის განვითარებაში, ხალხებს შორის უნდობლობის, განკერძოებისა და გა-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 26, გვ. 562.

² И. П. Цамерян, Теоретические проблемы образования и развития советского многонационального государства, стр. 174.

უცხოების აღმოფხვრის საქმეში. მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ფორმებმა უკვე 'შეასრულეს' მათ წინაშე მდგარი ამოცანები და განვითარების შესაძლებლობა ამოწურეს, როგორც ამას ზოგიერთი საბჭოთა ავტორი ფიქრობს.

თეორიულად მცდარია და პოლიტიკურად მავნე იმის მტკიცება, რომ კომუნისტური მშენებლობის პროცესში ეროვნული სახელმწიფოებრიობის „დენაციონალიზაცია“ მოხდება, ხოლო სახელმწიფოებრივი ფედერალიზმი უნიტარიზმით შეიცვლება. პირველად ასეთი შეხედულება პ. გ. სემიონოვმა გამოთქვა. მისი აზრით, სოციალისტური დემოკრატიის განვითარება და საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკის მიღწევები განაპირობებს სსრ კავშირში ეროვნული სახელმწიფოებრიობის კვდომას, რომ „ერების ურთიერთ ასიმილაცია არსებითად იწვევს ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიებისა და თვით მოკავშირე რესპუბლიკების დენაციონალიზაციას“, რომ ამის გამო კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში „ერები დარჩებიან, ხოლო ეროვნული სახელმწიფოებრიობა სსრ კავშირში მოკვდება“.¹

ს. ზიმანოვი თვლის, რომ სოციალისტური ერების თანდათანობით დაახლოებმა კვალობაზე ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების განსაკუთრებული საჭიროება აღარ იქნება. „ეროვნული სახელმწიფოებრიობის კვდომის პროცესი, — დაასკვნის იგი, — მანამდე დამთავრდება, სანამ საერთოდ სოციალისტური სახელმწიფოებრიობა მოკვდება“.²

ზოგჯერ, საჩუქბაროდ, ასეთი შეხედულება სახელმძღვანელოდ განკუთვნილ წიგნებშიც გვხვდება. ერთ-ერთი ასეთი წიგნის ავტორი ი. მ. კისლიცინი მცდარად განმარტავს ლენინის დებულებას საბჭოთა ფედერალიზმის გარდამავალი ხასიათის შესახებ და ამტკიცებს, რომ ეროვნული ურთიერთობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე საბჭოთა ფედერალიზმმა თითქოს ამოწურა თავისი ისტორიული მისია და უნიტარიზმით უნდა შეიცვალოს. „მოკავშირე რესპუბლიკების გარდაქმნა, წერს იგი, ხალხის ნება-სურვილით ავტონომიურ რესპუბლიკებად შეიძლება გამოყენებულ იქ-

¹ П. Г. Семенов. Программа КПСС о развитии советских национально-государственных отношений, «Советское государство и право», 1967, № 12, стр. 24—25; Нация и национальная государственность в СССР, «Вопросы истории», 1966, № 7, стр. 81.

² Некоторые вопросы теории советской национальной государственности, Материалы для обсуждения на Всесоюзной научной сессии, Алма-Ата, 1962, стр. 20.

ნას საბჭოთა ფედერალიზმის საბჭოთა უნიტარიზმში გადაზრდის ერთ-ერთ გზად“.¹

სსრ კავშირში ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების თანამედროვე ეტაპს ი. მ. კისლიცინი განიხილავს როგორც საბჭოთა ხალხების ნებაყოფლობითი „ეთნიკური შეერწყმის“ პერიოდს, რომელიც ქმნის პირობებს საბჭოთა ფედერალიზმის გადაზრდისათვის უნიტარიზმში.¹

ზემოაღნიშნული ავტორების (პ. გ. სემიონოვი, ს. გ. ზიმანოვი, ი. მ. კისლიცინი და სხვ.) შეხედულება საბჭოთა რესპუბლიკების „დენაციონალიზაციის“, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის კვდომის და საბჭოთა ფედერალიზმის უნიტარიზმით შეცვლის შესახებ არ შეესაბამება კომუნისტური პარტიის ეროვნულ პროგრამასა და პოლიტიკას, მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს მშენებლობის თეორიას და პრაქტიკას.

სკკპ პროგრამაში ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად ეროვნული ურთიერთობის დარგში წამოყენებულია ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ფორმების ყოველი ღონისძიებით განმტკიცება, მთლიანად გამოყენება და სრულყოფა.²

სსრ კავშირის ხალხთა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შემდგომი განვითარების მაჩვენებელია მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოება სახელმწიფოებრივ მშენებლობაში, ეკონომიკისა და კულტურის ხელმძღვანელობაში, რაც სკკპ XX ყრილობის გადაწყვეტილებათა საფუძველზე განხორციელდა.

აღსანიშნავია, რომ მრავალეროვან საბჭოთა სახელმწიფოს განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე იცვლებოდა საერთო-საკავშირო და რესპუბლიკური ორგანოების კომპეტენციების თანაფარდობა. მაგალითად, 30-იანი წლებიდან ჩვენს ქვეყანაში სულ უფრო მკვეთრად ვლინდება ცენტრალიზაციის ტენდენცია. ეს გამოწვეული იყო, პირველ რიგში, სახალხო მეურნეობის სოციალისტურ საფუძველზე გარდაქმნის სიძნელებით. სახელმწიფოებრივი და სამეურნეო ხელმძღვანელობის ცენტრალიზაცია განსაკუთრებით გაძლიერდა დიდი სამამულო ომისა და ომის შედეგად დანგრეული სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში, რაც სავსებით კანონზომიერი იყო.

¹ И. М. Кислицын, Вопросы теории и практики федеративного строительства Союза СССР, Пермь, 1969, стр. 179.

² საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 129.

ომის შემდგომ პერიოდში, ჩვენი ქვეყნის სწრაფი ტემპით განვითარებამ საჭირო პირობები შექმნა საბჭოთა რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოებისათვის. სკკპ XX ყრილობის შემდეგ მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებები გაფართოვდა საერთაშორისო ურთიერთობის, სახალხო მეურნეობის დაგეგმვისა და დაფინანსების, კაპიტალური მშენებლობის, შრომისა და ხელფასის, კანონმდებლობისა და სამართალწარმოების სფეროებში. მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოება ორგანულად იყო დაკავშირებული სკკპ XX ყრილობის მიერ შემუშავებული სოციალისტური დემოკრატიის ყოველმხრივი განვითარების კურსთან.

პარტიის XX ყრილობის გადაწყვეტილებათა შესაბამისად სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა და სსრკ მინისტრთა საბჭომ 1956 წლის მაისში მიიღეს დადგენილება სახალხო მეურნეობის მთელი რიგი დარგების საწარმოთა მოკავშირე რესპუბლიკების გამგებლობაში გადაცემის შესახებ. დადგენილებაში აღნიშნული იყო, რომ მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოება ხელს შეუწყობს ადგილებზე შემოქმედებითი ინიციატივის უფრო მეტად გაშლას, ჩვენი ქვეყნის ხალხებს შორის მეგობრობის განმტკიცება-განვითარებას. საერთო-საკავშირო დაქვემდებარებიდან მოკავშირე რესპუბლიკების გამგებლობაში გადავთქმა დაახლოებით 15 ათასი სამრეწველო საწარმო, რის შედეგადაც მკვეთრად გაიზარდა რესპუბლიკური და ადგილობრივი მრეწველობის წილი სსრკ კავშირის სამრეწველო პროდუქციის საერთო მოცულობაში. თუ 1950 წელს რესპუბლიკური და ადგილობრივი მრეწველობის ხვედრითი წილი საკავშირო სამრეწველო პროდუქციაში 33 პროცენტს შეადგენდა, 1956 წლისათვის მის წილად უკვე 55 პროცენტი მოდიოდა.¹

სკკპ პროგრამაში ხაზგასმულია, რომ სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელობაში მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოებამ დადებითი შედეგები გამოიღო. ასეთი ღონისძიებანი შემდგომაც შეიძლება განხორციელდეს იმის გათვალისწინებით, რომ კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა მოითხოვს საბჭოთა რესპუბლიკების კიდევ უფრო მჭიდრო ურთიერთკავშირსა და ურთიერთდახმარებას.²

1965 წლის ეკონომიურმა რეფორმამ აღმოფხვრა სუბიექტივიზმისა და ეოლუნტარიზმის დანაშრეგები სახალხო მეურნეობის

¹ Э. В. Тадевосян, В. И. Ленин о государственных формах решения национального вопроса в СССР, М., 1970, стр. 195—196.

² საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 129.

ბელმძღვანელობაში, რაც სახალხო მეურნეობის საბჭოების სისტემასთან იყო დაკავშირებული, მნიშვნელოვნად გააძლიერა ეკონომიური ბელმძღვანელობის ცენტრალიზაცია მთელი ქვეყნის მასშტაბით. ამასთანავე შემდგომ გაფართოვდა მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებები.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1965 წლის 4 ოქტომბრის დადგენილებით, მოკავშირე რესპუბლიკებს დამატებით გადაეცათ მთელი რიგი უფლებები სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის საკითხების გადაწყვეტაში, კერძოდ, დაგეგმვის, კაპიტალური მშენებლობის, დაფინანსების, შრომისა და ხელფასის დარგში. 1967 წლის 10 ივლისის გადაწყვეტილებით სსრკ მინისტრთა საბჭომ მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოებს დამატებით გადასცა სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის მთელი რიგი საკითხების გადაწყვეტის უფლება.

მნიშვნელოვნად გაფართოვდა აგრეთვე ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებები სამეურნეო და კულტურული ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, აგრეთვე ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის დარგში.

როგორც სკკპ XXIII ყრილობის მასალებშია აღნიშნული, „ახლად შექმნილი ცენტრალიზებულ-დარგობრივი მართვა კარგად არის შეხამებული მოკავშირე რესპუბლიკების, საწარმოებისა და გაერთიანებების უფლებათა არსებით გაფართოებასთან“.¹

მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოება სოციალისტური საზოგადოების განვითარებისა და მომწიფების კანონზომიერი შედეგია. იგი ნაკარანხევია სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარებით, საბჭოთა ხალხების ეკონომიკისა და კულტურის აყვავებით, ეროვნული ინტელიგენციის მაღალკვალიფიციური კადრების შექმნით, რაც იმის საშუალებას იძლევა, რომ ადგილებზე წარმატებით გადაწყდეს სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის ნებისმიერი ამოცანები.

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში სოციალისტური დემოკრატიის განვითარება კეთილნაყოფიერ პოლიტიკურ პირობებს ქმნის ყველა საბჭოთა ერისა და ხალხის ეროვნული და ინტერნაციონალური ინტერესების პარამონიული შესამდგომად, მრავალეროვანი სოციალისტური სახელმწიფოს ინტერნაციონალური ერთობის განმტკიცებისათვის.

¹ სკკპ XXIII ყრილობის მასალები, თბილისი, 1966, გვ. 49.

მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების კომპეტენციების გაფართოებასთან ერთად მიმდინარეობს ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ინტერნაციონალიზაციის პროცესი. ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ფორმები სულ უფრო მდიდრდება ინტერნაციონალური შინაარსით. კომუნისტური მშენებლობის პირობებში სსრ კავშირის ხალხთა სახელმწიფოებრივი ფორმების სულ უფრო მზარდი ინტერნაციონალიზაცია ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შემდგომი განვითარების კანონზომიერი ტენდენციაა.¹ ამ ტენდენციის მოქმედების შედეგად საზოგადოების პოლიტიკური ორგანიზაციის სისტემაში სულ უფრო მრავლდება ისეთი ფორმები, ელემენტები, ნიშნები, რომლებიც საერთო და მისაღებია საბჭოთა ერებისა და ხალხებისათვის.

ყოველივე ეს იწვევს მნიშვნელოვან ცვლილებებს საბჭოთა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის განვითარებაში. იზრდება ინტერნაციონალურ ფაქტორთა როლი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ მშენებლობაში. ამის შედეგად საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის საზღვრები, როგორც ეს აღნიშნულია სკკპ პროგრამაში, სულ უფრო კარგავს წარსულ მნიშვნელობას. მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის არსებული საზღვრები უკვე აღარ წარმოადგენს ხალხებს შორის მტრობისა და ეროვნული კარჩაეტილობის ხელშეწყობ ბუნებრივ ბარიერებს, როგორც ეს წარსულში, ექსპლოატატორულ საზოგადოებაში იყო, არამედ, პირიქით, ყოველმხრივ ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ეროვნებათა კავშირურობის გააღვივებისა და გაფართოებისათვის, ხალხებს შორის მატერიალურ და კულტურულ ღირებულებათა დაუბრკოლებელი გაცვლისათვის, მათი ურთიერთგამდიდრებისათვის.

საბჭოთა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ფუნქციონირების პროცესში სულ უფრო ფართო გამოყენებას პოულობს არა მარტო ძირითადი ეროვნული ენები, არამედ საეროვნებათაშორისო კავშირურობის ენა — რუსული ენა. ორენოვნების განვითარება სახელმწიფოებრივ მართვა-გამგეობაში სსრ კავშირის ხალხთა პოლიტიკური ორგანიზაციის, სახელმწიფოებრიობის ეროვნული ფორმების ინტერნაციონალიზაციის მაჩვენებელია.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მოსახლეობის მიგრაციის გაძლიერება იწვევს მოკავშირე რესპუბლიკების მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდას. მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაში მთმხდარი ცვლილებები კი დაუყოვნებლივ აისახება სახელმწიფო-

¹ Политическая организация советского общества, М., 1967, стр. 89.

ებრივ მართვა-გამგეობაში, ხელისუფლების უმაღლესი და ადგილობრივი ორგანოების შემადგენლობაში. სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი და ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებში მრავალი ეროვნების წარმომადგენლობა ასევე ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ინტერნაციონალიზაციის პროცესის დამადასტურებელია. ეს კარგად ჩანს ქვემოთაღნიშნულ ცხრილიდან.

ცხრილი 10

მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების
დეპუტატთა ეროვნული შემადგენლობა¹

	მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოები			ავტონომიური რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოები		
	1963 წ.	1967 წ.	1971 წ.	1963 წ.	1967 წ.	1971 წ.
დეპუტატთა საერთო რიცხვი . მათ შორის:	5761	5830	5879	2842	2925	2994
რუსი	1525	1549	1626	956	974	1024
უკრაინელი	623	594	577	67	66	57
ბელორუსი	341	341	363	14	14	18
უზბეკი	401	384	362	46	51	48
ყაზახი	242	241	237	32	22	27
ქართველი	325	333	326	131	140	137
იზერბაიჯანელი	287	320	319	68	77	76
ლიტველი	235	233	243	—	—	—
მოლდაველი	224	219	205	—	1	2
ლატვიელი	233	230	225	6	1	1
ყირგიზი	199	199	202	1	1	1
ტაჯიკი	211	239	234	—	—	—
სომეხი	326	341	338	19	15	18
თურქმენი	203	221	214	3	5	5
ესტონელი	149	156	154	4	5	5
იფხაზი	18	13	13	54	53	56
ბაშკირი	12	13	12	86	88	94
ბურიატი	6	5	4	58	65	62
დიღესტანის ხალხები	13	15	17	124	140	147
ყარაყალპაკელი	12	10	10	51	63	57
კომელი	9	3	3	72	72	67
მარელი	3	3	3	57	60	63
მორღველი	5	5	7	69	63	61
ოსი	10	13	12	83	80	83
თათარი	27	35	31	174	179	177
ჩუვაში	8	9	8	110	117	116

¹ Э. В. Тадевосян, Советская национальная государственность, М., 1972 г. стр. 215.

ეს მონაცემები გვიჩვენებს, რომ სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარების პირობებში სახელმწიფოებრივ მართვა-გამგეობაში სულ უფრო აქტიურად მონაწილეობენ ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები.

1971 წელს მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უმაღლეს საბჭოებში არჩეული იყო 66 ეროვნების 8873 დეპუტატი, ხოლო მშრომელთა დეპუტატების ადგილობრივ საბჭოებში 100-ზე მეტი ეროვნების 2,2 მილიონი დეპუტატი. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს ეროვნებათა საბჭოს შემადგენლობაში არჩეულია 62 ეროვნების 750 დეპუტატი, რომელთა შორის ნახევარზე მეტი მუშათა კლასისა და გლეხობის წარმომადგენელია.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს არჩევნებში ჩვენი ქვეყნის მშრომელები მონაწილეობენ როგორც სსრ კავშირის მოქალაქენი და ამავე დროს, როგორც ამა თუ იმ ეროვნების წარმომადგენლები. ეს გამოხატულებას პოულობს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს ორპალატიან სისტემაში, სადაც ეროვნებათა საბჭოს დეპუტატებს მხოლოდ ეროვნული ნიშნით ირჩევენ — მოკავშირე რესპუბლიკებიდან 32 დეპუტატს, ავტონომიური რესპუბლიკებიდან — 11, ავტონომიური ოლქიდან — 5, ხოლო ეროვნული ოკრუგებიდან თითო დეპუტატს.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წლის 19 მარტის ბრძანებულებით გადიდდა მოკავშირე რესპუბლიკების წარმომადგენლობა ეროვნებათა საბჭოში. თუ ადრე მასში თითოეული რესპუბლიკა 25 დეპუტატით იყო წარმოდგენილი, ამიერიდან ეს რიცხვი 32-მდე გაიზარდა.

მშრომელთა დეპუტატების უმაღლესი და ადგილობრივი საბჭოები, რომლებიც თავის შემადგენლობაში აერთიანებენ ჩვენი ქვეყნის 100-ზე მეტი ეროვნების წარმომადგენლებს, მმართველობის ყველაზე უფრო ინტერნაციონალურ ორგანოებს წარმოადგენენ. ისინი უაღრესად ფართოდ და მასობრივად გამოხატავენ მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს დემოკრატიულ შინაარსს.

ნიშანდობლივია, რომ 15 ეროვნების ხალხები, რომლებმაც თავისი სახელწოდება მისცეს მოკავშირე რესპუბლიკებს, სსრ კავშირის ეროვნებათა საბჭოში წარმოდგენილია 480 დეპუტატით. ამ ერების მოსახლეობა ქვეყნის მთელი მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას — დაახლოებით 90 პროცენტს შეადგენს, ხოლო დანარჩენი ასზე მეტი ეროვნების ხალხები, რომელთა რიცხვი მთელი მოსახლეობის 10 პროცენტზე ნაკლებია, ეროვნებათა საბჭოში წარმოდგენილია 270 დეპუტატით, ე. ი. მთელი შემადგენლო-

ბის ითქმის მესამედით. ეს ფაქტი თავისთავად მეტყველებს მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს ქვეშარტ დემოკრატიულ ბუნებაზე, ჩვენი ქვეყნის დიდი და პატარა, მრავალრიცხოვანი და მცირერიცხოვანი ხალხების ნამდვილ თანასწორუფლებიანობაზე.

საქართველოს სსრ უმაღლეს საბჭოში და ადგილობრივ საბჭოებში არჩეული არიან ჩვენს რესპუბლიკაში მცხოვრები სულ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები. უმაღლესი საბჭოს მერვე მოწვევის (1971 წ. ივნისი) შემადგენლობაში წარმოდგენილი იყო ათი ეროვნების 400 დეპუტატი, ხოლო ადგილობრივი საბჭოების მეთოთხმეტე მოწვევის (1973 წ. ივნისი) შემადგენლობაში — 37 ეროვნების 49131 დეპუტატი. (იხ. ცხრილი 11).

ვანვითარებული სოციალისტური საზოგადოების პოლიტიკური ორგანიზაციის ინტერნაციონალიზაციის პროცესი უშუალოდ დაკავშირებულია საბჭოთა საერთო-სახალხო სახელმწიფოსა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის სოციალური საფუძვლის გაფართოებასა და განმტკიცებასთან, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ მმართველობაში კომუნისტური პარტიისა და მუშათა კლასის ხელმძღვანელი როლის ამაღლებასთან, მშრომელი მასების შემოქმედებითი აქტივობის ზრდასთან. ახლა საბჭოთა სახელმწიფოებრიობის სოციალურ საფუძველს შეადგენს არა მარტო მთელი ქვეყნის ან ამა თუ იმ ეროვნების მშრომელი მასები, როგორც ეს კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გარდამავალ პერიოდში იყო, არამედ ქვეყნის მთელი მოსახლეობა, ერთიანი და მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი.

საბჭოთა ხალხი, — ნათქვამია ამასთან დაკავშირებით სკკპ ცენტრალური კომიტეტის თეზისებში ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავის გამო, — სსრ კავშირის ყველა მშრომელთა — ინდუსტრიის, სოფლის მეურნეობისა და კულტურის, ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკთა სოციალისტური კავშირია, რომელიც მრავალეროვანი საერთო-სახალხო სახელმწიფოს სოციალურ საფუძველს შეადგენს.¹

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე მთელ საბჭოთა ხალხს და მასში შემავალ ყველა ერსა და ეროვნებას აქვს ერთტიპიური და დაახლოებით ერთგვაროვანი სოციალური სტრუქტურა, რომელიც შედგება მუშათა კლასის, კოლმეურნე გლეხობისა და სახალხო ინტელიგენციისაგან. თანამედროვე მეცნიე-

¹ ვლადიმერ ილიას ძე ლენინის დაბადების 100 წლისთავისათვის, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის თეზისები, თბილისი, 1970, გვ. 32.

საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს და ადგილობრივი საბჭოების
ეროვნული შემადგენლობა!

დებუტატთა ეროვნული კ...თ ცნ...ნი	საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭო	საქართველოს სსრ ადგილობრივი საბჭოები
	1971 წ.	1973 წ.
დებუტატთა საერთო რიცხვი	400	49131
მათ შორის:		
ქართველი	323	37867
აფხაზი	18	1363
ოსი	8	1956
რუსი	23	1452
სომეხი	15	3183
აზერბაიჯანელი	10	2212
ბერძენი	3	737
უკრაინელი	2	96
ებრაელი	2	50
ბელორუსი	1	13
ქისტი	—	60
ესტონელი	—	21
იეზიდი	—	14
აყარელი	—	10
აისორი	—	9
გერმანელი	—	5
მოლდაველი	—	8
თათარი	—	3
ჩუვაში	—	3
პოლონელი	—	3
ლიტველი	—	2
ტაჯიკი	—	2
მორღველი	—	2
უღბნი	—	2
ლეკი	—	1
ლატველი	—	1
მარიელი	—	1
უღბურტი	—	1
ინგუში	—	1
აღმღველი	—	1
ჩერქეზი	—	1
ჩიჩელი	—	1
კორეელი	—	1
ქურთი	—	1
ლაზი	—	1
სპარსელი	—	1
თურქი	—	1

1 საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მიმდინარე არქივი, საბჭოების შეშაობის საკითხების განყოფილება.

რულ-ტექნიკური რევოლუციისა და კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობის პროცესში საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურაში არსებითი ცვლილებები ხდება. მუშათა კლასის წამყვანი როლის შენარჩუნების პირობებში ჩვენს ქვეყანაში განხორციელდა ყველა კლასისა და სოციალური ჯგუფის დაახლოების შესამჩნევი პროცესი, სულ უფრო გარკვევით დამკვიდრდა და გაძლიერდა სოციალისტური საზოგადოების სოციალური ერთგვაროვნება, სულ უფრო მეტად იშლება არსებითი განსხვავება ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის, ქალაქად და სოფლად ცხოვრებისა და შრომის პირობებს შორის.

ჩვენს ქვეყანაში უკანასკნელი 60 წლის მანძილზე მოსახლეობის სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურა შემდეგნაირად შეიცვალა:

ცხრილი 12

ცვლილებები ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის სოციალურ-კლასობრივ სტრუქტურაში 1913-1978 წწ.¹
(%-ობით)

	1913	1924	1928	1939	1959	1973
მთელი მოსახლეობა (ოჯახის არამომუშავე წევრებთან ერთად)	100	100	100	100	100	100
მათ შორის:						
მუშები და მოსამსახურეები	17,0	14,8	17,6	50,2	68,3	81,3
იქედან მუშები	14,6	10,4	12,4	33,5	49,5	60,3
კომპლექსური გლეხობა და კომპარიზებული კუ-სტარები	—	1,3	2,9	47,2	31,4	18,7
ერთბიროვნული გლეხები და არაკომპარიზებული კუ-სტარები	66,7	75,4	74,9	2,6	0,3	0,0
ბურჟუაზია, მემკვიდრეები, ვაჭრები და კულაკები	16,3	8,5	4,6	—	—	—

სოციალისტური საზოგადოების განვითარებისა და მომწიფების პერიოდში ცალკეულ ეროვნებათა მოსახლეობის განაწილება საზოგადოებრივი ჯგუფების მიხედვით შემდეგ სურათს გვაძლევს (იხ. ცხრილი 13).

ჩვენი რესპუბლიკის ძირითადი ეროვნებები მოსახლეობის უმთავრეს საზოგადოებრივ ჯგუფებში ასეთი პროპორციით არიან წარმოდგენილი (იხილეთ ცხ. 14).

¹ СССР в цифрах в 1973 году, М., 1974, стр. 17.

სსრ კავშირის ძირითად ეროვნებათა მოსახლეობის განაწილება

საზოგადოებრივი ჯგუფების მიხედვით 1989-1970 წწ.1

(%-ობით მთელი მოსახლეობის მიმართ)

	მუშები	მოსამსახურეები	კოლმეურნეები	მუშები	მოსამსახურეები	კოლმეურნეები
	1939			1970		
მთელი მოსახლეობა .	33,5	16,7	47,2	56,7	22,6	20,5
რუსები .	38,0	19,8	39,3	62,6	26,2	11,1
უკრაინელები .	30,9	14,4	52,6	48,6	17,8	38,4
ბელორუსები .	20,8	11,5	60,8	55,7	17,0	27,2
ქართველები .	13,9	17,9	58,5	40,9	26,4	32,6
იზერბაიჯანელები .	14,4	10,9	67,0	51,3	20,1	28,4
სომხები .	22,2	18,9	55,2	59,1	23,6	16,9
ყაზახები .	27,1	10,0	59,9	63,4	21,3	15,2
უზბეკები .	12,6	6,7	77,6	89,9	15,0	44,4
ყირგიზები .	7,6	4,5	84,3	39,5	14,4	45,9
თურქმენები .	11,8	6,5	77,8	32,5	16,8	50,2
ტაჯიკები .	8,7	6,1	80,2	39,4	14,8	45,4
ესტონელები .	.	.	.	57,1	25,1	17,6
ლატვიელები .	.	.	.	54,0	22,5	23,2
ლიტვონები .	.	.	.	52,7	17,5	29,5
მოლდაველები .	.	.	.	31,9	7,1	60,8

საქართველოს სსრ ძირითადი ეროვნებების განაწილება

საზოგადოებრივი ჯგუფების მიხედვით 1959-1970 წწ.2

(%-ობით მთელი მოსახლეობის მიმართ)

	1959			1970		
	მუშები	მოსამსახურეები	კოლმეურნეები	მუშები	მოსამსახურეები	კოლმეურნეები
ქართველები .	22,6	23,0	4,1	39,6	30,7	29,3
იფხაზები .	13,5	14,5	71,8	82,9	28,2	4,5
ოსები .	22,7	11,9	65,3	59,3	18,4	22,0
რუსები .	66,6	25,5	7,5	62,3	33,2	4,1
სომხები .	7,0	19,2	43,3	51,3	22,5	25,7
იზერბაიჯანელები .	21,8	7,0	70,9	74,6	11,0	14,3
გეორგიელები .	31,2	67,5	0,5	55,3	43,5	0,7
უკრაინელები .	—	—	—	64,0	31,9	3,8
ბელორუსები .	—	—	—	63,9	33,2	2,9
ბერძნები .	—	—	—	57,8	19,2	22,6
ქურთები .	—	—	—	94,1	5,2	0,6

1 იხ. საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მოსახლეობის აღწერის მასალები.

2 ცხრილი შედგენილია საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკურ სამმართველოს მოსახლეობის აღწერის მასალების საფუძველზე.

ზემოთ მოტანილი მონაცემები ნათელყოფს, რომ განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ადგილი აქვს ღრმა ცვლილებებს საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ-ეთნიკურ შემადგენლობაში. ამის შედეგად კიდევ უფრო ძლიერდება სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების სოციალური ერთგვაროვნობა, უფრო სრულყოფილი ხდება საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურა.

ამრიგად, ბუჩქყუაზიული დემოკრატიისაგან განსხვავებით, რომელიც მხოლოდ ფორმალურად აცხადებს სოციალური და ეროვნული თანასწორობის დიად პრინციპებს, სოციალისტური დემოკრატია ყოველგვარ პირობას ქმნის სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის აღმოფხვრისათვის, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პრობლემის მთლიანად და საბოლოოდ გადაწყვეტისათვის, სოციალისტურ ერებსა და ხალხებს შორის ეკონომიური და კულტურული კავშირურთიერთობის ყოველმხრივ განვითარებისათვის.

სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარება და სრულყოფა, მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების უფლებათა გაფართოება, სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების სოციალური ერთგვაროვნობის გაძლიერება, განვითარებული სოციალიზმის პოლიტიკური ორგანიზაციის ინტერნაციონალიზაცია დიდად უწყობს ზელს ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გაფართოება-გაღრმავებას, მთელი საბჭოთა ხალხისა და მისი შემადგენელი ყველა ერისა და ეროვნების სოციალურ-პოლიტიკური ერთობის განმტკიცებას.

თ ა ვ ი III

სამეცნიერებათაშორისო კავშირურთიერთობის როლი კულტურისა და უფა-ცხოვრების სამართო კომუნისტური ნიშნების განვითარებაში

სამეცნიერებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავებისა და გაფართოების პროცესები მიმდინარეობს საბჭოთა საზოგადოების არა მარტო ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრების სფეროში, არამედ კულტურის დარგშიც.

კომუნისტური მშენებლობის ძირითადი ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა — კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა, კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბება, ახალი ადამიანის აღზრდა შეუძლებელია სოციალისტური კულტურის ყოველმხრივი განვითარების, კომუნისტური კულტურის ფორმირების გარეშე, რადგან: „მოსახლეობის კულტურულ ზრდაზე დიდად არის დამოკიდებული საწარმოო ძალების აღმავლობა, ტექნიკის პროგრესი და წარმოების ორგანიზაცია, მშრომელთა საზოგადოებრივი აქტივობის ამაღლება, თვითმმართველობის დემოკრატიული საფუძვლების განვითარება, ყოფაცხოვრების კომუნისტური გარდაქმნა“.¹

განვითარებული სოციალისტური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელია სწრაფი კულტურული პროგრესი, ინტერნაციონალიზაციის ღრმა პროცესები როგორც მატერიალური, ისე სულიერი წარმოების სფეროში. ამის შედეგია საბჭოთა ერებს შორის მატერიალურ და სულიერ ღირებულებათა ინტენსიური ურთიერთგაცვლა, სულიერ ფასეულობათა არა მხოლოდ ათვისება, არამედ მათ შექმნაში ხალხთა მასების აქტიური მონაწილეობა, ეროვნული კულტურების აყვავება და მათი შემდგომი დაახლოება, საბჭოთა კულტურის ინტერნაციონალური საფუძვლის შემდგომი განმტკიცება.

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 147.

**§ 1. საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა და ფორმით
ეროვნული, შინაარსით სოციალისტური კულტურის
ინტერნაციონალური საფუძვლის განმტკიცება**

სოციალიზმიდან კომუნიზმზე თანდათანობით გადასვლის პერიოდში საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავებისა და გაფართოების ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულებაა საბჭოთა ხალხების ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური კულტურების ურთიერთდაახლოება და ურთიერთგამდიდრება, ეროვნულ კულტურათა ინტერნაციონალური საფუძვლის განმტკიცება, საბჭოთა ადამიანების კულტურის, მორალისა და ყოფაცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნების ჩამოყალიბება და განვითარება.

ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ განხორციელდა უღრმესი კულტურული რევოლუცია, რომელმაც ხალხის ფართო მასები სულიერი მონობისა და სიღატაკისაგან იხსნა, კაცობრიობის მიერ საუკუნეების მანძილზე დაგროვებულ კულტურულ ღირებულებათა საგანძურს აზიარა.

სოციალისტური კულტურული რევოლუცია კომუნისტური ფორმაციის კულტურის აღმოცენებისა და განვითარების მთელ ისტორიულ ეპოქას მოიცავს. კულტურული რევოლუციის პირველ ეტაპზე, რომელიც სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდს ემთხვევა, იქმნება და მთელი ძალით ვითარდება საბჭოთა ხალხების ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური კულტურა, ხოლო კომუნიზმის მშენებლობის ეტაპზე საფუძველი ეყრება უკლასო საზოგადოების საერთო-სახალხო, კომუნისტურ კულტურას.

კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის პერიოდში, კულტურული რევოლუციის დამამთავრებელ ეტაპზე იქმნება ყველა საჭირო იდეოლოგიურ-კულტურული პირობა კომუნიზმის გამარჯვებისათვის.

სოციალისტური კულტურის ფორმირება და განვითარება, როგორც წესი, მიმდინარეობს წარსულის კულტურული მემკვიდრეობის კრიტიკული ათვისების, მსოფლიო კულტურის მიღწევათა შემოქმედებითი გადამუშავებისა და გამდიდრების მეოხებით.

ვ. ი. ლენინი მკაცრად აკრიტიკებდა „პროლეტკულტის“ წარმომადგენლებს, რომლებიც „წმინდა“ პროლეტარული კულტურის შექმნის ლოზუნგს აყენებდნენ. „თუ ნათლად არ შევიგენით, — წერდა იგი, — რომ პროლეტარული კულტურის შენება შესაძლებელია კაცობრიობის მთელი განვითარებით შექმნილი კულტურის მხოლოდ ზუსტი ცოდნით, მხოლოდ მისი გადამუშავებით, —

თუ ეს არ შევიგნეთ, ისე ამ ამოცანას ჩვენ ვერ გადავწყვეტთ. პროლეტარული კულტურა არ არის საიდანდაც გამომხტარი რამ, იგი არ არის იმ ადამიანთა გამოწვევა, რომელნიც თავისთავს პროლეტარული კულტურის სპეციალისტებს უწოდებენ.¹

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე სწრაფი მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგად სულ უფრო იზრდება საბჭოთა ადამიანების კულტურული განვითარების დონე და ჰორიზონტი. ასეთ პირობებში კულტურული მემკვიდრეობის არა მარტო ათვისება, არამედ კულტურულ ღირებულებათა შექმნის პროცესში აქტიური მონაწილეობა კომუნიზმის მშენებელი საბჭოთა ადამიანის სულიერი ცხოვრების განვითარების კანონზომიერებაა.

კულტურული რევოლუციის დამამთავრებელ ეტაპზე განსაკუთრებით იზრდება მეცნიერებისა და ტექნიკის, ლიტერატურისა და ხელოვნების, სახალხო განათლების გარდამქმნელი როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ქალაქსა და სოფელს, ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის კულტურული უთანასწორობის აღმოფხვრა, მუშათა კლასისა და კოლმეურნე გლეხობის კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლება ინტელიგენციის დონემდე შეუძლებელია საერთო-სახალხო, კომუნისტური კულტურის დამკვიდრების გარეშე.

კულტურული რევოლუციის დამამთავრებელ ეტაპზე საბჭოთა საზოგადოების სულიერი ცხოვრების სწრაფი ტემპებით განვითარება კომუნისტური მშენებლობის მთავარი ამოცანების წარმატებით გადაჭრის უმნიშვნელოვანესი პირობაა.

საბჭოთა კულტუროლოგიის საკითხების შესწავლას ამ ბოლო ათწლეულში არაერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევა მიეძღვნა, რომლებშიც საფუძვლიანად არის განხილული კულტურული რევოლუციის განხორციელების, ეროვნული კულტურების განვითარებისა და დაახლოების ძირითადი კანონზომიერებანი.²

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 31, გვ. 343.

² Г. И. Ломидзе, Единство и многообразие, М., 1960; его же, Методологические вопросы изучения взаимосвязей и взаимообогащения советских литератур, М., 1963; А. И. Арнольд, Коммунизм и культура, М., 1966; М. С. Джунусов, Расцвет и сближение национальных культур — закономерность создания культуры коммунизма, М., 1963; Коммунизм и культура, М., 1966. Строительство коммунизма и духовный мир человека, М., 1966; Культурная революция в СССР, 1917—1965 гг. М., 1967; Э. А. Баллер, Преемственность в развитии культуры, М., 1969; Д. И. Чхиквишвили, Народ и культура, Тбилиси. 1973; и др.

ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა კულტურის ისტორიისა და თეორიის აქტუალური პრობლემების კვლევის დროს ჯერ კიდევ ნაკლებად მუშავდება საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე კულტურული კავშირურთიერთობის, საბჭოთა კულტურების თანამშრომლობისა და ურთიერთგამდიდრების, ეროვნული კულტურების ინტერნაციონალური საფუძვლის განმტკიცების, კულტურის სფეროში საერთო კომუნისტური ნიშნების დამკვიდრება-განვითარებისა და სხვა საკითხები.

გასაგებია, რომ კულტურული კავშირურთიერთობის კვლევის მარქსისტულ-ლენინური მეთოდი პრინციპულად განსხვავდება ბურჟუაზიული კომპარატივიზმის მეთოდისაგან, რომელიც უგულვებელყოფს სოციალ-ეკონომიური ფაქტორების გადამწყვეტ როლს კულტურულ-ისტორიული მოვლენების განვითარებაში და მხოლოდ გარეგნული ნიშნების შედარების, ანალოგიების ძიების გზით სწავლობს კულტურათა მიმართების პრობლემებს. მაგალითად, ა. ტოინბი კულტურულ-ისტორიული პროცესების მეორეხარისხოვანი, გარეგნული ნიშნების შედარების საშუალებით ადგენს მსგავსება-განსხვავებას ამ პროცესების განვითარებაში და ცდილობს დაამტკიცოს, რომ მსოფლიო ისტორია ცალკეული, ლოკალური ცივილიზაციების უბრალო არითმეტიკული ჯამია, რომელთა შორის არ არსებობს კავშირი არც დროში და არც სივრცეში. ა. ტოინბი უარყოფს საკაცობრიო კულტურის განვითარებაში ისეთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს, როგორიცაა ეროვნული კულტურების ურთიერთგავლენა და ურთიერთგამდიდრება. იგი საზოგადოების კულტურულ-ისტორიულ პროგრესს განიხილავს, როგორც ერთმანეთისაგან მოწყვეტილ და საკუთარ ორბიტაზე მოძრავ ცივილიზაციათა ერთობლიობას.

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ განხორციელებულ ძირეულ გარდაქმნებს კულტურის სფეროში ა. ტოინბი ახალ თვისებრიობად კი არ მიიჩნევს, არამედ პეტრე დიდის რეფორმების გაგრძელებად თვლის და ამტკიცებს, რომ ევროპულ და რუსულ კულტურებს არ გააჩნიათ საერთო, მსგავსი ნიშნები, შეხების წერტილები. ამიტომ მათ შორის კავშირი გამორიცხულია, ისინი ერთმანეთს უპირისპირდებიან.¹

მართალია, კომუნისტური საზოგადოების კულტურა ყოველივე იმ საუკეთესოს მემკვიდრეა, რაც მსოფლიო კულტურას დიდი

¹ Э. А. Араб-Оглы, К критике культурно-исторической концепции Арнольда Тойнби, «Вестник истории мировой культуры», 1954, № 4. დ. ჩ ხ ა ე ი შ ვ ი ლ ი, ერი, კულტურა და სოციალიზმი, გვ. 247-248.

რულდუნებით შეუქმნია, მაგრამ ეს ფაქტი ექსპლოატატორული და კომუნისტური საზოგადოების კულტურებს შორის თვისებრივი განსხვავების უარყოფას როდი ნიშნავს. კომპარატივისტული თეორიების დამცველები გაუბრალოებულად ხსნიან კულტურული მემკვიდრეობის საკითხს და იმ აზრს იცავენ, რომ სოციალისტური კულტურა ბურჟუაზიული კულტურის პირდაპირი გაგრძელებაა და არა არსებითად ახალი შინაარსისა და დანიშნულების საერთო-სახალხო კულტურა.

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში სულ უფრო ძლიერდება და ფართოვდება ერების სულიერი დაახლოების პროცესი, ეროვნულ კულტურათა ურთიერთზემოქმედება და ურთიერთგამდიდრება, რის შედეგადაც თითოეული ეროვნული კულტურა მიღწევები მთელი საბჭოთა ხალხის სულიერი კეთვნილება ხდება. ამის გამო ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური კულტურა, რომელიც ერთიან ეკონომიურ და იდეურ-პოლიტიკურ საფუძველზე ვითარდება, სულ უფრო ინტერნაციონალურ ხასიათს იღებს და საერთო კომუნისტური ნიშნებით მდიდრდება.

ეროვნული კულტურების კავშირურთიერთობისა და დაახლოების ტენდენცია ჯერ კიდევ კაპიტალიზმის აღმავლობის ხანაში იჩენს თავს, როცა ძველი კუთხური და ეროვნული კარჩაქეტილობის ნაცვლად წარმოიქმნა ერების ყოველმხრივი კავშირი და ყოველმხრივი დამოკიდებულება ერთმანეთისაგან. კაპიტალიზმის დროს „ნაციონალური ცალმხრივობა და შეზღუდულობა სულ უფრო და უფრო შეუძლებელი ხდება და მრავალი ნაციონალური და ადგილობრივი ლიტერატურიდან ერთი მსოფლიო ლიტერატურა იქმნება“.¹

მაგრამ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ეროვნულ კულტურათა კავშირურთიერთობა, როგორც წესი, მიმდინარეობს ცალმხრივად, შეზღუდულად, მახინჯი ფორმით, რაც იმას ნიშნავს, რომ გაბატონებული ერის კულტურა იმორჩილებს და სასურველ ზემოქმედებას ახდენს ჩაგრული ხალხების სულიერ ცხოვრებაზე. მხოლოდ სოციალისტურ საზოგადოებაშია შესაძლებელი ეროვნული კულტურების თავისუფალი კავშირურთიერთობა, რომელიც დაფუძნებულია ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის იდეოლოგიაზე, სოციალისტური კულტურების ნებაყოფლობით თანამშრომლობასა და ურთიერთგამდიდრებაზე.

სოციალიზმის პირობებში ეროვნულ კულტურათა ურთიერთდაახლოებისა და ურთიერთგამდიდრების დამახასიათებელი თავი-

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, გვ. 15-16.

მებურება ისაა, რომ ეს პროცესი მიმდინარეობს ყველა ერისა და ეროვნების სულიერი ცხოვრების არნახული განახლებისა და აღორძინების ვითარებაში.

საბჭოთა ხელისუფლებას როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, ასევე კულტურისა და განათლების დარგშიც, წილად ხვდა ცარიზმისაგან მემკვიდრეობით მიღებული ჩამორჩენილობის დაძლევა. რევოლუციამდელი რუსეთის მოსახლეობის 70 პროცენტზე მეტმა არ იცოდა წერა-კითხვა, ხოლო უკიდურესი ჩრდილოეთის, შუა აზიისა და ქვეყნის სხვა განაპირა მხარეებში ბევრი ჩამორჩენილი ხალხი მთლიანად უწიგნური იყო.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში წერა-კითხვის მასობრივი უცოდინარობის ლიკვიდაციის ფართო ღონისძიებთა განხორციელების შედეგად წიგნიერი მოსახლეობის რაოდენობა უკვე 1926 წლისათვის თითქმის ერთიორად გაიზარდა. 1959 წელს ქალაქის მოსახლეობის 98,7 პროცენტი და სოფლის მოსახლეობის 98,2 პროცენტი წიგნიერი იყო. მოსახლეობის 1970 წლის აღწერამ მხოლოდ 170 ათასი უწიგნური მამაკაცი და 269 ათასი ქალი გამოავლინა, მათ შორის უპირატესად ისინი, ვისაც ფიზიკური ნაკლის ან ქრონიკული ავადმყოფობის გამო არ შეეძლო სკოლაში სიარული და განათლების მიღება.¹

განვითარებული სოციალიზმის ფორმირების პროცესში სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს მოკავშირე რესპუბლიკების მოსახლეობის განათლების დონის ზრდა და თანდათანობითი დაახლოება, რაც კარგად ჩანს ქვემოთ მოტანილი ცხრილიდან (იხ. ცხრილი 15).

ეს მონაცემები დამაჯერებლად ცხადყოფს მოკავშირე რესპუბლიკებში მოსახლეობის განათლების დონის თანდათანობითი გათანაბრების ტენდენციას. მაგალითად, თუ 1939 წელს შუა აზიის სამივე რესპუბლიკაში ყოველ 1000 დასაქმებულ მცხოვრებზე მოდიოდა 162 უმაღლესი და საშუალო (სრული და არასრული) განათლების მქონე პირი, ხოლო შესაბამისად ამიერკავკასიის სამ რესპუბლიკაში 420 კაცი, ე. ი. 2,5-ჯერ მეტი, 1970 წლისათვის ასეთი მკვეთრი განსხვავება ამ ორი რეგიონის მოსახლეობის განათლების დონეთა შორის უკვე დაძლეულია და შესაბამისი შეფარდება შეადგენს 1906-ს 2082-თან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ხალხთა შორის ფაქტობრივი უთანასწორობის დაძლევის ლენინური კურსი წარმატებით განხორციელდა კულტურისა და განათლების დარგში.

ამიტომ, საუესებით უნიადაგოა მ. ო. მნაცკანინის მოსაზრება, თითქოს პიროვნების კულტის პერიოდში რიგი საბჭოთა

¹ იხ. გაზ. „კომუნისტი“, 1971 წლის 19 აპრილი.

უმაღლესი და საშუალო განათლების მქონე პირთა რაოდენობის ზრდა
1939-1970 წწ.¹

სსრ კავშირი, მოკავშირე რესპუბლიკები	19 წლისა და მეტი ხნის ყოველ ათას მოსახლეზე უმაღ- ლესი და საშუალო (სრ. და არა სრ.) განათლების მქონე პირთა რიცხვი			ყოველ 1000 დასახლებულ უმაღ. და საშ. (სრ. და არა სრ.) განათ- ლების მქონე პირთა რიცხვი		
	1939	1959	1970	1939	1959	1970
სსრ კავშირი .	108	361	433	123	433	653
რუსეთის სფსრ	104	361	489	124	440	556
უკრაინის სსრ	120	373	494	139	438	668
ბელორუსიის სსრ	92	304	440	113	431	594
უზბეკეთ ს სსრ	55	352	456	61	447	661
ყაზახეთის სსრ	83	348	470	99	447	655
საქართველოს სსრ	165	448	554	163	492	711
აზერბაიჯანის სსრ	113	410	471	122	473	674
ლიტვის სსრ	81	232	382	—	250	496
მოლდავეთის სსრ	57	264	397	—	280	508
ლატვის სსრ	176	431	517	—	502	661
ყირგიზეთის სსრ	46	342	452	56	429	643
ტაჯიკეთის სსრ	40	325	420	45	407	602
სომხეთის სსრ	128	445	516	135	527	697
თურქმენეთის სსრ	55	387	475	78	497	692
ესტონეთის სსრ	161	388	506	—	448	660

რესპუბლიკების ეკონომიკა და კულტურა განსაკუთრებით მაღალი ტემპებით ვითარდებოდა სხვა რესპუბლიკების საზიანოდ. იგი სერიოზული ტონით ამტკიცებს, რომ საქართველოს მოსახლეობის უმაღლესი განათლების მაღალი დონე თითქმის განსაკუთრებული პრივილეგიების შედეგია.

მ. მნაცკანიანი თავის მცდარ დასკვნას იმაზე ამყარებს, რომ 1959 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით საქართველოში ათას კაცზე ყველაზე მეტი უმაღლესდამთავრებული (38 კაცი) მოდიოდა, ხოლო სხვა რესპუბლიკებში კი ნაკლები, კერძოდ, ბელორუსიაში — 12, ე. ი. სამჯერ და უფრო მეტად ნაკლები, ვიდრე საქართველოში.²

აღვილი მისახედრია, რომ საბჭოთა რესპუბლიკების მიღწევები, მათ შორის არსებული განსხვავება ეკონომიკისა და კულტურის სფეროში აიხსნება არა რაღაც „პრივილეგიებით“, არამედ მა-

¹ Советский Союз и современный мир, Прага, 1972, стр. 415 — 417.

² М. О. Мнацаканян, Деятельность КПСС по укреплению суверенитета и расширению прав союзных республик, М., 1965, стр. 11—12.

თი განვითარების კონკრეტულ-ისტორიული პირობებით, კულტურული ფონდის სიმდიდრით, კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიციებით და სხვ. ამიტომ გაშიშვლებული სუბიექტივიზმის პოზიციებიდან საბჭოთა ხალხების თანამშრომლობის და მათი მიღწევების „მეცნიერული“ გაშუქების ასეთი ცდა სრულიად სამართლიანად იქნა გაკრიტიკებული და დაგმობილი ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში.¹

ასეთი შეზღუდულობა ბევრად არ განსხვავდება კომუნისტური პარტიის ეროვნული პოლიტიკის ფალსიფიკატორების რ. პაპისისა და მ. მატოსიანის მტკიცებობაგან, რომ ამიერკავკასიის ხალხები — ღომები და აზერბაიჯანელები არაკეთილგანწყობილნი არიან თავიანთი მეზობლების — ქართველების მიმართ, რომლებიც სტალინის დროს პრივილეგიებულ მდგომარეობაში იყვნენ.²

განსაკუთრებით სწრაფად იზრდება მოსახლეობის განათლების დონე თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის პირობებში. 1959—1970 წწ. უმაღლესი და საშუალო (სრული და არასრული) განათლების მქონე პირთა რიცხვი ჩვენს ქვეყანაში 58,7 მილიონიდან 95,1 მილიონამდე გაიზარდა, ხოლო უმაღლესდამთავრებულ პირთა რაოდენობა 3,8 მილიონიდან 8,3 მილიონამდე გადიდდა.

სკკპ XXIV ყრილობამ საბჭოთა მრავალეროვნული კულტურის აღმავლობის ახალი პერსპექტივები დასახა. „აღამიანთა კულტურის, განათლების, საზოგადოებრივი შეგნების, შინაგანი განვითარების მაღალი დონის გარეშე, — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნევი სკკპ XXIV ყრილობაზე, — კომუნიზმი შეუძლებელია ისევე, როგორც შეუძლებელია იგი შესაბამისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გარეშე“.³

საბჭოთა საზოგადოების ღრმა მეცნიერულ-კულტურული პროგრესის დამადასტურებელია სამეცნიერო დაწესებულებებისა და მეცნიერ მუშაკთა ზრდის მაღალი ტემპები ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში. ამის შესახებ ნათლად მეტყველებს მოტანილი მონაცემები (იხ. ცხრილი 16).

ჩვენს ქვეყანაში მეცნიერებისა და კულტურის ნამდვილ აყვავებასა და მის საერთო-სახალხო ჩასიათზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ 1913 წელს რუსეთში სულ 190 ათასი დიპლომირებული სპეციალისტი იყო, 1971 წლის ბოლოსათვის კი მათმა რიცხვმა 18 მი-

¹ Т. Ю. Бурмистрова, О социалистическом интернационализме, Л., 1967, стр. 54—55.

² «Problems of Communism», New-York, 1967, № 5, pp. 70—131.

³ სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 105.

ხაშეცნიერო დაწახებულებებისა და მეცნიერ მუშაკთა ხაერთო რაოდენობა
მოკავშირე რესპუბლიკების მიხედვით (1970 წლის ბოლოსათვის)!

სსრკ, მოკავშირე რესპუბლიკები	სულ სა- მეცნიერო დაწახებუ- ლებები (უმაღლე- სი სას- წავლებ- ლების ჩათვლით)	მეცნიერ მუშაკთა საერთო რაოდე- ნობა	მათ შორის სამეცნიერო ხარისხის მქონე	
			მეცნიერების დოქტორი	მეცნიერების კანდიდატი
სსრ კავშირში მთლიანად . მათ შორის:	4945	927709	23616	224490
რსფსრ	2709	631111	16135	145071
უკრაინის სსრ	782	129781	3123	38317
ბელორუსიის სსრ	173	21863	425	5564
უზბეკეთის სსრ	186	25214	494	6917
ყაზახეთის სსრ	205	26802	421	6272
საქართველოს სსრ	195	20160	989	5860
აზერბაიჯანის სსრ	140	17182	652	5346
ლიტვის სსრ	86	1072	182	2710
მოლდავეთის სსრ	66	5695	113	1834
ლატვიის სსრ	98	8885	175	2517
ყირგიზეთის სსრ	64	5867	128	1572
ტაჯიკეთის სსრ	55	5167	102	1364
სომხეთის სსრ	97	12808	482	3346
თურქმენეთის სსრ	58	3649	62	1290
ესტონეთის სსრ	71	4767	183	1610

ლიონს მიაღწია. 1914 წელს რუსეთში 11 600 მეცნიერ მუშაკი იყო, 1970 წლის ბოლოსათვის კი — 927 709.²

ეს მაჩვენებლები საბჭოთა ხელისუფლების წლებში საშუალო და უმაღლესი განათლების დაჩქარებული ტემპით განვითარების შედეგია. 1940-41 სასწავლო წელს სსრ კავშირში სწავლობდა 35,5 მლნ მოწაფე, 1969-70 წწ. კი — 49,4 მლნ. ყოველ ათი ათას კაცზე 1940-41 წწ. მოდიოდა 41 სტუდენტი, 1970-71 წწ. — 186. მოკავშირე რესპუბლიკებში უმაღლესი განათლების დონის თანდათანობითი დაახლოების მაჩვენებელია ის, რომ 1972-73 წწ. ყოველ ათას კაცზე ბელორუსიაში იყო 158 სტუდენტი, ყაზახეთში — 148, ტაჯიკეთში — 145, თურქმენეთში — 128, მოლდავეთში — 124, საქართველოში — 186, აზერბაიჯანში — 183, სომხეთში — 202, რსფსრ-ში — 206 და ა. შ.³

ეს მონაცემები გვიჩვენებს, რომ, მართალია, ჩვენი ქვეყნის

¹ Советский Союз и современный мир, Прага, 1972, стр. 418.

² Там же, стр. 399.

³ Народное хозяйство СССР в 1972 г., М., 1973, стр. 643.

ხალხებს შორის ფაქტიური კულტურული უთანაბრობა უკვე დიდი ხანია აღმოფხვრილია, მაგრამ მომწიფებული სოციალიზმისა და კომუნიზმზე თანდათანობით გადასვლის პერიოდში კულტურული განვითარების გათანაბრების კანონზომიერება კვლავ ძალაში რჩება. ბუნებრივია, რომ ამ კანონზომიერებას ახლა უკვე აღარა აქვს ისეთი საყოველთაო ხასიათი და მოქმედების ფართო დიპაზონი, როგორც მას სოციალიზმის მშენებლობის წლებში ჰქონდა. ასეთ პირობებში საბჭოთა ერებისა და ეროვნებების კულტურული განვითარების დონეთა შეზღვრვით გათანაბრება კულტურულ-ისტორიული პროცესის ძირითადი მიმართულება კი არ არის, არამედ მისი ერთ-ერთი ლოკალური, თანმხლები პროცესია.¹

კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის უდიდეს წარმატებებზე მეტყველებს სახალხო განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის განვითარების მაღალი დონე ჩვენს რესპუბლიკაში. რევოლუციამდელ საქართველოში მოსახლეობის 76 პროცენტზე მეტი წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. 1970 წლის მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობის 99,9 პროცენტი წიგნიერია. აღწერის მასალების მიხედვით ყოველ 1000 სულ მოსახლეზე მოდიოდა 58 უმაღლესდამთავრებული და 382 საშუალო და არასრული საშუალო განათლების მქონე ადამიანი. ცალკეულ ეროვნებათა მიხედვით — ყოველ ათას მოსახლეზე უმაღლესი განათლებით მოდიოდა 133 ქართველი, საშუალო და არასრულით — 477 კაცი, შესაბამისად აფხაზი — 82 და 438, ოსი — 67 და 449, სომეხი — 72 და 498, რუსი — 95 და 505, აზერბაიჯანელი — 33 და 425 და ა. შ.²

ამჟამად საქართველოს 4571 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში მილიონზე მეტი მოსწავლე ეუფლება ცოდნას, ხოლო 19/უმაღლეს სასწავლებელში 86 ათასზე მეტი სტუდენტი სწავლობს. ჩვენი რესპუბლიკის ყოველ ათას მცხოვრებზე ორჯერ მეტი სტუდენტი მოდის, ვიდრე საფრანგეთში, სამჯერ მეტი, ვიდრე იტალიაში, ხუთჯერ მეტი, ვიდრე თურქეთში და 13-ჯერ მეტი, ვიდრე ირანში. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების ორმოცდაათი წლის მანძილზე უმაღლესმა და საშუალო სპეციალურმა სასწავლებლებმა გამოუშვეს ნახევარ მილიონზე მეტი სპეციალისტი, ხელოვნებისა და კულტურის მუშაკი.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში საქართველოში შეიქმნა

¹ А. Егоров, Строительство коммунизма и развитие национальных художественных культур, «Коммунист», 1969, № 1, стр. 39.

² Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, стр. 626—627.

კულტურის მძლავრი მატერიალური ბაზა, რომელიც სულ უფრო სრულყოფილი ხდება. საქმარისია ითქვას, რომ 1913 წ. საქართველოში იყო მხოლოდ 25 მასობრივი ბიბლიოთეკა 18 ათასი ეგზემპლარი წიგნადი ფონდით და 3 მუზეუმი. 1972 წლის ბოლოს რესპუბლიკაში 3657-ზე მეტი ბიბლიოთეკა იყო 23 მილიონზე მეტი წიგნით. მშრომელთა შორის კულტურულ-მასობრივი მუშაობის საქმეს ემსახურება 2086-ზე მეტი კლუბი და კულტურის სახლი, 22 პროფესიული თეატრი, 75 მუზეუმი, 2000-მდე კინოდანადგარი. ახლა საქართველოში გამოდის 146 გაზეთი ქართულ, აფხაზურ, ოსურ, რუსულ, სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზე, მათ შორის 126 გაზეთი — ქართულ ენაზე. ამ გაზეთების ერთჯერადი ტირაჟი დაახლოებით 3 მილიონი ეგზემპლარია, აქედან 2,5 მილიონი — ქართულ ენაზე.

1969 წელს გამოიცა 2302 დასახელების წიგნი, რომელთა საერთო ტირაჟი 17,4 მილიონი ეგზემპლარია. დასახელების რაოდენობით ეს სამჯერ აღემატება 1913 წლის დონეს, ხოლო ტირაჟით — 18-ჯერ იმავე წლის მაჩვენებლებს. გამოცემული წიგნების უდიდესი ნაწილი — 1681 დასახელება, რომელთა საერთო ტირაჟი 13,8 მილიონს შეადგენს, ქართულ ენაზე დაიბეჭდა. ამავე წელს გამოვიდა 139-ზე მეტი ჟურნალი და სხვა პერიოდული გამოცემა, რომელთა წლიური ტირაჟი დაახლოებით 30 მილიონი ეგზემპლარია. მათ შორის 100 ჟურნალი და პერიოდული გამოცემა, რომელთა წლიური ტირაჟი 25 მილიონი ეგზემპლარია, გამოშვებულია ქართულ ენაზე.¹

საბჭოთა საქართველოში განხორციელებულმა მასობრივმა კულტურულმა რევოლუციამ ძირფესვიანად შეცვალა მშრომელი ადამიანის სულიერი სახე, არანახულად აამალა მისი წიგნიერებისა და კულტურის დონე. ამის თვალსაჩინო მაგალითია მოსახლეობის წიგნიერების ზრდა საქართველოში 1897—1970 წწ. (იხ. ცხ. 17).

სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში საბჭოთა კულტურის განვითარებაში მოქმედებს ორი ურთიერთდაკავშირებული ტენდენცია. ერთი მხრივ, მიმდინარეობს ეროვნული კულტურების ყოველმხრივი განვითარება და აყვავება, მეორე მხრივ, ძლიერდება მათი ურთიერთდაახლოებისა და ურთიერთგამდიდრების ტენდენცია. რაც უფრო წარმატებით ხორციელდება კომუნიტური საზოგადოების მშენებლობა, მით უფრო მტკიცდება საბჭოთა ხალხების ეკონომიური და კულტურული ერთობა, ვითარდება მათი ძმური თანამშრომლობა და ურთიერთდახმარება.

ხაქართველოს მოსახლეობის წიგნიერების ზრდის დინამიკა 1897-1970 წწ.

	9—49 წ. ასაკში წერა-კითხვის შეოდნეო პოოენტი		
	ორეე სქესის წარმომადგენლები	მამიკაცები	ქალები
ქალქისა და სოფლის მოსახლეობა			
1897 წ.	23,6	23,1	17,1
1926 წ.	53,0	61,2	44,6
1939 წ.	89,8	93,4	85,2
1959 წ.	99,0	99,0	98,6
1970 წ.	99,9	99,9	99,9
ქალქის მოსახლეობა			
1897 წ.	56,5	59,6	51,0
1926 წ.	80,3	84,6	75,8
1939 წ.	94,7	96,9	92,6
1959 წ.	99,0	99,5	98,5
1970 წ.	99,9	100,0	99,9
სოფლის მოსახლეობა			
1897 წ.	15,6	19,8	11,0
1926 წ.	43,7	53,0	34,3
1939 წ.	86,5	91,6	81,3
1959 წ.	99,0	99,3	98,7
1970 წ.	99,9	99,9	99,9

სკკბ XXIV ყრილობამ ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ ეროვნული კულტურების ინტენსიური ურთიერთშეგავლენა და ურთიერთგამდიდრება საბჭოთა ხალხების სულიერი ცხოვრების განვითარების ობიექტური კანონზომიერებაა. სოციალისტური კულტურების შემდგომი დაახლოებისა და ურთიერთგამდიდრების ძირითადი ფორმებია უკვე ტრადიციად ქცეული კულტურისა და ბელოვნების დღეები, კვირეულები, დეკადები, ფესტივალები, ხალხთა შეგობრობის დღესასწაულები და სხვ.

სულიერ ღირებულებათა ურთიერთგაცვლის ეს ახალი ფორმები, რომლებიც 60-იანი წლებიდან მტკიცედ დამკვიდრდა ჩვენი ქვეყნის ხალხების კულტურულ ცხოვრებაში, სოციალისტური ერების ყოველმხრივი განვითარებისა და შემდგომი დაახლოების საფუძველზე აღმოცენდა. 60-იანი წლების მანძილზე ჩვენს ქვეყანაში კულტურისა და ხელოვნების 140-ზე მეტი . ფესტივალი და დღესასწაული, 70-ზე მეტი დეკადა და კვირეული ჩატარდა.¹

¹ Е. Фурцева, Рассвет социалистической культуры, «Агитатор», 1971, № 9, стр. 28.

საბჭოთა ხალხების კულტურულ ცხოვრებაში დაუვიწყარი მოვლენა იყო მოკავშირე რესპუბლიკების დღეები, რომლებიც 1967 წელს, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის ნახევარსაუკუნოვან იუბილესთან დაკავშირებით მოსკოვში გაიმართა. მოძმე ხალხების 72 მხატვრული კოლექტივის კონცერტებსა და სპექტაკლებს დედაქალაქის მილიონზე მეტი მცხოვრები და სტუმარი დაესწრო. საბჭოთა ხელოვნებისა და კულტურის ამ შესანიშნავ დღესასწაულს ათეულ მილიონობით მაყურებელი ტელევიზიის საშუალებით ადევნებდა თვალს.

ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავის აღსანიშნავად 1970 წელს სსრ კავშირის ხალხთა კულტურისა და ხელოვნების გრანდიოზული დღესასწაული მოეწყო. ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში გაიმართა 14 მოძმე რესპუბლიკის ხელოვნების ოსტატთა გამოსვლები, ჩატარდა 4200-ზე მეტი კონცერტი და სპექტაკლი, რომლებიც მილიონობით საბჭოთა ადამიანმა ნახა. ამ ღირსშესანიშნავ დღეებში საქართველოს ესტუმრა მოძმე რესპუბლიკების ხელოვნების მოღვაწეთა დიდი ჯგუფი 600 კაცის შემადგენლობით, რომელიც ორი კვირის მანძილზე თბილისის, რუსთავის, გორის, ბათუმის, სოხუმის, ცხინვალის, ბოლნისის, ბოგდანოვკის, მარნეულის, ახალციხისა და ახალქალაქის რაიონების მოსახლეობის წინაშე მრავალფეროვანი რეპერტუარით გამოდიოდა. სტუმრების კონცერტებში ქართული კულტურისა და ხელოვნების ოსტატებიც მონაწილეობდნენ. ხელოვნების ეს დიდი ზეიმი არა მარტო მოძმე ხალხების კულტურულ ღირებულებათა გაცნობისა და ეროვნული კულტურების ურთიერთგამდიდრების საუკეთესო საშუალება გახდა, არამედ ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის ნამდვილ დემონსტრაციად იქცა.

საბჭოთა ხალხების კულტურათა შემდგომი დაახლოებისა და ურთიერთგამდიდრების მაჩვენებელია ქართული კულტურისა და ხელოვნების მოღვაწეთა ინტენსიური კავშირურობა მოკავშირე რესპუბლიკებისა და საზღვარგარეთის ქვეყნების კულტურის მოღვაწეებთან და კოლექტივებთან. რუსეთის ფედერაციის კულტურის დღეებმა საქართველოში და ქართული კულტურის დღეებმა მოსკოვში, უკრაინული ლიტერატურის დეკადამ საქართველოში და ქართული ლიტერატურის დეკადამ უკრაინაში, საქართველოს კულტურის დღეებმა ესტონეთში და ესტონეთის კულტურის დღეებმა საქართველოში, მოსკოვის დღეებმა თბილისში და ქართული საბჭოთა მეცნიერების დღეებმა მოსკოვში, ამი-

ერკავკასიის რესპუბლიკების ხალხთა კულტურის დღესასწაულებ-
ბმა ბაქოში, ერევანსა და თბილისში, ამიერკავკასიის მუსიკალური
და კინოხელოვნების ფესტივალებმა, პოეზიის დღეებმა და სხვა ამ-
გვარმა ღონისძიებებმა, რომლებიც ამ ბოლო ათწლეულში გაიმარ-
თა, დიდმნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ჩვენი რესპუბლიკისა
და მომე რესპუბლიკების ხალხთა კულტურული დაახლოებისა და
ურთიერთგამდიდრების საქმეში.

ქართული კულტურისა და ხელოვნების წარგზავნილებმა აქ-
ტიური მონაწილეობა მიიღეს აგრეთვე პოლონეთში, უნგრეთში,
ჩეხოსლოვაკიაში, რუმინეთში, გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბ-
ლიკაში, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში, საფრანგეთში,
იტალიასა და სხვა ქვეყნებში გამართულ საბჭოთა კულტურის დღე-
ებში, რაც ხელს უწყობს ხალხთა შორის მეგობრობის განვითარე-
ბას, კულტურული ინტერნაციონალური კავშირების გაფართოე-
ბას.

სოციალისტური ეროვნული კულტურების თანამშრომლობა,
ურთიერთზეგავლენა და ურთიერთგამდიდრება ნაყოფიერ პირო-
ბებს ქმნის კულტურული ცხოვრების დაჩქარებული ტემპით გან-
ვითარებისათვის, საბჭოთა კულტურის ინტერნაციონალური საფუძ-
ვლის განმტკიცებისათვის, კომუნისტური საზოგადოების საერთო-
სახალხო კულტურის ჩამოყალიბებისათვის.

ბუნებრივია, რომ ერთიანი საბჭოთა სოციალისტური კულტუ-
რა ცარიელ ნიადაგზე როდის იშვია, როგორც მინერვა იუპიტერის
თავიდან. იგი ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ხალხის კულტურული
ცხოვრების კოლექტიური გამოცდილების საფუძველზე აღმოცენ-
დება და ვითარდება, ყოველივე იმ საუკეთესოთი მდიდრდება,
რაც თითოეულ ეროვნულ კულტურას საერთო-საბჭოთა კულტუ-
რის საგანძურში შეაქვს. საბჭოთა კულტურა სოციალისტურია ში-
ნაარსით, მრავალეროვნულია ფორმით, ინტერნაციონალისტურია
თავისი სულისკვეთებითა და ზასიათით. იგი წარმოადგენს ყველა
საბჭოთა ერისა და ხალხის მიერ შექმნილ სულიერ ღირებულება-
თა ორგანულ შენადნობს.

ქარ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის საზეიმო სტრამაზე
ლ. ი. ბრეჟნევიმ ხაზი გაუსვა ამ გარემოებას და აღნიშნა, რომ
„ჩვენში შეიქმნა და აყვავდა სულისკვეთებითა და პრინციპული ში-
ნაარსით ერთიანი საბჭოთა სოციალისტური კულტურა. ეს კულტუ-
რა შეიცავს ჩვენი სამშობლოს თვითეული ხალხის კულტურისა და
ყოფის ყველაზე ძვირფას თვისებებსა და ტრადიციებს. ამავე
დროს ყოველ საბჭოთა ეროვნულ კულტურას ასაზრდოებს არა

მარტო საკუთარი წყაროები, არამედ სხვა მოძმე ხალხების სულიერი სიმდიდრე და თავის მხრივ იგი კეთილნაყოფიერ გავლენას ახდენს მათზე, ამდიდრებს მათ“.¹

მართალია, კომუნისტური მშენებლობის ეტაპზე პარტია გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს სსრ კავშირის ხალხთა კულტურების სოციალისტური შინაარსის განვითარებას, მაგრამ ეს კულტურის ეროვნული ფორმების შეუფუძვებლობას როდი ნიშნავს. პირიქით, ახალი სოციალისტური შინაარსის აქტიური შემოქმედების მეოხებით კულტურის ეროვნული ფორმები შემოქმედებითად ვითარდება, იხვეწება და მდიდრდება.

ცნობილი საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნის გ. ლომიძის ხატოვანი თქმით, საბჭოთა კულტურის სოციალისტური შინაარსი მახვილი როდია, ხოლო მისი ეროვნული ფორმა—ცარიელი ქარქაში, რომელშიც მახვილი შეიძლება უბრალოდ ჩავაგოთ. სოციალისტური კულტურის შინაარსისა და ფორმის დიალექტიკური მთლიანობა რთული ფილოსოფიური და ესთეტიკური ფენომენია. კულტურულ-ისტორიულ პროცესში მოვლენათა შინაარსობრივი მხარე ზრულყოფილად აღიქმება მხოლოდ შესაბამისი ეროვნული ფორმით, რომელიც სპეციფიკური მხატვრული ხერხებითა და მეთოდებით ამკვიდრებს სოციალისტურ შინაარსს. თავის მხრივ ფორმა მხოლოდ მაშინ არის ჭეშმარიტი სილამაზისა და მრავალფეროვნების გამომხატველი, როცა იგი ღრმა შინაარსისა და მაღალი იდეურობის მატარებელია.

სოციალისტური კულტურის შინაარსისა და ფორმის დიალექტიკური მთლიანობისა და ურთიერთგანპირობებულობის ღრმამეცნიერული დახასიათებაა მოცემული სკკპ პროგრამაში, რომელშიც ნათქვამია: „კომუნისტური მშენებლობის ფართო გაქანება და კომუნიზმის იდეოლოგიის ახალი გამარჯვებანი ამდიდრებს სსრ კავშირის ხალხთა შინაარსით სოციალისტურ, ფორმით ეროვნულ კულტურას. ძლიერდება ერთა და ეროვნებათა იდეური ერთიანობა, მათი კულტურების დაახლოება. სოციალისტური ერების განვითარების ისტორიული გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ეროვნული ფორმები კი არ ქვავდებიან, არამედ სახეს იცვლიან, სრულყოფილი ხდებიან და ერთმანეთს უახლოვდებიან, თავისუფლდებიან ყოველივე მოძველებულისაგან, რომელიც ეწინააღმდეგება ცხოვრების ახალ პირობებს. ვითარდება ყველა საბჭოთა ერისათვის საერთო ინტერნაციონალური კულტურა“.²

¹ ლ. ო. ბ რ ე ე ნ ე ვ ი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 27.

² საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 130.

საბჭოთა კულტურის სოციალისტური შინაარსი და ეროვნული ფორმა ერთმანეთს განაპირობებს ზოგადისა და კერძოს ურთიერთობის ცნობილი დიალექტიკური კანონის მიხედვით, რომელიც ვ. ი. ლენინმა შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა: „საერთო არსებობს მხოლოდ ცალკეულში, ცალკეულის მეშვეობით“.¹ ამიტომ გაუმართლებელია კულტურის ეროვნული ფორმისა და სოციალისტური შინაარსის ურთიერთდაპირისპირება და ამის საფუძველზე ი. სტალინის ცნობილი ფორმულის — „შინაარსით სოციალისტური, ფორმით ეროვნული...“ მოძველებულად გამოცხადება.

მაგალითად ი. ანდრუნასი თავის „წერილში ლიტერატურნაია გაზეტასადმი“ ამტკიცებს, რომ საბჭოთა კულტურის დახასიათება როგორც შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ეროვნული კულტურისა უკვე მოძველდა, „ლიტონ ფრაზად“ იქცა. „სსრ კავშირის შექმნის პირველი დღეებიდანვე, აღნიშნავს იგი, ჩვენთან ინტერნაციონალური კულტურა ვითარდება. გარკვეული პერიოდისათვის (სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდისათვის) ფორმულა „ფორმით ეროვნული“ სწორი იყო. ახლა კი, სოციალიზმის მშენებლობის დამთავრების შემდეგ, ეს ფორმულა ზედმეტია...“²

ი. გრეკული, ისევე როგორც ი. ანდრუნასი, ერთმანეთს უპირისპირებს ეროვნულსა და ინტერნაციონალურს საბჭოთა კულტურის განვითარებაში. „ინტერნაციონალიზმს, — მიუთითებს იგი, — გარდუვალად მიეყავართ დენაციონალიზაციისაკენ, ხელოვნებიდან და კულტურიდან ეროვნულ-განსაკუთრებულის უკუგდებისაკენ“.³ ასეთივე შეხედულებას იზიარებს ი. კარასაევი. მისი აზრით, „...ერთიანი კულტურის შექმნა საბოლოო ჯამში ნიშნავს ეროვნულის საერთოში გათქვეფას“.⁴

საბჭოთა კულტურის განვითარების თეორია და პრაქტიკა საგნებით აქარწყლებს ზემოაღნიშნული ავტორების შეხედულებას სოციალისტური კულტურის შინაარსისა და ფორმის დაპირისპირებულობისა და ინტერნაციონალურში ეროვნულის გათქვეფის შესახებ. ჩვენს ქვეყანაში კულტურული მშენებლობის გამოცდილება ადასტურებს, რომ ეროვნული ფორმისა და ინტერნაციონალური შინაარსის დიალექტიკური კავშირურობა და განპი-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 38, გვ. 373.

² Ю. Андрунас. Письмо в литературную газету, «Литературная газета», 1965, 16 марта.

³ И. Грекул, Видеть не только частное, «Литературная газета», 1965, 17 июня.

⁴ Ю. Карасев, Расцвет через сближение, «Литературная газета», 1965, 19 августа.

რობებულობა სოციალისტური კულტურის განვითარების ობიექტური კანონზომიერებაა, რომ ინტერნაციონალური კულტურა, როგორც ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, უეროვნო არ არის.¹

გამოჩენილმა საბჭოთა კომპოზიტორმა დ. შოსტაკოვიჩმა საუბრებით სამართლიანად აღიმაღლა ხმა იმათ წინააღმდეგ, ვინც საბჭოთა კულტურისა და ხელოვნების განვითარებაში ეროვნულსა და ინტერნაციონალურს ერთმანეთს უპირისპირებს და ნებისთენეს უნებლიეთ ეროვნული კულტურების ნიველირების, დაკნინებისა და ერთმანეთში გათქვეფის იდეას ქადაგებს. „ინტერნაციონალური, — წერს დ. შოსტაკოვიჩი, — არასოდეს არ შეიძლება დაუპირისპირდეს ეროვნულს. საბჭოთა მრავალეროვნული კულტურის განვითარება განპირობებულია არა ეროვნულის ნიველირებით, არამედ საზოგადოებრივი მიზნებისა და ამოცანების, მისწრაფებებისა და იდეალების ერთობით, მშვენიერზე საერთო წარმოდგენით. სწორედ ეს ფაქტორები უწყობს ხელს სხვადასხვა კულტურების გაერთიანებას“.²

ეროვნული კულტურების ურთიერთდაახლოება და ურთიერთგამდიდრება არ ნიშნავს მათ ურთიერთგანაწევებას, ნიველირებას. პირიქით, იგი ხელს უწყობს მათ სრულყოფას, განვითარებას, კულტურის ეროვნული ჩარჩოების გაფართოებას, ეროვნულის ინტერნაციონალურაზღვრულად ამაღლებას. ყოველი ერის ხელოვნებისა და ლიტერატურის შედეგები ეროვნულ ნიადაგზე აღმოცენდება, მაგრამ შემდეგ ეროვნულ საზღვრებს სცილდება, ინტერნაციონალურ ხასიათს იქნის, რადგან ერთნაირად მისაღები და ძვირფასია ყველა ეროვნების ადამიანისათვის. ეროვნულისა და ინტერნაციონალურის ეს დიალექტიკური კავშირურთიერთობა შესანიშნავად გადმოისცა ვაჟა-ფშაველამ. „ეროვნულმა განვითარებამ, — წერდა იგი, — დაბადა ამ ქვეყნად შექსპირები, ბაირონები, შილერები და სხვანი მრავალნი, მსახურნი პოეზიის ტრაგედიასა და მეცნიერების ტაძრისა“.³

ჩვენ აზრით, საუბრებით სამართლიანად შენიშნავს გ. ლომიძე, რომ: „ზოგიერთი სტატიის წაკითხვისას ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ეროვნულ კულტურათა ურთიერთმოქმედებისა და ურთიერთდაახლოების ძირითადი მიზანია მათთვის საერთო თვისებათა გამომუშავება და ყოველი ეროვნული კულტურის გაუპიროვნება. ბუნებრივია, ისმება კითხვა: თუკი სულიერ ფასეულობათა

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 9.

² «Советская музыка», 1962, № 3, стр. 5.

³ ვაჟა-ფშაველა, წერილი მეგობართან, „ცისარტყელა“, 1970, № 5, გვ. 173.

ურთიერთგაცვლის შედეგად დაიკარგება მათი საკუთარი, ინდივიდუალური იერი, საჭიროა ასეთ შემთხვევაში კულტურათა ურთიერთმოქმედება?¹

მართალია, კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში ეროვნულ კულტურათა ურთიერთშემოქმედება და ურთიერთგამდიდრება, კულტურულ-ისტორიულ პროცესში ეროვნულისა და ინტერნაციონალურის დიალექტიკური ერთიანობა ოპტიმალურ პირობებსა და შესაძლებლობას ქმნის საეროვნებათაშორისო კავშირების გაღრმავებისათვის, მაგრამ ამავე დროს ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კულტურული კონტაქტების გახშირებასა და გაფართოებას თავისთავად, ავტომატურად როდის მოაქვება სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობის განმტკიცება, ეროვნული ურთიერთობის ხელსაყრელი ატმოსფეროს შექმნა.

კულტურული და ეროვნებათა კავშირურთიერთობის თანაფარდობის ამგვარი გაღება სინამდვილეს არ შეეფერება. სოციოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული მასალების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ, ერთი მხრივ, პიროვნების კულტურულ ორიენტაციასა და, მეორე მხრივ, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ინტენსიობას შორის პირდაპირპროპორციული და ერთმნიშვნელოვანი კავშირი არ არსებობს.²

კულტურული კავშირურთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება, სხვა ხალხების კულტურისა და ენის ცოდნა, მატერიალურ და სულიერ ღირებულებათა ინტენსიური გაცვლა, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობს ადამიანებს შორის ეროვნული უნდობლობისა და გაუცხოების აღმოფხვრას, რაც საბოლოო ჯამში ადვილებს სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა მეგობრულ კონტაქტებსა და უშუალო ურთიერთობის შესაძლებლობას. მაგრამ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის მეგობრული კონტაქტებისა და ურთიერთობის განმტკიცებას, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარებას პირველ რიგში განაპირობებს სოციალ-ეკონომიურ ღონისძიებათა მთელი კომპლექსი და არა მხოლოდ კულტურული კავშირურთიერთობის გაფართოება.

ამ შეზღუდულებას ადასტურებს აგრეთვე ჩვენს რესპუბლიკაში 1971—72 წწ. ჩატარებული კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლე-

¹ გ. ლომიძე, ახალი ისტორიული ერთობა და სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურა, „კრიტიკა“, 1973, № 2, გვ. 9.

² Ю. В. А р у т ю н я н Конкретно-социологическое исследование национальных отношений, «Вопросы философии», 1969, № 12, стр. 134; его же, О некоторых тенденциях в изменении культурного облика нации, «Советская этнография», 1973, № 4, стр. 11.

ვის შედეგებიც. 1971 წელს ჩატარებული გამოკვლევის დროს, რომელიც ექსპერიმენტულ ხასიათს ატარებდა, შერჩეული იყო ერთმანეთისაგან განსხვავებული, პოლარული კოლექტივები მუშათა კლასის, გლეხობის, ინტელიგენციის წრიდან იმ ვარაუდით, რომ, მიუხედავად მცირე არჩევითობისა, შესაძლებელი გამხდარიყო მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალურ ფენებში მიმდინარე პროცესების ფიქსირება ერების განვითარებისა და დაახლოების სოციალურ-კულტურული პირობების ოპტიმიზაციის მიზნით.

გამოკითხვა ჩატარდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ჰუმანიტარული და ტექნიკური პროფილის ორ სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, ერთ-ერთ ქაზხანაში და კოლმეურნეობაში. გამოსაკითხავ ფურცელში შეტანილი იყო რამდენიმე კითხვა ადამიანთა კულტურულ-ესთეტიკური ორიენტაციისა და საეროვნებათაშორისო პიროვნული კონტაქტების ინტენსიობის გამოსაკვევად. ამ კითხვებზე რესპოდენტთა პასუხების ანალიზი, ჩვენი აზრით, შესაძლებლობას გვაძლევს გავარკვეოთ პიროვნების კულტურული ორიენტაციისა და საეროვნებათაშორისო კონტაქტების ურთიერთკავშირისა და მიმართების ზოგიერთი საკითხი (იხ. ცხ. 18).

ამ მონაცემების მიხედვით შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ კულტურული ორიენტაცია მნიშვნელოვან ზემოქმედებას ახდენს საეროვნებათაშორისო კონტაქტების განვითარებაზე. გამოკითხვის შედეგებიდან ჩანს, რომ რაც უფრო მაღალია რესპოდენტის კულტურული ორიენტაციისა და განათლების დონე, სოციალური და ტერიტორიული მობილობა, მით უფრო ნაკლებად არის მისთვის დამახასიათებელი ეროვნული შეზღუდულობისა და ცრურწმენის გრძნობა. ეს კი საშუალებას აძლევს მას იყოს უფრო მეტად კომუნიკაბელური და რაიმე სერიოზული დაბრკოლების გარეშე დაამყაროს მეგობრული კავშირები და კონტაქტები სხვა ეროვნების ადამიანებთან.

სოციალისტური საზოგადოების კლასებსა და ფენებს შორის საბჭოთა ინტელიგენციას, კულტურული ორიენტაციის შედარებით მაღალი დონის გამო, უფრო ხელსაყრელი პირობები აქვს ფართო საეროვნებათაშორისო კონტაქტებისათვის. მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ საეროვნებათაშორისო კონტაქტებისადმი განწყობა ინტელიგენციის წრეში უფრო დადებითი და ქმედითია, ვიდრე მუშათა კლასში ან გლეხობაში. ზოგჯერ შეიძლება პირიქით მოხდეს და მაღალ სოციალურ-კულტურულ ორიენტაციას დადებითი განწყობა არ შეესაბამებოდეს, რაც იმის დამადასტურებელია, რომ დადებითი ეროვნული ორიენტაციის ჩამოყალიბება-

კულტურულ-ესთეტიკური ორიენტაციები და საეროვნებათაშორისო
კონტაქტების ინტენსივობა (%-ით გამოკითხულთა მიმართ)

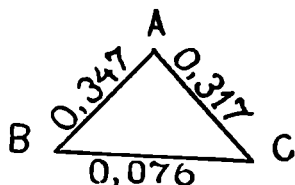
რესპოდენტთა მიმართ დასმული კითხვები	კოლექტივების დასახელება			
	კუმანიტა- რული პროფი- ლის ს/კ ინსტიტუ- ტი	ტექნიკე- რი პრო- ფილის ს/კ ინსტი- ტუტი	ჭაბახა	კოლმე- ურნეობა
რომელი მუსიკა უფრო მოგწონთ?				
ქართული ხალხური	45	56	55	48
რუსული ხალხური	7	15	15	4
სიმფონიური, კლასიკური	62	68	6	4
მსუბუქი, საესტრადო, ჯაზური	32	56	50	24
რომელი ცეკვები უფრო მოგწონთ?				
ქართული ხალხური	56	52	82	76
რუსული ხალხური	10	7	9	8
ბალეტი, კლასიკური ცეკვები	48	37	6	14
თანამედროვე ცეკვები	8	26	28	10
რომელი კონცერტის მოსმენას ამჯობინებდით?				
ხალხური მუსიკის	27	11	58	22
სიმფონიური მუსიკის	69	52	3	14
საესტრადო მუსიკის	24	45	62	38
დაახანდეთ ყველაზე უფრო გამორჩენილი მოღვაწეები კულტურის დარგში				
ქართველები	46	56	63	70
რუსები	79	89	29	30
დასავლეთ ევროპის	79	85	21	22
რომელ ენაზე უფრო ხშირად კითხულობთ ლიტერატურას?				
ქართულად	17	7	64	58
რუსულად	21	70	34	3
ორივე ენაზე	59	33	31	14

სა და საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიეროთობის განვითარებაში
გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს სოციალ-ეკონომიურ ფაქტორებს.

მოუხედავად იმისა, რომ კულტურული კომპლექსი დადებით
ზემოქმედებას ახდენს პიროვნების ეროვნულ-ფსიქოლოგიურ ორი-
ენტაციაზე, არ შეიძლება გადაჭარბებით შევაფასოთ მისი როლი
და მნიშვნელობა საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიეროთობის გა-
ღრმავებისა და გაფართოების საქმეში და დადებითი ეროვნული
განწყობა მხოლოდ მაღალი კულტურისა და განათლების მქონე
პიროვნების კუთვნილებად მივიჩნიოთ. ამის გათვალისწინებას არ-

სებითი მნიშვნელობა აქვს ეროვნულ-კულტურული პოლიტიკის განხორციელების პროცესში, რადგან ზოგჯერ მიაჩნიათ, რომ კულტურული კავშირურთიერთობის ისეთი ტრადიციული ფორმები, როგორიცაა ლიტერატურისა და ხელოვნების დეკადები, კულტურის დღეები, მხატვრული ლიტერატურის თარგმნა, ტელე და რადიოპროგრამების გაცვლა და ა. შ. თითქოს მექანიკურად იწვევდეს დადებითი ეროვნულ-ფსიქოლოგიური ორიენტაციის აღმოცენება-განვითარებას. როგორც სოციოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული ემპირიული მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, ეროვნულ-ფსიქოლოგიური ორიენტაციის ავტომატურად შეცვლა ნაკლებად მოსალოდნელი მხოლოდ კულტურული კომპლექსის ზემოქმედებით. ეს საკვებით გასაგებია, თუ გავთვალისწინებთ, რომ ეროვნული ურთიერთობა სოციალური ურთიერთობის სპეციფიკური მხარეა და ამიტომ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ინტენსიურობა დამოკიდებულია არა იმდენად კულტურული ორიენტაციების სისტემაზე, რამდენადაც საზოგადოების ეკონომიური და სოციალურ-პროფესიული ინტერესების რთულ კომპლექსზე.

ერთი მხრივ, აღამიანთა საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობასა და, მეორე მხრივ, ეროვნულ და კულტურულ ორიენტაციებს შორის ურთიერთდამოკიდებულება შეიძლება შემდეგი მართივი სქემით გამოვხატოთ:



სადაც A საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ინტენსიობას აღნიშნავს, B — ეროვნულ ორიენტაციას, ხოლო C — კულტურულ ორიენტაციას. ამ ფაქტორებს შორის კავშირის კოეფიციენტი, რომელიც სამკუთხედის გვერდებზეა აღნიშნული, თვალსაჩინოდ გვიჩვენებს, რომ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ინტენსიობაზე ეროვნული და კულტურული ორიენტაციები თითქმის თანაბარ ზემოქმედებას ახდენენ. ამავე დროს ეროვნულ და კულტურულ ორიენტაციებს შორის კავშირის კოეფიციენტი ძალზე მცირეა, რაც ადასტურებს ზემოაღნიშნულ დასკვნას იმის შესახებ, რომ ეროვნული განწყობა და კულტურული ორიენტაცია ერთმანეთს უშუალოდ არ განაპირობებს.

ამრიგად, რაც უფრო ინტენსიურია საბჭოთა ხალხების ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური განვითარება და თანამშრო-

მლობა, მით უფრო ღრმა და მრავალმხრივია მათი კულტურული კავშირუროთიერთობა, ეროვნული კულტურების ურთიერთზეგავლენისა და ურთიერთგამდიდრების პროცესი. ახლა ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების კულტურა სოციალისტურია თავისი შინაარსით, მრავალფეროვანია განვითარების ფორმებით, ინტერნაციონალისტურია ხასიათითა და სულისკვეთებით.

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში სულ უფრო იზრდება საბჭოთა ადამიანების კულტურული ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის ტენდენცია. ამის შედეგად მტკიცდება შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ეროვნული საბჭოთა კულტურის ინტერნაციონალური საფუძველი. კულტურული კავშირუროთიერთობის გაღრმავების და განვითარების საფუძველზე საბჭოთა ეროვნული კულტურები სულ უფრო მეტად მდიდრდება საერთო, ინტერნაციონალური ნიშნებითა და ელემენტებით, რომლებშიც განსახიერებულია ყველა ხალხის საუკეთესო ეროვნული ტრადიციები, კულტურული ღირებულებანი. ამასთან დაკავშირებით სსრ კავშირის 50 წლისთავის საიუბილეო მასალებში ნათქვამია: „ეროვნული სულ უფრო მეტად მდიდრდება სხვა მოძმე ხალხების მიღწევებით. ეს პროგრესული პროცესია, იგი შეესაბამება სოციალიზმის სულისკვეთებას, ჩვენი ქვეყნის ყველა ხალხის ინტერესებს. სწორედ ასე ეყრება საფუძველი ახალ, კომუნისტურ კულტურას, რომლისთვისაც უცხოა ეროვნული ბარიერები და თანაბრად ემსახურება ყველა მშრომელ ადამიანს.“¹

§ 2. საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობა და ორენოვნება

საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის გაფართოებისა და გაღრმავების ბუნებრივი შედეგია ორენოვნების (ბილინგვიზმის) ფართოდ გავრცელება სსრ კავშირის ხალხთა ენობრივ ცხოვრებაში.

მშობლიურ ენასთან ერთად რუსული ენის ნებაყოფლობით შესწავლას უდიდესი პროგრესული მნიშვნელობა აქვს, რადგან მისი მეშვეობით ხორციელდება ჩვენი ქვეყნის ხალხების ეკონომიური და პოლიტიკური თანამშრომლობა, მოძმე ხალხების კულტურული მიღწევებისა და მსოფლიო კულტურის გაცნობა. ამის შედეგად რუსული ენა ფაქტურად გახდა საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობისა და სსრ კავშირის ყველა ხალხის თანამშრომლობის საერთო ენა.

¹ ლ. ო. ბ რ ე ე ე ე ო, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 27.

სოციალისტურ საზოგადოებაში ყველა ენა სრული თანასწორ-
უფლებიანობისა და ურთიერთგამდობის საფუძველზე ვითარ-
დება. კომუნისტური პარტია თანმიმდევრულად ახორციელებს ენა-
თა თანასწორუფლებიანობის პოლიტიკას და მიზნად ისახავს „შემ-
დგომით უზრუნველყოს სსრ კავშირის ხალხთა ენების თავისუფა-
ლი განვითარება, სსრ კავშირის თვითეული მოქალაქისათვის სრუ-
ლი თავისუფლება ილაპარაკოს, აღზარდოს და ასწავლოს თავის
შვილებს ყოველ ენაზე, არ დაუშვას არავითარი პრივილეგიები,
შეზღუდვა ან იძულება ამა თუ იმ ენის ხმარებაში“.¹

ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული საკითხის წარმატებით გადაჭრის
დიდმნიშვნელოვანი შედეგია საბჭოთა ხალხების ეროვნული ენე-
ბის ყოველმხრივი განვითარება და აყვავება. ამის დამადასტურე-
ბელია ის ფაქტი, რომ რევოლუციამდელ რუსეთში ლიტერატურა
მხოლოდ 13 ენაზე არსებობდა, ახლა კი მრავალეროვნანი საბჭოთა
ლიტერატურა 76 ენაზეა წარმოდგენილი. სოციალისტური მშენებ-
ლობის წლებში ჩვენი ქვეყნის 50 ეროვნების ხალხმა პირველად
ისტორიაში შექმნა საკუთარი დამწერლობა და ლიტერატურა.²

ეროვნული ენების აღორძინებასთან ერთად რუსული ენის სა-
ზოგადოებრივი ფუნქციების ზრდა, მოძმე ერებისა და ხალხების
ძიერ რუსული ენის ნებაყოფლობითი შესწავლა სულ უფრო ფარ-
თო მასშტაბებს იძენს. ეს საცსებით ბუნებრივია. ისეთი მრავალე-
როვნანი ქვეყნისათვის, როგორიც საბჭოთა კავშირია, საეროვნე-
ბათაშორისო ენის არსებობა აუცილებელია, რადგან მის გარეშე
წარმოუდგენელია სსრ კავშირის ხალხთა ეკონომიური, პოლიტიკუ-
რი და კულტურული თანამშრომლობა, მოძმე ხალხებისა და სხვა
ერების ღირებულებათა გაცნობა-ათვისება. ამაშია სწორედ ჩვენს
ქვეყანაში ორენოვნების ფართოდ გავრცელების ობიექტური აუ-
ცილებლობა.

სპეციალურ ლიტერატურაში ორენოვნებას, ჩვეულებრივ,
ჯანმარტავენ, როგორც მშობლიური და ამასთან, მეორე ენის, უმთა-

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 131.

² ეს ხალხებია: ყაზახები, ყირგიზები, თურქმენები, ჩუვაშები, ბაშკირები,
მორღელები, ავარიელები, ლეკები, ლაქები, დარღოელები, ყუმიყები, ნოღაელები,
ტაბასარანელები, უდმურტები, მარიელები, კომელები, ჩეჩნები, ჩერქეზები,
ოსები, ბურიატები, იაკუტები, ყაბარდოელები, ყარაყალპაყები, ყალმუხები, კა-
რელები, ინგუშები, ტუველები, აფხაზები, ბალყარები, ვევეკები, ნენე-
ბი, ხანტები, ჩუქჩები, ევენები, ნანაელები, მანსები, კორაკები, ყარაჩაელები,
ადიღელები, ხაკასები, ოირატები, ბოშები, გაგაულები, უიღურები, ქურთები,
დუნგანები, აბაზინები, შორცები, ტატები, იუკაგირები.

ერესად რუსული ენის, ცოდნას.¹ ასეთი განმარტება, ჩვენი აზრით, ვერ ამოწურავს ორენოვნების ცნების შინაარსს. სოციალისტურ საზოგადოებაში ენათა თანასწორუფლებიანობის პრინციპზე დამყარებული ორენოვნება ნიშნავს არა მარტო საეროვნებათაშორისო ენის დაუფლებას, არამედ მისი პრაქტიკული გამოყენების ფართო შესაძლებლობასაც.

ორენოვნების ცნების ამგვარი გაგება საშუალებას გვაძლევს მკვეთრად გავმიჯნოთ ბილინგვიზმის ხასიათი და შინაარსი კაპიტალისტურ და სოციალისტურ საზოგადოებაში. მაგალითად, მეფის რუსეთში რუსულ ენას ძალდატანებით, იძულებით სწავლობდნენ სხვა ეროვნების ადამიანები. თვითმპყრობელობა მკაცრად დევნიდა და ჩაგრავდა ეროვნულ ენებს, რომლებზედაც რუსეთის მოსახლეობის დაახლოებით 60 პროცენტი ლაპარაკობდა.² სხვა ენების მსგავსად, ქართული ენაც იდევნებოდა სასწავლებლებიდან და სახელმწიფო დაწესებულებებიდან. ი. გოგებაშვილის ცნობით, თბილისის პირველ გიმნაზიაში რუსულ ენას დათმობილი ჰქონდა 299 გაკვეთილი, გალობას — 242, ხოლო ქართულ ენას მხოლოდ 23. ამას ზედ ერთვოდა გაბატონებული კლასების უსულგულო დამოკიდებულება მშობლიური ენისადმი.

ქართული ენის ასეთმა უუფლებო და დაბეჩავებულმა მდგომარეობამ ათქმევინა ი. გოგებაშვილს მწარე სიტყვები: „ქართული ენა ამჟამად ჰგავს მშვენიერ ფოლადის სახნისსა, რომელიც უგუნურს პატრონს კენჭულში მიუგდია, იშვიათად ხმარობს და ქანგს აჭმევინებს. ამიტომ ობიექტურად, თავის-თავად მდიდარი და განვითარებული, ქართული ენა სუბიექტურად, ჩვენს პირში არის ლატაკი და დღე ნაკლულს არსებას მოგაგონებთ“.³

ცარიზმის დროს დევნილმა ქართულმა ენამ მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს მოიპოვა თავისუფალი განვითარების უფლება და თანასწორუფლებიან ენათა ძმურ ოჯახში საპატიო ადგილი დაიკავა.

ეროვნული ცხოვრების განვითარებასა და ხალხთა კავშირურობის გაღრმავებაში ორენოვნების დიდ მნიშვნელობაზე წერდნენ თავის დროზე ქართველი ერის ღვაწლმოსილი შვილები — ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი და სხვ. დიდი ილია

¹ Вопросы развития литературных языков народов СССР, Алма-Ата, 1964, стр. 25.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 71.

³ იხ. შ. ძიძიგური, ქართველ კლასიკოსთა ენობრივი მემკვიდრეობა, თბილისი, 1971, გვ. 142.

წერდა, რომ რუსული ენა „ფარ-ხმალია დღეს ჩვენთვის ყველაფერში და ყველგან, რაკი შინიდან გარეთ ფეხს გამოვდგამთ“.¹

მაღალ შეფასებას აძლევდა ორენოვნებას ი. გოგებაშვილი, როდესაც წერდა: „რათა ტაბით არ იაროს საქართველოს ეროვნების ეტლმა, ან არ გაჩერდეს ერთს ადგილას, საჭიროა მასში შევავსოთ ძირში ქართული ენა და ყვერად მოვუხატო რუსული ენა და სხვა ენები. მაშინ, და მხოლოდ მაშინ, ეტლი ჩვენი ეროვნებისა ჭეროვანის სისწრაფით ივლის ცხოვრების გზაზედ და მიაღწევს სამშვიდობო სადგურს“.²

ქართველი ერის და ქართული ენის ამაგდართა ამ სიტყვებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეძლევა საბჭოთა ეპოქაში, როცა ეროვნული ენების აღორძინებასთან ერთად იზრდება რუსული ენის საზოგადოებრივი დანიშნულებაც, მოძმე ერებისა და ხალხების მიერ რუსული ენის ნებაყოფლობითი შესწავლა და ფართოდ გამოყენება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში.

კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაძლიერებასთან დაკავშირებით ინტენსიურად ვითარდება სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა უშუალო ენობრივი ურთიერთობა და კონტაქტები საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, საწარმოო, კულტურული, საყოფაცხოვრებო კავშირურთიერთობის და ა. შ. სფეროში. ეს გარემოება კეთილნაყოფიერ პირობებს ქმნის ეროვნული ენების ურთიერთკავშირისა და ურთიერთგამდიდრებისათვის, საეროვნებათაშორისო ენების საზოგადოებრივი ფუნქციების ზრდისათვის, ორენოვნების ძირითადი ტიპის (ეროვნული და რუსული ენების ცოდნა) ფართოდ დამკვიდრებისათვის.

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ეროვნული და საეროვნებათაშორისო ენების საზოგადოებრივი ფუნქციების ზრდის საინტერესო სურათს გვაძლევს მოსახლეობის ბოლო ორი აღწერის მონაცემების შედარებითი ანალიზი (იხ. ცხრილი 19).

ამ მონაცემებიდან ნათელია, რომ საბჭოთა ერებისა და ეროვნებების შემდგომი დაახლოებისა და მათ შორის კავშირურთიერთობის გაფართოების შედეგად რუსული ენა ხალხთა ძმური თანამშრომლობისა და მეგობრობის, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ენად გადაიქცა. მოსახლეობის 1970 წლის აღწერით, რუსული ენა დედამისად დასაბედა 141,8 მილიონმა კაცმა, მათ შორის 128,8 მილიონმა რუსმა და სხვა ეროვნების 13 მილიონმა

¹ ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 287.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, 1954, გვ. 224.

მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების მოსახლეობის განაწილება
ეროვნებისა და ენის მიხედვით 1959 და 1970 წწ.

მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების ერები და ეროვნებები	მოცემული ერისა და ეროვნების პირთა საერთო რაოდენი (ათასობით)		დედაენად თელის თავისი ეროვნების ენას (პრო- ცენტობით)		თავისუფ- ლად ფლობს სსრკ ბაღსა შეორე ენას (პროცენტო- ბით)	
	1959	1970	1959	1970	რუსულს	სხვა ენას
სსრკ მთელი მოსახლეობა	208827	241720	94,3	93,9	17,3	4,2
რუსი	114114	122015	59,8	59,8	0,1	3,0
უკრაინელი	37253	40753	87,7	85,7	36,3	6,0
ბელორუსი	7913	9052	84,2	80,6	49,0	7,3
უზბეკი	6015	5195	98,4	98,6	14,5	3,3
ყაზახი	3622	5299	98,4	98,0	41,8	1,8
აზერბაიჯანელი	2940	4380	87,6	98,2	16,6	2,5
სომეხი	2787	3559	89,9	91,4	30,1	6,0
ქართველი	2692	3245	98,7	98,4	21,4	1,0
მოლდაველი	2214	2698	95,2	95,0	36,1	3,6
ლიტველი	2326	2665	97,8	97,9	35,9	1,9
ტაჯიკი	1397	2136	98,1	98,5	15,4	12,0
თურქმენი	1002	1525	98,9	98,9	15,4	1,3
ყირგიზი	969	1452	98,7	98,8	19,1	3,3
ლატვიელი	1400	1430	95,1	95,2	45,2	2,4
ესტონელი	989	1007	95,2	95,5	29,0	2,0
თათარი	4968	5931	92,1	89,2	62,5	5,3
ჩუეში	1470	1694	90,8	86,9	58,4	5,5
ლაღესტინის ეროვნებათა	945	1365	96,2	96,5	41,7	1,9
მორღველი	1265	1263	78,1	77,4	65,7	8,1
ბაშკირი	989	1240	61,9	66,2	53,3	2,6
უღმურტი	625	704	89,1	82,6	63,3	6,9
ჩაჩანი	419	613	98,8	98,7	66,7	1,0
მარელი	504	559	95,1	91,2	62,4	6,2
ოსი	413	468	89,1	88,6	58,6	10,7
კომელი	431	475	88,7	83,7	64,8	5,2
ბურიატი	253	315	94,9	92,6	66,7	2,7
იაკუტი	223	296	97,6	96,3	41,7	1,1
ყიმარდოელი	204	280	97,9	98,0	71,4	0,8
ყარაყაილბაყელი	173	234	95,0	96,6	10,4	3,6
კირელი	167	149	71,3	63,0	59,1	15,1
ყილმუხი	106	137	91,0	91,7	81,1	1,5
ინგუში	106	158	97,9	97,4	71,2	0,9
ტუველი	100	139	99,1	98,7	38,9	0,4
აფხაზი	65	83	95,0	95,9	59,2	2,8
ბალყარი	42	60	97,0	97,2	71,5	2,5

წარმომადგენელმა. საგულისხმოა, რომ საერთო რიცხვი არარუსი მოსახლეობისა, რომლებმაც რუსული ენა დედაენად აღიარეს, 1926 წელს შეადგენდა 6,5 მილიონ კაცს, 1959 წელს — 10,2 მილიონს, 1970 წელს კი — 13 მილიონს.

1970 წლის მოსახლეობის აღწერის ფურცელში პირველად იყო შეტანილი კითხვა იმის შესახებ, თუ მშობლიური ენის გარდა სსო კავშირის ხალხთა რომელ ენას ფლობს თავისუფლად პიროვნება. ჩვენი ქვეყნის მთელი მოსახლეობის 17,3 პროცენტმა ანუ 41,9 მილიონმა კაცმა რუსული ენა დაასახელა მეორე ენად, რომელსაც დედაენის შემდეგ ყველაზე უკეთ ფლობს. როგორც ვხედავთ, ჩვენი ქვეყნის მთელი მოსახლეობის სამ მეოთხედზე მეტი ანუ 183,7 მილიონი კაცი რუსულ ენას დედაენად თვლის ან თავისუფლად ფლობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ რუსული ენა ფაქტიურად გახდა სსრ კავშირის ხალხებს შორის ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული თანამშრომლობის საყოველთაოდ აღიარებული ენა. განსაკუთრებით დიდია რუსული ენის თავისუფლად მცოდნეთა რიცხვი უკრაინელებსა და ბელორუსებს შორის, რაც სლავი ხალხების ისტორიული ბედის ერთობით, ეთნიკური სიახლოვითა და მათი ენების გენეალოგიური ნათესაობით უნდა აიხსნას. ასევე მაღალია რუსული ენის თავისუფლად ფლობის პროცენტული მონაცემები ავტონომიურ საბჭოთა რესპუბლიკებში. 20 ავტონომიური რესპუბლიკიდან 15-ში ძირითადი ეროვნებების ნახევარზე მეტი თავისუფლად ფლობს რუსულ ენას, რასაც დიდი პროგრესული მნიშვნელობა აქვს ამ ხალხების ეკონომიური და კულტურული დაწინაურებისათვის, მათ შორის საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარებისათვის.

რუსული ენის, როგორც საეროვნებათაშორისო ენის, გავრცელების ესოდენ დიდი მასშტაბები სრულიადაც არ ზღუდავს ეროვნული ენების თავისუფალ განვითარებას. პირიქით, რუსული ენისა და ეროვნული ენების მჭიდრო კონტაქტი და კავშირურთიერთობა ამდიდრებს სსრ კავშირის ხალხთა ენობრივ ცხოვრებას. ეროვნული ენების განვითარების მაჩვენებელია ის ფაქტი, რომ 1959—1970 წწ. შორის განვილილ პერიოდში გაიზარდა იმ პირთა რიცხვი, ვინც დედაენად საკუთარი ეროვნების ენა დაასახელა. ეს პირველ რიგში შეეხება ბალტიისპირეთს, შუა აზიისა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მკვიდრ ხალხებს, რომელთა ცხოვრებაშიც საეროვნებათაშორისო ენის ფუნქციების ზრდის პარალელურად მიმდინარეობს ეროვნული ენების კონსოლიდაციის პროცესი.

ამასთან, სსრ კავშირის ხალხთა ენობრივ ცხოვრებაში აღვილი იქვს აგრეთვე ბუნებრივი, ნებაყოფლობითი ასიმილაციის ელე-

მენტებს, როცა ამა თუ იმ ხალხის წარმომადგენლები რუსულ ენას ან სსრ კავშირის ხალხთა რომელიმე სხვა ენას დედუნად ასახელებენ. მოსახლეობის 1970 წ. აღწერით ორ ათეულზე მეტი ექსტერიტორიული ეროვნული ჯგუფებისა და მცირერიცხოვანი ეთნიკური ერთეულების (ებრაელები, გერმანელები, კორეელები, ბერძნები, ჩეხები, ალბანელები, კარელები, ფინელები, ვეპსები, მანსები, ნივხები და სხვ.) მოსახლეობის შესამედზე მეტმა მშობლიურ ენად რუსული ენა დაასახელა.

რუსულმა ენამ მნიშვნელოვანი გავრცელება პოვა აგრეთვე თავისი რესპუბლიკის გარეთ — მოკავშირე რესპუბლიკების ტერიტორიაზე მცხოვრებ სომხებს, ქართველებს, მოლდაველებს, ლიტველებს, ლატვიელებს და ესტონელებს შორის. მათგან განსხვავებით უზბეკები, ყაზახები, აზერბაიჯანელები, ყირგიზები, თურქმენები შედარებით სუსტად ფლობენ რუსულ ენას და უფრო მკვიდრად ინარჩუნებენ დედაენას.

მაგალითად, 1970 წლის აღწერით, საქართველოში ცხოვრობდა ქართველების 96,5 პროცენტი, მოძმე რესპუბლიკებში კი 3,5 პროცენტი, ანუ 109 572 კაცი. მათგან რუსული ენა დედაენად მიიღო 44 026 კაცმა, ხოლო სხვა ენები — 7783 კაცმა. ამავე მონაცემებით, აზერბაიჯანის ფარგლებს გარეთ ცხოვრობდა დაახლოებით ნახევარ მილიონზე მეტი აზერბაიჯანელი, რომელთაგან რუსული ენა დედაენად დაასახელა მხოლოდ 57 513 კაცმა, სხვა ენები კი — 21125.¹

ჩვენი რესპუბლიკის სინამდვილეში ეროვნული და საეროვნებათაშორისო ენების გავრცელება ასეთ სურათს გვაძლევს (იხ. ცხრილი 20).

როგორც ამ ცხრილიდან ჩანს, საქართველოს სსრ მოსახლეობის 21,5 პროცენტი ანუ 1 005 629 კაცი, მათ შორის 628 703 ქართველი, თავისუფლად ფლობს რუსულ ენას. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი რესპუბლიკის თითქმის ყოველ მეხუთე მცხოვრებს შეუძლია თავისუფლად გამოთქვას რუსული ენა და მისი მეშვეობით უშუალო კავშირურობა ან კონტაქტი დაამყაროს ჩვენს ქვეყანაში ან რესპუბლიკის ფარგლებში მცხოვრები სხვა ეროვნების ადამიანებთან. ამ მონაცემებით ირკვევა აგრეთვე ის, რომ რუსულ ენას შედარებით უკეთ არიან დაუფლებული იმ ეროვნებათა წარმომადგენლები, რომლებმაც საკუთარი დამწერლობა საბჭოთა ხელისუფლების დროს შექმნეს (აფხაზები, ოსები, ქურთები და სხვ.).

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения СССР, т. IV, стр. 349.

საქართველოს მოსახლეობის განაწილება ეროვნულებისა და ენის მიხედვით¹

	მთ შორის ილიაი დღეიანი						თავისუფლად ცხოვრობს სსრ კავშირის ხელშითა გეოგრაფიკულად			
	თავისუფლად ცხოვრობს		სსრ კავშირის დღეიანი		თავისუფლად ცხოვრობს	სსრ კავშირის დღეიანი	თავისუფლად ცხოვრობს	სსრ კავშირის დღეიანი	თავისუფლად ცხოვრობს	სსრ კავშირის დღეიანი
	თავისუფლად ცხოვრობს	თავისუფლად ცხოვრობს	თავისუფლად ცხოვრობს	თავისუფლად ცხოვრობს						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
მთლიანად	4420666	156867	103746	35070	31927	1005629	164185	40451		
კართველო	3 13741	12686	—	6200	9657	628703	—	11029		
ოსი	150165	3485	27654	24	6465	37980	5652	174		
აღმავი	79449	1492	749	14	247	47090	1584	57		
სომეხი	452809	883375	82246	304	7903	160486	51477	2656		
რუსი	896894	394247	1974	445	1138	—	41679	8399		
აზერბაიჯანელი	217758	212436	2436	201	1838	85695	16885	499		
გერმანი	89246	2426	2781	25537	—	82916	6946	15014		
გრაილი	65382	10358	3032	102	549	14447	2931	774		
უკრაინელი	49622	20104	219	26	3/34	23776	2800	806		
ქართი	0690	2226	1569	560	—	5627	5626	799		
ბელარუსი	6149	3016	32	13	522	2530	201	100		
თათარი	5856	4171	121	37	321	3007	469	68		
ახორელო	5617	1088	808	97	—	1947	1358	123		

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, стр. 253—258.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ლაღებების ეროვნება	4049	8949	432	177	91	24	96	687	84
მათ შორის ლეი	3659	3218	235	124	63	14	428	674	63
პოლანე-ი	2562	582	1811	13	92	—	604	519	118
მოლდაველი	2417	1752	636	11	18	75	1352	103	33
სხვა ეროვნებანი	17029	11496	4677	609	248	550	8281	1168	272
თ ბ ი ლ ს ი									
მთელი მოახლეობა	88920	799104	57190	30397	2329	10165	308426	83548	6747
ქართველი	611379	606187	5028	—	164	2749	217747	—	2510
სომეხი	150205	108807	25041	15224	173	4009	59109	36928	482
რუსი	124316	123459	—	744	122	408	—	22202	1913
აზი	21704	18881	1724	6156	6	524	5422	8638	42
გერმანი	19579	794	6638	4979	128	38	692	237	847
ქუთათი	18409	14814	1949	1190	456	—	5152	5057	678
აზერბაიჯანელი	16810	5082	1202	441	85	113	3423	2066	81
ბერძენი	10636	4783	3944	888	1081	—	9871	2279	454
უკრაინელი	10600	4372	6128	96	4	939	9358	1247	62
სერბი	2786	1630	809	310	37	—	899	931	51
თათარი	1622	945	616	47	14	148	681	174	21
ბელარუსი	1402	55	831	17	2	139	459	93	19
სხვა ეროვნებანი	5419	2607	2480	275	67	91	1863	1085	87

ან ვინც ჩვენი რესპუბლიკის ტერიტორიაზე კომპაქტურად არ არიან დასახლებული (ებრაელები, ბერძნები, თათრები და სხვ.). მაგალითად, აფხაზების 59,3 პროცენტი, ოსების 25,3, ქურთების 28,2, ებრაელების 26,1, ბერძნების 36,9, თათრების 51,3 პროცენტი და ა. შ. თავისუფლად ფლობს რუსულ ენას.

რუსული ენის როგორც საეროვნებათაშორისო კავშირუბრთი-ერთობის ენის ფართო მასშტაბით გავრცელებასა და მისი საზოგადოებრივი ფუნქციების გაფართოებასთან ერთად მიმდინარეობს ეროვნული ენების კონსოლიდაციის, მათი ყოველმხრივი განვითარების ღრმა პროცესები, რაც სავსებით კანონზომიერი მოვლენაა და სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პროცესში ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცების, ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური კულტურის აღორძინების შედეგია.

მოსახლეობის 1970 წლის აღწერის დროს ქართული ენა დედანად დაასახელა 3 225 542 კაცმა ანუ რესპუბლიკის მთელი მოსახლეობის 68,8 პროცენტმა, მათ შორის არაქართველი ეროვნების 113 869 კაცმა, რაც საქართველოს მთელი მოსახლეობის 2 პროცენტს შეადგენს. გარდა ამისა, ქართულ ენას თავისუფლად ფლობს არაქართველი ეროვნების 164 432 წარმომადგენელი.

როგორც ვხედავთ, საქართველოში მცხოვრები არაქართველი მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა — მთელი მოსახლეობის 5,7 პროცენტმა, ქართული ენა მიიღო დედანად ან სხვა კავშირის ხალხთა მეორე ენად, რომელსაც თავისუფლად ფლობს. მათ შორის 27 854 ოსმა, 32 246 სომეხმა, 32 032 ებრაელმა, 2 781 ბერძენმა, 2 436 აზერბაიჯანელმა, 1 974 რუსმა, 1 569 ქურთმა და ა. შ. ქართული ენა დედაენად დაასახელა, ხოლო 51 477 სომეხი, 41 679 რუსი, 36 652 ოსი, 10 983 აზერბაიჯანელი, 5 946 ბერძენი, 5 626 ქურთი და ა. შ. მშობლიურ და რუსულ ენებთან ერთად თავისუფლად ფლობს ქართულ ენას.

რაც შეეხება რუსულ ენას, იგი დედანად აღიარა საქართველოში მცხოვრებმა 12 898 ქართველმა, 36 416 სომეხმა, 24 026 ბერძენმა, 20 104 უკრაინელმა, 10 358 ებრაელმა, 3 485 ოსმა, 1 492 აფხაზმა და ა. შ. ყოველივე ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ექსტერიტორიული ჯგუფებისა და მცირერიცხოვანი ხალხების წარმომადგენლებს თვით ცხოვრება უკარნახებს რუსული ენის გარდაღეუფლონ იმ ერების ენას, რომელთა შორისაც უხდებათ ცხოვრება და შრომითი საქმიანობა. ეს გარემოება საბჭოთა ხალხების

ენობრივ ცხოვრებაში განაპირობებს ორენოვნებისა და ზოგჯერ სამენოვნების გავრცელებას, რაც ენათა თანასწორუფლებიანობის პირობებში სრული ნებაყოფლობის საფუძველზე ხდება.

ამიტომ, ჩვენი აზრით, სწორია სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულება, რომ საბჭოთა ხალხებს შორის ურთიერთობის უფრო მარჯვე და სრულყოფილი ფორმაა ორი, ან მეტი ენის დაუფლების აუცილებლობა. ეს პრობლემა უპირატესად ახალგაზრდა თაობის წინაშე დგება, რომელიც საკუთარი გამოცდილებით რწმუნდება, რომ მშობლიურ ენასთან ერთად საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ენის დაუფლება ამდიდრებს მის ცოდნასა და გამოცდილებას. ამგვარად აღმოცენდება და ფართოვდება ორენოვნება და მრავალენოვნება, რომელიც რამდენიმე ენის თავისუფლად ცოდნას და გამოყენებას გულისხმობს, იმის მიხედვით, თუ როგორია სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობის კონკრეტული ფორმები და მოთხოვნილება.¹

მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერების შედეგები და სხვა სტატისტიკური მასალები ორენოვნების, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ლინგვისტური მოვლენის, მხოლოდ საერთო სურათს გვაძლევენ. მაგრამ თუ რა ზემოქმედებას ახდენს საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება ორენოვნების განვითარებაზე, როგორია ორენოვნების სოციალურ-ეთნიკური შედეგები, ამის დადგენა მხოლოდ კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის მეოხებით არის შესაძლებელი. სოციალური კვლევის შედეგად მოპოვებული მასალები მნიშვნელოვნად ავსებენ ჩვენს ცოდნას ეროვნული და საეროვნებათაშორისო ენების გავრცელების, მათი საზოგადოებრივი ფუნქციების განვითარებისა და თანაფარდობის შესახებ.

მაგალითად, 1965—1966 წწ. მოლდავეთში ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ნათელყო, რომ ორენოვნება აქ შედარებით უფრო ფართოდ არის გავრცელებული, ვიდრე ეს მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის მასალებით იყო სავარაუდო. ამ გამოკვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ მოლდაველების 88 პროცენტი, ბულგარელების — 81, გაგაუზების — 71, უკრაინელების — 51 პროცენტი საყოფაცხოვრებო ურთიერთობაში, როგორც წესი, მშობლიურ ენას იყენებს. ამ სფეროში საეროვნებათაშორისო ენის

¹ იხ. Проблемы изучения национальных отношений в Сибири на современном этапе, Новосибирск, 1967, стр. 57.

ფუნქცია შეზღუდულია. სამაგიეროდ უკრაინელების 84 პროცენტი, ბულგარელების — 46, გაგაუზების — 42 და მოლდაველების 15 პროცენტი შრომითი საქმიანობის პროცესში რუსული ენით სარგებლობს.

საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში ეროვნული და საეროვნებათაშორისო ენების გავრცელების განსხვავებულ სურათს გვაძლევს აგრეთვე რუსეთის ფედერაციაში, ბალტიისპირეთის, შუა აზიისა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის მასალები.¹

1967 წელს თათრეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სოციალურ-ეთნიკური პროცესების სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო რუსული ენის გავრცელების ფართო მასშტაბები ქალაქად, საწარმოო საქმიანობაში. სხვა ფაქტორებთან ერთად ამ გარემოებას ძივ განაპირობებს, რომ რუსულ ენას თავისუფლად ფლობს თათარი მოსახლეობის უმრავლესობა — 62,5 პროცენტი. ამ გამოკვლევის მიხედვით სოფლად რუსულ ენას ოჯახში სასაუბროდ იყენებს მოსახლეობის მხოლოდ 5 პროცენტი, ქალაქად კი მოსახლეობის ნახევარზე მეტი. კიდევ უფრო ფართოდ არის გავრცელებული ორენოვნება ადამიანთა საწარმოო კავშირურთიერთობაში. ქ. ყაზანის თათარი მოსახლეობის 95 პროცენტი სამუშაოზე უმეტესად რუსულ ენაზე ლაპარაკობს, ან თითქმის თანაბრად იყენებს მშობლიურ და რუსულ ენებს.²

1964—1970 წწ. ლატვიის სსრ-ში ჩატარდა ორენოვნების როგორც ეთნოლინგვისტური მოვლენის სოციოლოგიური შესწავლა, რომელმაც ცხადყო საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ენის ფართოდ გავრცელება. გამოირკვა, რომ ლატვიაში მცხოვრები ბელორუსების 98,7 პროცენტი, ებრაელების — 98, უკრაინელების — 96, პოლონელების — 84, ლატვიელების — 78, ესტონელების — 62 და ლიტველების — 57,5 პროცენტი ფლობს საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ენას — რუსულს. ლატვი-

¹ Ю. В. А р у т ю н я н, Опыт социально-этнического исследования (по материалам Татарской АССР), «Советская этнография», 1968, его же конкретно-социологическое исследование национальных отношений, «Вопросы философии», 1969, № 12; его же, О некоторых тенденциях в изменении культурного облика нации, «советская этнография» 1973, № 4; А. И. Холмогоров, Интернациональные черты советских наций, М., 1970; Социальное и национальное, опыт этносоциологических исследований, М., 1973, და სხვ.

² М. Н. Губолго, Взаимодействие языков и межнациональные отношения в советском обществе, «История СССР», 1970, № 6, стр. 35.

ელი და რუსი ეროვნებების რესპოდენტთა 98 პროცენტმა მშობლიურ ენად დაასახელა საკუთარი ეროვნული ენები — ლატვიური და რუსული. გარდა ამისა, ლატვიური ენა მშობლიურ ენად დაასახელა ლიტველების 11 პროცენტმა, პოლონელების — 10, ბელორუსების — 7, უკრაინელების — 5, ებრაელების — 2, რუსების — 1,3 პროცენტმა, ხოლო რუსული ენა მშობლიურ ენად ჩათვალა გამოკითხული უკრაინელების 46 პროცენტმა, ებრაელების — 45, ბელორუსების — 32, პოლონელების — 19, ესტონელების — 11, ლიტველების, — 9, ლატვიელების — 2 პროცენტმა.¹

ჩვენს რესპუბლიკაში 1971—1972 წწ. ჩატარებულმა კონკრეტულ-სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ერთხელ კიდევ დაადასტურა, რომ სსრ კავშირის ხალხთა ენობრივი ცხოვრების განვითარების მაგისტრალური მიმართულებაა ორენოვნების გავრცელება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1970 წლის მოსახლეობის საკავშირო აღწერის მონაცემებით საქართველოს სსრ მოსახლეობის 21,5 პროცენტი ანუ 1 006 762 კაცი, მათ შორის 628 703 ქართველი და 378 059 სხვა ეროვნების წარმომადგენელი, მშობლიური ენის გარდა, თავისუფლად ფლობს რუსულ ენას.² მაგრამ თუ როგორია საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ენის დაუფლების დონე მოსახლეობის სოციალურ-პროფესიულ, ეთნიკურ, ასაკობრივ და სხვა ჯგუფებში (მოცემულ კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში), ამაზე პასუხს მხოლოდ კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული ემპირიული მასალის ანალიზი გვაძლევს.

ჩვენი გამოკვლევის ვრცელ ანკეტაში შეტანილი იყო სპეციალური კითხვები, თუ რა ზომით ფლობს რესპოდენტი მეორე ენას და სად დაეუფლა იგი ამ ენას. ქალაქად გამოკითხული ქართველი მოსახლეობის თითქმის ნახევარმა — 48 პროცენტმა უპასუხა, რომ სრულიად თავისუფლად აზროვნებს ან საუბრობს რუსულ ენაზე, 30 პროცენტი ერთგვარი სიძნელით ლაპარაკობს, ხოლო 20 პროცენტი დიდი სიძნელით ან საერთოდ არ ლაპარაკობს რუსულ ენაზე. საქართველოში მცხოვრებ რუს მოსახლეობას შორის გამოკითხულთა 27 პროცენტი თავისუფლად აზროვნებს და ლაპარაკობს ქართულ ენაზე, 17 პროცენტი ერთგვარი სიძნელით, ხოლო 50 პროცენტი სუსტად ფლობს ქართულ ენას ან საერთოდ არ იცის იგი.

ორენოვნება შედარებით ნაკლებად არის გავრცელებული სოფ-

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения СССР, т. IV, стр. 349.

² А. И. Холмогоров, Интернациональные черты советских наций, М., 1970, стр. 146—147; его же, Единый и многонациональный, Рига, 1970, стр. 119.

ლად, სადაც საეროვნებათაშორისო კავშირთაერთობის შესაძლებლობა შეზღუდულია. როგორც გამოკვლევის შედეგები გვიჩვენებენ, სოფლად გამოკითხულთა მხოლოდ 17 პროცენტი თავისუფლად აზროვნებს და ლაპარაკობს რუსულ ენაზე, 22 პროცენტი ერთგვარი სიძნელით ფლობს მეორე ენას, ხოლო სოფლის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი — 55 პროცენტი გაჭირვებით ლაპარაკობს ან საერთოდ არ ლაპარაკობს რუსულ ენაზე.

შშობლიურ ენასთან ერთად საეროვნებათაშორისო კავშირთაერთობის ენის შესწავლა უმათავრესად მიმდინარეობს სკოლაში, ოჯახში, ჯარში, მეგობრულ წრეში, უმაღლეს სასწავლებელში და ა. შ. საინტერესო სურათს გვაძლევს ამ მხრივ ჩვენს რესპუბლიკაში ჩატარებული გამოკვლევის შედეგები. ქალაქად მცხოვრები ქართველი მოსახლეობის თითქმის ნახევარი — 48 პროცენტი რუსულ ენას დაეუფლა სკოლაში, 12 პროცენტი — არმიაში სამსახურის დროს, 14 პროცენტი — ოჯახში, 18 პროცენტი მეგობრებთან, ამხანაგებთან კავშირთაერთობის პროცესში, 8 პროცენტი კი უმაღლეს სასწავლებელში. შესაბამისად გამოკითხული რუსი მოსახლეობის 30 პროცენტმა უპასუხა, რომ ქართული ენა შეისწავლა სკოლაში, 52 პროცენტმა — მეგობრებისა და ამხანაგების წრეში, 6 პროცენტმა — ოჯახში, 3 პროცენტმა — უმაღლეს სასწავლებელში, 2 პროცენტმა კი — არმიაში.

ეს მონაცემები ერთხელ კიდევ ადასტურებენ, თუ რაოდენ დიდ როლს ასრულებს ადამიანთა უშუალო კავშირთაერთობა ორენოვნების ფართოდ გავრცელებაში.

როგორც სოციოლოგიური კვლევის მასალები მოწმობს, ორენოვნების გავრცელების მასშტაბი და გამოყენების სფერო განპირობებულია მთელი რიგი ფაქტორებით, რომელთა შორის აღსანიშნავია სოციალურ-ეთნიკური და კულტურული გარემო, სოციალურ-პროფესიული და დემოგრაფიული წრე, საეროვნებათაშორისო კონტაქტების, მასობრივ-პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო ინფორმაციის სიხშირე და სხვ.

ორენოვნების ცოდნის დონე მაქსიმალურად, სრულად ითვლება იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანი თავისუფლად ფლობს როგორც შშობლიურ, ისე საეროვნებათაშორისო კავშირთაერთობის ენებს და შეუძლია ამ ენებზე საუბარი და ფიქრი.¹ თუ ამ საზომით მივუდგებით ორენოვნების ფლობის ზარისხს, ვნახავთ, რომ ქალაქად მცხოვრები ქართველი მამაკაცების 21 პროცენტი და ქალების 13 პროცენტი საკვებით თავისუფლად ლაპარაკობს და ფიქრობს რუ-

¹ Социальное и национальное, стр. 243.

სულ ენაზე. რაც შეეხება რუს მოსახლეობას, რესპოდენტი მამაკაცების 18 პროცენტი და ქალების 9 პროცენტი თავისუფლად ლაპარაკობს და ფიქრობს ქართულ ენაზე. ასეთივე მკვეთრი განსხვავებაა ორენოვნების დაუფლების თვალსაზრისით ქართველი და რუსი მოსახლეობის ასაკობრივ ჯგუფებში. ორენოვნება (ბილინგვიზმი) უკუპროპორციულ დამოკიდებულებაშია ადამიანის ასაკობრივ მონაცემებთან. მაგალითად, რუსულ ენას სრულად ფლობს 18—29 წლის ასაკის ქართველთა 20 პროცენტი, ხოლო 50 წლის ასაკის ზევით—15 პროცენტი. 18—29 წლის ასაკის რუსებს შორის ქართული ენა სავსებით თავისუფლად იცის გამოკითხულთა 22 პროცენტმა, ხოლო 50 წლის ასაკის ზევით—მხოლოდ 5 პროცენტმა.

ქალაქთან შედარებით სოფლად ორენოვნების გავრცელება შედარებით შეზღუდულია. სოფლად გამოკითხულთა მხოლოდ 15 პროცენტია სავსებით თავისუფლად დაუფლებული რუსულ ენას, რესპოდენტთა 39 პროცენტი ძნელად ფლობს მას, ხოლო ამდენივემ საერთოდ არ იცის რუსული ენა.

ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის ორენოვნება არათანაბრად არის გავრცელებული. ინტელიგენცია, რომელსაც კულტურისა და განათლების, სოციალური და ტერიტორიული მობილობის მაღალი დონე აქვს, უკეთესად ფლობს როგორც მშობლიურ ენას, ასევე საეროვნებათაშორისო კავშირურობის ენასაც. მაგალითად, ქალაქად ქართველი მოსახლეობის ფიზიკური შრომის მუშაკთა შორის 27 პროცენტი სავსებით თავისუფლად ფლობს რუსულ ენას, 50 პროცენტი ძნელად, ხოლო 11 პროცენტი საერთოდ არ ლაპარაკობს რუსულ ენაზე. რაც შეეხება გონებრივი შრომის მუშაკებს, გამოკითხულთა 56 პროცენტი კარგად არის დაუფლებული რუსულ ენას, 39 პროცენტი — სუსტად, ხოლო 5 პროცენტმა საერთოდ არ იცის რუსული ენა. როგორც ვხედავთ, გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის საეროვნებათაშორისო კავშირურობის ენის სავსებით თავისუფლად მცოდნეთა რიცხვი ორჯერ უფრო მეტია, ვიდრე ფიზიკური შრომის წარმომადგენელთა შორის.

საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის სფეროში ორენოვნება შედარებით ფართოდ გამოიყენება ადამიანთა საწარმოო კავშირურობაში, სადაც იგი სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა თანამშრომლობის ფუნქციონირებას ემსახურება. საზოგადოებრივი ცხოვრების მზარდი ინტერნაციონალიზაციის და შრომითი კოლექტივების მრავალეროვნულობის ზრდის პირობებში ორენოვნება სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება ადამიანთა შრო-

მით საქმიანობაში. მაგალითად, ქალაქად მცხოვრები ქართველების 11 პროცენტმა და რუსების 16 პროცენტმა გამოკითხვის დროს უპასუხა, რომ უფრო ხშირად სამუშაოზე იყენებენ როგორც მშობლიურ, ისე საეროვნებათაშორისო ენას და ორივე მათგანზე ამყარებენ კონტაქტს სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან. აღსანიშნავია, რომ ქართველების 63 პროცენტი სამუშაოზე უფრო ხშირად ქართულად ლაპარაკობს, 5 პროცენტი — რუსულად და 11 პროცენტი — ორივე ენაზე. შესაბამისად რუსების 12 პროცენტი სამუშაოზე უფრო ხშირად ქართულ ენას იყენებს, 53 პროცენტი რუსულ ენას, 16 პროცენტი კი — ორივე ენას. ნიშანდობლივია, რომ ქართველი მამაკაცების 14 პროცენტი და ქალების 9 პროცენტი, ხოლო რუსი მამაკაცების 20 პროცენტი და ქალების 12 პროცენტი შრომით საქმიანობაში, როგორც წესი, ორენოვნებას აძლევს უპირატესობას და როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენებს თავისუფლად იყენებს საწარმოო კავშირუბრთიერებაში.

რაც შეეხება საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის სფეროს, აქ ორენოვნების გავრცელების მასშტაბები შედარებით შეზღუდულია. მაგალითად, ქალაქად მცხოვრები ქართველების 89 პროცენტი ოჯახში, ჩვეულებრივ, ქართულ ენაზე ლაპარაკობს, 2 პროცენტი — რუსულ ენაზე, ხოლო 6 პროცენტი ორივე ენაზე. შესაბამისად რუსების 5 პროცენტი საოჯახო ურთიერთობაში სარგებლობს ქართული ენით, 81 პროცენტი — რუსული ენით, 7 პროცენტი კი — ორივე ენით. ამასთან, საოჯახო კავშირუბრთიერებაში ორენოვნების დაუფლების დონე გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის ორჯერ უფრო მეტია, ვიდრე ფიზიკური შრომის წარმომადგენელთა შორის.

ორენოვნება სხვადასხვა ზომით არის გავრცელებული მოსახლეობის ცალკეულ სოციალურ-პროფესიულ ჯგუფებში. რაც უფრო მაღალია პიროვნების პროფესიული დაოსტატებისა და განათლების დონე, მით უფრო უკეთაა დაუფლებული იგი საეროვნებათაშორისო კავშირუბრთიერების ენას. ურბანიზაციის ღრმა პროცესები და მოსახლეობის მზარდი მიგრაცია ხელს უწყობს ორენოვნების ფართოდ დანერგვას არა მარტო ქალაქად, არამედ სოფლადაც. სოფლის მოსახლეობის სოციალურ-პროფესიულ ჯგუფებში ორენოვნების გავრცელების დინამიკას კარგად გვიჩვენებს ქვემოთოტანილი ცხრილი (იხ. ცხრილი 21).

ორენოვნების გავრცელების არეალი შოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებში, ოლქებსა და ეროვნულ ოკრუგებში სხვადასხვაა. მაგალითად, შორეული აღმოსავლეთის, ციმბირისა და

ორენოვნების გავრცელება სოფლად სოციალურ-პროფესიული ჯგუფების მიხედვით (%-ით გამოკითხულთა მიმართ)

სოციალურ-პროფესიული ჯგუფები	რა ზომით ფლობს რუსულ ენას				
	საერთო არ ლაპარაკობს	ლაპარაკობს დღი სიმწიფით	ლაპარაკობს გარკვეული სიძ- ნით	საქმოდ იყი- სუფლად ლაპა- რობს	საქმებში თაყი- სუფლად ლაპა- რობს
უმაღლესი რგოლის ხელმძღვანელები	10	17	41	17	7
საშუალო რგოლის ხელმძღვანელები	12	21	44	16	2
უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტები	11	12	35	250	10
საშუალო კვალიფიკაციის სპეციალისტები	18	31	32	13	5
მოსამსახურეები	15	18	35	21	7
ფიზიკური ინდუსტრიული შრომის მე- შაყები	15	21	36	20	6
ფიზიკური არაინდუსტრიული შრომის მუშაეები	24	26	29	29	5
არაკვალიფიციური შრომის მუშაეები	42	16	20	10	3

უკიდურესი ჩრდილოეთის მცირერიცხოვანი ხალხები ნომადული ენას მხოლოდ საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ურთიერთობაში იყენებენ, მომავალი თაობის აღზრდას კი რუსულ ენაზე ამჯობინებენ. შუა აზიის რესპუბლიკებში საშუალო სკოლებში სწავლება ძირითადად მშობლიურ ენაზე წარმოებს, ხოლო უმაღლეს სკოლაში — რუსულად. ამიერკავკასიისა და ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში როგორც საშუალო, ისე უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლება უმთავრესად დედაენაზე მიმდინარეობს.

ამიტომ, ბუნებრივია, რომ ეროვნული ენების საზოგადოებრივი ფუნქციები ყველაზე უფრო ინტენსიურად მოკავშირე რესპუბლიკებში ვითარდება. ავტონომიურ რესპუბლიკებსა და ეროვნულ ოკრუგებში უფრო ფართოდ არის გავრცელებული ეროვნულ-რუსული ორენოვნება, რადგან ამ ხალხების საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში რუსული ენა ხშირად ეროვნული ენების საზოგადოებრივ ფუნქციებსაც ასრულებს. რაც შეეხება რუსულ-ეროვნულ ორენოვნებას, იგი უმეტესად გავრცელებულია რუსი, უკრაინელი, ბელორუსი, სომეხი და სხვა ხალხების წარმომადგენელთა შორის, რომლებიც საკუთარი რესპუბლიკების ფარგლებს გარეთ ცხოვრობენ.

ეროვნული ენების თანასწორუფლებიანობა და თავისუფალი განვითარება არ უნდა გავიგოთ მათი საზოგადოებრივი ფუნქციე-

ბის იდენტურობის აზრით. ეროვნული ენებიდან ზოგი საეროვნება-თაშორისო ურთიერთობის ენის ფუნქციებს ასრულებს, ზოგი კი მხოლოდ შიდაეროვნული ურთიერთობის ფარგლებში გამოიყენება.

სსრ კავშირის ხალხთა ენებს შორის ყველაზე ფართო და მრავალმხრივი საზოგადოებრივი ფუნქციები რუსულ ენას გააჩნია. იგი ერთდროულად ასრულებს ეროვნული ენის, საეროვნებათაშორისო კავშირურობის ენისა და საერთაშორისო ურთიერთობის ენის ფუნქციებს.

რუსული ენის, როგორც საეროვნებათაშორისო და საერთაშორისო ენის, ფუნქციების ზრდა იმას როდი ნიშნავს, რომ თანასწორუფლებიან ენათა ძმურ ოჯახში მას რაიმე პრივილეგიები გააჩნდეს, ანდა „საერთო საბჭოთა ენის“ დანიშნულებას ასრულებდეს, როგორც ეს ზოგიერთ საბჭოთა ავტორს მიაჩნია. მაგალითად, დ. ზლატოპოლსკი წერს, რომ „რუსული ენა — ეს 110-ზე მეტი ერის, ხალხისა და ეროვნული ჯგუფის საერთოფედერალური ენაა“.¹ ასეთმა შეხედულებამ შეიძლება წარმოშვას მცდარი წარმოდგენა, რომ რუსული ენა საერთო-სახელმწიფოებრივი ენაა, რაც გაუმართლებელია, რადგან ჩვენს ქვეყანაში ყველა ენა სუვერენული და თანასწორუფლებიანია.

საბჭოთა ხალხების თანასწორუფლებიან ენათა ძმურ ოჯახში საპატიო ადგილი უკავია ქართულ ენას, რომელიც მსოფლიოს უძველეს ენათა რიცხვს განეკუთვნება.

ქართული ენის უძველესი წერილობითი ნიმუშები, IX—XII საუკუნეების მრავალრიცხოვანი თარგმნილი თუ ორიგინალური ლიტერატურული ძეგლები, ქართველი ხალხის ეროვნული გენიის — შოთა რუსთაველის უკუდავი ქმნილება „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ჰუმანიზმის, თანასწორობის, ხალხთა ძმობისა და მეგობრობის დიდი ჰიმნია, დიდი ქართველი მწერლების — დავით გურამიშვილის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, გ. ტაბიძის და სხვათა უკუდავი შემოქმედება ქართული ენის განვითარების მაღალ დონეზე და დიდ შინაგან კულტურაზე მეტყველებს.

მაგრამ თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე ქართული ენა არასოდეს ყოფილა ისეთი ზრუნვითა და ყურადღებით გარემოსილი, როგორც ამჟამად. ახლა ქართული ენა კემპარიტად სახელმწიფოებრივი ზრუნვის საგანია. შექმნილია და ნაყოფიერად მუშაობს ქართული ენობრივი წარმოების დამდგენი სახელმწიფო

¹ Д. Л. Златопольский, СССР — федеративное государство, М., 1967, стр. 58.

კომისია. პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციები მნიშვნელოვან ღონისძიებებს ახორციელებენ ქართული ენის სიწმინდის დასაცავად. ამ მიზნით საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ 1966 წლის 15 სექტემბერს მიიღეს სპეციალური დადგენილება — „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის უნიფიცირებული ნორმების დანერგვის ღონისძიებათა შესახებ“.

1970 წელს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ განიხილა ამ დადგენილების შესრულების მიმდინარეობის საკითხი და შესაბამისი ღონისძიებანი დასაზა. აღნიშნულმა დადგენილებებმა და მათ საფუძველზე განხორციელებულმა ღონისძიებებმა დიდი როლი შეასრულა ქართული ენის სიწმინდის დაცვის, ქართული სალიტერატურო ენის უნიფიცირებული ნორმების დანერგვის დიდ ეროვნულ საქმეში.

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დაცვისა და სიწმინდისათვის ზრუნვის მაგალითზე კარგად ჩანს, რომ საბჭოთა ხალხების ენობრივ ცხოვრებაში ორენოვნების ინტენსიურად გავრცელება არაერთად დაბრკოლებას არ უქმნის ცალკეული ეროვნული ენების თავისუფალ განვითარებას. საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში ორენოვნების დამკვიდრებასთან ერთად ადგილი აქვს ეროვნული ენების სტრუქტურულ და ფუნქციონალურ ზრდა-განვითარებას. ეროვნული ენების ყოველმხრივი განვითარება და რუსული ენის როგორც საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის ენის ფართოდ გავრცელება ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებული პროცესებია სსრ კავშირის ხალხთა ენობრივ ცხოვრებაში.

მშობლიურ ენასთან ერთად რუსულ ენას სულ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება საბჭოთა ხალხების ცხოვრებაში. როგორც ლ. ი. ბრეჟნევიმ აღნიშნა სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის საიუბილეო ზეიმზე, საეროვნებათაშორისო კავშირებისა და თანამშრომლობის სწრაფი ზრდა იწვევს რუსული ენის მნიშვნელობის გადიდებას, რომელიც საბჭოთა კავშირის ყველა ერისა და ეროვნების კავშირუროთიერთობის ენა გახდა.¹

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და მინისტრთა საბჭომ, გაითვალისწინა რა თანამედროვე პირობებში რუსული ენის შესწავლის დიდი მნიშვნელობა და ამ საკითხით ფართო საზოგადოებრიობის დაინტერესება, 1973 წლის აგვისტო-

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 28.

ში განიხილა რესპუბლიკის სასწავლებლებში რუსული ენის სწავლების მდგომარეობა და მიიღო შესაბამისი დადგენილება. ამ დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ რუსული ენა საბჭოთა ხალხების ურთიერთობისა და შეკავშირების მძლავრი იარაღია, მათი ისტორიული ერთობისა და დაახლოების ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა, საბჭოური და მსოფლიო კულტურის საუკეთესო მიღწევათა ათვისების, იდეურ-პოლიტიკური და ინტერნაციონალური აღზრდის მძლავრი საშუალებაა.

დადგენილებაში ნათქვამია, რომ ამ ბოლო წლებში რესპუბლიკაში განხორციელდა რიგი ღონისძიებანი, რათა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში, პროფესიულ-ტექნიკურ სასწავლებლებში გაუმჯობესებულიყო რუსული ენის სწავლება. აღნიშნული სასწავლებლების ბევრი კურსდამთავრებული თავისუფლად ფლობს რუსულ ენას.

ამასთან, რესპუბლიკის მოსახლეობაში რუსული ენის ცოდნის დონე კვლავ დაბალია. რუსული ენის სუსტი ცოდნის მთავარი მიზეზია ქართულ ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში, მეტადრე სოფლის სკოლებში მისი სწავლების არადაამკმაყოფილებელი დონე, რაც იმით აიხსნება, რომ დაბალია მასწავლებელთა გარკვეული ნაწილის პროფესიული მომზადება, სრულყოფილი არ არის სასწავლო გეგმები, პროგრამები და სახელმძღვანელოები. ენას ფორმალურ-გრამატიკული წესით ასწავლიან და ნაკლები ყურადღება ეთმობა ზეპირი მეტყველების პრაქტიკას, ჭეროვანი სამეცნიერო-მეთოდური დახმარება არ ეწევათ სკოლებს და სხვ.

რუსული ენის სწავლების გადაჭრით გაუმჯობესების მიზნით, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და მინისტრთა საბჭომ დასახეს მთელი რიგი კონკრეტული ღონისძიებანი, კერძოდ, გაიზარდა რუსული ენის შესასწავლად განკუთვნილი საათების რაოდენობა. ქართულ ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში რუსული ენის სწავლება შემოღებულია პირველი კლასიდან. მიღებულ იქნა გადამჭრელი ზომები მასწავლებელთა პროფესიული მომზადების სრულყოფისა და ზოგადი პედაგოგიური კულტურის ამაღლებისათვის, შემოქმედებითი ინიციატივის განვითარებისათვის, რუსული ენის ფორმალური გრამატიკული სწავლების პრაქტიკისა და მოსწავლეთა ცოდნის შეფასებაში ლიბერალიზმის აღმოფხვრისათვის, ქართული სკოლებისათვის რუსული ენისა და ლიტერატურის ახალი, უფრო სრულყოფილი ძირითადი და დამხმარე სახელმძღვანელოების შედგენის მიზნით და ა. შ.¹

¹ იხ. გაზ. „კომუნისტი“, 1973 წლის 14 აგვისტო.

ამ მნიშვნელოვანი დადგენილების მიღებამ და მის საფუძველზე ქმედითი პრაქტიკული ღონისძიებების განხორციელებამ ხელი შეუწყო რუსული ენის სწავლების ძირულ გაუმჯობესებას, ეროვნოვნების დაუფლებისა და მისი გავრცელების მასშტაბების ზრდას. როგორც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა აღნიშნა (1973 წ. ივლისი), რუსული ენის სწავლების გაუმჯობესება საჭიროა, უწინარეს ყოვლისა, თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური აზროვნებისა და კულტურული მიღწევების უკეთ დაუფლების მიზნით. ამიტომ ზემოაღნიშნული დადგენილება მოიწონეს ჩვენი რესპუბლიკის ყველა ეროვნების მშრომელებმა, მთელმა მოსახლეობამ.

მიუხედავად ამისა, როგორც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა ე. ა. შევარდნაძემ აღნიშნა სამხრეთ ოსეთის საოლქო ორგანიზაციის აქტივის კრებაზე, არიან ცალკეული გონებაშეზღუდული ადამიანები, რომლებიც არ სწვდებიან ამ საკითხის არსს და ცდილობენ მასში დაინახონ რაღაც სხვა, ეროვნული ინტერესების შემბლაღავი რამ. ისინი ივიწყებენ, რომ ეროვნული კულტურების განვითარების მთავარი გზა სოციალიზმის დროს არის მათი ყოველმხრივი ურთიერთდაახლოება და გამდიდრება ყველა ერისა და ეროვნების კულტურების მიღწევათა შემოქმედებითი გაზიარების მეშვეობით.

ამასთან სერიოზულ შეცდომას უშვებს ის, ვინც ფიქრობს, რომ რუსული ენის გაძლიერებულ შესწავლას შეიძლება მოჰყვეს შრობილიერი ენისა და ლიტერატურის, ეროვნული კულტურის ზიანი. ამგვარი არაჯანსაღი მსჯელობა და მოუფიქრებელი დასკვნები ხელს უშლიან საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის აღნიშნული დადგენილების განხორციელებას.¹

გასაგებია, რომ ორენოვნების გავრცელების ხელოვნურად დაჩქარება ან მისი შეზღუდვა არ შეესაბამება კომუნისტური პარტიის საპროგრამო მოთხოვნებს ეროვნული ენებისა და კულტურების ყოველმხრივი განვითარების შესახებ. სკკპ XXIV ყრილობამ ხაზგასმით აღნიშნა: „ღიდ კმაყოფილებას იწვევს ის ფაქტი, რომ ლიტერატურა და ხელოვნება ნაყოფიერად ვითარდება ყველა ჩვენს რესპუბლიკაში, სსრ კავშირის ხალხთა ათობით ენაზე ეროვნული ფორმების მკაფიო მრავალფეროვნებით“.²

ამრიგად, საეროვნებათაშორისო კავშირთაურთიერთობის განვი-

¹ იხ. გაზ. „კომუნისტი“, 1973 წლის 14 ნოემბერი.

² სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 112.

თარება და ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბება ღრმა ცვლილებებს იწვევს სსრ კავშირის ხალხთა ენობრივ ცხოვრებაში. როგორც მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერის მასალები, ისე სოციოლოგიური გამოკვლევების შედეგები ცხადყოფს, რომ იზრდება ორენოვნების (ბილინგვიზმის) გავრცელებისა და გამოყენების მასშტაბები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. მაგრამ ორენოვნება ეროვნული ენების ზარჯზე ან მათ საზიანოდ როდი ვითარდება. ეროვნული ენების სტრუქტურულ-ფუნქციონალური განვითარება და საეროვნებათაშორისო კავშირურობის ენის საზოგადოებრივი ფუნქციების ზრდა მრავალეროვნადი საბჭოთა ხალხისა და მისი შემადგენელი ერების და ეროვნებების ენობრივი ცხოვრების განვითარების ობიექტური კანონზომიერებაა.

§ 8. საეროვნებათაშორისო კავშირურობა და ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნიკური ნიშნების განვითარება

საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე საერთო კომუნიკური ნიშნების აღმოცენება-დამკვიდრების პროცესი მიმდინარეობს აგრეთვე საბჭოთა ადამიანების საყოფაცხოვრებო ურთიერთობაში. მართალია, ადამიანის საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ურთიერთობა საზოგადოებრივი ურთიერთობის შედარებით უფრო კონსერვატიული მხარეა, მაგრამ სოციალისტური ერების შემდგომი დაახლოების პირობებში, საეროვნებათაშორისო კავშირურობის გაძლიერების შედეგად, სულ უფრო ვითარდება და ვრცელდება კომუნიკური თანაცხოვრების საერთო-საბჭოთა ნიშნები და ტრადიციები.

საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ურთიერთობას, რომელშიც საეროვნებათაშორისო კავშირურობა განსაკუთრებული ფსიქოლოგიური სიღრმით ვლინდება, ორი ძირითადი მხარე აქვს — მატერიალური და სულიერი. მატერიალურ მხარეში იგულისხმება ადამიანის უშუალო, პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება საკვების, ტანსაცმლის, ბინისა და სხვა პირველადი მოთხოვნილების საგნებით, სულიერ მხარეში კი — ადამიანთა თანაცხოვრების ნორმებისა და წესების ერთობლიობა, რაც ყოფით ტრადიციებში, ზნე-ჩვეულებებში, ადათებში, საერთოდ ხალხურ თვითმოქმედებასა და ფოლკლორში აისახება.

საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის როგორც მატერიალური, ისე სულიერი მხარის განმსაზღვრელი ფაქტორებია საზოგადოების ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურა, გეოგრა-

ფილი, ბუნებრივ-კლიმატური პირობები, მოსახლეობის განლაგება და სხვ.

კლასობრივ-ანტაგონისტურ საზოგადოებაში წარმოების საშუალებების კერძო საკუთრებაზე და ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციაზე დამყარებული საყოფაცხოვრებო ურთიერთობა გამსჭვალულია ღრმა სოციალური კონფლიქტებითა და კონტრასტებით, რაც გაბატონებულ და ჩაგრულ კლასებს შორის, ქალაქსა და სოფელს, გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის არსებულ წინააღმდეგობასა და დაპირისპირებულობაში ვლინდება.

სოციალიზმი ძირეულად ცვლის ადამიანის ყოფა-ცხოვრებას, ქმნის საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის ახალ, სოციალისტურ ტიპს, რომელიც დაფუძნებულია წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივ საკუთრებაზე, ადამიანთა ურთიერთპატივისცემაზე და თანამშრომლობაზე. სოციალიზმის დროს ადამიანის ყოფა-ცხოვრება არა მარტო მისი პირადი ზრუნვის, არამედ მთელი საზოგადოების მუდმივი ყურადღების საგანია. სოციალისტური სახელმწიფო თანმიმდევრულად ახორციელებს საბჭოთა ადამიანების საოჯახო-საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების ფართო პროგრამას საბინაო მშენებლობის, საზოგადოებრივი კვების, სამედიცინო მომსახურების, განათლების, კულტურის, ახალი თაობის აღზრდისა და მრავალი სხვა მიმართულებით, რაც მიზნად ისახავს სულიერად მდიდარი, ზნეობრივად წმინდა, ფიზიკურად სრულყოფილი, პარმონიულად განვითარებული ადამიანის ჩამოყალიბებას.

სოციალისტური საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის კომუნისტურად გარდაქმნისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნას და მის საფუძველზე საბჭოთა ადამიანების მატერიალური კეთილდღეობისა და კულტურული დონის შემდგომ ამაღლებას.

კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა ქმნის ყველა საჭირო პირობას სოციალისტური საზოგადოების, საბჭოთა ადამიანების მუდმივად მზარდი მატერიალური და კულტურული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის, სოციალისტური საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის კომუნისტურში გადაზრდისათვის. მაგრამ მარტოოდენ მატერიალური და კულტურული კეთილდღეობის ზრდა საკმარისი როდია ამ შესაძლებლობის სინამდვილედ გადაქცევისათვის. კომუნისტური ყოფა-ცხოვრების წესი მხოლოდ მატერიალურ და კულტურულ ღირებულებათა დაგროვებით როდი იქმნება. კომუნისტური საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის დამ-

კვიდრებისათვის საჭიროა ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრება და კავშირურთიერთობა მტკიცედ დაემყაროს კომუნიზმის შშენებლის მორალური კოდექსის ძირითად პრინციპებს, კომუნისტური თანაცხოვრების წესებსა და ნორმებს.

სოციალისტური ყოფა-ცხოვრების წესის კომუნისტურში თანდათანობითი გადაზრდის პროცესისათვის დამახასიათებელია საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის შემდგომი განსაზოგადება, მატერიალურ და კულტურულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საზოგადოებრივი ფორმების სრულყოფა, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ყოფა-ცხოვრებაში საერთო კომუნისტური ნიშნების დამკვიდრება-განვითარება.

საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის ფუნქციონირება გარკვეულ სოციალურ-ეთნიკურ და კულტურულ-ფსიქოლოგიურ გარემოში მიმდინარეობს. ამიტომ, ბუნებრივია, ამა თუ იმ ხალხის ყოფა-ცხოვრება მკვეთრად გამოხატულ ეროვნულ ელფერს ატარებს. ხალხის ყოფა-ცხოვრების ეროვნული სპეციფიკა ვლინდება ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებებში, ეროვნულ ტანსაცმელსა და სამზარეულოში, საცხოვრებელი ბინის არქიტექტურასა და გაფორმებაში, ხალხურ ფოლკლორში, მხატვრულ თვითმოქმედებაში და ა. შ.

მართალია, საყოფაცხოვრებო ურთიერთობა ეროვნულ ნიადაგს ეფუძნება და საუკუნეთა განმავლობაში იხვეწება და სრულყოფილი ხდება, მაგრამ ეროვნულ თავისებურებებთან ერთად მისთვის დამახასიათებელია ინტერნაციონალური, ზოგადსაკაცობრიო ნიშნებიც. ეს სავსებით ბუნებრივია, რადგან თითოეული ხალხის საყოფაცხოვრებო ურთიერთობა იზოლირებულად კი არ ყალიბდება, არამედ სხვა ხალხებთან, განსაკუთრებით მეზობელ ხალხებთან მჭიდრო კავშირურთიერთობის გზით იქმნება. ამიტომ მათ ყოფა-ცხოვრებაში ბევრი საერთო ნიშანი და ზნე-ჩვეულება შეინიშნება.

მაგალითად, სტუმარმასპინძლობის ტრადიციული წესი ყველა ხალხის ყოფა-ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი აუცილებელი ატრიბუტია. მაგრამ ამავე დროს სტუმართმოყვარეობის ეს ინტერნაციონალური წესი ამა თუ იმ ხალხის ყოფაში სხვადასხვა ეროვნული ფორმით და კოლორიტით, სხვადასხვა ზომით ვლინდება, რაც მოცემული ხალხის სამეურნეო, კულტურული, საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის სპეციფიკით უნდა აიხსნას.

საბჭოთა ხალხების ყოფა-ცხოვრებაში ინტერნაციონალური ნიშნების დანერგვა ეროვნული ნიშნების დაკნინებისა და შევიწროების გზით კი არ ხდება, არამედ მათი სინთეზისა და ურთიერთგამდიდრების ფორმით ხორციელდება. საყოფაცხოვრებო ურთიერ-

თობის საერთო-საბჭოური, ინტერნაციონალური ნიშნები ცარიელ ადგილზე როდი იქმნება, არამედ ეროვნული ყოფა-ცხოვრების ნიადაგზე აღმოცენდება და ვითარდება. ინტერნაციონალური ეროვნულს ეფუძნება, მისი მეშვეობით გამოიხატება. ინტერნაციონალური აფართოებს ეროვნული ყოფის ჩარჩოებს და კერძო, ერთეული, სპეციფიური ნიშნები ზოგადის, საერთოს სიმაღლემდე აპყავს.

სოციალისტური საზოგადოების ყოფა-ცხოვრებაში ეროვნულისა და ინტერნაციონალურის დიალექტიკურ კავშირითიერთობას და ორგანულ მთლიანობას ადასტურებს სავსე ეთნოგრაფიული ექსპედიციებისა და სოციოლოგიური კვლევან შედეგად მოპოვებული მასალების ანალიზი.

ამ რამდენიმე წლის წინათ საბჭოთა კავშირის ხალხთა ეთნოგრაფიის სახელმწიფო მუზეუმის სავსე ექსპედიციამ ყაზახეთში შესწავლა ყამირის მხარის საბჭოთა მეურნეობის „არიქტის“ მცხოვრებთა საყოფაცხოვრებო პირობები. ამ მეურნეობაში ერთად ცხოვრობენ და შრომობენ 21 ეროვნების წარმომადგენლები, რომელთა შორის 153 ყაზახია, 151 — რუსი, ამდენივე — უკრაინელი, 90 — ბელორუსი, 71 — გერმანელი, 34 ბაშკირი და ა. შ. ამ მრავალეროვანი კოლექტივის კულტურული და ყოფითი გარემოდან ადგილობრივმა ყაზახმა მოსახლეობამ ბევრი რამ გადმოიღო და თავის ყოფა-ცხოვრებაში დანერგა. ყაზახთა ბინებში გაჩნდა თანამედროვე ავეჯი, მრავალფეროვანი გახდა ყაზახი მოსახლეობის კვების რაციონი, ჩაცმულობამ თანამედროვე სახე მიიღო და სხვ.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში ქართულ მიწა-წყალზე მდინარე კოდორის ნაპირებთან რამდენიმე ესტონური ოჯახი დასახლდა. შემდეგში ეს პატარა დასახლება თანდათან გაიზარდა და საბჭოთა ხელისუფლების წლებში სოფელ კოდორს შეუერთდა. ახლა ამ სოფელს. ხალხთა მეგობრობის ნიშნად ვლადიმეროვკა ჰქვია, მის მძლავრ კოლმეურნეობას კი — „ესტონეთი“, რომელიც მთელ გულრიფშის რაიონშია განთქმული თავისი მეცხოველეობის ფერმებით, ჩაის, სიმინდის, ეთერზეთოვანი კულტურების პლანტაციებით.

„ქართველი“ ესტონელები საქართველოს თავის მეორე სამშობლოდ თვლიან. ქართველებთან და აფხაზებთან მრავალი ათეული წლის ერთად ცხოვრებისა და შრომის პროცესში მათ შესანიშნავად აითვისეს ვაზის, ჩაისა და ციტრუსოვანი კულტურების მოვლა-პატრონობა, რაზეც საქართველოში ჩამოსახლებამდე წარმოდგენა არც კი ჰქონდათ. ამ სოფლის მკვიდრმა ესტონურმა მოსახლეობამ ბევრი ქართული და აფხაზური ზნე-ჩვეულება შეისისხ-

ლხორცა. სასოფლო კულტურის სახლთან შექმნილია ესტონური სიმღერისა და ცეკვის ამსახბლი, რომლის რეპერტუარში ქართული და აფხაზური სიმღერები და ცეკვებიც არის. აქ ქართული სკოლის გვერდით ესტონური სკოლაც არსებობს. მართალია, ესტონელი ბავშვები მშობლიურ — ესტონურ ენაზე სწავლობენ, მაგრამ ქართული ენა ყველამ კარგად იცის.

მეგობრული შრომისა და ძმური ურთიერთდახმარების პროცესში ჩამოყალიბდა ამ სოფლის მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივი, რომლის ყველა წევრი, იქნება იგი ქართველი, აფხაზი, ესტონელი თუ სხვა ეროვნების წარმომადგენელი, ერთობლივი შრომით, საერთო ძალ-ღონით ქმნის მატერიალურ დოვლათს და კონკრეტულ მაგალითზე განასახიერებს ხალხთა ლენინური მეგობრობისა და ინტერნაციონალიზმის ცხოველყოფილობას.

სსრ კავშირის ხალხთა ყოფა-ცხოვრების მატერიალური და სულიერი მხარის მზარდი ინტერნაციონალიზაციის უმნიშვნელოვანესი პირობაა მათი ყოველმხრივი კავშირურთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება, ეთნიკური წარმოშობის სიახლოვე, კულტურისა და ენის ნათესაობა. საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის სფეროში ბევრი საერთო ნიშანი აქვთ სლავური წარმოშობის ხალხებს — რუსებს, უკრაინელებს, ბელორუსებს. ასევე ბალტიისპირეთის, ამიერკავკასიის, შუა აზიისა და ჩვენი ქვეყნის სხვა რეგიონებში მცხოვრებთ, რაც საუკუნეთა განმავლობაში მათი ახლო პოლიტიკური, სამეურნეო და კულტურული კავშირურთიერთობის ბუნებრივი შედეგია.

სოციალისტურ საზოგადოებაში ეს საერთო ნიშნები ყოფაცხოვრებისა ახალი შინაარსით გამდიდრდა, კიდევ უფრო განვითარდა და განმტკიცდა. თუ ანტაგონისტურ საზოგადოებაში ხალხთა მატერიალური და სულიერი ყოფის საერთო ნიშნები სოციალური და ეროვნული უთანასწორობისა და ჩაგვრის პირობებში იკაფავს გზას, სოციალიზმის დროს მათი განმტკიცება-განვითარება ყოველგვარი დაბრკოლების გარეშე ხდება. როგორც სსრ კავშირის 50 წლისთავის საიუბილეო მასალებშია აღნიშნული, საბჭოთა რესპუბლიკების „მძლავრი გამაერთიანებელი საწყისი გახდა მთელი საბჭოთა ხალხის, მთელი მისი შემადგენელი ერებისა და ეროვნული ჯგუფების საერთო ისტორიული ბედი, ერთობლივი ტრადიციები, შეხედულებანი, ცხოვრების გამოცდილება, რომლებიც შვა ნახევარი საუკუნის ერთობლივმა ბრძოლამ და ერთობლივმა შრომამ“.¹

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 28.

აღსანიშნავია, რომ საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის მატერიალური მხარე (საცხოვრებელი, ინტერიერი, ტანსაცმელი, საკვები, სამეურნეო ნაგებობანი და სხვ.) უფრო მეტად ემორჩილება საზოგადოებრივი ცხოვრების სულ უფრო მზარდი ინტერნაციონალიზაციის პროცესს, ვიდრე სულიერი მხარე (ყოფითი ტრადიციები, ზნეჩვეულებები, განწყობები, ღირებულებებითი ორიენტაციები და სხვ.).

კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევების შედეგები ადასტურებენ, რომ საბჭოთა ადამიანების დამოკიდებულება ყოფაცხოვრების მატერიალურ და სულიერ სფეროებში ეროვნულ-საქონლურ და საერთო-საბჭოური, ინტერნაციონალური ნიშნების მიმართ მნიშვნელოვნად განსხვავებულია. კერძოდ, ჩვენს რესპუბლიკაში ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო, რომ მოსახლეობა რაიმე მნიშვნელოვან უპირატესობას არ ანიჭებს მატერიალური ყოფის ტრადიციულ ელემენტებს და ცხოვრების ამ სფეროში ირჩევს ისეთ ფორმებს, რომლებიც პრაქტიკული და თანადროულია, სოციალისტური ყოფის შესაბამისია.

სოციოლოგიური გამოკვლევის ანკეტაში შეტანილი იყო ასეთი კითხვა: ატარებთ თუ არა ეროვნული ტანსაცმლის რაიმე ნაწილს. ამ კითხვაზე ქალაქად მცხოვრები ქართველების 5 პროცენტმა და რუსების 2 პროცენტმა დადებითი პასუხი გასცა, ხოლო აბსოლუტურმა უმრავლესობამ — ქართველების 92 პროცენტმა და რუსების 87 პროცენტმა უარყოფითი. მაგრამ შემდეგ კითხვაზე — თუ რა წესით გადაიხდიდით ახლა ქორწილს, ქართველების 45 პროცენტმა და რუსების 26 პროცენტმა მიუთითა, რომ მას ეროვნული საქორწინო წეს-ჩვეულებების სრული ან ნაწილობრივი დაცვით აღნიშნავდა. ეს იმის დამადასტურებელია, რომ ყოფაცხოვრების მატერიალური მხარის ტრადიციული ფორმები უფრო ცვალებადი და დინამიურია, ვიდრე ადამიანთა წარმოდგენები და ზნეჩვეულებები, ყოფაცხოვრების ტრადიციული წესები.

ამასთან, რაც უფრო მაღალია პიროვნების განათლებისა და კვალიფიკაციის დონე, მით უფრო ნაკლებად იცაქს იგი ყოფაცხოვრების ტრადიციულ ფორმებს. მაგალითად, გამოკითხული მეცნიერ-მუშაკების 20 პროცენტმა, მუშების 50 პროცენტმა და კოლმეურნეების 70 პროცენტმა არჩია ეროვნულ ყაიდაზე საქორწინო წეს-ჩვეულებების შესრულება, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მატერიალური ყოფის დამახასიათებელი ფორმებისა და ელემენტების დინამიურობა, მათი ინტერნაციონალიზაციის დონე განპირობებულია მოსახლეობის სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურით, კულტუ-

რელსაგანმანათლებლო კომპლექსით, დემოგრაფიული ნიშან-თვისებებით და სხვ.

ჩვენს რესპუბლიკაში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევების მასალები ადასტურებს, რომ ინტელიგენციის მხოლოდ მცირე ნაწილი იცავს რელიგიურ დღესასწაულებს და ადათ-წესებს (აღდგომა, ჯვრისწერა, ბავშვის მონათვლა და სხვ.), მაშინ როცა მუშების მნიშვნელოვანი ნაწილი და სოფლად მცხოვრებთა თითქმის ნახევარი მონაწილეობს რელიგიურ დღესასწაულებში. ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ რელიგიური დღესასწაულებისა და წეს-ჩვეულებების ყველა მონაწილე რელიგიის მიმდევარია. მაგალითად, გამოკითხვის დროს ინტელიგენციის თითქმის მესამედმა და მუშების 39,2 პროცენტმა აღნიშნა, რომ დასაშვებია ბავშვების მონათვლა. მაგრამ ამავე დროს კითხვაზე — როგორ ეკიდებით რელიგიას — გამოკითხული მუშების მხოლოდ 2,5 პროცენტმა და ინტელიგენციის ერთ პროცენტზე ნაკლებმა გასცა დადებითი პასუხი. ეს სავსებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ტრადიციებს, განსაკუთრებით რელიგიურ ტრადიციებს, ინერციის დიდი ძალა აქვთ. ამიტომ ადამიანი შეიძლება ასრულებდეს რელიგიურ წეს-ჩვეულებებს, როგორც წინაპართა პატივისცემის რიტუალურ წესს, მაგრამ არ სწამდეს მათი შინაარსი და დანიშნულება, არ იყოს მორწმუნე.

სოციალიზმის პირობებში პროგრესული ეროვნული ტრადიციები სოციალისტური შინაარსით ივსება და ახალი ყოფის დამკვიდრებას ემსახურება. ამავე დროს მოძველებული, დრომოკმეული ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები, რომლებიც სოციალისტურ სინამდვილეს აღარ შეესაბამებიან, საზოგადოებრივი ყოფის ასპარეზს ტოვებენ და ახალ ტრადიციებს უთმობენ ადგილს.

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში ახალი ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების აღმზრდელობითი როლის დიდ მნიშვნელობაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭომ სპეციალური დადგენილება მიიღო საბჭოთა ადამიანების ყოფა-ცხოვრებაში ახალი წეს-ჩვეულებების ფართოდ დანერგვის თაობაზე. ამ დადგენილების შესაბამისად, ადგილებზე შეიქმნა სპეციალური კომისიები საზოგადოებრივ საწყისებზე პარტიული, საბჭოთა, კომკავშირული აქტივის, ლიტერატურისა და ხელოვნების მუშაკთა მონაწილეობით. მათი თაოსნობით და ფართო საზოგადოებრიობის მხარდაჭერით საბჭოთა ადამიანების ცხოვრებაში ბევრი ახალი ტრადიცია და დღესასწაუ-

ლი დამკვიდრდა მოძველებული, უმთავრესად რელიგიური დღესასწაულებისა და წეს-ჩვეულებების ნაცვლად.

მაგალითად, ამ ათიოდე წლის წინათ თელავის რაიონის სოფელ იყალთოს მშრომელებმა ზურგი აქციეს რელიგიურ დღესასწაულს „ამაღლებას“ და მის მაგივრად ახალი დღესასწაული — „შოთაობა“ შემოიღეს. ამავე სოფლის შ. რუსთაველის სახელობის კულტურის სახალხო უნივერსიტეტის ინიციატივით, 1963 წლიდან ოქტომბრის ბოლო კვირა დღეს აქ — იყალთოს უძველესი აკადემიის ნაფუძარზე დიდი სახალხო დღესასწაული იმართება, რომელიც პოეზიის დღეებსა და ტრადიციულ მოსაელოს დღესასწაულს უკავშირდება. ამ დღეს ტარდება სახალხო უნივერსიტეტის საზეიმო სხდომა, ეწყობა სხვადასხვა მასობრივი ღონისძიებანი, სპორტული შეჯიბრებები.

კახეთში, ლობოტის ულამაზეს ხეობაში, მდებარეობს სოფელი ლაფანყური, რომლის დაარსებაც ვაჟა-ფშაველას სახელთან არის დაკავშირებული. ამ სამოცდაათიოდე წლის წინათ ვაჟას დახმარებით ფშავის ხევიდან მთიელები ჩამოსახლებულან და გაუშენებიათ სოფელი, რომელიც დღეს ერთ-ერთი შეძლებული და კეთილმოწყობილი სოფელია მთელ კახეთში.

ლაფანყურელი ფშაველები ყოველწლიურად აღნიშნავდნენ ძველ რელიგიურ დღესასწაულს — „ხატობას“. მაგრამ სოფელმა აღარ ისურვა დრომოქმედი ჩვეულება და ვაჟა-ფშაველას პატივსაცემად ახალი დღესასწაული — „ვაჟაობა“ დააწესა.

1968 წლიდან მოყოლებული, ყოველწლიურად, ივლისის ბოლოს, სოფლის განაპირას — „ვაჟას ქალაში“ დიდი სახალხო ზეიმი ეწყობა. ზეიმის მონაწილენი ერთმანეთს ეჯიბრებიან ვაჟას ლექსების თქმაში, იმართება კაფიობა, სპორტული შეჯიბრება და სხვა მასობრივი ხასიათის ღონისძიებანი.

1971 წლის ოქტომბერში გორის რაიონის სოფელ ვარიანში პირველად მოეწყო დიდი ქართული პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის — იაკობ გოგებაშვილისადმი მიძღვნილი სახალხო დღესასწაული, „იაკობობა“. მას შემდეგ ყოველწლიურად ოქტომბრის ბოლო კვირა დღეს ამ პატარა სოფელში უამრავი სტუმარი ჩამოდის: გამოჩენილი მეცნიერები, ლიტერატურისა და ხელოვნების მოღვაწენი, პედაგოგები, მეზობელი სოფლების კოლმეურნეები, მოსწავლე ახალგაზრდობა. იმართება დიდი სახალხო ზეიმი, ტარდება ლექცია-საუბრები, სამეცნიერო კონფერენციები ი. გოგებაშვი-

ლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე, ეწყო სახალხო თამაშობანი, კონცერტები და სხვ.

1969 წლიდან, მაისის ბოლო კვირა დღეს, დიდი ქართველი მომღერლის — ვ. სარაჯიშვილის სამშობლოში ქ. სიღნაღში ყოველწლიურად ტარდება სიმღერის დღესასწაული „ვანობა“, რომელზეც თავს იყრიან საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსული სტუმრები, მეზობელი რაიონების მშრომელები, მუსიკალური სასწავლებლების მოსწავლეები, მომღერალთა გუნდები. ღია ცის ქვეშ მოწყობილი ესტრადიდან სასიამოვნოდ ჟღერს ხალხური სიმღერები, ვ. სარაჯიშვილის საყვარელი არიები, პოეტები და სახალხო მთქმელები კითხულობენ დიდი მომღერლისადმი მიძღვნილ ლექსებს.

1972 წლის 11 ნოემბერს ფიროსმანიშვილის მშობლიურ სოფელ მირზაანში საფუძველი ჩაეყარა კიდევ ერთ სახალხო დღესასწაულს — „ფიროსმანობას“. ამ დღესასწაულზე ყოველ წელს ჩამოდიან ქართველი მხატვრები, ლიტერატურისა და ხელოვნების მუშაკები, საზოგადოებრივი აკადემიისა და სასწავლებლების სტუდენტები და მოწაფეები, სტუმრები მოძმე რესპუბლიკებიდან. ისინი ინტერესით ეცნობიან ნ. ფიროსმანიშვილის სახლ-მუზეუმს, ისმენენ ლექციებს და საუბრებს მისი განუმეორებელი მხატვრობის შესახებ.

ჩვენს რესპუბლიკაში კარგ ტრადიციად დამკვიდრდა ჩაის დღესასწაული, რომელიც ყოველწლიურად ფართო მასშტაბით ტარდება 26 მარტიდან 1 აპრილამდე. ამ დღეებში საქართველოს ქალაქებსა და რაიონებში ტარდება სპეციალისტ-ტიტესტერების, ჩაის მრეწველობის მუშაკების, მეცნიერების, კულტურისა და ხელოვნების მოღვაწეთა შეხვედრები მშრომელებთან, რომლის დროსაც იმართება საუბრები ჩაის კულტურის ისტორიის, მისი მოვლა-მოყვანის აგროტექნიკის, სხვადასხვა ხარისხის ჩაის თვისებებისა და დაყენების წესების შესახებ, ეწყო კონცერტები და სხვა ხასიათის ღონისძიებანი. ამ სურნელოვანი და ფრიალ მარგებელი საამების დღესასწაული დიდი პოპულარობითა და მოწონებით სარგებლობს არა მარტო რესპუბლიკის, არამედ მთელი ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა შორის. აღსანიშნავია, რომ ჩაის დღე ჩვენი რესპუბლიკის მაგალითისამებრ აღინიშნება სხვა მოძმე რესპუბლიკებში და თანდათან იქცევა საერთო-საბჭოურ, ინტერნაციონალურ ტრადიციად.

როგორც ვხედავთ, ჩვენს რესპუბლიკაში ამ ბოლო წლებში ბევრი კარგი ტრადიცია დამკვიდრდა. ამ ტრადიციებს, რომელთა

აღნიშვნაც საერთო-სახალხო ზეიმის ვითარებაში ხდება, დიდი შემეცნებითი და აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვთ ახალი ადამიანის ფორმირების პროცესში.

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების პროგრესული ტრადიციების შენარჩუნებასა და გამდიდრებასთან ერთად განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა საერთო რევოლუციური, საბრძოლო და შრომითი ტრადიციების სულისკვეთებით მთელი მოსახლეობისა და, პირველ რიგში, ახალგაზრდა თაობის აღზრდის საქმეს. „მხარს უჭერს რა თვითეული ხალხის პროგრესულ ტრადიციებს, — ნათქვამია სკკპ პროგრამაში, — ხდის რა მათ ყველა საბჭოთა ადამიანის კუთვნილებად, პარტია ყოველი ღონისძიებით განავითარებს კომუნისტების მშენებელთა ახალ, ყველა ერისათვის ერთიან რევოლუციურ ტრადიციებს“.¹

ახალი საბჭოური ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების დამახასიათებელი თავისებურებაა ის, რომ მათი ფორმირება საბჭოთა საზოგადოების სოციალ-ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული ერთობის ნიადაგზე ხდება. ისეთი რევოლუციური, ტრადიციული დღესასწაულების აღნიშვნა, როგორიცაა მაისობა, ოქტომბრის რევოლუციის დღესასწაული, საბჭოთა პრესის, კონსტიტუციის დღე, გამარჯვების დღე და სხვ., საბჭოთა ადამიანის ყოფ-ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი გახდა.

ამხანაგურ თანამშრომლობასა და ურთიერთდახმარებაზე დამყარებული შრომითი საქმიანობა კანონზომიერად ბადებს ყველა საბჭოთა ადამიანისათვის ისეთ საერთო შრომით და საყოფაცხოვრებო ტრადიციებს, როგორიცაა სხვადასხვა პროფესიების მუშაკთა საზეიმო დღის (მშენებლის, მეტალურგის, მეშახტის და სხვ.) აღნიშვნა, ასევე შრომითი საქმიანობის საიუბილეო თარიღების, ახალმოსახლეობის, სრულწლოვანების აქტის საზეიმო ვითარებაში ჩატარება.

ეს ტრადიციები, რომლებიც ყველა ეროვნების საბჭოთა მოქალაქის კუთვნილებათ, თავისი შინაარსით უაღრესად ინტერნაციონალურია, ხოლო გამოვლენის ფორმით ეროვნული, რადგან მათში ჩაქსოვილია საბჭოთა ადამიანის ეროვნული ხასიათი, განწყობა, ფსიქოლოგია, მატერიალური და სულიერი ცხოვრების სპეციფიკური ნიშან-თვისებები და სხვა. ინტერნაციონალური და ეროვნული ნიშნების ჰარმონიული ერთიანობა საბჭოთა ტრადიციებისა

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 150.

და ზნე-ჩვეულებების უმნიშვნელოვანესი დამახასიათებელი თავისებურებაა.

ახალი საბჭოთა ტრადიციები და წეს-ჩვეულებანი ყოველმხრივ აკმაყოფილებენ საბჭოთა ადამიანებს მრავალფეროვან მატერიალურ და სულიერ მოთხოვნილებებს. საბჭოთა სოციალოგებმა პ. კამპარსმა და ნ. ზაკოვიჩმა გამოიკვლიეს საბჭოთა ქვეშირის სხვადასხვა რაიონებში მცხოვრები 3 717 კაცის დამოკიდებულება ახალი საყოფაცხოვრებო ტრადიციებისადმი. კითხვაზე, თუ რა მოგწონთ ახალ დღესასწაულებში და წეს-ჩვეულებებში, გამოკითხულთა 18 პროცენტმა უპასუხა — შეხვედრა ახლობლებთან, მეგობრებთან; 16 პროცენტმა — საღმრესაწაულო, საზეიმო განწყობილება, 15 პროცენტმა — სტუმართმოყვარეობა, 14 პროცენტმა — ადამიანისადმი პატივისცემა და ყურადღება, 12 პროცენტმა — მუსიკა, სიმღერა, ცეკვა და სხვა გართობა, 10 პროცენტმა — გამასპინძლება.¹

ახალი, სოციალისტური ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების აღმოცენება და დამკვიდრება ძველი, დრომოკმული ტრადიციებისა და ადრე-წესების წინააღმდეგ ბრძოლის გზით მიმდინარეობს. ამბოლო წლებში ფართო საზოგადოებრივი ყურადღებისა და მსჯელობის საგანი გახდა ჩვენში დამკვიდრებული ზოგი ისეთი ტრადიცია, რომელიც გადასინჯვას და გაჯანსაღებას, ან მთლიანად შეცვლას საჭიროებს. პირველ რიგში ეს ითქმის რელიგიური წეს-ჩვეულებების, კერძოდ, მიცვალებულის დაკრძალვისა და ხსოვნის აღნიშვნის წეს-ჩვეულებაზე, რომელსაც თანამედროვე პირობებში ბევრი მიუღებელი და საბჭოთა საზოგადოებისათვის მავნე დანაშრევი გაუჩნდა.

ჯანსაღი საყოფაცხოვრებო ტრადიციებისათვის ბრძოლის საკითხზე ჩვენს პრესაში და სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთი საყურადღებო წინადადება და შენიშვნა გამოითქვა.²

ამასთან დაკავშირებით მკითხველთა მრავალრიცხოვან წერილებში უკლებლივ ერთი აზრი დომინირებს — აღმოფხვრათ, დავ-

¹ П. П. Кампарс, Н. М. Закович, Советская гражданская обрядность, М., 1967, стр. 77.

² იხ. გ. ბანძელაძე, ჯანსაღი ტრადიციებისათვის, „თბილისი“, 22 მარტი, 1971 წ., ლ. ფ რ უ ი ძ ე, „დრო მოქამა, უკუვადროთ“ „სოფლის ცხოვრება“, 1970 წლის 15 იანვარი; ვ. ქ ვ ა ნ ი ა, „სხვის ქირზე ხელს ითბობენ“, „სოფლის ცხოვრება“, 1970 წლის 24 ოქტომბერი; ვ. ქ ა ნ ი ა — „ქარგი ტრადიციების შემლახველი“, „კომუნისტი“, 1973 წლის 6 მარტი; გ. ბ რ ე გ ა ძ ე, საქართველოში ეროვნული საკითხის ლენინური გადაწყვეტის ისტორიული გამოცდილება, თბ., 1970, გვ. 283 და სხვ.

უმოთ ყოველივე დრომოქმედი, გადაჯაბებული და მახინჯი დანა-შრევი, რაც საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ტრადიციებსა და წეს-ჩვე-ულებებს¹ გააჩნია, უფრო ვაბედულად შეეცვალოთ ძველი დრო-მოქმედი ტრადიციები ახალი, სოციალისტური ყოფის შესაბამისი ტრადიციებით.

ახალი ტრადიციების აღმოცენება და დამკვიდრება, პროგრე-სული ეროვნული ტრადიციების შემდგომი სრულყოფა დიდი სა-ზოგადოებრივ-პოლიტიკური და იდეურ-აღმზრდელობითი მნიშვნე-ლობის საქმეა. ახალი რევოლუციური, საბრძოლო, შრომითი და საყოფაცხოვრებო ტრადიციების ფართოდ გავრცელება ხელს უწყობს საბჭოთა ადამიანების პატრიოტული და ინტერნაციონალის-ტური სულისკვეთებით აღზრდას, საყოფაცხოვრებო ურთიერთობა-ში საერთო კომუნისტური ნიშნების დანერგვას.

სწორედ ამიტომ, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის გადაწყვეტილებით, შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელსაც დაევალა შეისწავლოს ჩვენს ყოფა-ცხოვრებაში არსებუ-ლი ტრადიციები და შეფასება მისცეს მათ. კომისიის რეკომენდა-ციების საფუძველზე შემუშავდება კონკრეტული ღონისძიებანი, რაც უაღრესად დიდი მნიშვნელობის საქმეა, რადგან მანვე ტრადი-ციების საფარქვეშ ხშირად იბუდებს წარსულის ბევრი გადმო-ნაშთი.¹

საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის შედარებით ნაკლებად ცვალე-ბადი მხარეა საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობა. მიუხედავად ამისა, ინტერნაციონალიზაციის პროცესმა საბჭოთა ადამიანების ყოფა-ცხოვრების ეს მხარეც მოიცვა, რაც იმას მოწმობს, რომ კო-მუნისტური მშენებლობის პროცესში საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია საყოველთაო ხასიათის მოვლენაა.

სსრ კავშირის ზალხებს შორის ეკონომიური და კულტურული კავშირურთიერთობის გაღრმავებამ, მიგრაციისა და ურბანიზაციის პროცესების გაძლიერებამ, საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობაში ეროვნულ-რელიგიური ზღუდეების აღმოფხვრამ გააჩაღრა კონტაქ-ტები სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის. ყოველივე ამან კი შერეული ქორწინების ზრდა-გავრცელება გამოიწვია.

შერეული ქორწინება და მის საფუძველზე შექმნილი ოჯახი მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია ექსპლოატატორული საზოგადო-ებისთვისაც, მაგრამ კლასობრივი უთანასწორობის დროს შერეული ქორწინება შეზღუდულია რასობრივი, ეროვნული და რელიგიური

¹ ე. შევარდნაძე, მოქალაქეობრიობის აღზრდა, „ლიტერატურულ-საქართველო“, 1973 წლის 13 ივლისი.

ბარიერებით, რაც ხშირად სახელმწიფო სამართლის ნორმებშიც აისახება. მაგალითად, რუსეთის იმპერიის კანონთა კრებულით აკრძალული იყო მართლმადიდებელი და კათოლიკური რწმენის პირთა ქორწინება არაქრისტიანული რელიგიის წარმომადგენლებთან. ჩრდილოეთ ამერიკის მთელი რიგი შტატების კანონმდებლობით დღესაც ოფიციალურად დაუშვებელია თეთრკანიანისა და ზანგის შეუღლება. ჩვენს ქვეყანაში მხოლოდ სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის ლიკვიდაციის შემდეგ შეიქმნა თანასწორობისა და თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე საოჯახო-საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობა. ამის შედეგად უკვე სოციალიზმის მშენებლობის წლებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა შეჩეულ ქორწინებათა რიცხვი. 1936 წლისათვის ქორწინებათა საერთო ოდენობაში მათი ხვედრითი წილი შეადგენდა: ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში — 12,3 პროცენტს, შუა აზიის რესპუბლიკებში და ყაზახეთში — 12,9, უკრაინაში — 17,3, ბელორუსიაში — 19,4 პროცენტს.¹

ცხრილი 22

შერეული ქორწინების დინამიკა 1950 და 1970 წწ.²

	ეროვნულად შერეული ოჯახი ყოველ 1000 ოჯახზე					
	1959			1970		
	სულ	ქალზე	სულზე	სულ	ქალზე	სულზე
სსრ კავშირი	102	151	58	135	175	79
ლიტვის სსრ	158	213	92	210	254	139
უკრაინის სსრ	150	263	58	197	296	78
ყაზახეთის სსრ	144	175	119	207	238	171
მოლდავეთის სსრ	135	269	94	179	344	100
ყირგიზეთის სსრ	123	161	42	149	209	109
ბელორუსიის სსრ	110	237	56	166	292	72
ესტონეთის სსრ	100	142	51	139	171	72
ტაჯიკეთის სსრ	94	167	45	132	223	65
საქართველოს სსრ	90	164	37	100	159	43
თურქმენეთის სსრ	85	149	25	121	200	34
რუსეთის სსრ	83	168	56	107	125	77
უზბეკეთის სსრ	82	147	47	109	184	57
აზერბაიჯანის სსრ	71	113	20	78	128	20
ლიტვის სსრ	59	104	30	46	148	46
სომხეთის სსრ	32	50	14	37	45	26

¹ Н. П. Борзых, Распространенность межнациональных браков..., «Советская этнография», 1970, № 4, стр. 17.

² Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. V, М., 1974, стр. 272—303.

ამ მონაცემებით ირკვევა, რომ საქართველოში ეროვნულად შერეული ოჯახები, 1970 წლის მოსახლეობის აღწერით, შეადგენდნენ მთელი ოჯახების დაახლოებით ერთ მეათედს, აქედან ქალაქად ყოველ ათას ოჯახზე მოდიოდა 159, ხოლო სოფლად 43 შერეული ოჯახი. თუ როგორი ხვედრითი წილით არიან წარმოდგენილი ჩვენი რესპუბლიკის ეროვნულად შერეულ ოჯახებში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები — ამის შესახებ წარმოდგენას გვაძლევს შემდეგი ცხრილი (იხ. ცხრილი 23).

როგორც ამ ცხრილიდან ჩანს, ერთჯერადი ქორწინებით შექმნილი შერეული ოჯახები შედარებით უფრო გავრცელებულია ქალაქად, სადაც ისინი მთელი ოჯახების 11 პროცენტს შეადგენენ. ასეთი ოჯახები გაცილებით ნაკლებად გვხვდება სოფლად, სადაც ისინი მთელი ოჯახების მხოლოდ 3 პროცენტია. აქ მოტანილი ცხრილიდან ნათელია, რომ ჩვენს რესპუბლიკაში შერეული ოჯახების მთელი რაოდენობის ნახევარზე მეტს ქმნიან ქართველები და რუსები, ქართველები და სომხები, ქართველები და ოსები, რუსები და სომხები. შედარებით მცირე ოდენობით არიან წარმოდგენილი შერეულ ოჯახებში ქართველები და აზერბაიჯანელები, რუსები და აზერბაიჯანელები, სომხები და აზერბაიჯანელები. შერეულ ოჯახებში ყველაზე ნაკლები პროპორციით გვხვდებიან ოსები და სომხები, სომხები და აზერბაიჯანელები, ოსები და აზერბაიჯანელები.

მიმდინარე სტატისტიკის მასალები კონკრეტულ წარმოდგენას გვაძლევს ჩვენს რესპუბლიკაში შერეული ქორწინების გავრცელებისა და მასში ამა თუ იმ ეროვნების წარმომადგენელთა ხვედრითი წილის შესახებ.

შერეული ქორწინებისა და ოჯახების რაოდენობა განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანია მსხვილ სამრეწველო ცენტრებსა და დიდ ქალაქებში, სადაც საეროვნებათაშორისო კონტაქტები უფრო ხშირი და ინტენსიურია. მაგალითად, აზერბაიჯანის ახალგაზრდა სამრეწველო ცენტრში — ქ. სუმგაითში, სადაც 76 ეროვნების

1 Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. VII, М., 1974, стр. 272 — 303.

საქართველოს სსრ მრავალეროვნული ოჯახების სტრუქტურა 1970 წ.

აღწერის მიხედვით 1

	მთელი მო- სახლეობა		ქალაქის მო- სახლეობა		სოფლის მო- სახლეობა	
	ოჯახების რაოდენობა	ოჯახების საერთო რი- ცები % -ით	ოჯახების რაოდენობა	% -ით	ოჯახების რაოდენობა	% -ით
ოჯახების საერთო რაოდენობა	107881	100,00	524704	100,00	549,177	100,00
ოჯახები ერთი ქორწინებით . . .	814662	75,86	32,000	72,82	432,572	78,77
მათ შორის შერეული	74,979	6,98	57,710	11,00	17,269	3,14
ოჯახები, სადაც მეუღლეები არიან:						
ქართველი და ოსი	5931	0,55	3275	0,62	2858	0,48
ქართველი და რუსი	17797	1,66	13,301	2,3	4496	0,82
ქართველი და სომეხი	10,638	0,99	8,816	1,68	1822	0,33
ქართველი და აზერბაიჯანელი	770	0,07	477	0,09	293	0,05
ქართველი და სხვა ეროვნებანი	8516	0,79	5969	1,14	2547	0,46
ოსი და რუსი	1186	0,11	944	0,18	192	0,04
ოსი და სომეხი	447	0,04	385	0,07	62	0,01
ოსი და აზერბაიჯანელი	50	0,00	44	0,01	6	0,00
ოსი და სხვა ეროვნებანი	519	0,05	897	0,08	122	0,02
რუსი და სომეხი	6 56	0,61	5747	1,10	809	0,15
რუსი და აზერბაიჯანელი	721	0,07	584	0,10	191	0,03
რუსი და სხვა ეროვნებანი	15,690	1,46	12,927	2,46	2753	0,02
სომეხი და აზერბაიჯანელი	317	0,03	251	0,05	66	0,05
სომეხი და სხვა ეროვნებანი	3045	0,28	2115	0,46	68	0,11
აზერბაიჯანელი და სხვა ეროვნე- ბანი	424	0,04	295	0,06	129	0,29
სხვა ეროვნებანი	2428	0,23	1935	0,37	493	0,09

აღამიანები ცხოვრობენ, 1959—1966 წწ. აღრიცხულია 8 ათასი ქორწინება, აქედან 3 ათასი ქორწინება — შერეული. 1970 წელს ქ. თბილისში რეგისტრირებული იყო 8 028 ქორწინება, მათ შორის 7020 ქორწინება, ე. ი. აბსოლუტური უმრავლესობა სამი ეროვნე-
ბის წარმომადგენლებზე — ქართველებზე, სომეხებზე და რუსებზე
მოდიოდა. ამ წელს 4 763 ქართველი მამაკაცი დაქორწინდა 4 021
ქართველ ქალზე, 330 რუსზე, 213 სომეხზე, 40 უკრაინელზე, 23
აფხაზზე, 21 ებრაელზე და ა. შ., ხოლო 4 480 ქართველი ქალიდან
4 021 გაჰყვა ქართველს, 214 — სომეხს, 86 — რუსს, 30 აფხაზს,
17 — ებრაელს, 9 — უკრაინელს და ა. შ. (იხ. ცხრილი 24).

შერეული, საერთოებათაშორისო ქორწინება შედარებით უფ-

1 იხ. საქართველოს სსრ სტატისტიკური სამმართველოს მიმდინარე არქივი, მოსახლეობის აღწერის განყოფილება, ცხრილი 38, BA.

სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შორის კორწანების დინამიკა საქართველოში 1970 წ. (მომდინარე სტატისტიკის მონაცემებით)

ქალის ეროვნება	მამაკაცის ეროვნება	შ ა თ შ ე რ ი ს												
		იპაწმინდე ქალი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი	იპაწმინდე მამაკაცი			
პარტული იუსტი	პარტული იუსტი	36518	2413	784	1119	3892	6211	61	3306	1517	43	479	197	1481
რუსი	რუსი	24229	22203	145	188	833	143	12	465	20	10	25	55	149
უკრაინელი	უკრაინელი	802	125	492	68	65	6	1	10	3	1	2	19	8
ბელარუსი	ბელარუსი	1112	170	37	797	46	8	1	10	—	—	1	54	9
სომეხი	სომეხი	2881	226	37	13	2062	269	26	107	6	11	18	8	103
ბერძენი	ბერძენი	430	31	5	2	271	93	6	2	3	2	2	1	12
ბერძენი	ბერძენი	52	—	—	—	37	2	8	2	3	—	—	—	—
ბერძენი	ბერძენი	818	479	11	12	322	59	4	2639	7	3	11	4	67
თათარი	თათარი	1580	24	2	4	86	7	1	14	1170	1	4	—	7
გერმანი	გერმანი	42	4	1	1	15	2	—	1	1	14	—	—	3
საბურთა	საბურთა	505	25	2	—	48	7	1	12	2	—	402	2	4
დაბრუნებული	დაბრუნებული	177	46	29	29	7	2	—	5	—	—	2	57	719
დაბრუნებული	დაბრუნებული	1077	69	12	4	149	22	4	39	2	3	2	2	—

1 საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მოსახლეობის 1970 წ. აღწერის მასალებიდან.

რო გავრცელებულია რესპუბლიკაში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების ხალხებს შორის. მაგალითად, იმავე 1970 წლის მონაცემებით, რუსი მამაკაცების თითქმის მესამედი და ქალების ნახევარზე მეტი სხვა ეროვნების წარმომადგენლებზე დაქორწინდა, სომხების, აზერბაიჯანელების, ებრაელების, აისორების თითქმის ნახევარმა ეროვნულად შერეული ოჯახი შექმნა და ა. შ.

სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგებიც ადასტურებენ მშრომელთა დადებით დამოკიდებულებას საეროვნებათაშორისო ქორწინებისა და ოჯახების მიმართ. ლატვიაში ჩატარებულმა გამოკვლევამ ცხადყო, რომ გამოკითხული ლატვიელების 77 პროცენტზე მეტმა პოიწონა ეროვნულად შერეული ქორწინება და ოჯახი.¹ ჩვენს რესპუბლიკაში ქალაქად გამოკითხული ქართველი მოსახლეობის 40 პროცენტს, ხოლო სოფლად კი 27 პროცენტს აღმოაჩნდა სხვა ეროვნების წარმომადგენლებზე დაქორწინებული უახლოესი ნათესავები (შვილები, დები, ძმები).

მაშასადამე, როგორც სტატისტიკური მონაცემები, ისე კონკრეტულ-სოციალური კვლევის შედეგები მოწმობს ეროვნულად შერეული ქორწინების მიმართ მოსახლეობის დადებით დამოკიდებულებას, შერეული ოჯახების ხვედრითი წილის ზრდას, რაც გამოწვეულია მოსახლეობის მრავალეროვნულობის დონის ამღლებით, მიგრაციისა და ურბანიზაციის მზარდი პროცესებით, საეროვნებათაშორისო კავშირურობის გაფართოებით. ამასთან დაკავშირებით სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის საზეიმო სხდომაზე ლ. ო. ბრეჟნევი აღნიშნა: „თვითეულ საბჭოთა რესპუბლიკაში, თვითეულ ოლქში, თვითეულ ჩვენს დიდ ქალაქში მხარდამხარ ცხოვრობენ და შრომობენ ბევრი ეროვნების წარმომადგენლები. ქვეყანაში იზრდება შერეულ ქორწინებათა რიცხვი — იგი მილიონობით არის“.²

შერეული ქორწინებისა და ოჯახების გავრცელება მთელი ჩვენი ქვეყნის მასშტაბით სოციალისტური საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის განვითარების კანონზომიერი შედეგია, მისი ინტერნაციონალიზაციის მაჩვენებელია. ამ მოვლენის პროგრესული მნიშვნელობა უდავოა, რადგან იგი ხელს უწყობს სოციალისტური ერების ყოფაცხოვრების, კულტურისა და ფსიქოლოგიის საერთო-საბჭოური ნიშნების აღმოცენება-დამკვიდრებას, ეროვნული შეზღუდულო-

¹ А. И. Холмогоров, Единый и многонациональный, Рига, 1972, стр. 155.

² ლ. ო. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 26.

ბისა და განკერძოების ნაშთების აღმოფხვრას, საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდას. მაგრამ ამავე დროს არ შეიძლება გადაჭარბებით შევაფასოთ ამ მოვლენის მნიშვნელობა და ვამტკიცოთ, რომ შერეული ოჯახები უფრო მყარია, ვიდრე ეროვნულად ერთგვაროვანი ოჯახები.¹ ყოველი საბჭოთა ოჯახი, რომელიც ქეშმარიტ სიყვარულსა და ურთიერთგაგებაზეა დაფუძნებული, მტკიცე და სიცოცხლისუნარიანია, მიუხედავად ეროვნული თუ რასობრივი შემადგენლობისა.

ამრიგად, განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხისა და მისი შემადგენელი ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური, პოლიტიკური, სულიერი ერთობის საფუძველზე ყალიბდება და ვითარდება ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნები, ახალი ინტერნაციონალური ტრადიციები და ზნე-ჩვეულებები, რაც ხელს უწყობს საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავება-გაფართოებას, საბჭოთა ხალხების მეგობრობისა და ძმური თანამშრომლობის განმტკიცებას. თავის მხრივ, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაძლიერება ხელსაყრელ პირობებს ქმნის საბჭოთა ადამიანების ყოფა-ცხოვრებაში, კულტურასა და ფსიქოლოგიაში საერთო კომუნისტური ნიშნების აღმოცენება-დამკვიდრებისათვის.

¹ А. И. Холмогоров. Интернациональные черты советских на-
ций, М., 1970, стр. 87.

თ ა ვ ი V

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხები

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის მრავალწახნაგოვან სტრუქტურაში პიროვნება წარმოდგენილია არა მარტო როგორც გარკვეული ეროვნული ერთობის, კლასის, სოციალური ჯგუფის ან პირველადი კოლექტივის წევრი, არამედ როგორც დამოუკიდებელი ინდივიდი მისთვის დამახასიათებელი ინტერესების, წარმოდგენების, გრძნობების, განწყობების და სხვა სოციალურ-ფსიქოლოგიური პარამეტრების რთული და მრავალფეროვანი კომპლექსით.

ამიტომ, ბუნებრივია, რომ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხების მეცნიერულ კვლევას უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს საბჭოთა საზოგადოების მეცნიერული მართვისათვის, კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ფორმირებისათვის, მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდისათვის.

კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის ნმუშებლობის პერიოდში არსებითი ცვლილებანი მოხდა საბჭოთა ადამიანების ეროვნულ ფსიქოლოგიაში, საეროვნებათაშორისო განწყობის სფეროში. სოციალიზმმა აქტიური შემოქმედებითი ცხოვრების გზა გაუხსნა მრავალ ათეულ ერსა და ეროვნებას, არნახულად აამაღლა მათი კლასობრივი და ეროვნული თვითშეგნება.

სოციალიზმის პირობებში ჩამოყალიბდა პიროვნების თვისებრივად ახალი ტიპი, თავისუფალი და შეგნებული მშრომელი, პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია არა მარტო ეროვნული თვითშეგნების ღრმა გრძნობა, არამედ

საერთო-ეროვნული სიამაყის მაღალი შეგნება, რაც კონცენტრირებული სახით გამოხატულია საბჭოთა ხასიათში, ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ფსიქოლოგიაში.

§ 1. საეროვნებათაშორისო კავშირთა ერთობა და ცვლილებები სსრ კავშირის ხალხთა ეროვნულ ფსიქოლოგიაში

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე ორი ურთიერთდაკავშირებული პროგრესული ტენდენცია სოციალისტური ერების განვითარებაში მოქმედებს აგრეთვე საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ცხოვრების სფეროში.

ერთი მხრივ, სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიკისა და კულტურის აყვავება, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შექმნა და სრულყოფა განაპირობებს ეროვნული თვითშეგნებისა და ფსიქოლოგიის ზრდა-განვითარებას, ეროვნული სიამაყის სულისკვეთების ფართოდ გავრცელებას. მეორე მხრივ, სოციალისტური ერების შემდგომი დაახლოება და სრული ერთობის მიღწევა ნიშნავს ამზადებს ღრმა ცვლილებებისათვის სსრ კავშირის ხალხთა ეროვნულ ფსიქოლოგიაში, საბჭოთა ადამიანების საერთო ფსიქოლოგიური ნიშნების დამკვიდრებისათვის, კომუნისტური მშენებელი პიროვნების საერთო-ეროვნული სიამაყის განმტკიცებისათვის.

მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ფსიქოლოგია, საბჭოთა ხასიათი აღმოცენდა და განვითარდა სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური, პოლიტიკური და იდეური ერთობის ნიადაგზე. საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში საერთო კომუნისტური ნიშნების წარმოშობისა და გამრავლების შედეგად. საბჭოთა ხალხის ფსიქოლოგიაში, უპირველეს ყოვლისა აისახება საბჭოთა ეროვნული ფსიქოლოგიის. ეროვნული ხასიათის, ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების, განწყობისა და ორიენტაციის ინტერნაციონალური ნიშნები და თავისებურებანი.

სსრ კავშირის ხალხთა ეროვნულ-ფსიქოლოგიური თავისებურებანი მრავალი საუკუნის მანძილზე ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა იმ სოციალ-ეკონომიური, ისტორიული და კულტურული პირობების, გეოგრაფიული გარემოს ზემოქმედების შედეგად, რომელშიც ამ ხალხებს მოუხდათ ხანგრძლივი ცხოვრება და შემოქმედება. სოციალიზმის პირობებში ეროვნულმა ფსიქოლოგიამ თავისებრივი ცვლილებები განიცადა, ინტერნაციონალური ნიშნებით შეივსო და გამდიდრდა. ახლა საბჭოთა ადამიანისათვის დამახასიათებელია არა მარტო ეროვნული კუთვნილებების თვითშეგნება, ეროვნუ-

ლი სიამაყის გრძნობა, საკუთარი ხალხის, ენიასა და კულტურის სიყვარული, არამედ მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხისადმი კუთვნილების შეგნება, საერთო ეროვნული სიამაყის გრძნობა, საბჭოთა სანშობლოსა და კომუნიზმის საერთო საქმისადმი ერთგულება და თავდადება, ყველა ეროვნების ხალხის მიმართ პატივისცემა და მეგობრული დამოკიდებულება. ამაში გამოიხატება მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ფსიქოლოგიისა და სოციალისტური ერების ეროვნული ფსიქოლოგიის, როგორც ზოგადისა და კერძოს, დიალექტიკური ერთიანობა.

სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში საბჭოთა ხალხის მატერიალური და სულიერი ცხოვრების, ფსიქოლოგიისა და ხასიათის ერთობის საფუძველზე მტკიცედ დამკვიდრდა ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა, საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება, აღმოცენდა და განვითარდა საბჭოთა ადამიანის სულიერი სახის და ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნები, რომლებშიც განსახიერებულია სსრ კავშირის ჩაღბთა საუკეთესო ტრადიციები და ზნე-ჩვეულებანი.

ეროვნებათა ეკონომიური და კულტურული კავშირუროთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება მტკიცე მატერიალურ და სულიერ საფუძველს ქმნის ეროვნული ურთიერთობის სფეროში ჯანსაღი ფსიქოლოგიური ატმოსფეროს შექმნისათვის, ადამიანთა შეგნებიდან ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის გაღმონაშთების აღმოფხვრისათვის, მათი ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდისათვის. ამის გამო გასაგებია, რომ საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხების კვლევას აქვს არა მარტო წმინდა თეორიული, არამედ დიდი პრაქტიკულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა.

მიუხედავად ამისა, საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხები ამ ბოლო დრომდე ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის დაუშუშავებული იყო ან, უკეთეს შემთხვევაში, მწვავე დისკუსიის საგანს წარმოადგენდა. დისკუსიის ბევრი მონაწილე ეროვნული ურთიერთობის ფსიქოლოგიურ საკითხებზე მსჯელობის დროს, ჩვეულებრივ, მიუთითებდა იმ სიძნელეებზე, რაც ამ საკითხების მეცნიერულ ანალიზთან არის დაკავშირებული. უფრო მეტიც. ზოგიერთი ავტორი იმ აზრსაც კი იცავდა, რომ თითქოს ეროვნული საკითხის ფსიქოლოგიური პრობლემატიკის კვლევა არა მარტო მიზანშეწონილი არაა, არამედ ზიანის მომტანიცაა. ჩვენი აზრით, არ შეიძლება დავეთანხმოთ ზოგიერთი საბჭოთა ავტორის მტკიცებას, თითქოს ეროვნული ფსიქოლო-

ჯიის არა მარტო შესწავლა, არამედ უბრალო აღიარებაც კი ეროვნული ურთიერთობის „ფსიქოლოგიზაციის“ საფრთხეს ქმნის, რომ ეროვნული ფსიქოლოგიის პრობლემატიკის გაშუქებას თითქოს არევ-დარევისა და ბუნდოვანების მეტი არაფერი შეაქვს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სფეროში.¹

ბ. ფ. პორშნევის აზრით, ვ. ი. ლენინი ყველაზე უფრო მეტად იყო დაინტერესებული საზოგადოებრივი ფსიქოლოგიით, მაგრამ მის ნაწარმოებებში არაფერი ან თითქმის არაფერი გვხვდება ეროვნული ხასიათის განმასხვავებელი თავისებურებების, ანუ ამა თუ იმ ხალხის ან ერის ფსიქიკური წყობის შესახებ. პორშნევს მიაჩნია, რომ „საერთოდ საკითხების ეს წრე ლენინის აზრებისათვის უცხო იყო“ და ამის დასადასტურებლად მოაქვს კომუნისტური ინტერნაციონალის მესამე კონგრესზე ვ. ი. ლენინის ერთ-ერთი გამოსვლის შემდეგი ადგილი: „ლამარიზ თქვა: „ჩვენ ვიცნობთ იტალიელი ხალხის ფსიქოლოგიას“. მე პირადად ვერ გავხვდებდი ამის თქმას რუს ხალხზე“.²

ამ სიტყვების მიღმა, დაასკვნის პორშნევი, ბევრი რამ იმალება. პირველ ყოვლისა, ის აზრი, რომ „არ არის და არც შეიძლება იყოს ერთიანი ფსიქოლოგია ისეთი ეთნიკური ერთობისათვის, როგორიც არის ერი“.³

მაგრამ ასეთი დასკვნის გამოტანა ვ. ი. ლენინის ზემოაღნიშნული სიტყვებიდან ნაკლებ სარწმუნოა, რადგან იგი ყოველთვის დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა ეროვნული საკითხის ფსიქოლოგიური კუთხით შესწავლას. ვ. ი. ლენინი არაერთგზის მიუთითებდა, რომ საჭიროა ვიჩენდეთ შემწყნარებლობას და მაქსიმალურ სიფრთხილეს საერთოდ ეროვნული გრძნობების, განსაკუთრებით პატარა ერების ეროვნული გრძნობების მიმართ. 1913 წლის 6 დეკემბერს ს. შაუმიანისადმი გაგზავნილ ბარათში იგი წერდა: „...როგორ არ გინდათ გაიგოთ ის ფსიქოლოგია, რომელსაც განსაკუთრებული მხიშვნელობა აქვს ნაციონალურ საკითხში და რომელიც სულ მცირედი იძულებისას ბილწავს, აუწმინდურებს, აზარად აქცევს ცენტრალიზაციის, დიდი სახელმწიფოების, ერთიანი ენის უდავო პროგრესულ მნიშვნელობას“.⁴

ბ. პორშნევის უმართებულო აზრს კიდევ უფრო „აღრმავებს“

¹ А. С. Токарев. Проблемы этнических общностей, «Вопросы философии», 1964, № 11, стр. 44.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 589.

³ Б. Ф. Поршнев, Социальная психология и история, М., 1966, стр. 69—70.

⁴ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 19, გვ. 596-597.

ს. კალტახჩიანი. მისი აზრით, ეროვნული ფსიქოლოგიის პრობლემატიკა უცხო იყო არა მარტო ლენინისათვის, არამედ მარქსისა და ენგელსისთვისაც. კალტახჩიანი ხელაღებით უარყოფს ფსიქიკური წყობის ერთობას, როგორც ეროვნული ერთობის ერთ-ერთ ძირითად ნიშანს, თუმცა იძულებულია აღიაროს, რომ „ხანგრძლივი ერთობლივი არსებობისა და კავშირურობის პირობებში ანტაგონისტურ კლასებს, რასაკვირველია, უჩნდებათ ფსიქოლოგიის გამოვლენის ზოგიერთი საერთო ნიშანი“, თუმცა მისი მტკიცებით ეს ნიშნები „არ ქმნიან ფსიქიკური წყობის ერთობას“.¹

მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლებს ეროვნული ფსიქოლოგია, ეროვნული ხასიათი თითოეული ხალხის არსებობისა და განვითარების ძირითად კომპონენტად მიაჩნდათ. მარქსი და ენგელსი ხაზგასმით მიუთითებდნენ, რომ ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური პირობები არსებით გავლენას ახდენს ერის ფსიქიკურ წყობაზე, ეროვნული ხასიათის ჩამოყალიბებაზე. ინგლისის პოლიტიკურმა საქმიანობამ, წერდა. ენგელსი, ზღვაზე ბატონობამ და გიგანტურმა მრეწველობამ იმდენად სრულყოფილად განავითარა თათქმის ყველა ინდივიდში ეროვნული ხასიათისათვის ნიშანდობლივი ენერგია, გაბედული საქმიანობა, ყველაზე უფრო გონივრულ წინდაჯედულებასთან ერთად, რომ ამ მხრივ კონტინენტალური ხალხები ინგლისელებზე გაცილებით უკან დგანან.²

ეკონომიური განვითარების, შინაგანი და საგარეო კავშირურობის ინტენსიობასა და გეოგრაფიული პირობების თავისებურებათა გამო, როგორც ენგელსი შენიშნავს, ინგლისური ეროვნული ხასიათი არსებითად განსხვავდება როგორც გერმანული, ასევე ფრანგული ხასიათისაგან.³ ეს განსხვავება თავის კვალს ამჩნევს ერის სულიერ წყობას, კერძოდ მის ფილოსოფიურ აზროვნებას: ფრანგებმა, წერდნენ მარქსი და ენგელსი, ინგლისურ მატერიალიზმს მიანიჭეს მახვილგონიერება, მკერმეტყველება, ტემპერამენტი და გრაცია. რომელიც მას აკლდა.⁴

როცა კ. მარქსი გაეცნო ცნობილი რუსი ეკონომისტი ა და მოაზროვნის ე. ბერვი-ფლეროვსკის წიგნს „მუშათა კლასის მდგომარეობა რუსეთში“, მან ყურადღება მიაქცია ამ შრომაში რუსეთის ხალხების ეროვნული ცხოვრებისა და ხასიათის სპეციფიკური ნიშ-

¹ С. Т. Калтахчян, Ленинизм о сущности нации и пути образования интернациональной общности людей, М., 1969, стр. 101. 125.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 1, стр. 618 — 619.

³ Там же, стр. 602.

⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 2, стр. 144.

ნების დახასიათებას. ამასთან დაკავშირებით მარქსი 1870 წ. 12 თებერვალს ენგელსს სწერდა: მონტეის მსგავსად ის (ბერვი-ფლეროვსკი — რ. გ.) კარგად სწვდება თითოეული ხალხის ხასიათის თავისებურებებს: „გულწრფელი ყალმუხი“, „პოეტური მორღველი“ (რომელსაც ის ირლანდიელებს ადარებს), „მარჯვე, ცოცხალი ეპიკურელი — თათარი“, „ტალანტური მალოროსი“ და ა. შ. სპეციალურ განყოფილებაში ფლეროვსკი გვიჩვენებს, რომ სხვა ეროვნებათა „რუსიფიკაცია“ აღმოსავლეთშიც კი წმინდაწყლის ოპტიმისტურ ილუზიას წარმოადგენს.¹

მაშასადამე, მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორიულ საგანძურში ეროვნული ფსიქოლოგიისა და ეროვნული ხასიათის სპეციფიკური ნიშნების ანალიზს თვალსაჩინო ადგილი უკავია, რაც იმას მოწმობს, რომ ეროვნული ფსიქოლოგიის პრობლემატიკა მისთვის უცხო კი არ არის, არამედ სავსებით კანონზომიერი შემადგენელი კომპონენტია. ამიტომ გასაგებია, რომ საბჭოთა ავტორების უმრავლესობა აღიარებს ეროვნული ფსიქოლოგიის, ეროვნული ხასიათის არსებობის ფაქტსა და მისი შესწავლის აუცილებლობას. ამასთან დაკავშირებით ერის ცნების საკითხზე გამართული დისკუსიის შემაჯამებელ სტატიაში ნათქვამია: „დისკუსიის მონაწილეთა დიდი უმრავლესობა იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ერის ფსიქიკური წყობა რეალურად არსებობს და ამაჲ არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს“.²

ეროვნული ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხების კვლევის დროს გარკვეულ სიძნელეს ქმნის შესაბამისი ტერმინების არაზუსტი ხმარება, ერთმანეთში აღრევა. სპეციალურ ლიტერატურაში ზოგჯერ იდენტური მნიშვნელობით იხმარება ისეთი ტერმინები, როგორიცაა: „ეროვნული ფსიქოლოგია“, „ეთნიკური ფსიქოლოგია“. „ეროვნული ხასიათი“. „ფსიქიკური წყობა“, „სულიერი წყობა“.

მართალია, ეს ცნებები ერთგვაროვანი, ერთი რიგის კატეგორიებია, მაგრამ, ამასთანავე, არ შეიძლება არ მივუთითოთ მათ შორის არსებულ განსხვავებაზეც. მაგალითად, ამ ბოლო დრომდე „ფსიქიკური წყობა“ და „ეროვნული ხასიათი“ ხშირ შემთხვევაში ტოლფასოვან ტერმინებად მიაჩნდათ. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ეროვნული ფსიქოლოგია სპეციალური კვლევის საგანი გახდა, ცხადი შეიქნა, რომ „ფსიქიკური წყობა“ უფრო ფართო შინაარსის ცნებაა, ვიდრე „ეროვნული ხასიათი“. ერის ფსიქიკური წყობა

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 32, стр. 363—364.

² იხ. К итогам дискуссии по некоторым проблемам теории нации, «Вопросы истории», 1970, № 8, стр. 94.

საუკუნეების მანძილზე, მრავალი თაობის ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე ყალიბდება და თავისი არსით საერთო-სახალხოა, ერის შემადგენელი ყველა კლასისა და სოციალური ფენასათვის არსებითად ერთი და იგივეა. რაც შეეხება ეროვნულ ხასიათს, იგი თავისი გამოვლენისა და მოქმედების მასშტაბით შედარებით ლოკალური, კლასობრივი შინაარსის ფენომენია. ცნობილია, რომ ჩაგრული და მჩაგვრელი კლასების ეროვნული ხასიათის თავისებურებანი ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავებულია. ამიტომ იყო, რომ ფ. ენგელსი ყურადღებას ამახვილებდა ინგლისის ბურჟუაზიის ეროვნული ხასიათის უარყოფით ნიშნებზე და სიამაყით წერდა: ინგლისის მუშათა კლასი ინგლისური ეროვნული ხასიათის საუკეთესო თვისებების დამცველია.¹

თავის მხრივ, „ფსიქიკური წყობა“ შედარებით უფრო ვიწრო შინაარსის ტერმინია, ვიდრე „ეროვნული ფსიქოლოგია“. ფსიქიკური წყობის ერთობა ერისათვის დამახასიათებელი საერთო ნიშანთვისებების გამოვლენის გარკვეული სისტემაა. ეროვნულ ფსიქოლოგიაში, გარდა ერის ფსიქიკური წყობის საერთო ნიშნებისა, შედის აგრეთვე ცალკეული კლასებისა და სოციალური ჯგუფების ფსიქოლოგიური თავისებურებანი, მაგალითად, მუშათა კლასის, გლეხობის, ინტელიგენციის ფსიქოლოგიური თავისებურებანი და სხვ.

ზოგიერთი ავტორის მიხედვით, „ერის ფსიქიკური წყობა“ და „სულიერი სახე“ უფრო ფართო ცნებას — „ეროვნულ ხასიათს“ განეკუთვნება.² სინამდვილეში ერის სულიერი სახე მთელი საზოგადოებრივი ცნობიერების გამომხატველი ტერმინია. რომელშიც „ერის ფსიქიკური წყობა“ და „ეროვნული ხასიათი“ შედის, როგორც მისი შემადგენელი სტრუქტურული ელემენტები.

იგი ერთი, ამ ტერმინებს შორის საეროვნებათშორისო ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტის აღმნიშვნელ კრებით ტერმინად ყველაზე უფრო მიზანშეწონილი და გამართლებულია ვიხმაროთ „ეროვნული ფსიქოლოგია“. აღსანიშნავია, რომ ეს ტერმინი ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში სულ უფრო მეტ აღიარებას და მხარდაჭერას პოულობს.

ეროვნული ფსიქოლოგია სოციალური ფსიქოლოგიის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია, რომლის ძირითადი სტრუქტურული ელემენტებია ეროვნული ხასიათი, ეროვნული გრძნობა, გა-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 2, стр. 219.

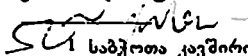
² Н. А. Тавакалян, Некоторые вопросы понятия «нация», «Вопросы истории», 1967, № 2, стр. 116.

ნწყობა, ორიენტაცია, ეროვნული თვითშეგნება და სხვ. ეროვნული ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბება და განვითარება, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეკონომიური, სოციალურ-პოლიტიკური, კულტურული-დეოლოგიური, ბუნებრივ-კლიმატური და სხვა ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად ხდება, მაგრამ მისი ფორმირების პროცესში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება სოციალ-ეკონომიურ ფაქტორებს.

კლასობრივ-ანტაგონისტურ საზოგადოებაში ადამიანის ყოფაცხოვრება, ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი ცნობიერება კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგიით. კლასობრივი ანტაგონიზმით, ეროვნული მტრობისა და გაუცხოების სულისკვეთებით არის გამსჭვალული. და ამას საფუძვლად უდევს ადამიანის არა რაღაც „თანდაყოლილი ინსტინქტები“ ეროვნული შუღლისა და განკერძოებისა, როგორც ამას ბურჟუაზიული ეთნოფსიქოლოგია ამტკიცებს, არამედ წარმოების საშუალებათა კერძო საკუთრება, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია და სოციალური უთანასწორობა. ეროვნული და რასობრივი ჩაგვრის პოლიტიკა.

მაგრამ თუ კერძო საკუთრებასა და ექსპლოატაციაზე დამყარებული საზოგადოება სოციალური და ეროვნული ტიხრებით თიშავს ადამიანებსა და ხალხებს, მათ შორის კლასობრივ და ეროვნულ შუღლს აღვივებს, წარმოების სოციალისტური წესი და ექსპლოატაციისაგან თავისუფალი შრომა ყოველგვარ საფუძველს აცლის მტრულ საეროვნებათაშორისო კავშირთიერთობას. სოციალიზმის პირობებში ერების განვითარება, ნათქვამია ჯერ პროგრამაში, ხორციელდება არა ეროვნული შუღლის, ეროვნული შეზღუდულობისა და ეგოიზმის გაძლიერების გზით, როგორც ეს ხდება კაპიტალიზმის დროს, არამედ მათი დაახლოების, მშური ურთიერთდახმარებისა და მეგობრობის გზით.¹

სოციალისტური რევოლუციისა და სოციალიზმის მშენებლობის პროცესში ძველი, ბურჟუაზიული ერების ბაზაზე აღმოცენდნენ ახალი, სოციალისტური ერები, რომელთა სოციალ-ეკონომიური წყობა და სულიერი საზე თვისებრივ ცვლილებებს განიცდის. ამის შედეგად ძირეულად იცვლება აგრეთვე სოციალური და ეროვნული ფსიქოლოგია. იგი მდიდრდება ახალი სოციალისტური შინაარსით, ისეთი ნიშნებითა და თავისებურებებით, როგორიცაა — საბჭოთა პატრიოტიზმი და ინტერნაციონალიზმი, სოციალისტური კოლექტივიზმი და ჰუმანიზმი, კომუნიზმის საქმისადმი სიყვარული და ერთ-



საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 127.

გულება, ხალხთა მეგობრობა და უანგარო ურთიერთდახმარება, ეროვნული და რასობრივი მტრობისადმი შეუთრგებლობა, ყველა ქაჩაყნის მშრომელებთან ძმური სოლიდარობა.

სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეს საერთო ნიშანთვისებანი მტკიცედ დამკვიდრდა მილიონობით საბჭოთა ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მათ ცნობიერებასა და ფსიქოლოგიაში. მაგრამ ადამიანის ფსიქოლოგია გაცილებით ნელა გარდაიქმნება, ვიდრე მისი ცხოვრების მატერიალური პირობები. ამის გამო ძველი საზოგადოების გადმონაშთები ეროვნულ ფსიქოლოგიაში თავისთავად. ავტომატურად როდი აღმოიფხვრება; პირიქით, ეს გადმონაშთები, ეროვნული ცრურწმენანი მეტად სიცოცხლისუნარიანი მოვლენაა, რომელიც გამჭდარია პოლიტიკური თვალსაზრისით არასაკმაოდ განვითარებულ ადამიანთა ფსიქოლოგიაში და ისეთ პირობებშიც კი იჩენს თავს, როცა საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობაში რაიმე ანტაგონიზმისათვის ობიექტური წინამძღვრები დიდი ხანია აღარ არსებობს.¹

ამიტომ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის რეგულირებისა და მართვის პროცესში არსებითი მნიშვნელობა აქვს ეროვნული ფსიქოლოგიის, ადამიანთა ეროვნული გრძნობების, განწყობების, ორიენტაციების, ემოციების გათვალისწინებას, რადგან სწორედ ისინი განსაზღვრავენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობის პირობებში პიროვნების ქცევასა და მოქმედებას, განწყობასა და ორიენტაციას.

ეროვნული განწყობის ფორმირების სპეციფიკური მიზეზების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს სასურველი ზემოქმედება მოვახდინოთ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობაზე და ხელსაყრელი, ოპტიმალური პირობები შევქმნათ დადებითი განწყობისა და ორიენტაციის ჩამოყალიბებისათვის.

საერთოდ ადამიანთა ნებისმიერი ურთიერთობისა და, კერძოდ, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სფეროში პიროვნებია ქცევას, მოქმედებას, შეხედულებას საფუძვლად უდევს განწყობა, გარკვეული განცდების აქტუალიზაციისათვის მზაობა. იგი სუბიექტური (მოთხოვნილების) და ობიექტური ფაქტორების (აიტუაციის) ურთიერთზემოქმედების საფუძველზე ყალიბდება. განწყობა ნერვული სისტემის თუ სხვა ბიოლოგიური მოვლენის თანდაყოლილი თვისება კი არ არის, არამედ პიროვნების მთლიანი

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 31-32.

მდგომარეობაა, რომელიც მისი მოთხოვნილებებისა და გარემო სიტუაციის ურთიერთზემოქმედების ნიადაგზე აღმოცენდება.¹

განწყობა დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანთა კავშირურთიერთობაში. პიროვნების ეროვნული ორიენტაციისა და განწყობის სისტემაში აკუმულირებულია მთელი მისი ცხოვრებისეული გამოცდილება, სოციალურ-ეთნიკური ერთობისა და ინდივიდის ძირითადი თავისებურებანი. ამასთან, როგორც აკად. დ. უზნაძე შენიშნავს, ადამიანს სპეციფიკური პირობების გამო შეუძლია განწყობის უშუალო გავლენას ხელიდან გამოსტაცოს თავისი ქცევა და იგი ცნობიერების აქტივობით გაშუალებულ განწყობას დაუმორჩილოს.

მაგრამ ზოგჯერ ადამიანი ველარ ახერხებს გარკვეულ სიტუაციაში შემუშავებული განწყობის შეცვლას. ასეთი განწყობა ხშირი განმეორების შემთხვევაში შეიძლება იმდენად აქტუალური გახდეს, რომ არაშესატყვისი სიტუაციის პირობებშიც იჩინოს თავი. ამ გზით განმტკიცებული განწყობა, რომელსაც აქტივიზაციის ძლიერი ტენდენცია აქვს, ფიქსირებულ განწყობას წარმოადგენს. ფიქსირებულ განწყობას დ. უზნაძე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ადამიანის, როგორც სოციალური ორგანიზმის, ქცევისა და მოქმედების ასახსნელად, რადგან მხოლოდ ფიქსირებული განწყობის ანალიზის საფუძველზეა შესაძლებელი პიროვნების ღირებულებითი ორიენტაციის, მისი სოციალური აქტივობისა და ინდივიდუალური თავისებურებების მეცნიერული შესწავლა.

როგორც ცნობილია, ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში განწყობის ცნება ორგვარი მნიშვნელობით იხმარება. ზოგად ექსპერიმენტულ, ფსიქოლოგიაში განწყობა (Set, Einstellung) გარკვეული მოქმედებისათვის ადამიანის ფსიქოფიზიკურ მზაობას ნიშნავს, სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში კი მასში იგულისხმება სოციალური განწყობა (attitude), რომელიც პიროვნებას სოციალურ ქცევას, საზოგადოების ან კოლექტივის მიმართ მის დამოკიდებულებას უდევს საფუძვლად. სოციალური განწყობა შენაბამისი სიტუაციის, ადამიანის მოთხოვნილებებისა და სოციალური ღირებულებების მქონე მოვლენების ურთიერთზემოქმედების პირობებში ყალიბდება და პიროვნების ღირებულებითი ორიენტაციის, მისი სოციალური აქტივობის განმსაზღვრელი ფაქტორია.²

¹ დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, თბილისი, 1940, გვ. 162.

² სოციოლოგიური ნარკვევები, ვ. ქვაჩახიას რედაქციით, თბილისი, 1970, გვ. 73.

სოციალური განწყობის ჩამოყალიბება და ფიქსირება პიროვნების სოციალიზაციის მაჩვენებელია და, ბუნებრივია, მის საფუძველზე უნდა აიხსნას ეროვნული ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხები, კერძოდ, ეროვნული განწყობა — როგორც სოციალური განწყობის ერთ-ერთი ფორმა.

ეროვნული განწყობის აღმოცენებისა და ფუნქციონირების შესწავლა შესაძლებელია მხოლოდ საეროვნებათაშორისო კავშირ-ურთიერთობის კონკრეტულ-სოციოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევის შედეგად. სამწუხაროდ, ჩვენს სპეციალურ ლიტერატურაში, ჯერ კიდევ ნაკლებად მუშავდება განწყობის სოციალური, ეთნიკური, ლინგვისტური და სხვა ასპექტები, არასაკმარისადაა გამოკვლეული ეროვნული განწყობის აღმოცენებისა და ფიქსირების ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები, ეროვნული ორიენტაციის როლი და მნიშვნელობა საეროვნებათაშორისო კავშირ-ურთიერთობის პროცესში და ა. შ. ამ საკითხებზე გამოქვეყნებული ლიტერატურა ჯერ კიდევ ძალზე მცირერიცხოვანია.¹ ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს ქართული ფსიქოლოგებისა და ლენინგრადელი სოციოლოგების შრომები, რომლებშიც ღრმად არის გაანალიზებული განწყობის ფსიქოლოგიური და სოციოლოგიური ასპექტები.²

ეროვნული ურთიერთობის პიროვნული ასპექტის შესწავლისათვის ამოსავალი მნიშვნელობა აქვს ეროვნული განწყობის ცნების განმარტებას. ასეთი განმარტების ცდა მოცემულია სპეციალურ ლიტერატურაში ლ. მ. დრობიუევას მიერ. მისი აზრით, „ეროვნულ განწყობებში იგულისხმება ადამიანის განწყობები ამა თუ იმ ქვე-

¹ Ю. В. Арутюнян, Конкретно-социологическое исследование национальных отношений, «Вопросы философии», 1969, № 12; его же, О некоторых тенденциях в изменении культурного облика нации, «Советская этнография», 1973, № 4; Л. М. Дробничева, О сближении уровней культурного развития союзных республик, «История СССР», 1969, № 3; ее же, Социально-культурные особенности личности и национальные установки, «Советская этнография», 1970, № 4; А. И. Холмогоров, Интернациональные черты советских наций, М., 1970; М. Н. Губогло, Взаимодействие языков и межнациональные отношения в советском обществе, «История СССР», 1970, № 6; Социальное и национальное, Опыт этносоциологических исследований, М., 1973.

² Д. Н. Узапдзе, Экспериментальные основы психологии установок, Тбилиси, 1961; А. С. Прангшвили, исследования по психологии установок, Тбилиси, 1967; «Человек и его работа», Л., 1967. Социологические исследования, Тбилиси, 1970; Мышление и общение, Материалы всесоюзного симпозиума, Алма-Ата, 1973 г. и др.

ვისადმი კონკრეტულ სიტუაციაში საეროვნებათაშორისო კონტაქტების დროს (მაგალითად, სამუშაოზე, ოჯახში და ა. შ.).¹

ეროვნული განწყობის ცნების ამგვარი განმარტება, ჩვენი აზრით, საფუძვლით სწორი არ უნდა იყოს. ამ განსაზღვრებებს არსებითი ნაკლი ის არის, რომ მასში ასახული არაა ღირებულებებითი ორიენტაციის მომენტი, რომელიც, საერთოდ სოციალური და, კერძოდ, ეროვნული განწყობების ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია.

საზოგადოებრივი ურთიერთობის პროცესში პიროვნებას უყალიბდება ღირებულებათა გარკვეული სისტემა, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს სოციალური განწყობის ჩამოყალიბებაზე. სოციალური განწყობის წარმოქმნისათვის აუცილებელია პიროვნების გარკვეული ღირებულებებითი ორიენტაცია: ამიტომ, ბუნებრივია, სოციალური (ეროვნული) განწყობის ცნებაში უნდა აისახოს ღირებულებებითი ორიენტაციის მომენტი, რადგან ამ უკანასკნელის გარეშე სოციალური (ეროვნული) განწყობის მეცნიერული ახსნა საფუძვლიანი ვერ იქნება. ეს კავშირი სოციალურ განწყობასა და ღირებულებით ორიენტაციას შორის იმდენად უშუალოა, რომ ყოველი სოციალური განწყობა, როგორც ორიენტაციის ფორმა, გარკვეული აზრით, თვით ღირებულებითი ორიენტაციაა.²

ეროვნული განწყობის ცნება, ზემოაღნიშნულის გათვალისწინების საფუძველზე, შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოვაყალიბოთ: ეროვნული განწყობა საეროვნებათაშორისო კონტაქტების დროს გარკვეული ქცევისადმი მზაობაა, რომელიც ადამიანის მოთხოვნილებების, შესაბამისი სიტუაციისა და სოციალური ღირებულების მქონე მოვლენების ურთიერთზემოქმედების შედეგად ყალიბდება.

ეროვნული ურთიერთობის პიროვნული ასპექტის კონკრეტულ-სოციოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური შესწავლა ამ ათიოდე წლის წინათ დაიწყო. ამ მიზნით პირველი ექსპერიმენტული სოციოლოგიური გამოკვლევები ჩატარდა 1965—1966 წწ. რუსეთის ფედერაციაში და ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში. 1967 წლიდან სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის სექტორი სპეციალური პროგრამით სწავლობს სსრ კავშირში ერების განვითარებასა და დაახლოების სოციალურ-კულტურული პირობების ოპტიმიზაციის პრობლემას.

¹ Л. М. Дробнижева, Социально-культурные особенности личности и национальные установки, «Советская этнография», 1971, № 3, стр. 4; Социальное и национальное, М., 1973, стр. 274.

² სოციოლოგიური ნაჩვენებები, თბ., 1970, გვ. 58.

აღნიშნული პროგრამის შესაბამისად, ჩვენს რესპუბლიკაში 1971—1972 წწ. ჩატარებული კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევის ერთ-ერთი ამოცანა იყო აღამიანთა ეროვნული განწყობისა და ორიენტაციის შესწავლა; იმის გამორკვევა, თუ რა მნიშვნელობა აქვთ მათ საეროვნებათაშორისო კონტაქტების გაფართოებისა და საბჭოთა ზალხის ფსიქოლოგიის ინტერნაციონალური ნიშნების ჩამოყალიბება-განმტყიცების საქმეში.

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში საეროვნებათაშორისო კავშირთუთიერთობის გაღრმავება და მრავალეროვანი საბჭოთა ზალხის ფსიქოლოგიის ინტერნაციონალური ნიშნების ფორმირება მრავალი ფაქტორითა და სიტუაციით არის შეპირობებული. რომელთა შორის გამოსაკითხავ ანკეტაში ფიქსირებული იყო შემდეგი: შრომითი კოლექტივების მრავალეროვნულობა და მისი მნიშვნელობა საეროვნებათაშორისო კონტაქტების გაფართოებაში; სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა უშუალო კავშირთუთიერთობის ხასიათი და ინტენსიობა; მოძმე ერებისა და სხვა ზალხების კულტურულ ღირებულებათა გაცნობა-ათვისება. შერეული ოჯახი და ქორწინება. პიროვნების ასაკი, სქესი, განათლების დონე; მოსახლეობის სოციალურ-პროფესიული კვალიფიკაცია, ტერიტორიული და სოციალური მობილობა და ამ ფაქტორების ზემოქმედება ეროვნულ განწყობასა და ორიენტაციაზე.

ბუნებრივია, საეროვნებათაშორისო კავშირთუთიერთობის გაფართოებისა და გაღრმავების პირობებში სულ უფრო მატულობს მრავალეროვანი კოლექტივების რაოდენობა. ახლა ჩვენს ქვეყანაში ძნელია მოიძებნოს მეტნაკლებად მრავალრიცხოვანი კოლექტივი, სადაც რამდენიმე ეროვნების წარმომადგენლები საერთო ძალით არ წყვეტდნენ ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული მშენებლობის ამოცანებს.

მრავალეროვან კოლექტივში ერთობლივი შრომა და საერთო მიზნებისათვის ბრძოლა კიდევ უფრო მჭიდროდ აახლოებს სხვადასხვა ეროვნების აღამიანებს, კეთილნაყოფიერ პირობებს ქმნის საბჭოთა ზასიათის, მორალისა და ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებისათვის. დადებითი საეროვნებათაშორისო განწყობისა და ორიენტაციის ფიქსირებისათვის.

ამიტომ მრავალეროვანი კოლექტივისადმი დამოკიდებულება, მისი წევრების ეროვნული განწყობა საეროვნებათაშორისო კავშირთუთიერთობის განვითარების, საბჭოთა აღამიანების ცნობიერებასა და ფსიქოლოგიაში ინტერნაციონალური სულისკვეთების დამკვიდრებას ერთ-ერთი ძირითადი მაჩვენებელია.

მრავალეროვანი კოლექტივების მიმართ ჩვენი რესპუბლიკის მშრომელთა დამოკიდებულების შესწავლის მიზნით სოციოლოგიური გამოკვლევის ანკეტაში შეტანილი იყო კითხვა: ცნობილია, რომ წარმოება-დაწესებულებებში ერთად შრომობენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები, თქვენი აზრით, რა ზეგავლენას ახდენს ეს გარემოება კოლექტივში არსებულ ურთიერთობაზე? ამ კითხვაზე მოცემული იყო პასუხის სამი ვარიანტი: ა) ეროვნულ შემადგენლობას ერთად მუშაობის პროცესში არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, ბ) მრავალეროვან კოლექტივში მუშაობა უფრო რთულია, გ) სხვა შეხედულება.

კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა დადებითად ეკიდება მრავალეროვან კოლექტივებს, მიიჩნევს, რომ მრავალეროვნულობას შრომითი კოლექტივისათვის მნიშვნელობა არა აქვს. მაგალითად, ქალაქად გამოკითხული ქართველი მოსახლეობის (30—50 წლის ასაკის) 70.1 პროცენტს და რუსი მოსახლეობის 66,3 პროცენტს მიაჩნია, რომ ეროვნულ შემადგენლობას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს ერთობლივი მუშაობის პროცესში, ხოლო დანარჩენმა მიუთითა მრავალეროვან კოლექტივებში მუშაობის სირთულეზე ან თავისი შეხედულება არ გამოთქვა აღნიშნულ საკითხზე.

ანალოგიური გამოკვლევები ჩატარდა სხვა რესპუბლიკებშიც. უზბეკეთის ასრ მრავალეროვან საწარმოო კოლექტივებში გამოკითხულთა 71,4 პროცენტი დადებითი შეხედულებისაა საეროვნებათშორისო კონტაქტების მიმართ. ლატვიაში რესპოდენტთა 86.7 პროცენტმა ის აზრი გამოთქვა, რომ კოლექტივის მრავალეროვნულობა არავითარ ხელშემშლელ მიზეზებს არ ქმნის მუშაობაში. ამასთან, გამოკითხული მუშების 92.7 პროცენტმა დადებითი შეფასება მისცა საწარმოო კოლექტივებში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ერთობლივ მუშაობას და ურთიერთობას.¹

მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივების ჩამოყალიბებაში და საეროვნებათშორისო კონტაქტების გაფართოება-განმტკიცებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს თავისი არსით ყველაზე ინტერნაციონალური კლასი — მუშათა კლასი. ამიტომ სავსებით კანონზომიერია, რომ შრომით კოლექტივში საეროვნებათშორისო კონტაქტების დადებითი შეფასება მუშებს შორის უფრო მაღალია, ვიდრე სხვა კლასებში და სოციალურ ჯგუფებში.

¹ А. И. Холмогоров, Интернациональные черты советских наций, Рига, 1971, стр. 171.

საინტერესოა ამ მხრივ ჩვენი რესპუბლიკის მრავალეროვან კოლექტივებში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგები. ვ. ი. ლენინის სახელობის ელმავალმშენებელი ქარხნის მრავალეროვან კოლექტივში გამოკითხული მუშების 88,6 პროცენტმა უპასუხა, რომ ეროვნულ შემადგენლობას ერთად მუშაობის დროს მნიშვნელობა არა აქვს, 10,1 პროცენტმა აღნიშნა, რომ მრავალეროვან კოლექტივში მუშაობა უფრო რთულია, 1,3 პროცენტმა კი სხვა შეხედულება გამოთქვა.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მანქანათა მექანიკის საპეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თანამშრომელთა 77,8 პროცენტს მიაჩნია, რომ კოლექტივის მრავალეროვანი შემადგენლობა შრომის პროცესში არავითარ დაბრკოლებას არ ქმნის; 11,1 პროცენტი თვლის, რომ მრავალეროვან კოლექტივში მუშაობა უფრო რთულია, ხოლო ამდენივემ სხვადასხვა მოსაზრება გამოთქვა.

თელავის რაიონის სოფ. იყალთოში, სადაც მოსახლეობის უმრავლესობა ქართველებია, გამოკითხულთა 74 პროცენტმა აღნიშნულ კითხვაზე დადებითი პასუხი გასცა, 10,6 პროცენტმა უარყოფითი, ხოლო დანარჩენმა თავი შეიკავა.

როგორც ვხედავთ, სოციოლოგიური კვლევის შედეგები ადასტურებს მშრომელთა დიდი უმრავლესობის დადებით დამოკიდებულებას მრავალეროვანი კოლექტივების მიმართ, ასეთ კოლექტივებში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანების მეგობრული თანამშრომლობისა და კავშირურობის ფართო შესაძლებლობას. ამ ფაქტს დიდი პოლიტიკური და აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს. უწინარეს ყოვლისა, მრავალეროვან კოლექტივში ყალიბდება და ვითარდება ადამიანებს შორის კავშირურობის ახალი ტიპი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია კოლექტივიზმის მაღალი გრძნობა, საერთო ინტერესებისა და მიზნების ღრმა გაგება, უანგარო ურთიერთდახმარება. ასეთ კოლექტივებში პრაქტიკულად მოწმდება კომუნიზმის მშენებლის მორალური კოდექსის ძირითადი პრინციპები, ინტერნაციონალური, საერთო-საბჭოური თვისებები და ტრადიციები. „ახლა. — აღნიშნულია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“ — თვითეული რესპუბლიკის მშრომელნი შეადგენენ მრავალეროვან კოლექტივს, რომელშიც ეროვნული თავისებურებანი ორგანულად არის შეხამებული ინტერნაციონალურ, სოციალისტურ, საერთოსაბჭოურ თვისებებთან და ტრადიციებთან“.¹

¹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ, გვ. 14.

მართალია, მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივი შედარებით უფრო ხელსაყრელ ატმოსფეროს ქმნის დადებითი საეროვნებათაშორისო განწყობის განმტკიცებისათვის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ასეთი კოლექტივების წევრთა კავშირუროთიერთობაში ყოველგვარი სიძნელე და დაბრკოლება აღმოფხვრილია. ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის მრავალეროვნულობის გამო იზრდება მრავალეროვანი კოლექტივების რიცხვი და ამასთან დაკავშირებით თავს იჩენს ზრდის სიძნელეებიც. ამ სიძნელეთა ლიკვიდაციის საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირების სიხშირესა და ინტენსიობას. გასაგებია, რომ, რაც უფრო ხანგრძლივი და ხშირია ადამიანთა პიროვნული კონტაქტები, განსაკუთრებით ერთობლივი შრომის პროცესში, მით უფრო ხელსაყრელი პირობები იქმნება ინტერნაციონალური განწყობის ფიქსირებისათვის, საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის განვითარებისათვის.

მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივის სოციალურ სტრუქტურაში ადამიანთა კავშირუროთიერთობის სოციოლოგიური გამოკვლევის ერთ-ერთი პირველი ცდა ქართველმა სოციოლოგებმა მოგვცეს.

1967—1968 წწ. შესწავლილ იქნა თბილისის ჩარხსაშენებელი ქარხნის მრავალეროვან კოლექტივში 11 ეროვნების წარმომადგენელთა პიროვნული კავშირები და მათი ინტენსიობა. ემპირიული მასალის ანალიზის შედეგად გამოირკვა, რომ ინტერნაციონალური მეგობრული კავშირები გააჩნდა გამოკითხულთა 70,6 პროცენტს. ამასთან, ერთი ეროვნების წარმომადგენლებთან მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა რესპოდენტთა 50 პროცენტს, ორი ეროვნების წარმომადგენლებთან — 40.4 პროცენტს, სამი ეროვნების წარმომადგენლებთან — 9.5 პროცენტს. მეგობრული კავშირუროთიერთობა მარტოოდენ სხვა ეროვნების ადამიანებთან აღმოაჩნდა გამოკითხულთა 18 პროცენტს.¹

ამ გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის ინტენსიობის განმსაზღვრელი ფაქტორია ერთობლივი შრომა მრავალეროვან კოლექტივში და მისი ხანგრძლივობა. აღნიშნულ ქარხანაში, მუშაობის სტაჟის ზრდის კვალობაზე სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა პიროვნული კავშირუროთიერთობის

¹ Э. С. Менабдишвили, И. А. Ломтатидзе, А. Ш. Вачешвили, Национальные отношения в социальной структуре коллектива промышленного предприятия. «Теоретические вопросы социалистического интернационализма», М., 1968, вып. 1, стр. 127—128.

ინტენსიობაც იზრდებოდა. მაგალითად, ქარხანაში 10 წლისა და უფრო მეტი ხნის მუშაობის სტაჟის მქონე პირთა საეროვნებათაშორის კავშირურობის ინტენსიობის დონე სხვებთან შედარებით 34,8 პროცენტით უფრო მაღალი იყო.

ჩვენს რესპუბლიკაში 1971—1972 წწ. ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის დროს ქალაქად მამაკაცების 63 პროცენტს და ქალების 53 პროცენტს მეგობრები აღმოაჩნდა სხვა ეროვნების ადამიანებს შორის, სოფლად კი — მამაკაცების 34 პროცენტს და ქალების 18,8 პროცენტს. თბილისში გამოკითხული მამაკაცების 79 და ქალების 67 პროცენტმა განაცხადა, რომ მეგობრული ურთიერთობა აქვს სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან.

ანალოგიური გამოკვლევები ჩატარდა მოძმე საბჭოთა რესპუბლიკებში. მაგალითად, ლატვიის სსრ გამოკითხული ლატვიელების 66 პროცენტს მეგობრული კავშირურობითობა აქვს სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან,¹ ხოლო ტაშვენტის მრავალეროვან კოლექტივებში გამოკითხულთა 84,4 პროცენტს აღმოაჩნდა მეგობრული კავშირები სხვა ეროვნების ადამიანებთან.

თათრეთის ავტონომიურ რესპუბლიკებში ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ აგრეთვე დაადასტურა პირადი, მეგობრული კავშირურობის ფართოდ გავრცელება სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის. ქ. ყაზანში გამოკითხული თათრების 47 პროცენტს მეგობრული კავშირი აქვს თავისი ეროვნების წარმომადგენლებთან, ხოლო 42,4 პროცენტს — რუსებთან. თავის მხრივ, ყაზანში მცხოვრები რუსების 58,3 პროცენტი მეგობრობს რუსებთან, ხოლო 31 პროცენტი — თათრებთან.²

მასშადად, ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებში (რუსეთის ფედერაცია, აზიერკავკასია, ბალტიისპირეთი, შუა აზია) ჩატარებული კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგები დამაჯერებლად გვიჩვენებს, რომ ინტერნაციონალურია არა მარტო სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა განწყობა და ორიენტაცია, არამედ მათი ფაქტიური ქცევა და მოქმედება. ეს გარემოება ხელს უწყობს საბჭოთა ადამიანების ცნობიერებასა და ფსიქოლოგიაში საერთო-საბჭოთა, ინტერნაციონალური ნიშან-თვისებების მტკიცედ დამკვიდრებას.

ზოგჯერ ადამიანის განწყობა არ ეთანხმება პიროვნების ქცევასა და მოქმედებას. ამ შემთხვევაში შეიძლება ადამიანის განწყობა

¹ А. И. Холмогоров, *დასახელებული შრომა*, გვ. 151.

² Социальное и национальное. Опыт этносоциологических исследований, М., 1973, стр. 279.

მისი მოქმედების ადეკვატური არ იყოს, მაგრამ მთლიანად პიროვნების ორიენტაციას კი შეესაბამებოდეს. მაგალითად, შეიძლება ცალკეულმა პიროვნებამ, რაიმე მიზეზის გამო, საერთო ენა ვერ გამოაახოს ამა თუ იმ ეროვნების რომელიმე წარმომადგენელთან და შემთხვევით შექმნილი შთაბეჭდილებით შეაფასოს საერთოდ ამ ეროვნების სხვა წარმომადგენლებიც. ამავე დროს მისი მსოფლმხედველობისათვის შეიძლება დამახასიათებელი არ იყოს ეროვნული შეზღუდულობისა და განკერძოების გრძნობა. მან თავი ჩინა მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევაში. კონკრეტულ სიტუაციაში. ამიტომ მხოლოდ ცალკეული განწყობის საფუძველზე არ შეიძლება ვიმსჯელოთ პიროვნების ეროვნულ ორიენტაციაზე საერთოდ. მხოლოდ ერთმანეთის შესაბამისი განწყობების ჯგუფი ან სისტემა ქმნის ადამიანის გარკვეულ ეროვნულ ორიენტაციას. რომელიც საფუძვლად ედება პიროვნების ქცევას ან მოქმედებას სხვა ეროვნების ადამიანებთან კავშირებში.

პიროვნების ეროვნული განწყობა და ორიენტაცია მთელი რიგი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად ყალიბდება. მათ შორის უმთავრესია მატერიალური დოვლათის წარმოების წესი, საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურა, სოციალურ-ეთნიკური გარემო, ადამიანის სოციალურ-პროფესიული მდგომარეობა, კულტურისა და განათლების დონე. ენობრივი, ასაკობრივი და მთელი რიგი სხვა ფაქტორები. რომელთა გულდასმით შესწავლა და გათვალისწინება აუცილებელია ეროვნული ურთიერთობის პიროვნული ასპექტის კვლევის დროს.

კონკრეტულ-სოციალოგიური გამოკვლევის მასალები ცხადყოფს, რომ ადამიანია სოციალური კეთენილების. პროფესიული მდგომარეობის, საერთო განათლებისა და კულტურის დონის, ასაკისა და სქესის შესაბამისად იცვლება ეროვნული განწყობის ინტენსიობა. რაც უფრო მაღალია ადამიანის სოციალ-პროფესიული მდგომარეობა, განათლების დონე, სოციალური მობილობა, მით უფრო მტკიცეა მისი ეროვნული განწყობა და ინტერნაციონალური შეგნება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ემპირიული მასალის ანალიზი ნათელყოფს, რომ ქალაქად თითქმის ორჯერ უფრო მაღალია საეროვნებათაშორისო კონტაქტების მიმართ დადებითი განწყობა და ორიენტაცია, ვიდრე სოფლად. ეს აიხსნება ქალაქსა და სოფელს შორის არსებული განსხვავებით, მათი სოციალურ-ეკონომიური და კულტურული განვითარების სხვადასხვა დონით. ცხადია, ქალაქის მოსახლეობის სოციალურ-პროფესიული და კულტურული დონე გაცი-

ლებით უფრო მაღალია, ხოლო სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა კავშირურთიერთობა და კონტაქტები უფრო დინამიკური და მრავალმხრივია, ვიდრე სოფლის მოსახლეობისა. ამიტომ საეროვნებათაშორისო კონტაქტების დამყარების შესაძლებლობა ქალაქად გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე სოფლად. ამასთან, რაც უფრო მაღალია პიროვნების კულტურისა და განათლების დონე, მით უფრო ნაკლებ ზეგავლენას ახდენს მის საეროვნებათაშორისო განწყობასა და ორიენტაციაზე სოციალური და პროფესიული მდგომარეობა. ასე მაგალითად, ქალაქისა და სოფლის ინტელიგენციის ეროვნული განწყობა ერთმანეთისაგან ღიდად არ განსხვავდება, რადგან სოფლის ინტელიგენციას, ქალაქის ინტელიგენციის მსგავსად, განათლების მაღალი დონე და საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის დადებითი გამოცდილება აქვს.

მაგრამ თუ მოცემულ სიტუაციაში წარმოდგენილია ისეთი პარამეტრები, როგორიცაა კოლექტივის მრავალეროვნულობა, კულტურისა და განათლების, სოციალურ-პროფესიული კვალიფიკაციის მაღალი დონე, მაშინ, რა თქმა უნდა, ეს კომპონენტები უაღრესად ეთოლნაყოფიერ ზემოქმედებას ახდენენ საეროვნებათაშორისო განწყობაზე. მაგალითად, თბილისის ვ. ი. ლენინის სახელობის ელმავალშენებელი ქარხნის ერთ-ერთ საამქროში გამოკითხულთა 91.4 პროცენტს აღმოაჩნდა დადებითი განწყობები კოლექტივში საეროვნებათაშორისო კონტაქტების მიმართ, მათ შორის მუშები შეადგენდნენ 88.6 პროცენტს, ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალი კი — 95.8 პროცენტს. მუშებს შორის ნეგატიური განწყობა მრავალეროვნანი კოლექტივის მიმართ ჰქონდა გამოკითხულთა 10,1 პროცენტს, ინჟინერ-ტექნიკურ მუშაკებს შორის კი ერთ პროცენტზე ნაკლებს. როგორც ვხედავთ, კოლექტივის მრავალეროვნულობამ, მაღალმა სოციალ-პროფესიულმა სტატუსმა და განათლების დონემ განაპირობა მისი წევრების საეროვნებათაშორისო განწყობებს შორის არსებული მნიშვნელოვანი სხვაობა.

საეროვნებათაშორისო განწყობებისა და ორიენტაციების სისტემაზე დადებით ან უარყოფით ზემოქმედებას ახდენს აგრეთვე პიროვნების ისეთი მახასიათებლები, როგორიცაა სოციალური და ინდივიდუალური გამოცდილება, პოლიტიკური მომწიფებულობის დონე, ასაკი, სქესი და სხვ.

სოციოლოგიურ გამოკვლევათა შედეგად მიღებული მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ, ერთი მხრივ, ახალგაზრდა და საშუალო ასაკის, ხოლო მეორე მხრივ, უფროსი ასაკის რესპოდენტთა განწყობები ერთმანეთისაგან საგრძნობლად განსხვავდება. მოსახლეო-

ბის ასაკობრივი ჯგუფების განწყობებს შორის განსხვავება უფრო შესამჩნევია სოფლად. ქალაქად, სადაც კავშირურობითობა უფრო ინტენსიური და მრავალმხრივია, მოსახლეობის სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფებს შორის განსხვავება საეროვნებათაშორისო კონტაქტების მიმართ შედარებით ნაკლები კონტრასტულობით ხასიათდება. ეს კარგად ჩანს ქვემომოტანილი ცხრილიდან. (იხ. ცხრილი 25).

ცხრილი 25

საეროვნებათაშორისო განწყობის ცვალებადობა ქალაქის მოსახლეობის ასაკობრივ ჯგუფებში (%-ით გამოკითხულთა მიმართ)

ანკეის კითხვები	ასაკობრივი ჯგუფები					
	18-29 წ.		30-49 წ.		50 წ. და მეტი	
	ქართული	რუსი	ქართული	რუსი	ქართული	რუსი
1. კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობას ერთად მუშაობის დროს მიიშენებოდა არა აქვს	67	68	70	66	64	65
2. სხვა ეროვნების ადამიანებს შორის ეგობრები აქვს	59	85	59	79	53	67
3. სხვა ეროვნების ადამიანებზე დაქორწინებული ახლო ნათესავები (შვილი, და, ძმა) აქვს	39	63	38	44	43	55

თუ შევადარებთ საეროვნებათაშორისო კონტაქტებისადმი ჩვენი რესპუბლიკის ქალაქის მოსახლეობის ასაკობრივი ჯგუფების დამოკიდებულებას, დავრწმუნდებით, რომ პიროვნების ასაკი და განწყობა ერთმანეთთან უკუპროპორციულ დამოკიდებულებაშია. ასეთივე კანონზომიერება შეინიშნება მოძვე საბჭოთა რესპუბლიკებშიც. მაგალითად, თათრეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ქალაქად გამოკითხული ახალგაზრდა და საშუალო თაობის მოსახლეობის 57—68 პროცენტს დადებითი დამოკიდებულება ჰქონდა შერეული ქორწინების მიმართ, ხოლო უფროსი თაობის ადამიანებს შორის ასეთი დამოკიდებულება გააჩნდა გამოკითხულთა მხოლოდ 52 პროცენტს.¹

აღსანიშნავია, რომ მამაკაცებისა და ქალების საეროვნებათაშორისო კონტაქტების ინტენსიობა სხვადასხვაა. ეს განსხვავება განსაკუთრებით შეიმჩნევა სოფლად, სადაც დადებითი ეროვნული ორიენტაციის მქონე მამაკაცების პროცენტული მაჩვენებელი გაცილებით

¹ А. М. Дробичева, Социально-культурные особенности личности и национальные установки «Советская этнография», 1971, № 3, стр. 8.

ბით უფრო მაღალია, ვიდრე ქალებისა. საეროვნებათაშორისო კონტაქტების მიმართ ქალების შედარებით „გულგრილი“ დამოკიდებულება უნდა აიხსნას იმით, რომ ქალს მამაკაცთან შედარებით ნაკლები თავისუფალი დრო გააჩნია, რაც უპაიუბოვითად მოქმედებს მისი განათლების და სოციალური აქტივობის დონეზე. დროის ბიუჯეტის სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ დაადასტურა, რომ მამაკაცებთან შედარებით ქალებს 1.5—2-ჯერ უფრო ნაკლები თავისუფალი დრო აქვთ.¹ გარდა ამისა, ქალების განათლების საშუალო დონე როგორც ქალაქად, ასევე სოფლად, მამაკაცების განათლების საშუალო დონესთან შედარებით, ჯერ კიდევ დაბალია.

ჩვენს რესპუბლიკაში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგების მიხედვით ქალაქად გამოკითხული ქართველი ქალების 53 და მამაკაცების 63 პროცენტს მეგობრები ჰყავს სხვა ეროვნების წარმომადგენლებს შორის, ხოლო ქართველი მამაკაცების 42 პროცენტს და ქალების 39 პროცენტს აღმოაჩნდა სხვა ეროვნების პირებზე დაქორწინებული ახლო ნათესავები (შვილები, დები, ძმები). სოფლად, სადაც საეროვნებათაშორისო კონტაქტების შესაძლებლობა, სოციალური და ტერიტორიული მობილობა ქალაქთან შედარებით შეზღუდულია, ეს მონაცემები გაცილებით დაბალია. კერძოდ, რესპოდენტი მამაკაცების 29,5 და ქალების 24,5 პროცენტს ჰყავს სხვა ეროვნების მეგობრები, ქალების 18,8 და მამაკაცების 34 პროცენტს კი სხვა ეროვნების ადამიანებზე დაქორწინებული ახლო ნათესავები.

საეროვნებათაშორისო კონტაქტების მიმართ სოციალურ-ფსიქოლოგიური განწყობის ჩამოყალიბებისა და ფიქსირების პროცესში დიდწილად გავლენას ახდენს ასრულებს ადამიანის პირადი ცხოვრებისეული გამოცდილება, ის სოციალურ-პროფესიული გარემო, რომელშიც მოცემულ პიროვნებას უხდება საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომა და საქმიანობა.

ინტენსიური საეროვნებათაშორისო კონტაქტები კეთილნაყოფიერ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის ცხოვრებისა და შრომის პირობებზე, დადებითი ეროვნული განწყობისა და ორიენტაციის ჩამოყალიბებაზე. კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის მონაცემებით დასტურდება, რომ იმ პირებს, რომლებსაც მეგობრები ჰყავთ სხვა ეროვნების წარმომადგენლებს შორის, უფრო ინტენსიური, დადებითი საეროვნებათაშორისო განწყობა და ორიენტაცია აქვთ.² ჩვენს რესპუბლიკაში ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ გვი-

¹ Б. Грушин, Свободное время, М., 1967, стр. 54 — 55.

² იხ. Социальное и национальное, стр. 296.

ჩვენა, რომ დადებითი ეროვნული განწყობის მქონე პირთა რაოდენობა ორჯერ მეტია იმათ შორის, ვისაც სხვა ეროვნების ადამიანებთან მეგობრობა აკავშირებს.

საეროვნებათაშორისო განწყობაზე უადრესად კეთილნაყოფიერ გავლენას ახდენს ორენოვნება. ქალაქად გამოკითხული ქართველების დიდი უმრავლესობისათვის (80,5 პროცენტი), რომელიც თავისუფლად ან გარკვეული სიმძნელით ფლობს საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისობის ენას — რუსულ ენას, დამახასიათებელია დადებითი განწყობა სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა შორის კონტაქტების, მრავალეროვანი კოლექტივებისა და ეროვნულად შერეული ქორწინების მიმართ; ხოლო მათ შორის, ვისაც უჭირს რუსულ ენაზე ლაპარაკი ან საერთოდ ვერ ფლობს მას, მსგავსი დადებითი ეროვნული განწყობა გამოკითხულთა დაახლოებით ერთ მეხუთედ ნაწილს ჰქონდა.

საეროვნებათაშორისო კავშირთაშორისობის ფორმების სოციოლოგიური შესწავლა დამაჯერებლად გვიჩვენებს, რომ, რაც უფრო მაღალია რესპოდენტის სოციალურ-პროფესიული სტატუსი, მით უფრო დადებითია მისი ეროვნული განწყობა და ორიენტაცია. მაგალითად, ფიზიკური შრომის მუშაკებს შორის ეროვნული განწყობის ამპლიტუდა მერყეობს კვალიფიკაციისა და სოციალური მობილობის ზრდის შესაბამისად, ხოლო გონებრივი შრომის მუშაკების საეროვნებათაშორისო განწყობა ფიზიკური შრომის წარმომადგენელთა შესაბამის განწყობასთან შედარებით უფრო აქტიური და ინტენსიურია (იხ. ცხრილი 26).

ცხრილი 26

საეროვნებათაშორისო განწყობა ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის ქალაქად (%-ით გამოკითხულთა მიმართ)

ანკეტის კითხვები	ფიზიკური შრომის მუშაკები	გონებრივი შრომის მუშაკები
1. კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობას ერთად მუშაობის დროს მნიშვნელობა არა აქვს	66	69
2. სხვა ეროვნების ადამიანებს შორის მეგობრები ჰყავს	55	59
3. სხვა ეროვნების ადამიანებზე დაქორწინებული ახლო ნათესავები (შვილი, და, ძმა) ჰყავს	39	41

საეროვნებათაშორისო განწყობების აღმოცენებისა და ფიქსირების ინტენსიობაზე გარკვეულ ზეგავლენას ახდენს პიროვნების კულტურისა და განათლების დონე. სოციოლოგიური კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ ადამიანის განათლება, მეცნიერული თუ კულტურული ინფორმაციის სიხშირე დადებით ზემოქმედებას ახდენს ინტერნაციონალური შეგნებისა და ორიენტაციის ჩამოყალიბებაზე. ჩვენ მიერ გაანალიზებული ემპირიული მასალაც ადასტურებს ასეთი დასკვნის სისწორეს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქალაქად მცხოვრები ქართველი მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას აღმოაჩნდა დადებითი განწყობა მრავალეროვანი კოლექტივისა და შერეული ქორწინების მიმართ. მათ შორის საშუალო განათლებით იყო რესპოდენტთა 27,4 პროცენტი, უმაღლესი განათლებით — 39,4 პროცენტი, წერა-კითხვის უცოდინართა ან მცირემცოდნეთა საერთო რაოდენობამ კი გამოკითხულთა მხოლოდ 2,9 პროცენტი შეადგინა.

მასასადამე, რაც უფრო მაღალია ამა თუ იმ ეროვნების ადამიანის განათლებისა და კულტურის დონე, სოციალურ-პროფესიული სტატუსი, მიღებული და გადამუშავებული ინფორმაციის მარგი ქმედების კოეფიციენტი, მით უფრო კეთილნაყოფიერი ატმოსფერო იქმნება დადებითი ეროვნული განწყობის ჩამოყალიბებისა და ფიქსირებისათვის. თავის მხრივ, პოზიტიური ეროვნული ორიენტაცია ხელს უწყობს საეროვნებათაშორისო კონტაქტების გაღრმავებასა და გაფართოებას, მატერიალურ და სულიერ ღირებულებათა ურთიერთგაცვლასა და ურთიერთგამდიდრებას, საეროვნებათაშორისო კავშირთა ურთიერთობის ახალი ფორმების წარმოშობასა და დამკვიდრებას.

როგორც ცნობილია, სოციალური განწყობა საფუძვლად უდევს პიროვნების ქცევას, მის საზოგადოებრივად აუცილებელ მოქმედებას. მართალია, ადამიანის განწყობა განსაზღვრავს მის ქცევას, მაგრამ ისინი ყოველთვის იდენტური როდია. შეიძლება პიროვნების განწყობა ინტერნაციონალური იყოს, მაგრამ მისი მოქმედება ზოგჯერ არათუ არ ემთხვეოდეს ასეთ განწყობას, არამედ, პირიქით, კიდევაც ეწინააღმდეგებოდეს მას. ასეთი ქცევა, რომელიც პიროვნების განწყობას არ შეესაბამება, ატარებს სიტუაციურ ხასიათს და სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ორიენტაციაში არ ასრულებს რაიმე მნიშვნელოვან როლს.

ამიტომ პიროვნების ორიენტაცია, რომელიც მიმართულია შეზღუდულობისა და განკერძოებისაკენ, არ შეიძლება ერთი რომე-

ლიმე სიტუაციური განწყობის შედეგი იყოს მხოლოდ. მისი საფუძველი უფრო ღრმად უნდა ვეძიოთ იმ ნეგატიური ხასიათის მიზეზებში, რომლებიც ასულდგმულებენ სხვადასხვა ეროვნულ ცრურწმენასა და სტერეოტიპს, აცოცხლებენ ეროვნული ნიჰილიზმის, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის გადმონაშთებს. ამდენად, უარყოფითი ეროვნული განწყობისა და ორიენტაციის შესაცვლელად საჭიროა არა მარტო ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობა, არამედ კომპლექსურ ლიანისძიებათა განხორციელება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში.

როგორც უკვე მივუთითეთ, ადამიანის განწყობა და ქცევა ზოგჯერ ერთმანეთს არ შეესაბამება. ამის გამო არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმის გარკვევას, თუ განწყობისა და ქცევის შეუსაბამობის შემთხვევაში რომელი უფრო აღეკვატურად ასახავს საერთოდ ადამიანთა ურთიერთობისა და, კერძოდ, საეროვნებათაშორისო კავშირულ თიერობის რეალურ სურათს — განწყობა თუ ქცევა.

ცნობილია, რომ ეროვნული განწყობა, ვიდრე იგი კონკრეტული ქცევითა და მოქმედების სახით ჩამოყალიბდებოდა, ადამიანის ცნობიერების არეში გაივლის, მოწმდება და იხვეწება. მიუხედავად ამისა, ადამიანის შეხედულებებსა და წარმოდგენებში ჩამოყალიბებული გაცნობიერებული ეროვნული განწყობა უფრო მეტად განიცდის სხვადასხვა ცრურწმენებისა და სტერეოტიპების ზეგავლენას, ვიდრე პიროვნების უშუალო სოციალური მზაობა და ორიენტაცია.

პიროვნების კონკრეტული მოქმედება, ადამიანთა უშუალო კავშირურობითობა სოციალური გამოცდილებისა და საეროვნებათაშორისო კონტაქტების პრაქტიკის საფუძველზე ათავსუფლებს ეროვნულ განწყობასა და ორიენტაციას სხვადასხვა დანაშრევისაგან, მათ შორის ეროვნული და რელიგიური ცრურწმენებისაგან. ამას კი უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საეროვნებათაშორისო კავშირურობითობის სრულყოფისა და განვითარებისათვის. ასეთი ცრურწმენებისაგან, დრომოქმული ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებებისაგან თავისუფალი ეროვნული განწყობა სოციალური კატალიზატორის როლს ასრულებს ადამიანთა შორის უშუალო ურთიერთობისა და კონტაქტების გაფართოება-განმტკიცებაში.

ჩვენს რესპუბლიკაში ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ სოფლის მოსახლეობის უფროსი ასაკის (50 წელზე მეტი) რესპოდენტთა 36,1 პროცენტმა შეჩერული ქორწინება არასასურველად მიიჩნია, მაშინ როცა შედარებით უმცროსი ასაკის (25—29) წარმომადგენლებში მხოლოდ 20,2 პროცენტმა ჩათვალა ასეთი ქორწინება მიუღებლად. ეს განსხვავება იმის შედე-

გია, რომ სოფლად რელიგიური და სხვა გადმონაშთები უფრო მეტად გავრცელებულია უფროსი ასაკის ადამიანებს შორის, რაც უარყოფითად მოქმედებს მათ ცნობიერებასა და ფსიქოლოგიაზე. ასეთსავე სურათს გვაძლევს სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევები. თათრეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შერეული ქორწინების მიმართ უარყოფითი განწყობის მქონე პირთა რიცხვი თითქმის სამჯერ მეტია მათ შორის, ვინც წესად აქვს რელიგიური დღესასწაულებისა და რიტუალური წეს-ჩვეულებების აღნიშვნა.¹

ამასთან, ნეგატიური განწყობები საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სფეროში ყოველთვის როდია დაკავშირებული სხვადასხვა სახის ცრურწმენებთან და აუცილებლად როდი ნიშნავს ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის გამოვლინებას. ცალკეული ნეგატიური განწყობები შეიძლება წარმოიქმნას ამა თუ იმ პიროვნებისათვის არასასურველ სიტუაციაში. ასეთი განწყობები უპირატესად სიტუაციური, შემთხვევითი ხასიათისაა და პიროვნების მსოფლმხედველობიდან, მისი ეროვნული ფსიქოლოგიიდან არ გამომდინარეობს.

ამრიგად, ლენინური ეროვნული პოლიტიკის საფუძველზე ჩვენს ქვეყანაში განხორციელებულმა ღრმა სოციალ-ეკონომიურმა გარდაქმნებმა ძირფესვიანად შეცვალა სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების სულიერი სამყარო, მათი ფსიქოლოგია, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ხასიათი და დანიშნულება. სოციალიზმმა საშუალოდ აღმოფხვრა ეროვნული შუღლი და მტრობა. ნიადაგი გამოაცალა ეროვნულ განკერძოებას და გაუცხოებას, საზოგადოებრივი განვითარების ერთ-ერთ ძირითად ძალად აქცია ხალხთა მეგობრობა და ძმური თანამშრომლობა.

კომუნიზმის მშენებელი საბჭოთა ადამიანის სულიერ სახესთან შეუთავსებელია ნაციონალიზმის იდეოლოგია და ფსიქოლოგია, ეროვნული ნიპილიზმისა და ნაციონალისტური გადმონაშთების ნებისმიერი გამოვლენა. სსრ კავშირის ხალხების ეროვნული ფსიქოლოგიის გარდაქმნა, მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბება განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ეროვნული ურთიერთობის სრულყოფის ერთ-ერთი ძირითადი კანონზომიერებაა, საზოგადოებრივი ცხოვრების მზარდი ინტერნაციონალიზაციის მთლიანი პროცესის შემადგენელი ნაწილია.

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხების სოციოლოგიური შესწავლა ცხადყოფს,

¹ Л. М. Дробнижева, დასახელებული სტატია, გვ. 12.

რომ ჩვენი ქვეყნის ყველა ეროვნების მშრომელთა აბსოლუტური უმრავლესობისათვის დამახასიათებელია დადებითი საეროვნებათა-შორისო განწყობა და ორიენტაცია, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის უშუალო ურთიერთობისა და კონტაქტების გაფართოება, ეროვნული თვითშეგნების განვითარება და საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება. სოციოლოგიური გამოკვლევების შედეგები საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ადამიანის ღირებულებითი ორიენტაციის ფორმირებაში სხვა კომპონენტებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობს პიროვნების სოციალური მზაობა — ეროვნული განწყობის სახით.

§ 2. საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნული სიამაყე — საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაძლიერების ფაქტორი

კომუნისტების მშენებელი საბჭოთა ადამიანის, ქემპარიტი პატრიოტისა და ინტერნაციონალისტის ფსიქოლოგიის უმნიშვნელოვანეს თავისებურებას შეადგენს ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა. სულიერი ნათესაობის ღრმა შეგნება. ყველა საბჭოთა ადამიანი, მიუხედავად ეროვნული კუთვნილებისა და ენისა, ამყობს თავისი საერთო სამშობლოთი — საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირით, სადაც კაცობრიობის ისტორიაში პირველად მოელო ბოლო სოციალურ და ეროვნულ ჩაგვრას, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, სადაც იშვა და განმტკიცდა კლასობრივი ინტერესებისა და მიზნების ერთობით შეკავშირებული მშრომელი ადამიანების დიადი ძმობა. ჩამოყალიბდა ისტორიაში უმაგალითო საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა, რომელსაც სამართლიანად ვუწოდებთ ხალხთა ლენინურ მეგობრობას.

ჩვენი ქვეყნის ასზე მეტი ეროვნების თანასწორუფლებიანი ხალხების ერთობლივი შრომისა და ბრძოლის შედეგად შეიქმნა დიადი თანამეგობრობისა და ძმობის სიმბოლო — მრავალეროვნო საბჭოთა სახელმწიფო, რომელმაც პირველად გაკვალა კომუნისტური ცივილიზაციის გზა და კაცობრიობას განვითარების მაგისტრალური მიმართულება უჩვენა. ყოველივე ეს საბჭოთა ადამიანების შეგნებასა და ფსიქოლოგიაში მტკიცედ ამკვიდრებს ეროვნული სიამაყის გრძნობას, რომელიც მომწიფებული სოციალიზმის პირობებში კიდევ უფრო ვითარდება და ღრმავდება. ახლა, როცა ჩვენს ქვეყანაში ჩამოყალიბდა და წარმატებით ვითარდება ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობა — მრავალეროვნო საბჭოთა ხალხი, სრული საფუძველი გვაქვს ვილაპარაკოთ არა მარტო ეროვნული სიამაყის

შესახებ, არამედ ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ხალხის დიდ პატრიოტულ გრძნობაზე, საბჭოთა ადამიანების საერთო-ეროვნულ სიამაყეზე.

ეროვნული სიამაყის ცნებებს პროლეტარული, კომუნისტური გაგება პირველად ვ. ი. ლენინმა მოგვცა თავის ცნობილ სტატიაში „ველიკორუსების ეროვნული სიამაყის შესახებ“ (1914). ამ სტატიაში ვ. ი. ლენინი მოუთითებდა, რომ პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვების აუცილებელი პირობაა მუშების თანმიმდევრული აღზრდა ეროვნული თანასწორობისა და ძმობის სულისკვეთებით, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმისადმი შეურიგებლობის ღრმა რწმენით. ველიკორუსი შეგნებული პროლეტარებისათვის უცხო როდია ეროვნული სიამაყის გრძნობა. პირიქით, რუსეთის მუშათა კლასი ყველაზე უფრო მეტს აკეთებს საშობლოს თავისუფლებისა და ბედნიერებისათვის. სოციალიზმი როდის უარყოფს ეროვნული სიამაყის გრძნობას, არამედ, სწორად გაგებული ეროვნული სიამაყის გრძნობა ყველა ეროვნების მუშათა სოციალისტურ ინტერესებს თანემთხვევა. „და ჩვენ, ველიკორუსი მუშები, — წერდა ვ. ი. ლენინი ამ სტატიაში, — აღსაესენი ვართ ეროვნული სიამაყის გრძნობით, ჩვენ გვსურს ჩადაც უნდა დაგვიჩდეს თავისუფალი და დამოუკიდებელი, თავისთავადი, თვითმყოფი, რესპუბლიკური, ამაყი ველიკორუსეთი, რომელიც თავის ურთიერთობას მეზობლებთან ააგებს თანასწორობის ადამიანურ პრინციპზე და არა პრავილეგიების ბატონყმზე, დიდი ერის დამამცირებელ პრინციპებზე“.¹

ასე ესმოდა ლენინს, თავისი ქვეყნის უდიდეს პატრიოტსა და ინტერნაციონალისტს, ქეშმარიტი ეროვნული სიამაყის გრძნობა.

ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ ეროვნული ეკონომიკისა და კულტურის აღორძინებამ, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შექმნამ და განვითარებამ, ბუნებრივია, გამოიწვია ეროვნული თვითშეგნების აღორძინება. სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის წლებში სსრ კავშირის ხალხების ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული კავშირურობის განვითარების კვალბაზე კიდევ უფრო გაძლიერდა და გაღრმავდა დიდი ერთობის კეთილშობილური გრძნობა, რომელსაც ჩვენ საბჭოთა ადამიანების საერთო ეროვნულ სიამაყეს ვუწოდებთ.

„ახლა, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის დღიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ, — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნევი, — ჩვენ სრული საფუძველი გვაქვს ვილაპარაკოთ უფრო ფართო

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 21, გვ. 113.

მცნებაზე, მთელი ჩვენი ხალხის დიდ პატრიოტულ გრძნობაზე — საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნულ სიამაყეზე. საბჭოთა ადამიანის საერთო ეროვნული სიამაყე ეს უზარმაზარი, ტევადი, თავისი შინაარსით უმდიდრესი გრძნობაა. იგი უფრო ღრმა და ფართოა, ვიდრე ჩვენი ქვეყნის შემადგენელი ხალხებიდან თვითთვის ბუნებრივი ეროვნული გრძნობები, მან შეისისხლორცა ყოველივე საუკეთესო, რაც კი რამ შექმნილა მილიონობით საბჭოთა ადამიანის გარჯით, ვაჟკაცობით, შემოქმედებითი გენიით“.¹

ამ დიდი პატრიოტული და ინტერნაციონალური შინაარსის ცნებაში კონცენტრირებულია კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხალხის მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობის მიღწევები ეროვნული საკითხის მთლიანად და საბოლოოდ გადაწყვეტის, ახალი, სოციალისტური ტიპის ეროვნული ურთიერთობის ჩამოყალიბებაში.

საბჭოთა ადამიანების საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა სოციალისტური ერებისა და ხალხების ცნობიერების, ფსიქოლოგიისა და კულტურის განვითარების იდეურ-პოლიტიკური და ზნეობრივ-ემოციური შენადნობია. იგი კომუნიზმის მშენებელი ადამიანის შეგნებაში დამკვიდრდა ახალი საზოგადოებრივი ცხოვრების მშენებლობის საერთო მიზნებისა და ამოცანების შეცნობისა და დაუფლების საფუძველზე.

სოციალისტური სინამდვილე, კომუნისტური თანაცხოვრების წესი: „ვიშრომთ, ვისწავლოთ და ვიცხოვროთ კომუნისტურად“ საბჭოთა ადამიანების ცნობიერებასა და ფსიქოლოგიაში ყოველდღიურად ამკვიდრებს კომუნიზმის მშენებელი საბჭოთა ადამიანის ძირითად მორალურ პრინციპებსა და ღირებულებებს, ორგანულად ახამებს ერთმანეთთან საკუთარი სამშობლოს ზიჟვარულის საუკუნოვან, ღრმაპატრიოტულ გრძნობას და მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს თანასწორუფლებიანი მოქალაქის საერთო ეროვნული სიამაყის მაღალ შეგნებას. „რაც უფრო შორს მივიღვართ კომუნიზმის მშენებლობის გზით, — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნევმა სსრ კავშირის 50 წლისთავის საიუბილეო სხდომაზე, — რაც უფრო მრავალფეროვანი და მტკიცე ხდება სსრ კავშირის ყველა ხალხის ეკონომიური, კულტურული და სხვა გამაერთიანებელი კავშირი, მით უფრო ძლიერი და ღრმაა დიადი ერთობის კეთილშობილური გრძნობა, რომელსაც ჩვენ საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნულ სიამაყეს ვუწოდებთ“.²

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 81.

² იქვე.

საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა, როგორც საბჭოთა ადამიანების ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი შემადგენელი ნაწილი, ყალიბდება და ვითარდება მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების სულ უფრო მზარდი ინტერნაციონალიზაციის საფუძველზე. ცნობილია, რომ სოციალიზმის პირობებში ინტერნაციონალიზაციის პროცესი ღრმად იჭრება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. პირველ ყოვლისა კი, ეკონომიური ცხოვრების დარგში. წარმოების სოციალისტური წესი, საწარმოო ძალებისა და შრომითი რესურსების რაციონალური განაწილება, შრომის საკავშირო დანაწილება, ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსის შექმნა და განვითარება მტკიცე ეკონომიურ საფუძველს ქმნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციისათვის, საბჭოთა ადამიანების მორალის, ფსიქოლოგიის და კულტურის, ინტერნაციონალური ნიშნების აღმოცენება-განვითარებისათვის.

წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივი საკუთრების, სოციალურ-პოლიტიკური, კულტურული და იდეოლოგიური ცხოვრების ერთობის ბაზაზე ჩვენს ქვეყანაში ჩამოყალიბდა პიროვნების ახალი, სოციალისტური ტიპი, რომლის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნებია ერთგულება კომუნისმის საქმისადმი, სოციალისტური პატრიოტიზმი და ინტერნაციონალიზმი, მაღალი შრომითი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტივობა, შეურიგებლობა ექსპლოატაციისა და ჩაგვრისადმი, ეროვნული და რასობრივი მტრობისა და ცრუ შეხედულებებისადმი, კლასობრივი ძალიდარობა ყველა ქვეყნის მშრომელებისადმი და სხვ.

საბჭოთა ადამიანების სულიერი სახის ინტერნაციონალური ნიშნები, რომლებიც ამავე დროს პიროვნების საუკეთესო, ზოგადსა-კაცობრიო თვისებების განვითარებას წარმოადგენს, საბჭოთა ხალხის ძირითად შინაარსს შეადგენს. ამასთან, საბჭოთა ხასიათის ეს საერთო ნიშან-თვისებანი ასხვადასხვა ეროვნების ადამიანებში ვლინდება სპეციფიკური ეროვნული კოლორიტით, გრძნობების, განცდების, ზნე-ჩვეულებების გამოხატვის თავისებური ფორმებითა და საშუალებებით.

საბჭოთა ხასიათის საერთო ინტერნაციონალური ნიშნების გამოვლენის ეროვნული სპეციფიკა, რა თქმა უნდა, არ იძლევა საფუძველს სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ურთიერთდაპირისპირებისათვის, როგორც ამას ბუჩუყუაზიული სოციოლოგები ამტკიცებენ. პირიქით, ერთიანი საბჭოთა ხასიათის მრავალფეროვანი ფორმით გამოხატვა იმის დამადასტურებელია, რომ პიროვნების სოციალისტური ტიპისათვის დამახასიათებელია ინდივიდუალურ და ეროვნულ-

სპეციფიკურ თავისებურებათა სიმდიდრე ადამიანთა იმ ახალ ისტორიულ ერთობაში, რომელსაც განვითარებული სოციალისტური საზოგადოება ქმნის. მრავალფეროვნება ერთიანობაში — ასეთია საბჭოთა ხასიათის საერთო ინტერნაციონალური და ეროვნულ-სპეციფიკური ნიშნების განვითარებისა და თანაფარდობის დიალექტიკა სოციალისტურ საზოგადოებაში. საბჭოთა ადამიანების ყოფა-ცხოვრებაში, სულიერ სახეში და ფსიქოლოგიაში ორგანულად არის ერთმანეთთან დაკავშირებული და შეხამებული, ერთი მხრივ, ეროვნული თავისებურებანი და, მეორე მხრივ, ინტერნაციონალური, საერთო-საბჭოური თვისებები და ტრადიციები.

საბჭოთა ადამიანების სულიერი სახის ინტერნაციონალური ნიშნების აღმოცენება-დამკვიდრებას ხელს უწყობს სოციალისტური საზოგადოების სოციალური ერთგვაროვნობის ზრდა. ქვეყანაში სოციალური და ეროვნული ანტაგონიზმების ლიკვიდაციის შედეგად ჩამოყალიბდა საერთოდ მთელი საზოგადოებისა და, კერძოდ, ყველა ერისა და ეროვნების ერთობიური სოციალური სტრუქტურა, რომელსაც შეადგენდნენ მუშათა კლასი, კოლმეურნე გლეხობა და სახალხო ინტელიგენცია. საბჭოთა საზოგადოების ყველა შემადგენელი კლასისა და ფენის სოციალური სტრუქტურის ძირეული გარდაქმნის შედეგად ღრმა ცვლილებანი მოხდა საბჭოთა ადამიანების სოციალურ ბუნებაში, მსოფლმხედველობაში, ფსიქოლოგიაში. ყველა ეროვნების მშრომელთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში აქტიურად იწერება ახალი ზნე-ჩვეულებები და ტრადიციები, ყოფა-ცხოვრებისა და ქცევის კომუნისტური ნორმები, ახალი მორალური ღირებულებანი და იდეალები. ყოველივე ეს კი ხელსაყრელ სოციალურ-პოლიტიკურ პირობებს ქმნის საეროვნებათაშორისო კავშირთა ერთობის გაღრმავებისათვის, სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შორის კონტაქტების გაზვიადებისა და გაფართოებისათვის.

საბჭოთა ხალხის იდეურ-პოლიტიკური ერთობა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში სოციალისტური საზოგადოების აშენებასთან ერთად ჩამოყალიბდა, თავის გამოხატულებას პოულობს საბჭოთა ადამიანების ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში, ფორმით ეროვნულ და შინაარსით სოციალისტურ საბჭოთა კულტურაში. ამ ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად მიმდინარეობს სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის და, მამასადამე, ეროვნული ურთიერთობის სრულყოფა-განვითარების ისტორიული პროცესი.

სულ უფრო მტკიცდება და ღრმავდება საბჭოთა ადამიანების

სულიერი ერთობა სოციალისტური ეროვნული ფსიქოლოგიის განვითარების, მრავალეროვანი საბჭოთა ახალის ერთიანი ფსიქოლოგიის ფორმირების შედეგად. ამ ერთობის ემოციურ-მხატვრული არსი შესანიშნავად გადმოსცა ცნობილმა უკრაინელმა საბჭოთა პოეტმა პავლო ტიჩინამ ლაქონურ და ხატოვან გამოთქმაში: „ერთიანი ოჯახის გრძნობა“. სწორედ ეს ერთიანი და განუყოფელი ოჯახის გრძნობა დაედო საფუძვლად საბჭოთა ადამიანების საერთო ეროვნულ სიამაყეს.

ახალი ადამიანის ფორმირება, კომუნისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება, კომუნიზმის მშენებელი პიროვნების მორალური ნორმების ცხოვრებაში განხორციელება ახლა შეუძლებელია თითოეული მოქალაქის ცნობიერებაში საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნების მტკიცედ დამკვიდრების გარეშე.

ადამიანების სულიერი სამყაროს გარდაქმნა, კომუნისტური ცნობიერებისა და ფსიქოლოგიის ფორმირება ყოველთვის იყო და არის კომუნისტური პარტიის შეუწელებელი ზრუნვის საგანი. პარტიის დაუცხრომელი იდეოლოგიური და მასობრივ-პოლიტიკური მუშაობის შედეგად „საბჭოთა ხელისუფლების წლებში განუზომლად გამდიდრდა ხალხის სულიერი ცხოვრება, ამაღლდა მისი კულტურული დონე, გაიზარდა მისი პოლიტიკური შეგნებულობა. ოქტომბრის შემდეგ ჩვენი ისტორიის მთელმა მსვლელობამ დაადასტურა, თუ რა მაღალი მორალურ-პოლიტიკური თვისებები აქვს ჩანერგილი საბჭოთა ადამიანებს, რა უკვდავი გმირობის ჩაღვნი შეუძლია საბჭოთა ადამიანს, თავისუფალ, შეგნებულ მშრომელს, პატრიოტსა და ინტერნაციონალისტს, ეს არის სოციალიზმის ერთ-ერთი ყველაზე ფასდაუდებელი მონაპოვარი“.¹

საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე კიდევ უფრო იზრდება მეცნიერული მსოფლმხედველობის, ზნეობრივი და კულტურული აღზრდის როლი ახალი ადამიანის ფორმირებაში. მშრომელთა აღზრდა კომუნისტური მსოფლმხედველობისა და მორალის სულიკვეთებით, საბჭოთა ადამიანების კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლება, ზნეობრივი და ფიზიკური სრულყოფა კომუნისტური მშენებლობის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა, რომლის წარმატებით გადაჭრაზე ბევრად არის დამოკიდებული კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის აშენება, კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბება.

¹ ლ. ი. ბ რ ე ე ნ ე ვ ი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 73-74.

მართალია, მშრომელთა კომუნისტური აღზრდის სფეროში მიღწეულია დიდმნიშვნელოვანი წარმატებები, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ უკვე გადაწყდა საბჭოთა საზოგადოების წინაშე მდგარი იდეოლოგიური და პოლიტიკურ-აღმზრდელობითი ამოცანები; ჩვენს სოციალისტურ სინამდვილეში ჯერ კიდევ ადგილი აქვს წარსულისაგან მემკვიდრეობით მიღებულ, თავისი არსით სოციალიზმთან შეუთავსებელ ისეთ გადმონათქვამს, როგორიცაა არაკეთილსინდისიერი დამოკიდებულება შრომისადმი, უდისციპლინობა, მოშვებულობა, მომხვეჭელობა, მექრთამეობა, პროტექციონიზმი და სხვა ამგვარი გამოვლინებანი. ჩვენი საზოგადოების უპირველესი მოვალეობაა აღმოფხვრას კომუნისტური მორალის ეს ანტიოდეები, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ადამიანის პიროვნების ყოველმხრივ და ჰარმონიულ განვითარებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია.

სოციალისტური საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მშრომელთა კომუნისტური აღზრდის საჭიროებას, სხვა ფაქტორებთან ერთად, განაპირობებს ეკონომიური ფაქტორები. სოციალისტური ეკონომიკის განვითარების მაღალი დონე, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სწრაფი ტემპი მოითხოვს არა მარტო მშრომელთა კვალიფიკაციის, არამედ შრომის დისციპლინის, ორგანიზებულობის, საზოგადოებრივი აქტივობის ამაღლებას. ეს ბუნებრივია, რადგან ჩვენს ქვეყანაში შენდება კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე ორგანიზებული, ყველაზე შრომისმოყვარე საზოგადოება და ამ საზოგადოებაში იცხოვრებენ ყველაზე შრომისმოყვარე და კეთილსინდისიერი, ორგანიზებული და დიდად შეგნებული ადამიანები.

„კომუნისტების თვით არსი განისაზღვრება იმით, რომ მოქალაქეებს აქვთ მაღალი შეგნებულობა და პასუხისმგებლობის გრძნობა საზოგადოების წინაშე, მაღალი ზნეობრივი თვისებები. სწორედ ამიტომ ყველა მოქალაქის საზოგადოებრივი შეგნების აღზრდა კომუნისტური მშენებლობის პროცესის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია“.¹

როგორც სკკპ XXIV ყრილობამ აღნიშნა, ამ ბოლო წლებში ბევრი რამ გაკეთდა იმ მიზნით, რომ საბჭოთა ადამიანებისათვის ჩაგვეწერა სიამაყის გრძნობა თავისი საშრობლოსათვის, თავისი ხალხისათვის, მისი დიადი მიღწევებისათვის, ჩაგვეწერა პატივის-

¹ ლ. ი. ბ რ ე ნ ე ე ვ ი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ჩრმოდათი წლისთავი, გვ. 74.

ცემა თავისი ქვეყნის წარსულის ღირსეული ფურცლებისადმი¹. ამის შედეგად კიდევ უფრო განვითარდა საბჭოთა ადამიანების ეროვნული თვითშეგნება, ეროვნული სიამაყის გრძნობა, რომელიც ახალ თვისებრიობაში გადაიზარდა, საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნებაშიც ამოვლიდა. სოციალისტური ერების შემდგომი დაჯალობა და მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ფორმირება განამტკიცებს და აღრმავებს ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობას, საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნებას.

ეროვნული თვითშეგნება და საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა ორგანულად არის დაკავშირებული ერთმანეთთან. საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა რეალურ შინაარსს მოკლებული უსიცოცხლო აბსტრაქცია როდია, იგი ეროვნული თვითშეგნების ნიჟარზეა აღმოცენებული და წარმოგვიდგება როგორც ხალხთა კონკრეტულ-ისტორიული გამოცდილების შენაერთი. იმ ზოგადისა და საერთოს სინთეზი, რაც საერთო იდეალებსათვის ბრძოლაში იბადება და მკვიდრდება.²

საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა ეროვნული თვითშეგნების საერთო-საბჭოური და ზოგადსაქაობრიო ელემენტებისა და ნიშნების ერთობლიობაა, ყოველივე იმ საუკეთესოსა და პროგრესულის შემკვიდრება, რაც საუკუნეების მანძილზე ხალხის გენიუსი შეუქმნია. თავის მხრივ, საზოგადოებრივი ცხოვრების სულ უფრო მზარდი ინტერნაციონალიზაციის პირობებში ეროვნული თვითშეგნების არსებობა წარმოუდგენელია საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობის გარეშე.

საბჭოთა ადამიანების საერთო-ეროვნულ სიამაყეში ბუნებრივად არის შეხამებული საბჭოთა პატრიოტიზმი და პროლეტარული. სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი. საბჭოთა პატრიოტიზმი. მშობლიური მიწის, ეროვნული კულტურის, ენის, ზნე-ჩვეულებებისა და ტრადიციების სიყვარული ორგანულად ერწყმის ჩვენი მრავალეროვანი სამშობლოს. საბჭოთა კულტურის. საერთო საბჭოთა ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების სიყვარულს.

ბუნებრივია, რომ რუსი ადამიანის პატრიოტიზმი, პირველ ყოვლისა, გამოიხატება მშობლიური რუსეთის სიყვარულით. მისთვის მახლობელი და შეუდარებელია რუსეთის ვრცელი ველ-მინდვრები, წყალუბვი მდინარეები. უკიდვანო სივრცეები, რუსული ხასიათი, დიდბუნებოვანი და შრომისმოყვარე რუსი ხალხი. ქართველს

¹ სკკ XXIV ყარლობის მასალები, გვ. 107.

² Э. Баграмов, Коммунистическое строительство и интернационализация общественной жизни, «Правда», 3 августа 1973 г.

საკუთარ თავს ურჩევნია „ცა-ფირუზ, ზმელეთ-ზურმუხტი“ სამშობლო მხარე ცადაზიდული მთებით, მშფოთვარე მდინარეებით მტრისათვის მკაცრი და მეგობრისათვის გულუხვი, გამრჯე, პატრიოსანი და გონებამახვილი, რომანტიკული ზასიათის მქონე ქართველი ხალხი. ჩვენი ქვეყნის ჩრდილოეთის ზალხებს აჩვენებდაც კი ვერ წარმოუდგენიათ ტაივისა და ტუნდრის, თოვლიანი ველებისა და სუსხიანი კლიმატის გარეშე. მაგრამ რუსისათვის. ქართველსათვის, ჩრდილოეთის ზალხებისათვის, ისევე როგორც ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების წარმომადგენლებისათვის, უაღრესად მახლობელი და ძვირფასია საბჭოთა სამშობლოს ინტერესები. მისი გმირული წარსული, ნათელი აწმყო და ბედნიერი მომავალი. ერთიანობის ეს დიადი შეგნება, ერთიანი ოჯახის ჭრახნობა ღრმად დაეუფლა საბჭოთა ადამიანების შეგნებას და გადაიქცა მძლავრ მატერიალურ ძალად, რომელმაც გადამწყვეტი როლი შეასრულა ჩვენი ქვეყნის შინაგანი და გარეშე მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში, სოციალიზმისა და კომუნიზმის გზით ჩვენი ქვეყნის ზალხების წინსვლაში. „ჩვენ ყველანი. — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნევმა საზიგომ სხდომაზე თბილისში, — რომელ რესპუბლიკაშიც უნდა ვცხოვრობდეთ, საბჭოთა პატრიოტები, ერთი სოციალისტური სამშობლოს შვილები ვართ. ჩვენი მშობლიური მიწა, ჩვენი მამული ეს არის უკიდვანო სივრცეები. რომლებიც გადაჰიმულია წყნარი ოკეანიდან ბალტიის ზღვამდე, ჩრდილოეთის ყინულოვანი ოკეანოდან პამირსა და კავკასიამდე. და ყველაფერი, რაც ამ მიწაზე შეუქმნია ადამიანის ხელს, დიდებული ქალაქები, გიგანტური სამრეწველო კომპლექსები და აბიზინებული ზოდებუნები. ელექტროსადგურების კასკადები, სულიერი კულტურის ფასეულობანი. — ყველაფერი ეს საერთო შრომის შედეგია, ჩვენი საერთო კუთვნილება. საბჭოთა ხალხის კუთვნილება“.¹

საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება შეუთავსებელია ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის ყოველგვარ გადმონაშთებსა და გამოვლინებებთან, ეროვნული შეზღუდულობისა და განსაკუთრებულობის ცრურწმენასთან, იმ მოძველებულ ზნე-ჩვეულებებთან, რომლებიც აღარ შეესაბამება კომუნისტური მშენებლობის დღევანდელ ამოცანებს. ამიტომ საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნებით საბჭოთა ადამიანების სულიერი ფორმირება კომუნისტური აღზრდის, კერძოდ, პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია. ახალი ადამიანის აღზრდა-ჩამოყალი-

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა საქართველოს ორმოცდაათი წელი, გვ. 7.

ბეზის პროცესში „ზნეობისა და სამართლიანობის უბრალო ნორმებს, რომლებსაც ექსპლואატატორთა ბატონობის დროს ამჟინჯებდნენ ან უსიარცხვილოდ თელავდნენ, კომუნიზმი ხდის ცხოვრების ურღვევ წესებად როგორც ცალკეულ პირთა ურთიერთობაში, ისე ხალხების ურთიერთობაშიც“.¹

საერთო-ეროვნული სიამაყის მაღალი შეგნებით, პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის პარამონიული შესამებით პიროვნების სოციალისტური ტიპი დიამეტრალურად განსხვავდება ბურჟუაზიული ტიპის პიროვნებისაგან.

სოციალისტურ საზოგადოებაში ადამიანთა ურთიერთობა დაფუძნებულია ურთიერთპატივისცემაზე, ურთიერთდამარებასა და თანამშრომლობაზე, რადგან სოციალიზმის დროს ადამიანი ადამიანისათვის მეგობარი, ამხანაგი და ძმაა. ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში კი ადამიანთა ურთიერთობა დამყარებულია სოციალურ უთანასწორობაზე, ეროვნულ და რასობრივ ჩაჯვრაზე. ამიტომ ბურჟუაზიული ტიპის პიროვნებისათვის დამახასიათებელია საზოგადოებისაგან განდგომა და გაუცხოება, კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგია, ვიწრო ეროვნულ და ინდივიდუალურ ნაქუქში ჩაქცევა, პირადი და საზოგადოებრივი, კლასობრივი და ეროვნული ინტერესების დაპირისპირებულობა.

ბურჟუაზიული იდეოლოგია აყალბებს და აკნინებს ეროვნული სიამაყის გრძნობას, ზღუდავს მას ვიწროკლასობრივი ინტერესებით. ეროვნული და რასობრივი ბარიერებით. ბურჟუაზიისათვის უცხოა საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება, რადგან იგი ახორციელებს ეროვნული უთანასწორობისა და რასობრივი დისკრიმინაციის პოლიტიკას, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის, ეროვნული ნიჰილიზმისა და კოსმოპოლიტიზმის შხამით წამლავს ადამიანთა შეგნებას. ისტორიამ არაერთი მაგალითი იცის იმისა, თუ როგორ გაუყიდა ბურჟუაზიას სამშობლოსა და თავისუფლების, ეროვნული ღირსების, ენისა და ერის უმაღლესი ინტერესები, როცა მის კლასობრივ ბატონობას სასიკვდილო საფრთხე დამუქრებია².

საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა მიჰყავს საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური ცნობიერების, ფსიქოლოგიისა და მორალის საფუძველი. მასში კონცენტრირებულია კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხალხის მსოფლიო-ისტორიუ-

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, გვ. 135.

² ლ. გო რ გ ი ლ ა ძ ე, სოციალიზმის ისტორიიდან, წიგნი II, გვ. 389.

ლი მნიშვნელობის მიღწევები ეროვნული საკითხის გადაწყვეტისა და სოციალისტური ეროვნული ურთიერთობის განვითარების სფეროში, ხალხთა ლენინური მეგობრობის — საბჭოთა საზოგადოების ერთ-ერთი მთავარი მამოძრავებელი ძალის — ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებაში, სოციალისტური ერების შემდგომი დაახლოებისა და მათი სულ უფრო მტკიცე ერთობის განხორციელებაში, ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის საბჭოთა ხალხის ფორმირებასა და ფუნქციონირებაში.

სოციალიზმისა და კომუნიზმისათვის მრავალი ათეული წლის ერთობლივი ბრძოლისა და შრომის ისტორიულ პროცესში ჩამოყალიბდა და განმტკიცდა საბჭოთა ადამიანების საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება. ჩვენი ქვეყნის მშრომელებმა ძმური ერთიანობის ამ მაღალი შეგნებით განახორციელეს ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუცია, იმპერიალისტური სახელმწიფოებისა და შინაგანი კონტრარევოლუციის წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლაში დაიცვეს სოციალისტური რევოლუციის მონაპოვარი, საერთო ძალით ააგეს პირველი ხუთწლეულების გიგანტები, ერთობლივი შრომით ჩაუყარეს საფუძველი ქვეყნის ეკონომიურ ძლიერებას, ხოლო როცა სოციალიზმის მონაპოვარს სასიკვდილო საფრთხე დაემუქრა, საერთო ძალით აღდგმენ გერმანელ ფაშისტთა ურდოების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

საბჭოთა ხალხების ერთიანობა, სოციალისტური სამშობლოსადმი ერთგულება ყველაზე ნათლად დიდ სამამულო ომში გამოვლინდა. ხალხთა ლენინურმა მეგობრობამ და ერთიანობის ღრმა შეგნებამ წარმატებით გაუძლო ამ მრისხანე განსაცდელს და კიდევ უფრო მეტად განმტკიცდა. ფაშიზმთან გიგანტურ შეტაკებაში გაიმარჯვა საბჭოთა საზოგადოებრივმა და სახელმწიფო წყობილებამ. სამამულო ომში ჩვენი ქვეყნის ძლიერების საფუძველთა საფუძველი იყო სოციალისტური ეკონომიკა, საზოგადოების მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობა, ხალხთა ლენინური მეგობრობა, საბჭოთა მეომრების უმაგალითო გმირობა და მამაცობა. ეს იყო ხალხთა ძმობისა და მეგობრობის, პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიის გამარჯვება იმპერიალიზმისა და ფაშიზმის კაცთმოძულე, რასობრივი განსაკუთრებულობის ნაციონალისტურ იდეოლოგიაზე.

დიდი სამამულო ომის მრისხანე წლებში საბჭოთა ხალხების ერთიანობის დიადი გრძნობა, საერთო-ეროვნული ინტერესების მაღალი შეგნება შესანიშნავად გამოხატეს უზბეკეთის სსრ მშრომელებმა უზბეკი მეომრებისადმი გაგზავნილ წერილში: „შენი ხალხი,

— წერდნენ უზბეკი მშრომელები თანამემამულე მეომრება, — საბჭოთა კავშირის ღვიძლი შვილია. ჩრუსი, უკრაინელი, ბელორუსი, აზერბაიჯანელი. ქართველი, სომეხი, ტაჯიკი, თურქმენი, ყაზახი და ყირგიზი შენთან ერთად 25 წლის განმავლობაში დღე და ღამ აშენებდნენ ჩვენს დიდ სახლს, ჩვენს ქვეყანას, ჩვენს კულტურას.

ახლა შენი უფროსი ძმის — რუსის სახლში შენი ძმების — ბელორუსისა და უკრაინელის სახლში შემოიჭრა გერმანელი ბასმაჩი. მას მოაქვს მიხაილსდერფერი ქირი. სახარობელა და მათრახი, შიმშილი და სიკვდილი. მაგრამ რუსის სახლი შენი სახლია, უკრაინელისა და ბელორუსის სახლი — ასევე შენი სახლია, რადგან საბჭოთა კავშირი ურდვევი ოჯახია, სადაც თითოეული თუმცა საკუთარ სახლში ცხოვრობს, მაგრამ კარ-მიდამო და მეურნეობა ერთიანი და განუყოფელი აქვთ.¹

ომისშემდგომ პერიოდში ხალხთა ერთობლივი შრომის შედეგად ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმმა ჩრულად და საბოლოოდ გაიმარჯვა. მრავალი ათეული წლის ერთობლივი ბრძოლა და შრომა განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების აშენებით დაგვირგვინდა. ძმურ ერთიანობასა და თანამშრომლობაში უაღრესად ჩრულად გამოვლინდა საბჭოთა სახელმწიფოს ყველა ეროვნების აღმართა საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობა.

სოციალისტურმა საზოგადოებამ ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის იდეოლოგიამ უაღრესად ხელშეწყობი პირობები შექმნა ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული დაწინაურებისათვის, მათი მეგობრული თანამშრომლობისა და ურთიერთგამდიდრებისათვის. ძმური ერთიანობის შეგნებამ და ერთობლივმა შრომამ ააყვავა ჩვენი ქვეყნის წინათ ჩაგრული და ჩამორჩენილი ძალები. მან ააყვავა მთელი ჩვენი დიადი საბჭოთა სამშობლო. რადგან კიდევ უფრო მძლავრი და შეკავშირებული გახდა მოძმე რესპუბლიკების ერთიანობა.²

სოციალიზმისა და კომუნისმის მშენებლობაში მიღწეული წარმატებანი მნიშვნელოვანწილად განპირობებულია სსრ კავშირის ხალხთა ძმური მეგობრობით და ერთიანობით. ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებით, საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობით. ნაბოლოდ ქვეყნის მთელი ძალებისა და რესურსების გაერთიანებამ მოსცა შესაძლებლობა კომუნისტურ პარტიას და საბჭოთა ხელისუფ-

¹ Н. Шптов, Социалистический интернационализм и патриотизм, М., 1971, стр. 63—64.

² ლ. ნ. ბ რ ე ე ე ე ი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კავშირის ორ. პოცდათი წლისთავი, გვ. 20.

ლებას მოკლე ისტორიულ პერიოდში აღმოეფხვრათ ცარიზმისა და კაპიტალიზმისაგან მეშვიდრეობად მიღებული ეკონომიური და კულტურული ჩამორჩენილობა, მოენდინათ ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია, განეხორციელებინათ უღრმესი კულტურული რევოლუცია, აეწიოთ განვითარებული სოციალისტური საზოგადოება და დაეწყოთ კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობა.

ეროვნული თვითშეგნებისა და საერთო-ეროვნული საბაჟის მარქსისტულ-ლენინურ გაგებას ბურჟუაზიული იდეოლოგია უპირისპირებს ეთნოცენტრიზმისა და ეროვნული განქვეითების, კოსმოპოლიტიზმისა და ეროვნული ნიჰილიზმის სახელგატეხილ იდეებს.

ბურჟუაზიული სოციალოგები ეთნოცენტრიზმისა და კოსმოპოლიტიზმის ნაირ-ნაირ მოდელებს ქმნიან და მათ დაყენებით უწევენ პროპაგანდას. მათი აზრით, თანამედროვე ეპოქის დამახასიათებელი ნიშანია საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის გაძლიერება, რის შედეგადაც სხვადასხვა რასისა და ეროვნების წარმომადგენლები სულ უფრო ხშირად ამყარებენ ერთმანეთთან კონტაქტს. ამის შედეგად, ბურჟუაზიული სოციალოგების მტკიცებით, ვითარდება ეთნოცენტრიზმი ანუ ნებისმიერი ერის მისწრაფება — სამყაროს ცენტრში დააყენოს თავისი თავი, მტრულ დამოკიდებულებაში იყოს სხვა ჯალბებთან.

საზოგადოებრივი ცხოვრების მზარდი ინტერნაციონალიზაციის ობიექტური კანონზომიერებიდან მათ გამომავლენით არასწორი დასკვნა იმის შესახებ, რომ, თითქოს, სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა ინტენსიური კავშირუროთიერთობის გამო ეროვნული და რასობრივი კონფლიქტები კიდევ უფრო გაღრმავდება, ხოლო ეთნოცენტრიზმის ზრდას შედეგად მოჰყვება ნაციონალიზმის, ეროვნული განქვეითებისა და გაუცხოების გაძლიერება.¹

ეთნოცენტრიზმის — როგორც იმპერიალისტური ბურჟუაზიის ექსპანსიონისტური პოლიტიკისა და იდეოლოგიის შენობიერი ფორმის კოსმოპოლიტიზმი. კოსმოპოლიტიზმის დამცველებს მიაჩნიათ, რომ ყოველგვარი ერი და ეროვნული მოპარობა საბოლოოდ ჩაბარდა წარსულს. ისინი აცხადებენ „მსოფლიო მოქალაქეობის“, „მსოფლიო მთავრობის“, „მსოფლიო სახელმწიფოს“ შექმნის აუცილებლობას, რათა ბოლო მოეღოს სოციალურ და ეროვნულ კონფლიქტებს. სინამდვილეში კოსმოპოლიტიზმისა და ეროვნული ნიჰი-

¹ Ленинизм и национальный вопрос в современных условиях, М., 1972, стр. 539.

ლიზმის მქადაგებლები იცავენ საკუთარი იმპერიალისტური ბურ-ჟუაზიის შოვინისტურ ინტერესებს, რადგან მისი მესვეურობით სურთ შექმნან ეგრეთ წოდებული „მსოფლიო სახელმწიფო“.

თანამედროვე პირობებში მემარჯვენე და „მემარცხენე“ რევო-ზიონიზმის, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის იდეოლოგიები ეთნო-ცენტრიზმის პროპაგანდას იყენებენ იმისათვის, რომ გააღვიონ ნა-ციონალისტური განწყობილებანი და ცრურწმენანი, დაასაბუთონ ეროვნული შეზღუდულობისა და განკერძოების აუცილებლობა და გარდუვალობა, ძირი გამოუთხარონ სოციალისტური სისტემის ხალ-ხთა თანამეგობრობას, მსოფლიო კომუნისტური და მუშათა მოძრა-ობის ერთიანობას და შეკავშირებას.

მემარჯვენე რევოზიონიზმი „ნაციონალ-კომუნიზმის“ იდეებს იცავს და ცდილობს დაასაბუთოს, რომ რამდენი ერიცაა, იმდენი ტიპის სოციალიზმი შეიძლება იყოს, რომ თითქმის ყველა ხალხს სოციალიზმის მშენებლობის საკუთარი გზა აქვს. „ნაციონალ-კო-მუნიზმის“ თეორია და პრაქტიკა დიდ ზიანს აყენებს არა მარტო სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის საერთო ინტერესებს, არამედ იმ ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებსაც, სადაც იგი ფეხს იკიდებს. რადგან ეროვნული განკერძოება და სოციალიზმის ბანაკისაგან ჩა-მოშორება აბრკოლებს სოციალისტური საზოგადოების მშენებლო-ბას, ქმნის სოციალიზმის მონაპოვართა დაკარგვის საფრთხეს.

სხვადასხვა გზით სოციალიზმის მშენებლობის „ეროვნული მოდელები“ და „კონცეფციები“ სოციალისტური რევოლუციისა და სოციალიზმის მშენებლობის საერთო კანონზომიერებათა მარქსის-ტულ-ლენინური მოძღვრების წინააღმდეგ არის მიმართული და მი-ზნად ისახავს სოციალისტური ბანაკის დაშლას, დაქუცმაცებას. ეროვნული ნიშნით სოციალისტური ქვეყნების ურთიერთდაპირის-პირებას.

რაც შეეხება „მემარცხენე“ რევოზიონიზმს, ყველა მისი ცდა მიმართულია იქითკენ, რომ უარყონ მეცნიერული კომუნიზმის ინ-ტერნაციონალური ხასიათი, ერთმანეთს დაუპირისპირონ ეროვნუ-ლი და ინტერნაციონალური ინტერესები და აპოცანები. ყოველი-ვე ეს სხვა არაფერია, თუ არა პროლეტარული ინტერნაციონალიზ-მის აშკარა ღალატი, სოციალიზმთან ნაციონალიზმის შეგუების უნა-ყოფო ცდა. ამის ნათელი მაგალითია ჩინეთის ახლანდელი ხელმძღ-ვანელობის დიდმპყრობელურ-შოვინისტური კურსი, რომლის ფეს-ვებიც ტრადიციულ ჩინურ ეთნოცენტრიზმშია ჩამარჯული და რო-მლის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია პროლეტარული ინ-ტერნაციონალიზმის პრინციპების ღალატი, სოციალისტური ქვეყ-

ნებისადმი აშკარა სიძულვილი, მკვეთრად გამოხატული ანტისოვეტიზმი.¹

ყოველივე ამის გამო, სკკ XXIV ყრილობამ თავის გადაწყვეტილებებში ყურადღება გაამახვილა ნაციონალიზმის, მემარჯვენე და „მემარცხენე“ რევოლუციონიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების შესახებ. ყრილობამ აღნიშნა, რომ „წინანდებურად აქტუალურია ბრძოლა მემარჯვენე და „მემარცხენე“ რევოლუციონიზმის წინააღმდეგ, ნაციონალიზმის წინააღმდეგ. ბურჟუაზიული იდეოლოგიები, ბურჟუაზიული პროპაგანდა სოციალიზმისა და კომუნისტური მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში ამჟამად განსაკუთრებული ხალისით ამყარებენ იმედს სწორედ ნაციონალისტურ ტენდენციებზე. და განსაკუთრებით ისეთ ტენდენციებზე, რომლებიც ანტისაბჭოთა ფორმას იღებენ“.²

ამრიგად, სოციალისტური და კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკა, მთელი ჩვენი სინამდვილე საბჭოთა ადამიანებს უნერგავს ღრმა პატრიოტულ და ინტერნაციონალისტურ გრძნობებს. საბჭოთა მოქალაქე ახალი, სოციალისტური ტიპის პიროვნება. პატრიოტ-ინტერნაციონალისტის განსახიერებაა, რომელშიც ორგანულად არის შერწყმული თავისი ხალხისა და მთელი საბჭოთა ქვეყნის პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი მოქალაქის საუკეთესო თვისებები — სოციალისტური სამშობლოსადმი ერთგულება, კომუნიზმის საქმისადმი თავდადება, შრომისადმი, კომუნისტური დამოკიდებულება, ძმური ურთიერთდახმარება და თანამშრომლობა.

სოციალისტურ საზოგადოებაში პატრიოტიზმის გრძნობა, ეროვნული თვითშეგნება მაქსიმალურად განვითარდა და ახალი შინაარსით გამდიდრდა. ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული საკითხის წარმატებით გადაჭრისა და საეროვნებათშორისო კავშირურთიერთობის განვითარების შედეგად საბჭოთა ადამიანების საუკუნოვანი პატრიოტული გრძნობა ახალი ტიპის პატრიოტიზმში — საბჭოთა პატრიოტიზმში გადაიზარდა, ხოლო ეროვნული თვითშეგნება საერთო-ეროვნული სიამაყის გრძნობამდე ამაღლდა.

საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნული სიამაყე დიდი სოციალური ჟღერადობის, ღრმა სოციალისტური შინაარსის მქონე ფენომენია, რომელშიც გამოხატულია ყოველივე საუკეთესო, რაც მილიონობით საბჭოთა ადამიანის გმირული ბრძოლითა და შემოქმედებითი შრომით შექმნილა.

¹ ამის შესახებ იხ. Т. Рахимов, Национализм ишовинизм — основа политики группы Мао цзе-дуна, М., 1968.

² სკკ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 26.

საბჭოთა ადამიანის საერთო-ეროვნული სიამაყის მაღალი შეგნება ჩვენი ქვეყნის ასზე მეტი ეროვნების ხალხების ერთობლივი თანაცხოვრებისა და მოღვაწეობის მხოლოდ შედეგი კი არ არის, არამედ საეროვნებათაშორისო კავშირუროთიერთობის გაღრმავებისა და გაფართოების მძლავრი იდეურ-პოლიტიკური ფაქტორია, საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით მშრომელთა აღზრდის მტკიცე საფუძველია.

თ ა ვ ი

საერთოვნებათაშორისო კავშირთაერთობა და მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში კომუნისტურ პარტიის იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობის მთავარი ამოცანაა მშრომელთა ფართო მასების კომუნისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება, მათი აღზრდა საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით.

კომუნისტური პარტიის თანმიმდევრული პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობის შედეგად მარქსიზმ-ლენინიზმის ინტერნაციონალური იდეოლოგია ნტკიცდ დაშვედრდა მილიონობით საბჭოთა ადამიანის შეგნებაში და ყოველდღიურ ცხოვრებაში. „პარტიამ მიაღწია იმას. — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნემა სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის საზეიმო სხდომაზე, — რომ ინტერნაციონალიზმი მცირერიცხოვან კომუნისტთა იდეალიდან იქცა ყველა ერისა და ეროვნებქს მილიონობით საბჭოთა ადამიანის ღრმა რწმენისა და ქცევის ნორმად. ეს საზოგადოებრივ შეგნებაში ნამდვილი რევოლუციური გადატრიალებაა, რომლის მნიშვნელობა ძნელია გადაჭარბებით შევაფასოთ“.¹

სსრ კავშირში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ახალი ეტაპი ახალ ამოცანებს აყენებს მშრომელთა ინტერნაციონალისტური სულისკვეთებით აღზრდის საფეროში. ყოველმხრივ განვუვითაროთ საბჭოთა ადამიანებს ეროვნული თვითშეგნება. საერთო-ეროვნული საიამყისა და ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა — ასეთია პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის ძირითადი მიზანი კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე.

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 30.

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საბჭოთა ადამიანის აღზრდას სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით. უკვე ამჟამად მრავალი მილიონი საბჭოთა მოქალაქის შემოქმედებითი შრომა, შეგნება და რწმენა გამსჭვალულია ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობით, საერთო-ეროვნული სიამაყით. ჩვენი ქვეყნის ყველა ეროვნების მშრომელებს ღრმად აქვთ შეგნებული ეროვნული და ინტერნაციონალური ინტერესების ერთიანობა, ის დიდი პატრიოტული და ინტერნაციონალური მოვალეობა, რომელიც მათ საკუთარი ხალხის, სოციალისტური საშუალოს, მთელი სოციალისტური თანამშრომლობის და მსოფლიო კომუნისტური, განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინაშე აკისრიათ.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია, რომელიც პირნათლად ასრულებს თავის ინტერნაციონალურ მოვალეობას, საბჭოთა ადამიანებს ღრმად უნერგავს ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებას. სოციალისტური ქვეყნების ხალხებთან, მთელი მსოფლიოს მშრომელებთან მეგობრობისა და სოლიდარობის გრძნობას.

ძველი სამყაროს რევოლუციური გარდაქმნისათვის შეუპოვარი ბრძოლისა და ახალი საზოგადოების მშენებლობის ყველა ეტაპზე მშრომელთა ინტერნაციონალისტური სულისკვეთებით აღზრდა კომუნისტური პარტიის შეუწყობელი ყურადღებისა და ზრუნვის საგანია.

ვ. ი. ლენინი ჯერ კიდევ ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებამდე ანიჭებდა დიდ მნიშვნელობას მშრომელთა ინტერნაციონალურ აღზრდას. „თუ ჩვენ გვინდა, რომ სოციალიზმის ერთგულნი ვიყვეთ, — წერდა იგი 1916 წ., — უკვე ახლა უნდა ვაწარმოოთ მასობრივი ინტერნაციონალური აღზრდა“.¹

ბუნებრივია, რომ მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა მუშათა კლასის მიერ ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდში, კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს.

საბჭოთა ადამიანების აღზრდა მაღალი კომუნისტური შეგნებულობის სულისკვეთებით კომუნიზმის მშენებლობის ძირითადი

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 450.

ამოცანაა. მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა კომუნისტური აღზრდის უშუალო შემადგენელი ნაწილია. სოციალიზმის მშენებლობის წლებში მიღწეულია დიდმნიშვნელოვანი შედეგები მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის სფეროში. როგორც ჩვენი ქვეყნის გამოცდილებამ დაადასტურა, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების მტკიცედ და განუხრელად განხორციელება სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისა და სოციალიზმის წარმატებით მშენებლობის აუცილებელი პირობაა.

კომუნიზმის მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე საჭიროა არა მარტო განვამტყიოთ, არამედ შემდგომ განვავითაროთ ინტერნაციონალური აღზრდის დარგში მიღწეული წარმატებანი. თანამედროვე პირობების შესაბამისად სრულვესოთ და დავხვეწოთ მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ფორმები და მეთოდები.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის გაძლიერების აუცილებლობას ამჟამად განაპირობებს ჩვენი ქვეყნის განვითარების როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ხასიათის მთელი რიგი ფაქტორები;

ჯერ ერთი, საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის სულ უფრო მზარდი ობიექტური ტენდენცია, რომელიც კაპიტალიზმის წიაღში იბადება და სოციალიზმის დროს მთელი ძალით ვითარდება. ეს ტენდენცია სულ უფრო მძლავრად იჩენს თავს და წარმოადგენს სოციალური პროგრესის დამაჩქარებელ უდიდეს ძალას, რომელიც, ვ. ი. ლენინის თქმით, „კაპიტალიზმს სოციალიზმად აქცევს“.

ინტერნაციონალიზმის სულ უფრო მზარდი ტენდენცია ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში ვლინდება და ხელსაყრელ პირობებს ქმნის სოციალისტური ჟრებისა და ზღოების შემდგომი დაახლოებისათვის, საბჭოთა საზოგადოებაში ინტერნაციონალური სულისკვეთების უფრო ღრმად დანერგვისათვის;

მეორე, თვით პროცესი კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობისა მოითხოვს ყურადღების გამახვილებას მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდისადმი.

კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნის პროცესში სულ უფრო მრავალმხრივი ხდება მოკავშირე რესპუბლიკების ეკონომიური თანამშრომლობა, იზრდება თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის წვლილი კომუნისტური მშენებლობის საერთო საქმეში. კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის განვითარება განაპირობებს ერების სოციალური ერთგვაროვნობის გაძლიერებას, მათ

ზორის მშური თანამშრომლობისა და მეგობრობის შემდგომ განმტკიცებას.

სოციალ-ეკონომიური, პოლიტიკური და იდეური ერთობის საფუძველზე საბჭოთა საზოგადოებაში მტკიცედ დამკვიდრდა ინტერნაციონალური ნიშნები, კომუნიზმის მშენებელთა საერთო-საბჭოთაური ნორმები და ტრადიციები. კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკა უზრუნველყოფს ყველა ერისა და ეროვნების ფაქტიურ თანასწორობას მათი ინტერესების სრული გათვალისწინებისა და კომუნიზმის მშენებლობის პროცესში შექმნილი დოვლათის სამართლიანი განაწილების საფუძველზე. ყოველივე ამის შედეგად ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეს ჩვენს ქვეყანაში უფრო მკვიდრი საფუძველი ექმნება:

მესამე, ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების შემდგომი დაახლოებისა და მათი სრული ერთობის მიღწევის პროცესი კიდევ უფრო ამტკიცებს ინტერნაციონალიზმის პრინციპებს ეროვნული ურთიერთობის დარგში. საბჭოთა ხალხების ურღვევი მეგობრობა, რომელიც სოციალიზმის უდიდესი მონაპოვარია, საყესებით შეესაბამება როგორც თითოეული ერის, ასევე მთელი ქვეყნის ინტერესებს. რაც უფრო მტკიცეა საერთოებთანაშორისო კავშირითიერთობა და მაღალია საერთო-სახალხო ამოცანების შეგნება, მით უფრო წარმატებით წყდება კომუნიზმის მშენებლობის ამოცანები. თითოეულ საბჭოთა რესპუბლიკას, როგორც პარტიის პროგრამაშია ნათქვამი, შეუძლია შემდგომ აყვადეს და განმტკიცდეს სსრ კავშირის მოქმე სოციალისტური ერების დიად ოჯახში.

სოციალისტური ერების ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული ერთობის საფუძველზე აღმოცენდა ახალი სოციალისტ-პოლიტიკური ერთობა — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი. ეს ახალი ისტორიული ერთობა პარამონიულად ახამებს საბჭოთა ხალხების ეროვნულ და საერთო-სახელმწიფოებრივ ინტერესებს, ხელს უწყობს კულტურის, მორალია და ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნების ჩამოყალიბებას, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის პრინციპების საფუძველზე საბჭოთა ერების მეგობრობის შემდგომ განმტკიცებას:

მეოთხე, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის გაძლიერებას განაპირობებს სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის — თავისუფალი, სუვერენული სოციალისტური ქვეყნების დიადი თანამეგობრობის შექმნა, რომელსაც საფუძველად უდევს ერთი ტიპის სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური წყობილება. მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ერთიანობა, საერთო მიზანი — სოციალიზმისა და

კომუნიზმის მშენებლობა. პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებმა ახალი გამოხატულება პოვა სოციალისტურ სახელმწიფოთა ეკონომიურ, სახელმწიფო-პოლიტიკურ და კულტურულ თანამშრომლობაში, საერთაშორისო სოციალისტური სოლიდარობის შემდგომ განმტკიცებაში.

სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის შექმნამ და ახალი, სოციალისტური ტიპის საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ჩამოყალიბებამ, რომელსაც საფუძვლად უდევს სოციალისტურ სახელმწიფოთა თანამშრომლობის, ეროვნული სუვერენიტეტის დაცვისა და ძმური ურთიერთდახმარების პრინციპები, გამოიწვია პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სოციალური ბაზის გაფართოება, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის თეორიისა და პრაქტიკის განვითარება და გამდიდრება.

მეხუთე, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების საფუძველზე, კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის გაერთიანების აუცილებლობა ახალ ამოცანებს უყენებს მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისადმი ერთგულება კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის მიერ განვლილი სახელოვანი გზის უმნიშვნელოვანესი გაკვეთილია. მსოფლიო რევოლუციური მოძრაობის გამოცდილება მოწმობს, რომ კომუნისტური და მუშათა პარტიების წინაშე მდგარი ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტის აუცილებელი პირობაა ინტერნაციონალური სოლიდარობა.

საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ინტერნაციონალური ერთობა იწვითობდა და მტკიცდებოდა იმპერიალიზმის, ყოველგვარი ოპორტუნიზმისა და სექტანტობის, ნაციონალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. თანამედროვე პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება რევოლუციური ძალების სოლიდარობის განმტკიცებას, საერთაშორისო მასშტაბით კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის შეკავშირებას.

მეექვსე, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის მნიშვნელობა იზრდება საერთაშორისო მასშტაბით იდეოლოგიური ბრძოლის გამწვავების პირობებში.

ამჟამად, როგორც არასდროს, ურთმანეთს უპირისპირდება ორი მსოფლმხედველობა ეროვნულ საკითხში: პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი და ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი. ბურჟუაზიული იდეოლოგია ჯერ კიდევ ახერხებს მშრომელთა შეგნების დაბნელებას ნაციონალიზმის შხამით. იგი ურთმანეთს უპირისპირებს ეროვნულსა და ინტერნაციონალურ ამოცანებს, თუმცა კარგად არის

ცნობილი, რომ მხოლოდ ინტერნაციონალიზმის საფუძველზეა შესაძლებელი ეროვნული ამოცანების რევოლუციურად გადაჭრა.

ეროვნული პრობლემებისადმი ვიწრო და მცდარი მიდგომა, ყალბი ეროვნული ინტერესების მთელი კომუნისტური მოძრაობის ინტერესებზე მალა დაყენება, დიდმაყრობელურ-შოვინისტური პრეტენზიები სხვა ხალხების მიმართ — ასეთია ტენდენციები ნაციონალიზმისა, რომელიც ასულდგმულებს მემარჯვენე და „მემარცხენე“ ოპორტუნიზმს, ანტისოვეტიზმის იდეოლოგიასა და პოლიტიკას.

ღამრიგად, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა განსაკუთრებულ აქტუალურ ხასიათს იძენს თანამედროვე ეტაპზე ისეთი შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების მოქმედების შედეგად, როგორიცაა: საზოგადოებრივი ცხოვრების სულ უფრო მზარდი ინტერნაციონალიზაცია, კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა. საბჭოთა ერებისა და ხალხების შემდგომი დაახლოება, სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის განვითარება, კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ერთიანობა და შეკავშირება, იდეოლოგიური ბრძოლის გამწვავება.

ცხადია, ზემოჩამოთვლილი ფაქტორები არა მარტო ზრდის ინტერნაციონალური აღზრდის აქტუალობასა და მნიშვნელობას, არამედ მათი მოქმედების შედეგად კიდევ უფრო მდიდრდება და ვითარდება პროლეტარული, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის თეორია და პრაქტიკა, იცვლება ინტერნაციონალური აღზრდის ამოცანები, ფორმები და მეთოდები.

საბჭოთა კავშირში სოციალისტური საზოგადოების აშენებისა და, განსაკუთრებით, სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის შექმნის შემდეგ დიდად გაფართოვდა ინტერნაციონალიზმის სოციალური ბაზა და მოქმედების არე, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი გადაიზარდა სოციალისტურ ინტერნაციონალიზმში. მისი მოქმედების სფერო ვრცელდება არა მარტო კაპიტალისტური და კოლონიური ქვეყნების მშრომელებთან ურთიერთობაზე, არამედ, პირველ რიგში, სოციალისტურ ერებსა და ქვეყნებს შორის ურთიერთობაზე.

სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის არსი და კრიტერიუმი არა მარტო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ეროვნულ რაზმებს შორის ძმური სოლიდარობის განხორციელება და განმტკიცება, არამედ ის, რომ იგი არის სოციალისტური ქვეყნების თანამშრომლობის, თანასწორობისა და სუვერენიტეტის საფუძველი, კომუნისტური და მუშათა პარტიების, სოციალისტური სახელმწიფოების ხალხთა იდეოლოგია და პოლიტიკა ეროვნულ საკითხში.

სსრ კავშირში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მშრომელთა ინტერნაციონალურ აღზრდას უაღრესად აქტუალური მნიშვნელობა აქვს. საბჭოთა ადამიანების აღზრდას პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისა და სოციალისტური პარტიოტიზმის სულისკვეთებით, ნათქვამია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“, — კომუნისტური საზოგადოებრივი შეგნების ჩამოყალიბების დიდმნიშვნელოვანი მხარეა. ინტერნაციონალური აღზრდა ცენტრში და ადგილებზე თითოეულ რესპუბლიკაში, მხარეში, ოლქში, თითოეულ კოლექტივში ყველა პარტიული, საბჭოთა, სამეურნეო, კულტურული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ერთ-ერთი ცენტრალური ამოცანაა.¹

მართალია, ამჟამად სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგია და პოლიტიკა მთელი საზოგადოების სახელმძღვანელო იდეური იარაღია, მაგრამ ამავე დროს ისიც ფაქტია, რომ მშრომელთა სხვადასხვა ფენები ინტერნაციონალური შეგნებულობის სხვადასხვა დონეზე იმყოფებიან და შესაბამისად მათ ცნობიერებაში სხვადასხვაგვარად აღიქმება ინტერნაციონალიზმის არსი და დანიშნულება.

კომუნისტური შეგნებულობის პერიოდში მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ძირითადი ამოცანაა სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების, ყველა სოციალური ჯგუფის ინტერნაციონალური შეგნების დონის ამაღლება მოწინავე პოლიტიკურ დონემდე, იმის მიღწევა, რომ ინტერნაციონალიზმის პრინციპები დამკვიდრდეს არა მარტო საბჭოთა ხალხების ურთიერთობაში, არამედ საბჭოთა ადამიანების ყოველდღიურ საქმიანობასა და ქცევაში.

საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის განვითარება და ინტერნაციონალური აღზრდის მასშტაბების ზრდა მოითხოვს საბჭოთა ადამიანების შეგნებაში ინტერნაციონალიზმის დანერგვას მიზნით გაწეული მუშაობის მეცნიერულ საფუძველზე ორგანიზაციას, ინტერნაციონალური აღზრდის სტრუქტურის იაუმჯობესებას, მისი ფორმებისა და მეთოდების სრულყოფას.

ინტერნაციონალური აღზრდის მეცნიერულ საფუძველზე ორგანიზაცია, უპირველეს ყოვლისა, იმას ნიშნავს, რომ მთელი მუშაობა

¹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავის მზადების შესახებ, გვ. 20.

იმ ძირითადი ამოცანების გადასაწყვეტად წარმართოს, რაც დასა-
ბუთია სკკპ პროგრამაში, პარტიის XXIII და XXIV ყრილობების
ისტორიულ გადაწყვეტილებებში, სსრ კავშირის შექმნის 50 წლის-
თავის საიუბილეო მასალებში.

მშრომელთა კომუნისტური აღზრდის პროცესში ძირითადი და
განმსაზღვრელია მისი სოციალურ-კლასობრივი შინაარსი, რომე-
ლიც ახალი საზოგადოების მშენებლობისათვის ბრძოლაში მუშათა
კლასისა და ყველა მშრომელის ძირეული ინტერესების ერთობა-
ზეა დაფუძნებული. ამიტომ არ შეიძლება ინტერნაციონალური
აღზრდა დავიყვანოთ უბრალოდ კულტურულ-საგანმანათლებლო
მუშაობის დონემდე და ცოდნის ნებისმიერი გაღრმავება მომე-
ცუდეს ან ახვა ქვეყნების შესახებ. ამ ქვეყნების წარმომადგენ-
ლებთან შემთხვევათი ურთიერთობა თავისთავად ინტერნაციონა-
ლური შეგნების გამოუმუშავების საშუალებად მივიჩნიოთ. მოვლუ-
ნებისადმი კლასობრივი, პარტიული მიდგომა მშრომელთა ინტერ-
ნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის აუცილებელი პირო-
ბაა.

ინტერნაციონალური აღზრდის საკითხებისადმი მეცნიერული
მიდგომა მოითხოვს თეორიული და პრაქტიკული მუშაობის ერთი-
ანობასა და შესაბამისობას. რადგან პროლეტარული, სოციალისტუ-
რი ინტერნაციონალიზმი ის იდეური საფუძველია, რომელზეც
შენიშნება ინტერნაციონალური აღზრდის მთელი სისტემა. პროლე-
ტარული ინტერნაციონალიზმისა და ეროვნული ურთიერთობის
თეორიული პრობლემების ღრმად და შემოქმედებითად დამუშავე-
ბაზე დიდად არის დამოკიდებული ინტერნაციონალური აღზრდის
ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა და, პირიქით, ამ პრობლემე-
ბის დაუმუშავებლობა, ან არასწორი განმარტება უარყოფით შე-
გავლენას ახდენს ადამიანების ინტერნაციონალური შეგნების ფო-
რმირებაზე. ამნელევე ინტერნაციონალური აღზრდის ყველაზე
უფრო ეფექტური ფორმებისა და მეთოდების შერჩევას.

პროლეტარული, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის თეო-
რიისა და პრაქტიკის ერთიანობისათვის განსაკუთრებული მნიშვნე-
ლობა აქვს მაჩქიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებისა და საერთაშორისო
კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის გამოჩენილ მოღვაწეთა
თეორიული მეგვიდრეობის დაუფლებას, კომუნისტური ინტერნა-
ციონალისა და საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის საპრო-
გრამო დოკუმენტების ღრმად შესწავლას. მხოლოდ ამ გზით შეიძ-
ლება განმტკიცდეს და გაღრმავდეს სოციალისტური საზოგადოების
სულიერი ცხოვრების ინტერნაციონალური შინაარსი, რაც, თავის

მხრივ, კეთილნაყოფიერ ნიადაგს შექმნის ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობის მეცნიერული ორგანიზაციისათვის.

2) პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის მძლავრი საშუალებაა სსრ კავშირის ხალხთა ისტორიის ფაქტობრივი მასალის დაუფლება, რაც ხელს უწყობს პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების შედარებით სწრაფად ათვისებას. კონკრეტული ისტორიული მასალების შესწავლას ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში ზემოქმედებისა და დარწმუნების დიდი ძალა აქვს. ამიტომ მიზანშეწონილია ინტერნაციონალიზმის პრობლემების დამუშავების დროს უფრო ღრმად გავცნოთ მოკავშირე რესპუბლიკების ისტორიას, მათ საუკეთესო რევოლუციურ ტრადიციებს, ეროვნულ გმირებს, ზნე-ჩვეულებებს და სხვ. ეს ხელს შეუწყობს ეროვნული შეზღუდულობის წინააღმდეგ ბრძოლას, საბჭოთა ხალხების აღზრდას ნოწინავე რევოლუციური, ინტერნაციონალური ტრადიციების სულიერებით.

ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესი უნდა ატარებდეს გეგმაზომიერ, ყოველდღიურ და სისტემატურ ხასიათს. ყურადღებით უნდა შევისწავლოთ საბჭოთა საზოგადოების განვითარების ცალკეული ეტაპების სპეციფიკური თავისებურება და, აქედან გამომდინარე, გამოვსახოთ ინტერნაციონალური ზემოქმედების ყველაზე ეფექტური ფორმები და მეთოდები. ინტერნაციონალური აღზრდა სფეროში უნდა ჩაებათ ყველა მშრომელი — იქნება იგი მრავალეროვნული თუ ეროვნულად ერთგვაროვანი, დიდი თუ მცირე კოლექტივის წევრი. ამასთან, ეს მუშაობა უნდა ვაჭარმოთ მოფიქრებულად, გეგმიანად და გაშიზნულად, ყოველგვარი კამბანისტობისა და ფორმალიზმის გარეშე.

დაასრულ, ინტერნაციონალური აღზრდის მეცნიერულ საფუძველზე დაყენება ითვალისწინებს ინტერნაციონალიზმის თეორიისა და პრაქტიკის საკვანძო საკითხების კომპლექსურ შესწავლას, ინტერნაციონალიზმის პრინციპების დაუფლებისა და მათი ცხოვრებაში განხორციელების საშუალებების, გზებისა და მეთოდების მთლიანი სისტემის გამომუშავებას. შემეცნების ისტორიული და ლოგიკური მეთოდების მჭიდროდ დაკავშირებას.

ცნობილია, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება რთული და მრავალმხრივი დინამიკური პროცესია, რომელშიც ეკონომიური, სოციალურ-პოლიტიკური, სულიერი და სხვა საზოგადოებრივი მოვლენები და პროცესები მჭიდროდ დაალექტიკურ კავშირთიერთობაშია და ერთმანეთს განაპირობებს. ინტერნაციონალიზმის თეორია და პრაქტიკა საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა ამ ცი-

რითად მხარეს მოიცავს და, ბუნებრივია, საზოგადოებრივი მოვლენების კომპლექსური შესწავლის გარეშე შეუძლებელია ინტერნაციონალური აღზრდის მთავარი მიმართულების, ცალკეულ კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში მისი ძირითადი მიზნებისა და ამოცანების, ფორმებისა და მეთოდების განსაზღვრა.

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში ინტერნაციონალური აღზრდის ძირითადი მიმართულებებია: ჯერ ერთი, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბება, რაც თავიდანვე მოსაზრადებელი საფეხურია ინტერნაციონალიზმის იდეებისა და პრინციპების შესათვისებლად; მეორე, ინტერნაციონალიზმის ძირითადი პრინციპების დაუფლება და მათი პრაქტიკული განხორციელება საეროვნებათაშორისო კავშირთა ურთიერთობაშია; მესამე, ინტერნაციონალური ურთიერთობის დანერგვა კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკაში, ინტერნაციონალიზმის იდეებისა და პრინციპების გადაქცევა ადამიანის მოქმედებისა და ქცევის ნორმებად.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგიის, იდეოლოგიისა და ეთიკის შემუშავება ინტერნაციონალური აღზრდის საერთო ამოცანის ძირითადი შემადგენელი ნაწილებია, რომელთა შორის ზღვარი მოძრავი და შედარებითია, მაგრამ ამავე დროს ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან და ინტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობის დამოუკიდებელ მიმართულებებს ქმნიან.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგიის გამომუშავება ინტერნაციონალური აღზრდის მრავალმხრივი და მრავალფეროვანი პროცესის პირველი საფეხურია, რომლის საფუძველზეც ყალიბდება ინტერნაციონალისტური შეგნება, როგორც იდეოლოგია და ეთიკური ნორმა. ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგია ყოველდღიური ცხოვრების მრავალფეროვან მოვლენებზე ადამიანის უშუალო რეაქციის, მისი განცდებისა და განწყობილების შედეგად ყალიბდება. მშრომელი კლასების ცხოვრებისა და შრომის პირობები ხელს უწყობს მათში კლასობრივი, ინტერნაციონალისტური ფსიქოლოგიის გამომუშავებას. ამიტომ ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგია, პირველ ყოვლისა, დამახასიათებელია პროლეტარიატისა და მისი ავანგარდის — კომუნისტური და მუშათა პარტიებისათვის.

ინტერნაციონალისტური გრძნობებისა და განწყობილების შემუშავებაში დიდ როლს ასრულებს საეროვნებათაშორისო კავშირთა ურთიერთობა, უშუალო კონტაქტები და პირადი ურთიერთობა სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებს შორის. ამასთან, უშუალო

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობამ შეიძლება დამატებითი სიძნელეებიც კი წარმოშვას ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში, ვინაიდან სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა პირადი ურთიერთობა და კონტაქტები ხშირად ფასდება უშუალო ემოციების, ყოველდღიური, ჩვეულებრივი ცნობიერების საზომით. ამ შემთხვევაში, როგორც წესი, მოვლენების შეფასება ხდება ზედაპირულად, სიღრმისეული პროცესების შესწავლისა და დიფერენციაციის გარეშე, რაც ინტერნაციონალური შეგნების ფორმირებას აბრკოლებს.

ზოგჯერ უშუალო საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის პროცესში ამა თუ იმ ერის კონკრეტული წარმომადგენლის მიმართ შემუშავებულ უარყოფით წარმოდგენას, რაც ცალკეულ, შემთხვევით ფაქტებს შეიძლება ემყარებოდეს, მთელი ეროვნების ან ხალხის მიმართ ავრცელებენ და არასწორ ფსიქოლოგიურ განწყობასა და შეხედულებას ქმნიან მასზე. ამიტომ უშუალო საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარება რომ ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეს უწყობდეს ხელს, ამისათვის საჭიროა ცოდნის გარკვეული მინიმუმი ეროვნული ურთიერთობის თეორიის, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებისა და ძირითადი პრინციპების შესახებ, რაც მხოლოდ ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიის ათვისების საფუძველზეა შესაძლებელი.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგია საეროვნებათაშორისო ურთიერთობისა და კლასობრივი ბრძოლის პრაქტიკის თეორიული განზოგადებაა. კომუნიზმის მშენებლობის პროცესში, როგორც აღნიშნული იყო, გამსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საბჭოთა ადამიანების აღზრდას ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიის სულისკვეთებით. ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში თვით საბჭოთა 'ინამდვილე, ხალხთა მეგობრობისა და ძმური თანამშრომლობის ატმოსფერო ქმნის ხელსაყრელ პირობებს ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიის დასამკვიდრებლად, მაგრამ ობიექტური პირობები თავისთავად როდი უზრუნველყოფს პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების ცხოვრებაში დანერგვას. ამისათვის საჭიროა საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური შეგნების ამაღლება, პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების დაუცხრომელი მოღვაწეობა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისა და სოციალისტური პატრიოტიზმის სულისკვეთებით მშრომელთა აღზრდისათვის, ეროვნული და ინტერნაციონალური ამოცანების სწორად შეხამებისათვის, ეროვნ-

ხელე შეზღუდულობისა და განკერძოების ნაშთების აღმოფხვრისათვის.

მაგრამ იმისათვის, რომ საზოგადოებრივ ცნობიერებაში ინტერნაციონალისტურმა სულისკვეთებამ მკვიდრად გაიდგას ფესვი, ზირველ რიგში, საჭიროა საზოგადოების ყოველი წევრი ღრმად განიშსკვალოს ინტერნაციონალური შეგნებით. ამ გაგებით მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს კომუნისტური საზოგადოების პიროვნების სრულყოფას და განვითარებას ინტერნაციონალური სულისკვეთების საფუძველზე, რადგან ინტერნაციონალიზმი არა მარტო მსოფლმხედველობაა, არამედ საეროვნებათაშორისო კავშირუთიერთობის ზნეობრივ მხარესაც უკავშირდება.

საბჭოთა ერებსა და ხალხებს შორის კემშარიტი ინტერნაციონალური ურთიერთობის დამყარება სოციალიზმის უდიდესი მონაწილეა. ჩვენს ქვეყანაში აღმოფხვრილია სოციალისტურ ერებსა და ხალხებს შორის წინააღმდეგობისა და დაპირისპირებულობის სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური მიზეზები. მაგრამ ცალკეული ეროვნების აღამიანებს შორის წინააღმდეგობა, რაც აღამიანთა შეგნებაში ნაციონალისტური გადმონაშთების არსებობითაა განპირობებული, ჯერ კიდევ დაძლეული არ არის. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეროვნული ურთიერთობის სფეროში არსებული წინააღმდეგობანი ატარებენ არა პოლიტიკურ, არამედ უპირატესად პიროვნულ, ეთიკურ ხასიათს. სწორედ ამიტომ მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ეთიკურ, ზნეობრივ მხარეს კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა ითვალისწინებს პიროვნების არა მარტო პოლიტიკურ აღზრდას, არამედ ზნეობრივ სრულყოფასაც, რადგან ინტერნაციონალიზმი კომუნისტური მორალის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია.

მამასადავამ, საბჭოთა აღამიანების მტკიცე ინტერნაციონალური შეგნების ჩამოყალიბება მოითხოვს არა მარტო მათი თეორიულ-პოლიტიკური ღონის ამადლებას, არამედ ზნეობრივ განვითარებასა და სრულყოფას. პიროვნების ინტერნაციონალური აღზრდის რთული ამოცანის გადასაჭრელად საჭიროა კომუნისტური აღზრდის სხვადასხვა საშუალებებისა და ფორმების კომპლექსური გამოყენება. ინტერნაციონალური აღზრდა ხორციელდება არა მარტო ეკონომიური, პოლიტიკური და იდეოლოგიური ფაქტორების საშუალებით, არამედ ზნეობრივი პრინციპებისა და ნორმების ზემოქმედების გზითაც.

პიროვნების ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის პროცესი მოითხოვს დიფერენციულ მიდგომას, რადგან მშრომელთა სხვადასხვა ფენების ინტერნაციონალური შეგნებულობის დონე განსხვავებულია. ინტერნაციონალური აღზრდის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების გადაწყვეტის დროს აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ სხვადასხვა მიდგომა, საშუალება და მეთოდი საჭირო სოციალისტური ერების, კლასებისა და სოციალური ჯგუფების, კოლექტივისა და ცალკეული პიროვნების ფსიქოლოგიაში, ცნობიერებასა და ზნეობაში ინტერნაციონალიზმის პრინციპების დასაწერად.

მათალა, ინტერნაციონალური აღზრდა მთლიანი და განუყოფელი პროცესია, მაგრამ ამავე დროს რეალურ ცხოვრებაში, კონკრეტულ პიროვნებაში ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგიური, იდეოლოგიური და ეთიკური მხარე სხვადასხვა დონით არის წარმოდგენილი. ზოგჯერ აღამიანების ფსიქოლოგია ინტერნაციონალურია, მაგრამ გარკვეული მიზეზების გამო მათი შეგნება ჯერ კიდევ არ არის ამაღლებული ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიამდე, ანდა პირუკუ. ამიტომ ინტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობის პრაქტიკა მოითხოვს საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის სპეციფიკის, აღზრდის ობიექტის კონკრეტული თავისებურებების გათვალისწინებას.

საზოგადოებრივ და ინდივიდუალურ ცნობიერებაში ინტერნაციონალური შეგნების დამკვიდრება ხორციელდება არა უბრალოდ და თავისთავად, არამედ დაბრკოლებების დაძლევისა და წინააღმდეგობათა გადალახვის გზით. ცნობილია, რომ ჩვენი ქვეყანაში ინტერნაციონალური ურთიერთობის განვითარებასთან ერთად აღვილი აქვს ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, ეროვნული სიამაყის გრძნობის განმტკიცებას. ამ უკანასკნელს კი კლასობრივი შეგნების შესუსტების პირობებში შეიძლება ნაციონალიზმის ელემენტების გამოცოცხლება მოჰყვეს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამჟამად, საბჭოთა საზოგადოებაში არ არსებობს წინააღმდეგობა სოციალისტურ ერებსა და ხალხებს შორის. ეს წინააღმდეგობა თავს იჩენს მხოლოდ ამა თუ იმ ეროვნების აღამიანებს შორის, რომლებიც ეროვნულ ცრურწმენათა ტყვეობაში იპყოფებიან. ამიტომ პიროვნების ინტერნაციონალური აღზრდის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა აღამიანთა შეგნებაში ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის, ეროვნული ნიპილიზმის ყოველგვარი გადმონაშთების აღმოფხვრა.

ნაციონალიზმი მოიცავს არა მარტო საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური ცნობიერების, არამედ ეროვნული ფსიქოლოგიისა

და ეთიკის სფეროსაც. ნაციონალიზმის დაძლევა იდეოლოგიასა და ცნობიერებაში, აუცილებელი პირობაა ეროვნულ ცრურწმენათა აღმოფხვრისათვის პიროვნების ფსიქოლოგიაშია და ზნეობაში.

ნაციონალიზმი ყველაზე გამძლე და სიცოცხლისუნარიანია აღაშიანის ცნობიერებაში შემორჩენილ გადმონამთებს შორის და ეს აიხსნება არა მარტო საზოგადოებრივი ყოფიერებისაგან საზოგადოებრივი ცნობიერების ჩამორჩენით, როგორც ამას ჩვეულებრივ განმარტავენ ჩვენი ლიტერატურაში, არამედ რიგი ობიექტური მიზეზებით, მათ შორის ბუჩქუბაზიული იდეოლოგიის ზეგავლენით, სოციალისტური ერების ეკონომიური და კულტურული განვითარების დონეთა შორის სხვაობით, პიროვნების პოლიტიკური მოუმიწიფებლობით, მოძველებული ეროვნული ტრადიციებითა და ზნე-ჩვეულებებით, აღაშიანთა შორის ურთიერთობის ეთიკური ნორმების დარღვევით და სხვ.

ნაციონალიზმის გამოვლენა მხოლოდ წარსულის გადმონამთებით არ შეიძლება ავხსნათ. საბჭოთა სინამდვილეში, ჩვენი საზოგადოების ეკონომიურ, პოლიტიკურ და სულიერ ცხოვრებაში ჯერ კიდევ ბევრი ხარვეზია, რაც ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის ელემენტების გამოცოცხლებისათვის. მათი გამომწვევი მიზეზების აღმოფხვრა მშრომელთა ინტერნაციონალურ-პატრიოტული აღზრდის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა.

მშრომელთა ინტერნაციონალური შეგნების ფორმირება მტკიცედ უნდა უკავშირდებოდეს მასების პატრიოტული სულისკვეთებით აღზრდას, რაც შესაძლებელია მხოლოდ პატრიოტიზმის და ინტერნაციონალიზმის, ეროვნულ-სპეციფიკური და საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების შეხამების საფუძველზე.

საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის ჰარმონიული შეხამება იოლი საქმე როდია თუნდაც იმიტომ, რომ პატრიოტიზმი საუკუნეობით გამმტკიცებელი და ადამიანთა შეგნებაში ღრმად დამკვიდრებული გრძნობაა, მაშინ როცა ინტერნაციონალიზმს როგორც მსოფლმხედველობას და სოციალურ გრძნობას პატრიოტიზმთან შედარებით არცთუ ისე დიდი ხნის ისტორია აქვს. გარდა ამისა, პატრიოტული და ინტერნაციონალისტური შეგნება-მოვალეობა ყოველთვის და ყველაფერში როლი ემთხვევა ერთმანეთს. მშრომელთა პატრიოტული და ინტერნაციონალისტური აღზრდის პროცესში ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ პატრიოტიზმი უპირატესად სტიქიურად, ყოველდღიური, ჩვეულებრივი ცნობიერების საფუძველზე ყალიბდება, მაშინ როცა ინტერნაციონალიზმი დაფუძნებულია ძირითადად თეორიულ ცნო-

ბიერებაზე, საზოგადოებრივი განვითარების კანონების შემეცნებაზე.

მშრომელთა პატრიოტული და ინტერნაციონალური აღზრდის ერთიანობის შესახებ სსრ კავშირის 50 წლისთავის საზეიმო სხდომაზე ლ. ი. ბრეჟნევი თქვა: „როცა პარტია ლენინის მიერ დასახული გზით ჩვენი ქვეყნის შემდგომი განვითარების საკითხებს წყვედს, იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ინტერნაციონალიზმისა და საბჭოთა პატრიოტიზმის სულისკვეთებით საბჭოთა კავშირის ყველა მოქალაქის მუდმივი, სისტემატური და ღრმა აღზრდის საქმეს. ეს ორი ცნება ჩვენთვის განუყოფელი მთლიანობაა. რასაკვირველია, მათ თვით საბჭოთა ცხოვრება, მთელი ჩვენი სიმამლვილე უნერგავს მშრომელებს. მაგრამ აქ საჭიროა პარტიის, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური ფრონტის ყველა მუშაკის შეგნებული მოღვაწეობაც. ჩვენი მუშაობა ამ მიმართულებით კომუნისმის მშენებლობის საერთო საქმის ფრიად მნიშვნელოვანი ნაწილია“.¹

ამრიგად, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ძირითადი მიმართულებებია: პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგიის ფორმირება; ინტერნაციონალიზმის როგორც თეორიული და პოლიტიკური შეგნების შემუშავება; კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის პრაქტიკაში, საბჭოთა ადამიანების ყოველდღიურ ურთიერთობაში ინტერნაციონალიზმის იდეებისა და პრინციპების განხორციელება, ადამიანთა შეგნებაში ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის, ეროვნული ნიპილობის ნაშთების აღმოფხვრა.

ინტერნაციონალური აღზრდის პრაქტიკაში ეს ძირითადი მიმართულებანი ხორციელდება სხვადასხვა საშუალებებით, ფორმებითა და მეთოდებით. აქ იგულისხმება ადამიანის ცნობიერებაზე ზემოქმედების მრავალგვარი ხერხი, რომელთა შემუშავებაც ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგია, იდეოლოგია და ეთიკა ყალიბდება როგორც სხვადასხვა კლასებისა და სოციალური ჯგუფების, აქვე უშუალოდ პიროვნების შეგნებაში.

გასაგებია, რომ თანამედროვე პირობებში საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით მშრომელთა აღზრდის დიდმნიშვნელოვანი ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის აუცილებელია კომუნისტური აღზრდის ყველა საშუალებისა და მეთოდის რაციონალური გამოყენება, ინტერნაციონალური აღზრდის მრავალფეროვანი ფორმებისა და მეთოდების

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის ორმოცდაათი წლისთავი, გვ. 33.

დახვეწა-სრულყოფა კომუნიზმის მშენებლობის პრაქტიკის შესაბამისად.

პროლეტარული, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი მუშათა კლასისა და მთელი საბჭოთა საზოგადოების იდეოლოგია და პოლიტიკაა ეროვნულ საკითხში, კომუნიტური მსოფლმხედველობის ორგანული შემადგენელი ნაწილია. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ინტერნაციონალური აღზრდის საშუალებები, ფორმები და მეთოდები მარქსისტულ-ლენინური თეორიის მკვიდრ ნიადაგზე უნდა იყოს დაფუძნებული.

კომუნიტური საზოგადოების მშენებლობის პრაქტიკა მოითხოვს პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის საკითხების შემოქმედებით, თეორიულ დამუშავებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია თეორიული კონფერენციებისა და სემინარების, თემატური საღამოების, ლექციათა ციკლების და გამსვლელი სესიების მოწყობის პრაქტიკა ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალიზმის პრობლემებზე. რამაც უკანასკნელ ხანებში ფართო გავრცელება პოვა.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის აქტუალურ, თეორიულ პრობლემებს ამ ბოლო წლებში არაერთი საკავშირო და რესპუბლიკური მნიშვნელობის სამეცნიერო კონფერენცია მიეძღვნა.

ამ თეორიულმა კონფერენციებმა და სემინარებმა შეაჯამეს და განაზოგადეს მთელი რიგი რესპუბლიკების პარტიულ ორგანიზაციათა მდიდარი გამოცდილება მშრომელთა კომუნიტური სულისკვეთებით აღზრდის დარგში, შემოქმედებითად დაამუშავეს პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის თეორიისა და პრაქტიკის აქტუალური საკითხები, ხელი შეუწევს საბჭოთა ადამიანების სოციალისტური ინტერნაციონალიზმისა და საბჭოთა პარტიოტიზმის სულისკვეთებით აღზრდის გაუმჯობესებას. ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ ამ კონფერენციებისა და სემინარების მასალები, არცაუ ისე დიდი ტირაჟით, მაგრამ მაინც ცალკე კრებულების სახით გამოიცა და დაინტერესებული მკითხველისათვის ხელმისაწვდომია.¹

¹ იხ. Советское Закавказье в братской семье народов СССР. Баку, 1961 г.; Интернациональное воспитание трудящихся. Рига, 1967 г.; Единство советского патриотизма и пролетарского интернационализма. Волгоград, 1967 г.; Партийная учеба и интернациональное воспитание. Ташкент, 1968 г.; Теоретические вопросы социалистического интернационализма, вып. I — V, Москва, 1968 г.; Строительство коммунизма и вопросы интернационального воспитания. Киев, 1969 г.; Ленинские принципы интернационального воспитания трудящихся, Таллин, 1971 г. და სხვ.

მშრომელთა შორის ინტერნაციონალური შეგნების განმტკიცების პროცესში თეორიული, იდეოლოგიური მუშაობის დიდ მნიშვნელობას ისიც განაპირობებს, რომ იგი მიზანდასახულ ზემოქმედებას ახდენს საბჭოთა აღმზიანების ყოველდღიურ ცნობიერებაზე. ძარბალია, ჩვეულებრივი, ყოველდღიური შეგნება ცნობიერების ელემენტარული ფორმაა, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ იგი სტიქიურად ვითარდებოდეს. ასეთმა თვალსაზრისმა შეიძლება გარკვეული ზიანი მიაყენოს ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეს, რადგან ეს იგივეა. რომ ველოდოთ როდის აღმოცენდება სტიქიურად, ავტომატურად ყოველდღიური ცნობიერება და შემდეგ როდის ამაღლდება იგი მეცნიერული შეგნების დონემდე. სინამდვილეში კი თეორიული, იდეოლოგიური მუშაობა აქტიურად ზემოქმედებს ჩვეულებრივი ცნობიერების განვითარების პროცესზე და ამათ ხელს უწყობს მის ამაღლებას მათელმხედველობითი შეგნების დონემდე.

მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის უმნიშვნელოვანესი საშუალებანია ბეჭდვითი პროპაგანდა, რადიო და ტელეგადაცემები ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალური ურთიერთობის საკითხებზე. ამ მხრივ უკანასკნელ წლებში ბევრი რამ გაკეთდა. დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 50 წლისთავის, ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავისა და სსრ კავშირის შექმნის ნახევარსატყუნოვან იუბილესთან დაკავშირებით კიდევ უფრო ამაღლდა საბჭოთა პრესის, რადიოსა და ტელევიზიის რელი ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდის საქმეში.

ცენტრალურ და რესპუბლიკურ ჟურნალ-გაზეთებში სისტემატურად ქვეყნდება მასალები მოკავშირე რესპუბლიკების ეკონომიკისა და კულტურის განვითარების შესახებ. სპეციალური ნომრები ეძღვნება ხალხთა მეგობრობისა და ძმური თანამშრომლობის თემატკას. ამ საკითხებზე რეგულარულად ეწყობა რადიო და ტელეგადაცემები.

კომუნიზმის გაშლილი მშენებლობა ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდის თეორიული დონის ამაღლებას მოითხოვს. ინტერნაციონალიზმის საკითხების გაშუქების დროს პრესაში, რადიო და ტელეგადაცემებში ხშირად ქარბობს ემპირიული მასალა, ციფრობრივი მონაცემები ამა თუ იმ ერისა და ხალხის ეკონომიკისა და კულტურის განვითარების, მათი ინტერნაციონალური კავშირურთიერთობის შესახებ. ამ შემთხვევაში ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდა მხოლოდ მიღწეულის ჟბრალად აღნუსხვით იფარგლება, მაშინ როდესაც საჭიროა ინტერნაციონალური ურთიერთობის სფეროში

არსებული წარმატებებისა და ჩრდილოვანი მხარეების ღრმა ანალიზი, კომუნისტური აღზრდის ახალი ფორმებისა და მეთოდების ძიება და პროპაგანდა, პროლეტარული, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის პრობლემატიკის ღრმა თეორიული გაშუქება.

იდეოლოგიური ბრძოლის გამწვავებისა და ანტიკომუნისტური პროპაგანდის გაძლიერების პირობებში გამსაჯუთრებული მნიშვნელობა აქვს პიროვნების შეგნებულ პოლიტიკურ ორიენტაციას, ახალი საზოგადოებრივი აზრის შექმნას, რაშიც გადამწყვეტ როლს საბჭოთა პრესა, რადიო და ტელევიზია ასრულებს. ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ პიროვნების ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში საზოგადოებრივი აზრი გადამწყვეტი მნიშვნელობის ფაქტორია, რადგან იგი იმ ადამიანების მკაცრი მსაჯულია, რომლებიც ივიწყებენ ინტერნაციონალურ მოვალეობას, არღვევენ თანასწორობისა და პატივისცემის ელემენტარულ ნორმებს სხვა ეროვნების ადამიანებთან ურთიერთობაში და სხვ.

ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდა მხოლოდ მაშინ მიიღწევს სასურველ მიზანს, თუ იგი მოწყვეტილი არ არის რეალურ ცხოვრებას, კონკრეტულ სინამდვილეს. რეალიზმი და კონკრეტულობა იდეოლოგიური მუშაობის წარმატების საწინდარია, რადგან ადამიანების ყოველდღიურ საქმიანობაში, მათი ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის სფეროში ბევრი რამ არის დამოკიდებული პიროვნების სოციალურ ორიენტაციაზე, განწყობილებასა და მისწრაფებაზე. ცოცხალი ცხოვრების სინამდვილისაგან იდეოლოგიური მუშაობის მოწყვეტა ქმნის ილუზიებს, არარეალისტურ განწყობილებას, რასაც საბოლოო ჯამში შეიძლება მოჰყვეს პიროვნების სულიერი ტრავმა ან ნიჰილიზმი. ორივე შემთხვევაში ახალი ადამიანის ფორმირების პროცესი საგრძნობლად დაბრკოლდება და ინტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობაც დადებით შედეგებს ვერ მოგვცემს.

ინტერნაციონალიზმის იდეებისა და პრინციპების ბეჭდვითი და ზეპირი პროპაგანდის ღრძს ერთმანეთს უნდა შეეჯახა ადამიანის ცნობიერებაზე ზემოქმედების იდეური და ემოციური საშუალებანი. საბჭოთა პრესაში, რადიო და ტელეგადამცემებში მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდის არა მარტო მაღალ თეორიულ დონეს, არამედ მასალის ხატოვანი გადაცემის ხერხებს, ემოციური ზემოქმედების სხვადასხვა საშუალებებს, რაც აჩქარებს ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიის აღქმისა და ადამიანის შეგნებაში მისი მტკიცედ დამკვიდრების პროცესს. ინტერნაციონალური მუშაობის ამ მხარეს ჯერ კიდევ ნაკლები ყურა-

ღღება ექცევა. ეს კი მშრომელთა კომუნისტური, ინტერნაციონალური აღზრდის საჭმეს აფერხებს.

საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალიზმის რწმენით აღზრდის საჭმეში დიდ როლს ასრულებს სოციალისტური შეჯიბრება, მოკმე რესპუბლიკების ეკონომიური კავშირუთიერთობა.

სოციალისტური შეჯიბრება, რომელიც ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი კანონზომიერებაა, თავისი არაბით უაღრესად ინტერნაციონალური მოვლენაა. იგი კომუნისტური შრომის პროცესში მტკიცედ აღუდებებს მშრომელთა სამეურნეო და პოლიტიკურ ინტერესებს, ბადებს და ავითარებს სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა თანამშრომლობის, ურთიერთდახმარების სხვადასხვა ფორმებსა და საშუალებებს. სოციალისტური შეჯიბრება საბჭოთა პატრიოტიზმისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის დიალექტიკური ერთიანობის გამოვლენის უმნიშვნელოვანესი ფორმაა კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის მშენებლობაში.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში თვალსაჩინო ადგილი გაწევთვენება საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებას. ლიტერატურისა და ხელოვნების — ინტერნაციონალური აღზრდის ამ სპეციფიკური საშუალებას — თავისებურება ისაა, რომ მას ადამიანთა შეგნებაზე როგორც იდეური, ასევე მხატვრული, ემოციური ზემოქმედების დიდი ძალა აქვს. სოციალისტური რეალიზმის პრინციპების ერთგული საბჭოთა ლიტერატურა და ხელოვნება ხალხთა მეგობრობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებით არის გამაჰქვალული. ახლა, როცა ჩვენი იდეური მოწინააღმდეგენი განსაკუთრებული გულმოღვინებით ნერგავენ ნაციონალისტურ ტენდენციებს კულტურისა და ხელოვნების სფეროში, საბჭოთა ლიტერატურისა და ხელოვნების ინტერნაციონალისტური აღზრდის ფუნქცია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს.

საბჭოთა ლიტერატურა და ხელოვნება მოწოდებუღია ასახოს სოციალისტური სინამღვიღე მთელი თავისი სირათულითა და წინააღმდეგობებით, შექმნას პატრიოტული და ინტერნაციონალური ჟღერადობის მაღალმხატვრული ნაწარმოებები, რომლებიც აქტიურად დაეხმარებიან ხალხს კომუნიზმის მშენებლობაში, აღზრდიან საბჭოთა ადამიანებს კომუნისტური მსოფლმხედველობის რწმენით, საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით.

საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნით ნაყოფიერ და მრავალფეროვან მუშაობას ეწევიან ხალხთა მეგობ-

რობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სახალხო უნივერსიტეტები, აგრეთვე ინტერნაციონალური მეგობრობის კლუბები, რომელთა ფართო ქსელიც შექმნილია სკოლებში, უმაღლეს სასწავლებლებში, წარმოება-დაწესებულებებში.

ინტერნაციონალური მეგობრობის კლუბებს, რომლებშიც ძირითადად ახალგაზრდობაა გაერთიანებული, სისტემატური მიმოწერა და მეგობრული კავშირი აქვთ როგორც ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა ეროვნების, ასევე სოციალისტური ქვეყნების ახალგაზრდობასთან. მათი ინიციატივით ტარდება ინტერნაციონალური მეგობრობის კონფერენციები, ფესტივალები, საღამოები, ეწყობა ახალგაზრდა ინტერნაციონალისტთა სკოლები, მეგობრობის მუზეუმები, ახალგაზრდობის შეხვედრები, მეგობრობის დღესასწაულები და სხვა ხასიათის ღონისძიებანი.

შპროველთა ფართო მასების ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის მნიშვნელოვანი ფორმაა ხალხთა მეგობრობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სახალხო უნივერსიტეტები, რომლებიც სპეციალურად შემუშავებული სასწავლო-მეტადური გეგმითა და პროგრამით მუშაობენ.¹ სახალხო უნივერსიტეტის ორწლიანი მუშაობის გეგმა და პროგრამა ითვალისწინებს პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის მარქსისტულ-ლენინური თეორიის ყველა საკვანძო საკითხის შესწავლას ლექციების, პრაქტიკული მეცადინეობებისა და შემაჯამებელი თეორიული კონფერენციების სახით.

საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური შეგნებით აღზრდის უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა პოლიტიკური სწავლება პარტიული და კომკავშირული განათლების სისტემაში.

პარტიული და კომკავშირული განათლების ზისტემა არ შეიძლება შემოფარგლოთ პარტოოდენ თეორიული და ზოგადპოლიტიკური საკითხების სწავლებით. პარტიული პროპაგანდა უნდა წარმოებდეს თანამედროვე მეცნიერულ დონეზე, უშუალოდ უნდა ეკავშირდებოდეს კომუნისტური მშენებლობის ამოცანებს, ხელს უწყობდეს მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის შეგნებულ დაუფლებას, ინტერნაციონალური და პატრიოტული რწმენის განმტკიცებას.

პარტიული სწავლება რომ თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე იყოს, ამისათვის საჭიროა ეყრდნობოდეს მოწინავე გამოცდი-

¹ ს. Примерный учебно-тематический план и программа для народных университетов дружбы народов и пролетарского интернационализма, Москва, 1968.

ლებას, ითვალისწინებდეს პედაგოგიკის, სოციალური ფსიქოლოგი-
რისა და სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მონაცემებს. ამ მიზ-
ნით ფრიად ნაყოფიერ შედეგებს იძლევა კონკრეტულ-სოციოლო-
გიური კვლევა, პროპაგანდისტთა და მსმენელთა წინადადებებისა
და მოთხოვნების შესწავლა, რომლის საფუძველზეც მუშავდება
კონკრეტული რეკომენდაციები პარტიული განათლების სისტემის
სრულყოფისა და გაუმჯობესებისათვის.

ინტერნაციონალური და პატრიოტული აღზრდის საკითხებზე
პარტიული და კომკავშირული განათლების სისტემაში ჯერ კიდევ
ჯეროვანი ყურადღება არ ექცევა. ჰაბთალია, ზოგიერთ მოკავში-
რე რესპუბლიკაში სოციოლოგიური კვლევის საფუძველზე განაზო-
გადებენ შრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის გამოცდილე-
ბას, მაგრამ ეს, როგორც იტყვიან, წვეთია ზღვაში. საჭიროა წი-
ნაწარმოფიქრებული სისტემატური მუშაობა პარტიული და კომ-
კავშირული განათლების ქსელში ინტერნაციონალური აღზრდის
სპეციფიკური საშუალებებისა და ფორმების გამონახვისათვის, რო-
მელთა დახმარებითაც ინტერნაციონალიზმის ფსიქოლოგია, იდეო-
ლოგია და ეთიკა უფრო ღრმად და შემოქმედებითად დაინერგება
საბჭოთა ადამიანების ცნობიერებასა და პრაქტიკულ საქმიანობაში.

ამრიგად, განვითარებული სოციალიზმის პირობებში იზრდება
პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების როლი შრო-
მელთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალურ აღზრდაში. ამჟამად ინ-
ტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობის ძირითადი ამოცა-
ნაა ღრმად ჩაუენერგოს საბჭოთა ადამიანებს თავისი ქვეყნის პატრი-
ოტისა და ინტერნაციონალისტის საუკეთესო მორალური თვისებე-
ბი, ხალხთა ლენინური მეგობრობისადმი ერთგულება, ერთიანი საი-
კოთა ოჯახის გრძნობა, საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება.

შრომელთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის მიზ-
ნით მასებზე ზემოქმედების სულ სხვადასხვა ფორმებისა და საშუ-
ალებების მაქსიმალური გამოყენება ხელს უწყობს სსრ კავშირის
ხალხთა კიდევ უფრო მეტად დაახლოებას, საბჭოთა საზოგადოების
მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობის განმტკიცებას.

რ. ზ. შრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა საერთოშემაჯავრობის
კავშირისათვის გახატოვების პირობებში

განვითარებული სოციალიზმისა და კომუნიზმზე თანდათანო-
ბით გადასვლის პირობებში იდეოლოგიური მუშაობა, პოლიტი-
კურ-აღზრდელობითი საქმიანობა საზოგადოებრივი გარდაქმნების

სულ უფრო მძლავრი ფაქტორი ხდება, რადგან, ბუნებრივია, რაც უფრო მაღალია საბჭოთა ადამიანების შეგნება, მით უფრო სწრაფად და წარმატებით წყდება კომუნიზმის მშენებლობის ამოცანები.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია, ინტერნაციონალისტ-ლენინელთა პარტია, ჩვენი სოციალისტური საშუალოდ მშრომელეპს ყოველდღიურად ზრდის ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის, პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის ნებისმიერ გამოვლინებასთან შეურიგებლობის სულსკვეთებით. პარტიული ორგანიზაციები დიდ ყურადღებას უთმობენ პატრიოტულ-ინტერნაციონალისტურ აღზრდას, რადგან იგი ახალი ადამიანის სულიერი ფორმირების ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულებაა. იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის სხვადასხვა ფორმებისა და საშუალებების გამოყენებით, ისინი ღრმად უნერგავენ საბჭოთა ადამიანებს პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებას და შეგნებას, პრაქტიკულად ახორციელებენ ვ. ი. ლენინის ბრძნულ მითითებას იმის შესახებ, რომ თუ გინდათ ინტერნაციონალისტი იყოთ, „მარტოოდენ თქვენს ერზე კი არ უნდა ფიქრობდეთ, არამედ მასზე უფრო მაღლა უნდა დააყენოთ ყველას ინტერესები, მათი საყოველთაო თავისუფლება და თანასწორობა“.¹

მშრომელთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის დარგში მოპოვებულია დიდმნიშვნელოვანი წარმატებანი, მაგრამ როგორი კომუნისტური და მუშათა პარტიების 1969 წლის თათბირზე ლ. ი. ბრეჟნემა აღნიშნა, კომუნიზმის მშენებლობის ახლანდელი ეტაპი მოითხოვს სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალური აღზრდის დარგში მოპოვებული წარმატებების არა მარტო შენარჩუნებას, არამედ შემდგომ განვითარებასაც. „საქმე ეება, — თქვა მან, — ყველა ერისა და ეროვნების კიდევ უფრო მჭიდრო დაახლოებას, მუშაობის შემდგომ გაუმჯობესებას იმისათვის, რომ საბჭოთა ადამიანები აღზარდოთ საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით, ნაციონალიზმისა და რასიზმის იდეოლოგიისადმი შეურიგებლობის სულისკვეთებით“.²

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია, რომელიც თავის რიგებში 131 ეროვნების წარმომადგენლებს აერთიანებს, ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის, პროლეტარული ინტერნაციონალიზ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 441-442.

² ლ. ი. ბრეჟნევი, ლენინური კურსით, ტომი მეორე, თბ., 1971, გვ. 441.

მის იდეების ცოცხალი გაშსახიერებაა. კომუნისტური პარტია პოლიტიკური მოღვაწეობის ასპარეზზე იმთავითვე გამოვიდა როგორც თავისი შემადგენლობით მრავალეროვანი, იდეოლოგიითა და პოლიტიკით, ორგანიზაციული წყობით ინტერნაციონალური ორგანიზაცია.

ინტერნაციონალიზმის მდიდარ რევოლუციურ ტრადიციებზე იზრდებოდნენ და მტკიცდებოდნენ ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაციები, რის შესახებაც ვ. ი. ლენინი არაერთხელ მიუთითებდა. სოციალ-დემოკრატიულმა მოძრაობამ, — წერდა იგი, — უნდა „განახორციელოს აღვილებზე ს.-დ. მუშების ინტერნაციონალური ერთიანობის პრინციპი, ის პრინციპი, რომელიც ასე ბრწყინვალედ არის ნაცადი კავკასიაში 1898 წლიდან“.¹

კავკასიის სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა ნაციონალიზმის წინააღმდეგ შეურიგებელ ბრძოლაში გამოიწრთო და დავაჟკაცდა. როგორც ი. ბ. სტალინი შენიშნავს, „თავისი წარმოშობისთანავე (90-იანი წლების დამდეგი) კავკასიის ორგანიზაციები უაღრესად ინტერნაციონალურ ხასიათს ატარებდნენ. ერთიანი ორგანიზაცია ქართველი, რუსი, სომეხი და მუსლიმანი მუშებისა, რომლებიც ხელისხელჩაივლებულნი ებრძოდნენ მტრებს — ასეთი იყო პარტიული ცხოვრების სურათი“.²

ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ნაცადი ხელმძღვანელების მ. ა. აზიზბეიოვის, ვ. ზ. კეცხოველის, ბ. მ. კნუნიანცის, ფ. ე. მახარაძის, ნ. ნ. ნარიშკინის, გ. კ. ორჯონიკიძის, ს. ს. სპანდარიანის, ი. ბ. სტალინის, ი. ტ. ფიოლეტოვის, ა. გ. წულუკიძის, მ. გ. ცხაკაიას, ს. გ. შაუმიანის, პ. ა. ჯაფარიძის და სხვების გმირული, რევოლუციური ბრძოლის სახელოვანი გზა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ლენინური პრინციპებისადმი ერთგულებისა და თავდადების შთამაგონებელი მაგალითია კომუნიზმის მშენებელთა მთელი თაობებისათვის.

საქართველოს კომუნისტური პარტია წარმატებით აგრძელებს, აკრძარებს და ამჟღადრებს წარსულის მდიდარ ინტერნაციონალურ მემკვიდრეობასა და ტრადიციებს. თვით ეროვნული შემადგენლობა საქართველოს კომპარტიისა შესანიშნავად გამოხატავს პარტიის ინტერნაციონალურ ორგანიზაციულ წყობასა და ხასიათს. 1974 წ. 1 იანვრისათვის საქართველოს პარტიული ორგანიზაციის რიგებში ირიცხებოდა სულ 75 ეროვნების 309 225 წევრი და წევ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 642.

² ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 308-309.

რობის კანდიდატი, მათ შორის 238 421 ქართველი, 28 962 სომეხი, 16 444 რუსი, 9921 ოსი, 6756 აზერბაიჯანელი, 4732 აფხაზი, 3442 ბუქინი, 2916 უკრაინელი. 1917 ებრაელი, 280 ბელორუსი, 208 აისორი, 203 ქურთი, 178 თათარი, 162 პოლონელი, 23 ბულგარელი და მრავალი სხვა ეროვნების წარმომადგენელი.¹

ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის გაღრმავებისა და მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის შედეგად სულ უფრო მრავალეროვანი ხდება საქართველო კომპარტიის ეროვნული შემადგენლობაც. მაგალითად, 1924 წელს საქართველოს პარტიულ ორგანიზაციაში წარმოდგენილი იყო 15 ეროვნება, 1927 წელს — 46, 1940 წელს — 62, ხოლო დღესათვის მის რიგებში 75 ეროვნების კომუნისტია გაერთიანებული.

საქართველოს პარტიული ორგანიზაციის ინტერნაციონალური შემადგენლობა, რაც ჩვენი რესპუბლიკის მრავალეროვნულობითაა განპირობებული, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ძმური მეგობრობის ნათელი დამტკიცებაა.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სახელოვან ტრადიციებზე აღზრდილი და გამოწრთობილი საქართველოს პარტიული ორგანიზაციები მრავალმხრივ და ნაყოფიერ მუშაობას ეწევიან რესპუბლიკის მოსახლეობის ინტერნაციონალური სულსკვეთებით აღზრდნათვის, სსრ კავშირის ხალხთა ლენინური მეგობრობის განმტკიცებისათვის.

შშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის საკითხები საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების ყურადღების ცენტრშია. ამ საკითხებისადმი შეუწელებელ ზრუნვას სხვა ფაქტორებთან ერთად ისიც განაპირობებს, რომ საქართველოში ძმურად ცხოვრობენ და შრომობენ 80-ზე მეტი ერისა და ეროვნების წარმომადგენლები. ამის ჭამო ჩვენში ძნელად მოიძებნება ისეთი შრომითი კოლექტივი, სადა: რამოდენი უბანი და თვით ბრიგადაც კი, სადაც სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები ერთობლივი შრომით არ ქმნიდნენ ჩვენი რესპუბლიკის მატერიალურ დოვლათს, თავისი ღირსეული წვლილი არ შეჰქონდეთ მისი ეკონომიკისა და კულტურის განვითარებაში.

საეროვნებათაშორისო კავშირურობითი გაფართოებისა და მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის პირობებში შშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდისათვის დამახასიათებელია სპეცი-

¹ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიმდინარე არქივი.

ფიქური თავისებურებანი და განსხვავებული ამოცანები, ზოგჯერ კი სიძნელეებიც.

მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივი საეროვნებათაშორისო კავშირურობის რთულ სისტემაში ის პირველადი რგოლია, რომლის სიმტკიცეზე ბევრად არის დამოკიდებული ეროვნული ურთიერთობის ჯანსაღი ატმოსფეროს შექმნა და კოლექტივის წინაშე მდგარი ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა.

ამა თუ იმ კოლექტივში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა შორის კავშირურობა მნიშვნელოვნად განაპირობებს კოლექტივის მონოლითურობას და შრომითურობას, შრომის ნაყოფიერების ამაღლებას.

ერთობლივი შრომა, საერთო მიზნებისა და ამოცანებისათვის ბრძოლა მტკიცე ძალთ აღუდებებს შრომით კოლექტივს, ამრავლებს მის ძალებსა და შესაძლებლობებს, საერთო ინტერესებს უქვემდებარებს კოლექტივის თითოეული წევრის ნება-სურვილს. მაგრამ რა დადებით ზემოქმედებასაც არ უნდა ახდენდეს ერთობლივი შრომის პროცესი ადამიანთა ნებასა და განწყობილებაზე, კოლექტივში ინტერნაციონალური შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე, იგი მაინც საკიროებს, შრომითი აღზრდის გარდა, ინტერნაციონალურ აღმზრდელობით მუშაობას.

მართალია, მრავალეროვან კოლექტივში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა უშუალო კავშირურობის ინტენსიური ხასიათი ხელს უწყობს ეროვნული შეხედულობისა და განცემების ნათქვამის დაძლევის, დადებითი ეროვნული განწყობისა და ორიენტაციის ჩამოყალიბებას, მაგრამ, მეორე მხრივ, საეროვნებათაშორისო კონტაქტებს გახშირებამ და გაღრმავებამ გარკვეულ პირობებში, ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობის შეუფასებლობისა და უგულებელყოფის ვითარებაში, შეიძლება ეროვნული გრძნობების გამწვავებას, უარყოფითი საეროვნებათაშორისო განწყობის წარმოშობას შეუწყოს ხელი.

ამიტომ ინტერნაციონალურ აღმზრდელობით მუშაობაში, ინტერნაციონალური აღზრდის ხერხებისა და საშუალებების შერჩევის დროს, გულდასმით უნდა გავითვალისწინოთ მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, შრომით კოლექტივში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა წარმომადგენლობა, ხვედრითი წილი, მრავალეროვნულობის დონე და ა. შ.

შრომითი კოლექტივის მრავალეროვნულობის დონეს, ჩვეულებრივ, განსაზღვრავენ მასში გაერთიანებული სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა რიცხოვნობი ან პროცენტული შეფარდებით. ასე მაგა-

ლითად, რუსთავის მეტალურგიულ ქარხანაში 1974 წ. 1 იანვრი-სათვის მუშაობდა 21 ეროვნების 11406 კაცი, მათ შორის ქართვე-ლი — 7117 (62,4 პროცენტი), რუსი 2433 (21,3), აზერბაიჯანელი 479 (4,2), სომეხი — 467 (4,1), ოსი — 364 (3,2), უკრაინელი — 239 (2,1), სხვა ეროვნების — 307 (2,7 პროცენტი).¹

მრავალეროვნულობის კოეფიციენტის დადგენის მეორე ხერ-ხი შემდეგში მდგომარეობს: მოცემული კოლექტივის სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა რიცხოვრივი რაოდენობისაგან დგე-ბა ჩვეულებრივი მათემატიკური მწკრივი, რომლის პირველი წევ-რია მკვიდრი ერის რაოდენობის გამომხატველი ციფრი, მეორე — ამ კოლექტივის ყველაზე მცირერიცხოვანი არამკვიდრი ეროვნების აბსოლუტური რიცხვი, მესამე — სიდიდით შემდეგი ეროვნების წარმომადგენელთა აბსოლუტური რიცხვი და ა. შ. ამგვარად მიღე-ბული მწკრივის პირველი წევრი მრავლდება ერთზე, მეორე — ორ-ზე, მესამე — სამზე და ა. შ. მიღებული შედეგები ჯამდება და იყოფა მოცემული კოლექტივის წევრთა საერთო რაოდენობაზე.

მათემატიკური ფორმულის სახით ეს შეიძლება ასე გადმოვ-ცეთ:

$$N = \frac{A + 2B + 3C + \dots + nT}{M}$$

სადაც N მრავალეროვნულობის კოეფიციენტია, A—მკვიდრი ერის აბსოლუტური რიცხვი, B, C... T... — არამკვიდრი ეროვნების აბსო-ლუტური რაოდენობა იმ პირობით, რომ $B < C < \dots < T$, M კი მო-ცემული კოლექტივის წევრთა საერთო რიცხვია.²

ამ მეთოდის უპირატესობა მრავალეროვნულობის აღწერით მე-თოდთან შედარებით ის არის, რომ იგი საშუალებას გვაძლევს ერ-თი რიცხვითი მაჩვენებლით გამოვხატოთ მრავალეროვნულობის კოეფიციენტი და სხვადასხვა კოლექტივებში მრავალეროვნულო-ბის დონეთა შედარებაც უფრო ზუსტად მოვახდინოთ. მაგრამ ამ მეთოდს სუსტი მხარეც აქვს. მისი მეშვეობით არ ხერხდება ამა თუ იმ კოლექტივში გაერთიანებული სხვადასხვა ეროვნების წარ-მომადგენელთა ხვედრითი წილისა და თანათუარდობის დადგენა. ამიტომ მრავალეროვნანი კოლექტივების ეროვნული სტრუქტურის ანალიზის დროს, რაც ესოდენ საჭიროა მშრომელთა ინტერნაციო-

¹ რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის სამმართველოს მიმდინარე არქივი.

² იხ. Э. Менабдишвили, Ч. Ломтатидзе, А. Ваче-швили, Национальные отношения в социальной структуре кол-лектива промышленного предприятия, Теоретические вопросы соци-алистического интернационализма, вып. 1, стр. 122; სოციოლოგიური ნარკვევები, გვ. 73-74.

ნალური აღზრდის მეცნიერულ საფუძველზე ორგანიზაციისათვის, ორივე მეთოდის გამოყენება აუცილებელია.

მრავალეროვან კოლექტივში ინტერნაციონალური აღზრდის მაღალ დონეზე დაყენებისათვის საჭიროა, მრავალეროვნულობის კოეფიციენტის გარდა, გავითვალისწინოთ კოლექტივის წევრთა ეროვნული კუთვნილებაც, რათა თავიდან ავიცილოთ ფორმალიზმი ინტერნაციონალურ აღმზრდელობით მუშაობაში.

ვ. ი. ლენინი ჭერ კიდევ ოქტომბრის რევოლუციამდე დაწერილ „პროჰაში“ „შედეგები ღისკუსიისა თვითგამორკვევის შესახებ“ მოუთითებდა, რომ მუშათა კლასის ინტერნაციონალური აღზრდა არ შეიძლება კონკრეტულად ერთნაირი იყოს ღიდ, მჩაგვრელ ერებში და პატარა, ჩაგრულ ერებში. გაბატონებული ერების მუშათა ინტერნაციონალური აღზრდის დროს, აღნიშნავდა იგი, მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს დაჩაგრული ქვეყნების გამოყოფის თავისუფლების დაცვისა და პროპაგანდის საქმეს, რადგან უამისოდ არ არსებობს ინტერნაციონალიზმი. რაც შეეხება ჩაგრული ერების მუშათა ინტერნაციონალურ აღზრდას — აქ ყურადღების ცენტრი უნდა გადავიტანოთ ხალხთა ნებაყოფლობით გაერთიანებაზე ვიწრო-ეროვნული შეზღუდულობის, კარჩაყეტილობის, განკერძოების წინააღმდეგ ბრძოლაზე.

„აღამიანები, — წერდა ვ. ი. ლენინი, — რომლებიც საკითხს არ ჩაპყირვებიან, „წინააღმდეგობას“ ხედავენ იმაში, რომ მჩაგვრელ ერთა სოციალ-დემოკრატები დაბეჯითებით მოითხოვდნენ „გამოყოფის თავისუფლებას“, ხოლო ჩაგრულ ერთა სოციალ-დემოკრატები — „შეერთების თავისუფლებას“. მაგრამ ცოტაოდენი დაფიქრება ცხადყოფს, რომ სხვა გზა ინტერნაციონალიზმისაკენ და ერების შეერთებისაკენ, სხვა გზა ამ მიზნისაკენ არსებული მდგომარეობიდან არ არის და არც შეიძლება იყოს“.¹

როგორც ვხედავთ, ვ. ი. ლენინი უაღრესად დიალექტიკურად განიხილავდა მუშათა ინტერნაციონალური აღზრდის საკითხს და ამასთან დაკავშირებით მჩაგვრელი და ჩაგრული ერების სოციალ-დემოკრატების წინაშე სხვადასხვა ამოცანებს სახავდა. ეს გასაგებშიცაა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ წარმოების იარაღებზე კერძო საკუთრებამ საუკუნეობრივმა ეროვნულმა შუღლმა და მტრობამ დიდი უნდობლობა დათესა მჩაგვრელ და ჩაგრულ ერებს შორის. ამის სავალალო შედეგი იყო სწორედ სხვადასხვა ეროვნების ხალხების განკერძოება, გათიშვა და დაპირისპირებულობა.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 442.

სოციალიზმმა საბოლოოდ მოუღო ბოლო წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების ბატონობას — სოციალური და ეროვნული ჩაგრის ამ უმთავრეს წყაროს. მაგრამ სოციალიზმის პირობებში ეროვნული უნდობლობის ატმოსფერო, სხვადასხვა ეროვნების აღამიანებს შორის გაუცხოების ნაშთები ერთი ხელის დაკერით არ ისპობა. ეროვნული უნდობლობის აღმოფხვრისათვის საჭიროა ხანგრძლივი დრო, უდიდესი მოთმინება და სიფრთხილე ადრე ჩაგრული ხალხების მიმართ. როგორც ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, პეტად „ფრთხილნი, მომთმენნი, დამთმობნი უნდა ვიყოთ ნაციონალური უნდობლობის ნაშთების მიმართ“, რადგან „გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ ეს უნდობლობა ისპობა და ქრება მხოლოდ ძალიან ნელა და, რაც უფრო მეტ სიფრთხილესა და მოთმინებას იჩენენ ველიკორუსები, რომლებიც დიდხანს მჩაგვრელ ერს წარმოადგენდნენ, მით უფრო ნამდვილად ქრება ეს უნდობლობა“.¹

ვ. ი. ლენინი საეროვნებათაშორისო კავშირუთიერთობის ერთ-ერთ ძირითად პრინციპად და ნორმად თვლიდა შემწყყარებლობას, უაღრეს სიფრთხილეს და დამთმობლობას ეროვნული გრძნობების, განსაკუთრებით კი პატარა ერების ეროვნული გრძნობების მიმართ. მათი ნდობის მოსპოვებლად, პროლეტარული კლასობრივი სოლიდარობის განსამტკიცებლად. წერდა ვ. ი. ლენინი, „საჭიროა ასე თუ ისე აანაზღაურო სხვა ტომელებისადმი შენი მოპყრობით ან შენი დამთმობებით ის უნდობლობა, ის ექვიანობა. ის წყენა, რაც ისტორიულ წარსულში მიუყენებია მისთვის „დიდმპყრობელი“ ერის მთავრობას.... აი რატომ არის, რომ ამ შემთხვევაში სჯობია ეროვნულ უმცირესობათადმი დამთმობლობისა და ღმობიერების მზრივ გადავამლაშოთ, ვიდრე დავაჯლოთ მარილი“.²

მამასადამე, შრომით კოლექტივში ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობის დროს გულდასმით უნდა გავითვალისწინოთ მცისი ეროვნული შემადგენლობა. კოლექტივის წევრთა ეროვნული კეთვნილება, რადვან, რაც უფრო მცირერიცხოვანი ეროვნების წარმომადგენელია ესა თუ ის პიროვნება, მით უფრო მწვავედ განიცდის ივი ეროვნული თანასწორობის გრძნობას და ამ გრძნობის თუნდაც უნებლიედ შელახვას.

საქოთა აღამიანის ინტერნაციონალისტური ფსიქოლოგია, იდეოლოგია და მორალი ყალიბდება ეროვნულ-პეციფიკური პირობებისა და სოციალურ-კულტურული მდგომარეობის მთლიანი

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 30, გვ. 348-349.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 36, გვ. 692-693.

კომპლექსის ზემოქმედების შედეგად. ამიტომ ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში აუცილებელია დიფერენცირებულად მივუდგეთ მოსახლეობის სხვადასხვა კლასებსა და ფენებს, სოციალურ-ეკონომიკურ ჯგუფებს. საჭიროა ანგარიში გავუწიოთ ისეთ ფაქტორებს, როგორიცაა ამა თუ იმ ერის ან ხალხის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებანი, მოსახლეობის სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურა, სხვა ეროვნებების ხვედრითი წონა, სხვა ხალხებთან ტრადიციული კავშირურობითობა, ეროვნული თვითშეგნებისა და ინტერნაციონალური მსოფლმხედველობის დონე და ა. შ...!

ამასთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ მრავალეროვან კოლექტივში ინტერნაციონალური აღზრდის როლისა და მნიშვნელობის საკითხი სპეციალურ ლიტერატურაში ზოგჯერ არააწორად შექლება. ზოგიერთი საპკოთა ავტორი მიიჩნევს, რომ შრომითი კოლექტივის მრავალეროვნული ხასიათი, ინტერნაციონალური ბუნება თავისთავად ხსნის ყველა კონფლიქტსა და წინააღმდეგობას ეროვნებათა კავშირურობითობის პროცესში, ხოლო ზოგიერთის აზრით, პირიქით, ინტერნაციონალური აღზრდის პრობლემას მხოლოდ მრავალეროვნული კოლექტივებისათვის აქვს მნიშვნელობა¹.

მართალია, მრავალეროვან კოლექტივში უფრო ნაყოფიერი პირობებია სხვადასხვა ეროვნების აღზრდის შორის კონტაქტებისა და კავშირურობითობის გაღრმავებისათვის, მათი ინტერნაციონალური შეგნებისა და განწყობის ჩამოყალიბებისათვის, მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ ასეთ კოლექტივში ეროვნული ურთიერთობის საკითხები ავტომატურად წყდებოდეს და ინტერნაციონალური აღზრდის დონითი მუშაობაც საჭირო აღარ იყოს. პიროვნების ინტერნაციონალისტურ შეგნებას და განწყობას განაპირობებს არა უბრალოდ კოლექტივის მრავალეროვნულობა, არამედ იდეურ-პოლიტიკური აღზრდის მთელი სისტემა. ინტერნაციონალური აღზრდის მთავარი ობიექტია საპკოთა აღზრდიანი — მიუხედავად იმისა, თუ რა კონკრეტულ პირობებში, მრავალეროვან თუ ეროვნულად ერთგვაროვან კოლექტივში უხდება მას შრომა და საქმიანობა. ეროვნულად ერთგვაროვან ან მრავალეროვან კოლექტივში ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესი იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორია კოლექტივის წევრთა განათლების დონე,

¹ Ленинизм и национальный вопрос в современных условиях, стр. 347.

² Ленинские принципы интернационального воспитания трудящихся, Таллин, 1971, стр. 124.

პოლიტიკური მომწიფებულობა, სოციალური მდგომარეობა, ეროვნული კუთვნილება და სხვა:

კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის, ხალხთა მეგობრობის და კავშირურობის კმედითი და ეფექტური საშუალებაა მოძმე რესპუბლიკების შრომით კოლექტივებს შორის გაშლილი სოციალისტური შეჯიბრება, რომელიც სულ უფრო ფართო მასშტაბებს იღებს. ამ შეჯიბრების პროცესში არა მარტო შრომისნაყოფიერება იზრდება და მოწინავე გამოცდილების გაზიარება ხდება, არამედ ადამიანთა ფსიქოლოგიასა და ცნობიერებაში მკვიდრდება კომუნისტური მორალის ისეთი უმნიშვნელოვანესი პრინციპები, როგორიცაა კოლექტივიზმი, ურთიერთდახმარება, პატრიოტიზმი, ინტერნაციონალიზმი და სხვ.

სოციალისტური შეჯიბრების შემწევობით მტკიცე მეგობრობის მრავალი ხიდი გაიღო საქართველოსა და მოძმე რესპუბლიკების, სოციალისტური ქვეყნების ბევრი საწარმოო-დაწესებულების მშრომელთა შორის. დიდი ხნის მეგობრობა აკავშირებს ი. ბ. სტალინის სახელობის ელექტროვაგონშემკეთებელი ქარხნის ინტერნაციონალურ კოლექტივს მოსკოვის ლოკომოტივშემკეთებელი და დარნიცის ვაგონშემკეთებელი ქარხნების კოლექტივებთან. მეგობრები, როგორც წესი, ყოველწლიურად ცვლიან დელეგაციებს და აჯამებენ სოციალისტური შეჯიბრებით ნაყისრ ვალდებულებებს, ერთმანეთს უზიარებენ შრომაში მოპოვებულ წარმატებებს.

თბილისის ფოლად-თუქსამსხმელი ქარხნის მრავალეროვან კოლექტივს მეგობრული ურთიერთობა აქვს მოსკოვის, კაუნასისა და ერევნის მონათესავე საწარმოებთან. ერევნის ფოლად-თუქსამსხმელი ქარხნისა და კაუნასის „ცენტროლიტის“ წარმომადგენლები ინტერესით გაეცნენ ქართველი კოლეგების შრომასა და ცხოვრებას, ხოლო თბილისელმა მეფოლადეებმა თავისი გამოცდილება გაუზიარეს სომეხ და ლიტველ თანამოქმედებს. უკვე რამდენიმე წელია, რაც თბილისელი მეფოლადეები უკეთესი შრომითი მაჩვენებლები მისაღწევად ეჯიბრებიან აგრეთვე მოსკოვის ქარხანა „სტანკოლიტს“. 1970 წლის ზაფხულში, ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით, თბილისის ესტუმრა მოსკოველ მეფოლადეთა დელეგაცია. მოსკოველმა და თბილისელმა მეფოლადეებმა ერთმანეთს გაუზიარეს შრომითი მიღწევები და გამოცდილება, შეაჯამეს სოციალისტური შეჯიბრების შედეგები, აიღეს ახალი ვალდებულებანი.¹

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1970 წლის 17 სექტემბერი.

დიდი ხნის მეგობრობა აკავშირებთ ერთმანეთთან ქართველ, რუს, უკრაინელ და აზერბაიჯანელ მეტალურგებს. ცეცხლისა და ფოლადის ოსტატები სისტემატურად უზიარებენ ერთმანეთს მოწინავე გამოცდილებას, ყოველწლიურად აჯამებენ სოციალისტური შეჯიბრებით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს. ტრადიციულად ყოველ წელს მეტალურგის დღის აღსანიშნავად ქართველ მეტალურგებთან სტუმრად ჩამოდიან რუსი, უკრაინელი, აზერბაიჯანელი მეტალურგები და საზეიმო ვითარებაში უშვებენ „მეგობრულ ნაღწობს“.

ჭიათურელი და ნიკოპოლელი მადაროელები ძმებივით დაამეგობრა ტრადიციულმა შეჯიბრებამ, რომელსაც 1932 წელს ჩაეყარა საფუძველი. ოთხ ათეულზე მეტი წლას შრომითი შეჯიბრების მანძილზე მეგობრებმა ბევრი რამ სასარგებლო გადაიღეს ერთმანეთისაგან. ნიკოპოლელებმა პირველად განახორციელეს საბადოებში მარგანეცის დატვირთვის მექანიზაცია, მაღნეულის ღია წესით დამუშავებისა და მოპოვების მეთოდი. ეს ტექნიკური სიახლე მათ ჭიათურელებს გააცნეს და მის დანერგვაშიც დაეხმარნენ. თავის მხრივ ჭიათურელმა სპეციალისტებმა მარგანეცით ღარიბი მაღნეულის გამდიდრების ტექნოლოგია გააცნეს ნიკოპოლელ კოლეგებს.

აღსანიშნავია, რომ ამ კოლექტივების თანამშრომლობა და მეგობრობა მარტო საწარმოო საქმიანობით როდი იფარგლება. მას დიდი აღმზრდელობითი და კულტურულ-საგანმანათლებლო მნიშვნელობაც აქვს. ჭიათურელები მეგობრებს აცნობენ საქართველოს ისტორიულ და რევოლუციურ წარსულს, ჩვენი რესპუბლიკის სამეურნეო და კულტურულ მიღწევებს, მისი განვითარების პერსპექტივებს. ამასთან, ჭიათურელმა მშრომელებმა ბევრი რამ შეიტყვეს უკრაინელი ხალხის მდიდარი ისტორიული წარსულისა და რევოლუციური ტრადიციების, მოძვე რესპუბლიკის მიღწევების შესახებ.¹

ჭიათურელ მადაროელთა შორის ინტერნაციონალიზმის გრძნობების განმტკიცებას ისიც უწყობს ხელს, რომ მათ მჭიდრო ურთიერთობა აქვთ მოძვე რესპუბლიკების ბევრი საწარმოს კოლექტივთან. მაგალითად, დნეპროპეტროვსკის, კრამატორსკის, ჩელიაბინსკის, კრივოი როგის, ვლადივოსტოკის და სხვა ქალაქების ქარხნები ჭიათურელ მადაროელებს აწვდიან მძლავრ ექსკავატორებს, საბურღავ მანქანებს, რთულ აგრეგატებს მადნის გამამდიდრებელი

1 ვაზ. „კომუნისტი“, 1971 წლის 21 აგვისტო.

ფაბრიკებისათვის. ვალში არც კიათურელები რჩებიან — ძვირფას მადანს ეშელონობით უგზავნიან ჩვენი ქვეყნის სამოცზე მეტ პეტალურკიულ ქარხანას.

მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდისათვის ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი რესპუბლიკის საწარმოთა, საპეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა მეგობრულ კავშირს სოციალისტური ქვეყნების შესაბამის კოლექტივებთან. ამ რამდენიმე წლის წინათ კიათურას ბულგარელი გეოლოგები ეწვივნენ და დიდი ინტერესით გაეცნენ გ. დიმიტროვის სახელობის მაღაროს მუშაობას. ამან საფუძველი ჩაუყარა ბულგარეთის სახალხო რესპუბლიკის ობროშჩიშეს გეოლოგიურ-საპეცნიერო ცენტრსა და გ. დიმიტროვის სახელობის მაღაროს კოლექტივებს მეგობრობას, რომელიც დღემდე გრძელდება და ორივე კოლექტივისათვის სარგებლობა მოაქვს.

ფრიალ ნაყოფიერი გამოდგა საქართველოსა და ბულგარეთის სამთო ინსტიტუტების სამეცნიერო კოლექტივების შემოქმედებითი თანამშრომლობა. 1969 წელს დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე ქართველმა და ბულგარელმა მეცნიერებმა ერთობლივად დამუშავეს ბულგარეთის მანგანუმის საბადოს „ობროშჩიშეს“ ათვისებისა და დამუშავების ტექნოლოგია. შედგენილ იქნა სპეციალური რეკომენდაცია, რომელშიც გაანალიზებულია საბადოს სამთო-გეოლოგიური თავისებურება, მადნის დამუშავების მეთოდი, საბადოს მომზადებისა და გახსნის ტექმა, დამუშავების სისტემის ტექნოლოგია, მექანიზაცია და სხვ. აღნიშნული რეკომენდაცია საბადოს დამუშავების საპროგრამო დოკუმენტად იქნა მიღებული, ხოლო თბილისის სამთო მექანიკის ინსტიტუტის სპეციალისტები ბულგარეთში მეცნიერ კონსულტანტებად მოიწვიეს.¹

წლითიწლობით მტკიცდება და ღრმავდება ჩეხოსლოვაკიის ბრატისლავ-რაჰისა და ამბროლაურის რაიონის მხენელ-მთესველთა ძმური მეგობრობა, რომელიც 1965 წელს დაიწყო. ბრატისლაველები რამდენჯერმე იყვნენ საქართველოში, ინახულეს ამბროლაურის რაიონის ზვრები, გაეცნენ ღვინის ქარხნის მუშაობას, სადაც მზადდება საქვეყნოდ გათქმული „ხვანჭყარა“. ამბროლაურის რაიონის მშრომელთა დელეგაცია საპასუხო ვიზიტით სტუმრად იყო ბრატისლავ-რაჰის ერთიანი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივის მშრომელებთან. რაჩელებმა ღვიძლი ძმებივით მიიღეს ამბროლაუ-

¹ გაზ. „კომუნისტ“, 1970 წლის 16 იანვარი.

რელთა დელეგაცია, დაათვალიერებინეს სანიმუშოდ მოვლილი ჯვრები და ღვინის ქარხნები, გაუზიარეს თავიანთი გამოცდილება.

შსგავსი მაგალითების ჩამოთვლა მრავლად შეიძლება. ისინი მოწმობენ, რომ სოციალისტური შევიძრება და მეგობრული თანამშრომლობა ინტერნაციონალური აღზრდის, შრომისადმი საზოგადოების ყველა წევრის კომუნიკტური დამოკიდებულების განვითარების უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა. ბუნებრივია, რომ სოციალისტური შევიძრების ფართოდ გაშლა საქართველოსა და მომხრესპუბლიკების მშრომელთა შორის, მეცნიერულ-ტექნიკური თანამშრომლობის განვითარება სოციალისტური თანამეგობრობის ქვეყნებთან ახალ ამოცანებს აყენებს პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წინაშე, ზრდის მათ პასუხისმგებლობას მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეში, მომხრე საბჭოთა ხალხებთან და სოციალისტურ ქვეყნებთან მეგობრობის განმტკიცებასა და განვითარებაში. ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ კომუნიკტური მშენებლობის პერიოდში მალდება პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების როლი საერთოდ კომუნიკტური აღზრდისა და კერძოდ, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში, რაც განპირობებულია მეცნიერული კომუნიზმის თეორიის შემოქმედებითი განვითარებით. საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაფართოებით, აღამიანთა შეგნებასა და ქცევაში წარსულის გადმონაშთების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერებით.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდისა და ხალხთა მეგობრობის იდეების პროპაგანდის მიზნით, რესპუბლიკის პარტიული ორგანიზაციები ფართოდ იყენებენ მასობრივი ინფორმაციის ისეთ მძლავრ საშუალებებს, როგორიცაა პრესა, რადიო, ტელევიზია. ჩვენს რესპუბლიკაში გაზეთები და ჟურნალები გამოდის ექვს ენაზე—ქართულ, რუსულ, აფხაზურ, ოსურ, სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზე.

საბჭოთა კავშირის ხალხებისა და სოციალისტური ქვეყნების პოლიტიკური, სამეცნიერო და მხატვრული ლიტერატურა დიდი ტირაჟით ითარგმნება ქართულ ენაზე. ცენტრალური და ადგილობრივი პრესა სისტემატურად აშუქებს ინტერნაციონალური აღზრდისა და ხალხთა მეგობრობის საკითხებს, სპეციალურ ნომრებსა და გვერდებს უძღვნის მას; პრაქტიკაში დაინერგა მომხრე რესპუბლიკათა გაზეთების მთელი ნომრებისა და გვერდების ურთიერთგაცვლა.

რადიოსა და ტელევიზიას ხალხთა მეგობრობის იდეების პროპაგანდის უდიდესი საშუალებები აქვს. საქართველოს რადიო და

ტელევიზია ფართოდ იყენებს ამ შესაძლებლობებს. ეთერში სისტემატუზად გადაიცემა რადიოჟურნალი „თბილისი-ბაქო-ერევანი“, უკანასკნელ ცნობებში კი ქართულ, რუსულ, სომხურ, აზერბაიჯანულ ენებზე — ინფორმაცია რუბრიკით: „ამიერკავკასიის მოძვე რესპუბლიკებში“. ზმირად ეწყობა მოკავშირე რესპუბლიკებს, მოძვე სოციალისტური ქვეყნების „რადიო-დღეები“.

ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ტელესტუდიები ერთობლივი ძალებით ამზადებენ და გადასცემენ სატელევიზიო ჟურნალს „მეგობრობის მაცნე“. რომელშიც ვრცლად აშუქებენ მოძვე ხალხების მიღწევებს სახალხო მეურნეობისა და კულტურის განვითარებაში. საქართველოს რადიოსა და ტელეგადაცემებს პროგრამებს ზმირად გადასცემენ მოსკოვში, ლენინგრადში, კიევში, ბალტიისპირეთის, შუა აზიის, სომხეთის, აზერბაიჯანისა და სხვა მოძვე რესპუბლიკებში. თავის მხრივ, საქართველოს რადიო და ტელევიზია თვალსაჩინო ადგილს უთმობს მოკავშირე რესპუბლიკებისადმი მიძღვნილ გადაცემებს.

საქართველოს კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებანი, პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით, ნაყოფიერ მუშაობას ეწევიან მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდისათვის.

1972 წლის ბოლოსათვის რესპუბლიკაში სულ 2086 საკლუბო დაწესებულება მოქმედებდა, მათ შორის 1628 სასოფლო კლუბი და კულტურის სახლი, 3657 მასობრივი ბიბლიოთეკა, 75 მუზეუმი და სხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულება.¹ მათი ინიციატივით რეგულარულად იმართება მეგობრობის საღამოები, ინტერნაციონალური შეკრებები, შეხვედრები ძველ რევოლუციონერებთან, დიდი სამამულო ომის ვეტერანებთან, მოძვე რესპუბლიკების მეცნიერებისა და კულტურის თვალსაჩინო მოღვაწეებთან, წარმოების ნოვატორებთან და სხვა. მხატვრული თვითმოქმედების წრეები მუშაობენ ქართულ, აფხაზურ, ოსურ, რუსულ, სომხურ, აზერბაიჯანულ, ბერძნულ და სხვა ენებზე. ტრადიციად დამკვიდრდა საქართველოსა და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების მხატვრული თვითმოქმედი კოლექტივების გაცვლა. მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნით, მრავალფეროვან მუშაობას ახორციელებენ რესპუბლიკის შემოქმედებითი კავშირები და ორგანიზაციები. საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტრო, მწერალთა, მხატვართა, კომპოზიტორთა, კინემატოგრაფისტთა კავშირები

¹ Народное хозяйство СССР в 1972, М., 1973, стр. 659.

პროპაგანდას უწევენ მოძმე რესპუბლიკებისა და სოციალისტური ქვეყნების ლიტერატურის, თეატრალური, მუსიკალური და სახვითი ხელოვნების ნაწარმოებებს. ინტერნაციონალიზმისა და ხალხთა მეგობრობის სულისკვეთებით არის გამსჭვალული ქართველი მწერლების, მხატვრების, კომპოზიტორების, თეატრალური და კინოხელოვნების მუშაკთა ნაწარმოებები.

ჩვენი ქვეყნის ხალხთა მეგობრობის შესანიშნავ დემონსტრაციად იქცა გენიალური ქართველი პოეტის, მოაზროვნისა და ჰუმანისტის შოთა რუთაველის დაბადების 800 წლისთავის საყოველთაო-სახალხო იუბილე (1966 წ.), რომელიც ფართოდ აღინიშნა ჩვენს ქვეყანაში და მის ფარგლებს გარეთ. რუსთაველის უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელშიც ხალხთა მეგობრობის თემა ამღლებულად ჟღერს, დიდი ხანია შევიდა მსოფლიო პოეზიის შედევრთა საგანძურში. ეს გენიალური ნაწარმოები თარგმნილია ჰაოფლიოს 40-ზე მეტ ენაზე. საბჭოთა კავშირში იგი გამოიცა 88-ჯერ, სსრ კავშირის ხალხთა თითქმის ყველა ენაზე. ხალხთა ურდვევი მეგობრობის შესანიშნავი გამოხატულება იყო ქართველი ერისა და მოძმე ხალხების სახელოვანი შეილები — ნ. ბარათაშვილმა, ლ. უკრაინკას, ზ. ფალიაშვილის, ვ. მაიაკოვსკის, გ. ტაბიძისადმი მიძღვნილი საიუბილეო დღესასწაულები.

პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ყურადღების ცენტრშია ახალგაზრდა თაობის აღზრდა საბჭოთა ხალხის რევოლუციურ, საბრძოლო და შრომით ტრადიციებზე, საბჭოთა პატრიოტიზმისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებზე.

სოციალიზმისა და კომუნიზმისათვის ბრძოლაში პარტიამ ნამდვილ ინტერნაციონალისტთა არაერთი თაობა აღზარდა. მისი აქტიური თანაშემწე ახალგაზრდობის კომუნისტურ აღზრდაში იყო და არის ლენინური კომკავშირი. რომელს რიგებში ხალხთა ძმობისა და ინტერნაციონალიზმის სკოლა გაიარა ათეულ მილიონობით ქალიშვილმა და ჯაბუქმა. მათი მხურვალე პატრიოტიზმი და ინტერნაციონალიზმი საბრძოლო გმირობასა და შრომით მიღწევებში გამოვლინდა. საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ზრდის პირობებში კიდევ უფრო მაღლდება პარტიული და კომკავშირული ორგანიზაციების როლი ახალგაზრდობის პატრიოტულ-ინტერნაციონალისტური სულისკვეთებით აღზრდის საქმეში.

ჩვენს რესპუბლიკაში ბევრია ისეთი მრავალეროვნადი შრომითი კოლექტივი, სადაც სულ სხვადასხვა ეროვნების ახალგაზრდები თავდადებული შრომით განიმტკიცებენ ინტერნაციონალურ შეგნებულობას. მაგალითად, ენგურაჰესის დამკვრელურ კომკავშირულ

წმენებლობაზე 40-მდე ეროვნების ორი ათასზე მეტი ახალგაზრდა შრომობს. აქ ფართოდ იყენებენ ახალგაზრდობის ინტერნაციონალური აღზრდის ისეთ ეფექტურ საშუალებებს, როგორიცაა სოციალისტური შეჯიბრება, პოლიტაღმზრდელობითი მუშაობის სხვადასხვა ფორმა, მეგობრობის დღესასწაულების ჩატარება, მხატვრული თვითმოქმედება, ლექციური პროპაგანდა, სხვადასხვა სპორტული შეჯიბრების ორგანიზაცია და სხვ.

1970 წლის მაისში ენგურჰესის კომპლექსირელობა ლენინის დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით მოაწყეს ხალხთა მეგობრობის დიდი დღესასწაული, რომელშიც მშენებლობაზე მომუშავე თითქმის ყველა ეროვნების ახალგაზრდამ მიიღო მონაწილეობა. მათ ერთმანეთს გაუზიარეს შრომაში, სწავლაში, თვითმოქმედებასა და სპორტში მოპოვებული წარმატებანი, ცხადყვეს, თუ როგორ იხვეწება და იწრთობა ინტერნაციონალური შეგნება და ხასიათი სიძნელეებთან ბრძოლაში. დღესასწაულის შემდეგ ახალგაზრდა მშენებლებმა მოაწყეს ლენინური შაბათობა და შექმნილი პროდუქციის მთელი საფასური ვიეტნამის დახმარების ფონდში შეიტანეს.¹

ენგურჰესის მშენებლობაზე ბევრია ახალგაზრდული ინტერნაციონალური კოლექტივი, მაგალითად, ძალოვანი კვანძის სამმართველოს ინტერნაციონალური ბრიგადა, რომელსაც საქვეყნოდ ცნობილი გვირაბგამყვანი შუქრი აბაქელია ხელმძღვანელობს, ი. გელაშვილის ინტერნაციონალურ ბრიგადას ეჯიბრება. ამ კოლექტივებში ერთად შრომობენ სულ სხვადასხვა ეროვნების ახალგაზრდები, მათ შორის 21 ქართველი, 12 — რუსი, 11 — ბერძენი, 3 — უკრაინელი, 2 — სომეხი, 1 — თათარი. ერთად შრომამ და ყოველდღიურმა ურთიერთობამ ეს ადამიანები მტკიცე მეგობრულ კოლექტივად შეაქავეშირა. ამის დამადასტურებელია ის, რომ ბრიგადის წევრები ყოველთვიურად გადაჭარბებით, 130—140 პროცენტით, ასრულებენ საწარმოო გეგმებს. კოლექტიურ შრომაში ნაწრთობი მეგობრობა მარტო სამუშაო უბნით როდი იფარგლება. ეს მეგობრობა მტკიცდება აგრეთვე ბრიგადის წევრთა ყოფა-ცხოვრებაში, გაართობა და დასვენებაში, უშუალო მეგობრულ კავშირურობაში.

ახალგაზრდობის ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდაში დიდ როლს ასრულებს საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლები. საქართველოს სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში

¹ ენგურჰესის მშენებლობის სამმართველოს ნიშნინარე არქივი.

ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად ცოდნას ეუფლებიან რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, უკრაინელები, პოლონელები და სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლები. მაგალითად, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 16 ფაკულტეტზე სწავლობს 24 ეროვნების სტუდენტი, ვ. ი. ლენინის სახელობის საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტში — 28 ეროვნების, თბილისის ა. ს. პუშკინის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში — 16, სამხატვრო აკადემიაში — 15 ეროვნების სტუდენტი და ა. შ. ჩვენი რესპუბლიკის უმაღლეს და საშუალო სასწავლებლებში სწავლება მიმდინარეობს ქართულ, რუსულ, აფხაზურ, ოსურ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ენებზე.

კომუნისტური მშენებლობის პროცესში ახალგაზრდობის ინტერნაციონალური აღზრდის უაღრესად ეფექტური ფორმაა სტუდენტთა საამშენებლო რაზმების თავდადებული შრომა ყამირზე. ყოველწლიურად, ზაფხულობით, „მესამე სემესტრში“ ქართველი სტუდენტები ძალ-ღონის დაუზოგავად შრომობენ ყაზახეთის მიწაზე. მათი გაპარჯე ხელით აშენდა კლუბები, სკოლები, საბავშვო ბაღები, სასოფლო-სამეურნეო ობიექტები. ყაზახეთის ბევრ ქალაქსა და სოფელში არის ქუჩები, რომლებიც საქართველოს, თბილისის, შოთა რუსთაველის, თბილისის უნივერსიტეტის, პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სახელს ატარებს.

თავდადებული პატრიოტიზმისა და მაღალი მოქალაქეობრიობის ნიმუშად დარჩება საბჭოთა ახალგაზრდობისათვის ის გმირული თავდადება, რომელიც 1958 წელს ჩაიდინა ყაზახეთში ახალგაზრდა ქართველმა მეცნიერმა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოცენტმა ნ. ნოდიაშვილმა. მას სიცოცხლის ფასად დაუჯდა სახელმწიფო დოვლათის გადარჩენა. მისმა გმირულმა საქციელმა ერთხელ კიდევ დაადასტურა, თუ რაოდენ უსაზღვროა ჩვენი ახალგაზრდობის სიყვარული და თავდადება ხალხისა და სამშობლოსადმი, კომუნიზმის საერთო საქმისადმი.

ქართველმა სტუდენტებმა მეგობრული დახმარების ხელი გაუწოდეს მიწისძვრისაგან დაზარალებულ მოქმედ დაღესტანს. პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სტუდენტთა საშენებლო რაზმმა დაღესტნის ბუჩინაკის რაიონის მოსახლეობას დიდი დახმარება აღმოუჩინა. ორ თვეში მშენებელთა რაზმმა ააგო ორი სკოლა, ორი საცხოვრებელი სახლი, საბავშვო ბაღი, ადმინისტრაციული შენობა და კულტურულ-საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ბევრი სხვა ნაგებობა. ქართველმა სტუდენტებმა პირადი დანაზოგით და საკუთარი ხელით აუშენეს საცხოვრებელი სახლი სტიქიისაგან დაზარალებულ

კომეურნე ქალს მ. აკეევას. გარდა ამისა, საკუთარი ინიციატივით მოაწყეს პიონერული ბანაკი, სადაც ბევრმა დაღესტნელმა პიონერმა ხალისიანად გაატარა ზაფხულის არდადეგები.¹

დაღესტანში მიწისძვრის შედეგების ლიკვიდაციაში მონაწილეობა მიიღო მოძვე რესპუბლიკების უმაღლესი სასწავლებლების 3500 სტუდენტმა. ქართველ სტუდენტთა სამშენებლო რაზმი გამარჯვებული გამოვიდა სტუდენტთა სამშენებლო რაზმებს შორის გამართულ სოციალისტურ შეჯიბრებაში, რისთვისაც დაღესტნის ძარ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის გარდამავალი წითელი დროშა და საპატიო სიგელი დაიმსახურა.

1969 წლიდან ქართველი სტუდენტები შეფობას უწევენ რესპუბლიკის დიდმნიშვნელოვან მშენებარე ობიექტებს. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მათი მონაწილეობა თბილისის მეტროპოლიტენისა და ენგურჰესის მშენებლობაში, რკინიგზის ხაზების გაყვასა და სკოლების აგებაში.

1972 წლის ზაფხულში კიდევ ერთ პატრიოტულ თაოსნობას ჩაეყარა საფუძველი. „მესამე შრომითი სემესტრის“ წამოწყებასთან ერთად იშვა ახალი თაოსნობა — „შრომითი მეოთხედი“, რომელშიც ფართოდ ჩაებნენ რესპუბლიკის სკოლების უფროსი კლასების მოწაფეები. მარტო 1973 წლის ზაფხულში რესპუბლიკაში და მის ფარგლებს გარეთ შრომითი წრობის სკოლა გაიარა 110 ათასმა ახალგაზრდამ, მათ შორის რესპუბლიკის 15 უმაღლესი სასწავლებლის 2450 სტუდენტმა, 25 ტექნიკუმის 2700 მოსწავლემ, 24 სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმის 2885 მოსწავლემ, 18 პროფტექნიკური სასწავლებლის 400 მოსწავლემ, 1300 საშუალო სკოლის 102 ათასმა უფროსკლასელმა. მხოლოდ რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მათი ძალებით შესრულებულია 7 მილიონ 669 ათასი მანეთის სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოები. ახალგაზრდობის ძალებით შესრულდა 1 მილიონ 100 ათასი მანეთის სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები. რესპუბლიკის გარეთ. ყაზახეთის სხვადასხვა ობიექტზე ქართველ სტუდენტთა სამშენებლო რაზმმა 3 მილიონი მანეთის სამუშაო შეასრულა. მთლიანად კი სტუდენტთა და მოსწავლეთა 110-ათასიანმა რაზმმა შეასრულა 39 მილიონი მანეთის სამუშაოები.²

მაგრამ სტუდენტთა და მოსწავლეთა შრომით საქმიანობას ზაფხულის არდადეგების დროს მარტო ეკონომიური მნიშვნელობა

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1970 წლის 9 სექტემბერი.

² გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1974 წლის 7 მაისი.

როდი აქვს. მათი საქმიანობა შრომითი აღზრდის, შრომისადმი კომუნისტური დამოკიდებულების ჩანერგვისა და ინტერნაციონალური წრთობის ნამდვილი სკოლაა ჩვენი ახალგაზრდობისათვის.

ახალგაზრდობის ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნით საინტერესო ღონისძიებებს ატარებენ ინტერნაციონალური მეგობრობის კლუბები, რომლებიც მოქმედებენ წარმოება-დაწესებულებებში, უმაღლეს და საშუალო სასწავლებლებში.

თბილისის უნივერსიტეტის ინტერნაციონალური მეგობრობის კლუბმა 1973 წლის ნოემბერში მოაწყო ჩვენი ქვეყნის უნივერსიტეტების ინტერნაციონალური მეგობრობის კლუბების წარმომადგენელთა საკავშირო შეკრება, რომელიც ახალგაზრდობის მსოფლიო და სტუდენტთა საერთაშორისო დღეებს მიეძღვნა. ამ შეკრების მთავარი მიზანი იყო ინტერკლუბების მუშაობის ფორმებისა და მეთოდების გაცნობა და გამოცდილების ურთიერთგაზიარება. შეკრების მონაწილეებმა დიდი ინტერესით დაათვალიერეს უნივერსიტეტის სასწავლო კაბინეტები და ლაბორატორიები, საქართველოს ისტორიული და რევოლუციური ღირსშესანიშნაობანი.

სტუმრებს გულთბილი შეხვედრა მოუწყო თბილისის ბ. ძნელაძის სახელობის პიონერთა სასახლის ინტერნაციონალურმა კლუბმა, რომელიც ათი ეროვნების 300-ზე მეტ მოსწავლეს აერთიანებს, სტუდენტ ინტერნაციონალისტთა საკავშირო შეკრებამ თბილისში კიდევ ერთი ფურცელი ჩაწერა ჩვენი ქვეყნის ხალხთა მეგობრობის მატრიანეში.

გ. ნიკოლაძის სახელობის ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის ტერიტორიაზეა მე-4 საშუალო სკოლა, რომლის ქართულ-რუსულ სექტორებზე ათი ეროვნების წარმომადგენლები სწავლობენ. ამ სკოლის მოწაფეებს მეგობრული კავშირები აქვთ რუს, უკრაინელ, ლატვიელ, ლიტველ, გერმანელ, ჩეხ და უნგრელ მოსწავლეებთან. მეგობრები ერთმანეთს უგზავნიან სხვადასხვა სუვენირებს, აცნობენ თავიანთი ხალხების წარსულსა და აწმყოს, კულტურასა და ყოფა-ცხოვრებას. ზესტაფონელი მოწაფეები ამ ძვირფას სუვენირებს სათუთად ინახავენ ინტერნაციონალური მეგობრობის მუზეუმში. სსრ კავშირის 50 წლის იუბილე ამ სკოლის ე. ტელმანის სახელობის ინტერნაციონალური მეგობრობის კლუბმა ბევრი საინტერესო ღონისძიებით აღნიშნა. ზესტაფონში სტუმრად იყვნენ გერმანელი, ლიტველი და ლატვიელი მოსწავლეები. ზესტაფონელი მოწაფეებიც იყვნენ მეგობრებთან საპასუხო ვიზიტით.¹

1 გაზ. „კომუნისტი“, 1972 წლის 1 აპრილი.

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე პირობებში სკკპ XXIV ყრილობამ პარტიული ორგანიზაციების წინაშე უმნიშვნელოვანეს ამოცანად დასახა ყველა მშრომელის აღზრდა სოციალისტური პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით, სსრ კავშირის ხალხთა საუკეთესო პროგრესული ეროვნული ტრადიციებთან და პატივისცემის, მოძმე სოციალისტური ქვეყნების ხალხებთან, მთელი მსოფლიოს მშრომელებთან მეგობრობისა და სოლიდარობის სულისკვეთებით.

ინტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობის ამოცანები, რომლებიც წამოყენებულია პარტიის XXIV ყრილობის გადაწყვეტილებებში და სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის ჭაიუბილეო მშალეებში, პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისაგან მოითხოვს იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის ღონის ამალგებას, კომუნისტური აღზრდის მეცნიერულ საფუძველზე ორგანიზაციას, პოლიტიკური განათლების, აგიტაცია-პროპაგანდის და მასობრივი ინფორმაციის ყველა საშუალების მაქსიმალურად გამოყენებას.

ამ ბოლო დროს ჩვენში რესპუბლიკის ეკონომიკის განვითარებაში არსებული ნეგატიური მოვლენების ღრმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ეს მოვლენები მნიშვნელოვანწილად განაპირობა იდეოლოგიური მუშაობის ერთგვარმა შეუფასებლობამ და უგულებელყოფამ. ამან კი მნიშვნელოვნად შეასუსტა იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის ეფექტიანობა, მისი მეცნიერული საფუძვლები. საქართველოს კომპარტიის უკანასკნელ პლენუმებსა და რესპუბლიკის პარტიული აქტივის კრებებზე სრულიად სამართლიანად აღინიშნა, რომ წარსულ წლებში ცალკეულ ადამიანთა ფსიქიკა და მსოფლმხედველობა. მათი რწმენა კომუნისტური იდეალებისადმი უფრო მეტად დაზარალდა, ვიდრე ეკონომიკა.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ცნობილ დადგენილებაში „სკკპ XXIV ყრილობის გადაწყვეტილებათა შესასრულებლად საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტის ორგანიზატორული და პოლიტიკური მუშაობის შესახებ“ ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ რესპუბლიკაში ადგილი ჰქონდა სერიოზულ ნაკლოვანებებს იდეურ-პოლიტიკურ მუშაობაში, კერძოდ მშრომელთა, განსაკუთრებით კი ინტელიგენციისა და ახალგაზრდობის, ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის საქმეში.¹ ეს იმში გამოიხატებოდა, რომ არსებობდა ნაციონალისტური ცრურწმენები, ერთგვარი გატაცება წარსულით, ზოგ შემთხვევაში კი არ გვქონდა კლასო-

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1972 წლის 6 მარტი.

ბრივი მიდგომა ცალკეული ისტორიული პიროვნებებისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის მიმდინარეობისადმი.¹

საქართველოს პარტიული აქტივის კრებამ, რომელიც 1973 წლის აპრილში გაიმართა, ღრმად გააანალიზა იდეოლოგიური მუშაობის სფეროში, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეში არსებული სერიოზული ხარვეზები და იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის გაძლიერების, ინტერნაციონალური აღზრდის გაუმჯობესების მეცნიერულად დასაბუთებული ღონისძიებანი შეიმუშავა. პარტიული აქტივის კრებაზე აღინიშნა, რომ წარსულში საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელი ორგანოების მუშაობის სერიოზულ შეცდომებს არ შეიძლებოდა უარყოფითი გავლენა არ მოეხდინა რესპუბლიკის მშრომელთა ინტერნაციონალურ აღზრდაზე. ამიტომ საჭიროა გადაკრით ვებრძოლოთ ეროვნულ შეზღუდულობას, რომელიც ზოგჯერ ელინდება იმით, რომ ადამიანს საბჭოთა ეროვნული სიამაყის ნაცვლად ახასიათებს ეროვნული ამპარტავნობა, მეტისმეტ მნიშვნელობას ანიჭებს ამა თუ იმ ერის განვითარების „თავისთავადობას“. ასეთი შეხედულებანი შეიძლებოდა აღმოცენებულიყო იმის შედეგად, რომ მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის დონე და ეფექტურობა ვერ პასუხობდა პარტიის მიერ წამოყენებულ მაღალ მოთხოვნებს, რომ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ყოფილი ხელმძღვანელობა ამ საქმეში იჩენდა შემწყნარებლობას, წაყრუებას, ურიგდებოდა ზოგიერთი ხელმძღვანელი მუშაყის მიერ კუთხურობის გამოვლიანებებს, რაც ნაციონალიზმს ენათესავება.²

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა პარტიის იდეოლოგიური მუშაობის ერთ-ერთი მთავარი უბანია. ამიტომ სავსებით კანონზომიერია, რომ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი ახლა მთელ თავის ყურადღებას მიაყრობს მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის იორეულ გაუმჯობესებას, ამ საქმეში არსებული ნაკლოვანებების დაუყოვნებლივ აღმოფხვრას.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეში წამყვანი ადგილი უყავია ხალხთა მეგობრობისა და, განსაკუთრებით, რუსი და ქართველი ხალხების საუკუროვანი მეგობრობის იდეების პროპაგანდას. ამ მიზნით საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტისა და რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს ერთობლივი დადგენილებით თბილისში შეიქმნა ხალხთა მეგობრობის მუზეუმი, როგორც

1 გაზ. „კოშუნიტი“, 1973 წლის 27 -აპრილი.

2 იქვე.

ცენტრი სამეცნიერო და პროპაგანდისტული მუშაობისა, მშრომელთა ინტერნაციონალური და პარტიოტული სულსკვეთებით აღზრდისა. ასეთი მუშეუმი პირველად ჩვენს ქვეყანაში საქართველოში შეიქმნა.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის გაუმჯობესებისა და შემდგომი სრულყოფისათვის საჭიროა ბოლომდე დავძლიოთ ამ საქმეში ჯერ კიდევ არსებული ფორმალისმი და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის თეორიის ერთგვარი შეუფასებლობა. ამისათვის კი აუცილებელია პროპაგანდისტთა კადრების უფრო გულდასმით შერჩევა და დაოსტატება, რადგან პროპაგანდისტის მარქსისტულ-ლენინურ განათლებაზე ბევრად არის დამოკიდებული კომუნისტური ინტერნაციონალური აღზრდის რთული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ პროპაგანდისტი პოლიტიკურ-აღმზრდელობითი მუშაობის მთავარი ფიგურაა, პარტიის იდეოლოგიური მუშაობის მოწინავე ფრონტის მებრძოლია. ამიტომ იყო, რომ ლ. ი. ბრეჟნევმა პარტიის XXIII ყრილობაზე ჩვენს პროპაგანდისტებს „პარტიის ოქროს ფონდი“ უწოდა.

ჩვენი რესპუბლიკის პარტიული და კომკავშირული განათლების სისტემაში ბევრია ისეთი პროპაგანდისტი, რომელიც ამ სახელწოდებას სავესებით ამართლებს. მაგრამ ამასთან ერთად პროპაგანდისტთა ერთი ნაწილის თეორიული მომზადების დონე დაბალია. ბევრი მათგანი, წლების მანძილზე რომ ატარებს პროპაგანდისტის საპატიო ჯახელს, საკუთარ ცოდნას ბევრს არაფერს მატებს და, ბუნებრივია, მსმენელთა გაზრდილ სულიერ და კულტურულ მოთხოვნებს ვეღარ აკმაყოფილებს. ეს ხარვეზი განსაკუთრებით მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეში შეიმჩნევა.

1970 წლის სექტემბრის ბოლოს პარტიული და კომკავშირული განათლების პროპაგანდისტთა რესპუბლიკური (ზონალური) და საქალაქო თათბირ-სემინარის მონაწილეებთან ჩატარებულმა გამოკითხვამ, რომელიც წინასწარ შედგენილი ანკეტის მიხედვით მოეწყო, ცხადყო, რომ პროპაგანდისტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სუსტად ერკვევა ან თითქმის ვერ ერკვევა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ძირითად საკითხებში, ეროვნული ურთიერთობის სფეროში პარტიის მთავარ ამოცანებში. ბევრმა პროპაგანდისტმა ვერ დაასახელა პარტიის ძირითადი ამოცანები ეროვნული ურთიერთობის დარგში, ვერ გაარკვია ორი ისტორიული ტენდენცია სოციალისტური ერების განვითარებაში, ერთმანეთისაგან ვერ განასხვავა პროლეტარული და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი და ა. შ. პრო-

პაგანდისტთა ერთმა ნაწილმა კი საერთოდ თავი ააჩიდა გამოკითხვაში მონაწილეობას, რაც მათი დაბალი თეორიული დონის მანიშნებელია.

ზოგიერთი პროპაგანდისტის დაბალი თეორიული მომზადების, ხოლო ზოგჯერ უცოდინარობის დამადასტურებელია ანკეტის კითხვებზე გაცემული რიგი პასუხები. მაგალითად, თბილისის ერთ-ერთი სკოლის პროპაგანდისტს, რომელსაც პროპაგანდისტული მუშაობის ორ ათეულ წელზე მეტი ხნის გამოცდილება აქვს, მიაჩნია, რომ ორი ისტორიული ტენდენცია სოციალისტური ერების განვითარებაში ეს არის „ბრძოლა დამოუკიდებლობისა და დემოკრატიისათვის“.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის პროპაგანდისტმა, ათი წლის პროპაგანდისტული მუშაობის სტაჟით, აღნიშნა, რომ ზემოხსენებული ტენდენციებია „დიდი ოქტომბრის რევოლუცია, მეორე მსოფლიო ომი“, ხოლო კიბევაზე, თუ რით განსხვავდება პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი სოციალისტური ინტერნაციონალიზმისაგან, ასეთი პასუხი გასცა: „პირველი არის პროფესიონალური გაერთიანება, ხოლო მეორე წარმოადგენს საერთაშორისო ღონისძიებას მათი სოლიდარობის განმტკიცებისა“.

რუსთავის ერთ-ერთი ქარხნის პროპაგანდისტმა სოციალისტური ერების განვითარების ორ ტენდენციად დაასახელა „სოციალისტური რევოლუცია და მშვიდობიანი თანაარსებობა“, ხოლო პარტიის ძირითად ამოცანად ეროვნული ურთიერთობის დარგში კი „ეკონომიური დახმარება მოძვე სოციალისტურ ქვეყნებს შორის“.

თბილისის სამკერვალო ფაბრიკის კომკავშირული განათლების ქსელის პროპაგანდისტი, რომელსაც უმადლესი განათლება აქვს, კითხვარზე პასუხობს, რომ ორი ტენდენცია ეროვნულ საკითხში ესაა „ფორმით სოციალისტური, შინაარსით ნაციონალისტური ეკონომიკისა და კულტურის განვითარება“, ხოლო პარტიის ძირითადი ამოცანა ეროვნული ურთიერთობის დარგში თანამედროვე ეტაპზე არის „ერების შერწყმა ეროვნული ურთიერთობის საერთო სფეროს საუკეთესო საფუძველზე“ (რესპოდენტთა სტილი დაცულია — რ. გ.).

მსგავსი მაგალითების ჩამოთვლა კიდევ შეიძლებოდა, მაგრამ აღნიშნულიც საკმარისია იმის ნათელსაყოფად, რომ პროპაგანდისტთა ერთი ნაწილი არათუ ვერ ამართლებს პარტიული და კომკავშირული ორგანიზაციების, მშობლიური კოლექტივის მაღალ ნდო-

ბაჰ. არამედ, პირიქით, თავისი უცოდინარობითა და უპასუხისმგებლობით გამოუსწორებელ ზიანს აყენებს მშრომელთა კომუნისტური, ინტერნაციონალური სულსკვეთებით აღზრდის დიდმნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საქმეს.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის სისტემაში არსებული ნაკლოვანებანი მართო პროპაგანდისტთა დაბალი თეორიული ცოდნით როდი აიხსნება. ამის მიზეზი უფრო ღრმად უნდა ვეძიოთ. კომუნისტური, ინტერნაციონალური აღზრდის სრულყოფიანების საკიროა ამაღლდეს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა როლი იდეოლოგიურ მუშაობაში, გაუქმდეს მათი სწავლების ხარისხი, რადგან პროპაგანდისტის მომზადების დონე უშუალოდაა დამოკიდებული საზოგადოებრივი დისციპლინების სწავლების დონეზე.

სკკ ცენტრალური კომიტეტის 1964 წლის ოქტომბრის პლენუმისა და პარტიის XXIII ყრილობის შემდეგ მნიშვნელოვნად გაიზარდა ინტერესი საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მიმართ, ხოლო უმაღლეს სასწავლებლებში საზოგადოებრივი დისციპლინების სწავლების დონე შესამჩნევად ამაღლდა. ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი შეასრულა სკკ ცენტრალური კომიტეტის 1967 წ. 14 აგვისტოს ცნობილმა დადგენილებამ „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შექმდგომი განვითარებისა და კომუნისტურ მშენებლობაში მათი როლის ამაღლების ღონისძიებათა შესახებ“. ახლა ჩვენი სტუდენტი ახალგაზრდობა უფრო მეტი ინტერესით ეუფლება საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ჭედასახვა დარგებს — ჩვენი პარტიის სახელოვან ისტორიას, პოლიტეკონომიას, დიალექტიკურ და ისტორიულ მატერიალიზმს, მეცნიერულ კომუნიზმს.

ახალი ადამიანის აღზრდის ამოცანები განაპირობებს თანამედროვე ეტაპზე საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სწავლების ხარისხის კიდევ უფრო გაუქმდესებას. ეს თავის მხრივ ხელს შეუწყობს მშრომელთა კომუნისტური, ინტერნაციონალური აღზრდის სისტემაში არსებული ხარვეზების დროულად აღმოფხვრას, ინტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობის გაუქმდესებას.

ინტერნაციონალური აღზრდის ქმედითუნარიანობის ამაღლები-სათვის აუცილებელია აღზრდელობითი მუშაობა უფრო მკიდროდ დავუყავშიროთ საბჭოთა ადამიანების შრომითი აქტივობის ზრდის ამოცანებს, კომუნისტურ მშენებლობაში მშრომელთა მიერ შეტანილ პრაქტიკულ წვლილს. მხოლოდ მაშინ, როცა ინტერნაციონალური, აღზრდელობითი მუშაობა მტკიცედ ეყრდნობა სოციალისტურ სინამდვილეს, როცა მას საფუძვლად უდევს მშრომელთა

რეალური მიღწევები ახალი საზოგადოების მშენებლობის პროცესში, შეიძლება გადაწყვეტი გავლენა მოვახდინოთ ადამიანთა ინტერნაციონალური შეხედულებებისა და რწმენის ჩამოყალიბებაზე.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილი იმაში მდგომარეობს, რომ ეს მუშაობა ხშირად გეგმაზომიერად არ მიმდინარეობს. რესპუბლიკის ბევრი პარტიული ორგანიზაცია ინტერნაციონალურ-აღზრდელობითი ხასიათის ღონისძიებებს ატარებს შეპაზვებიდან შემთხვევამდე, წინასწარ მოფიქრებული გეგმის გარეშე. პარტიული და კომკავშირული განათლების პროპაგანდისტთა ერთი ნაწილი პროგრამით გათვალისწინებულ პაკეტებს არ უყავშირებს ინტერნაციონალური აღზრდის კონკრეტულ ამოცანებს, ჩვენი ქვეყნის ხალხთა ურღვევი მეგობრობის ნათელსაყოფად ნაკლებად იყენებს ადგილობრივ მასალებს.

სათანადო ყურადღება არ ექცევა საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური სულისკვეთების ფორმირების ისეთ მძლავრ საშუალებას, როგორიცაა მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის სახალხო უნივერსიტეტი. ჩვენს რესპუბლიკაში 400-ზე მეტი სახალხო უნივერსიტეტია შექმნილი, რომლებშიც 61 ათასზე მეტი მსმენელი იმდღეებს პოლიტიკური და კულტურული ცოდნის დონეს. ფართო გავრცელება პოვა პედაგოგიური ცოდნის, ჯანმრთელობის დაცვის, კულტურისა და სხვა სახალხო უნივერსიტეტებში.¹ მაგრამ რესპუბლიკის პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციები ჯერ კიდევ ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ მასებში ინტერნაციონალური მუშაობის ისეთ ფორმას, როგორიც არის მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის სახალხო უნივერსიტეტი.

სრულიად მიუტევებელია, რომ ჩვენს რესპუბლიკაში, სადაც 80-ზე მეტი ერი და ეროვნების შვილები ცხოვრობენ, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის მხოლოდ რამდენიმე სახალხო უნივერსიტეტია შექმნილი, მათ შორის ორი თბილისში, თითო რუსთავესა და ქუთაისში. ეს მაშინ, როცა კომუნისტური პარტია დიდ ყურადღებას უთმობს სახალხო უნივერსიტეტების საქმიანობას, მოიხივებს მათი ქმედითუნარიანობის ამდღეებს. ამ მიზნით სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა 1968 წელს სპეციალური დადგენილება მიიღო სახალხო უნივერსიტეტების მუშაობის გაუმჯობესების შესახებ. იმავე წელს ეს საკითხი განიხილა და შესაბამისი დადგენილე-

¹ იხ. ბ. ბაკრაძე, სახალხო უნივერსიტეტები, თბილისი, 1973.

ბა მიაღო აგრეთვე საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა.

ზემოაღნიშნულის გამო, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის სახალხო უნივერსიტეტების შექმნა რესპუბლიკის სამრეწველო ცენტრებში, აგრეთვე იმ კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში, სადაც მრავალი ეროვნების ადამიანები საერთო შრომის ფერხულში არიან ჩაბმული. ექვს გარეშეა, რომ ასეთი ტიპის სახალხო უნივერსიტეტების ქსელის გაფართოება ქმედით დახმარებას გაუწევს პარტიულ და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს მშრომელთა პატრიოტული და ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდაში.

მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნით პარტიული ორგანიზაციები ჯეროვნად არ იყენებენ თვალსაჩინო აგიტაციის მრავალნაირ საშუალებას. რესპუბლიკის ფაბრიკებსა და ქარხნებში, კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში, მშენებლობებზე იშვიათად მიმართავენ თვალსაჩინო აგიტაციის ისეთ საშუალებებს, როგორცაა ხალხთა მეგობრობის თემისადმი მიძღვნილი სტენდები. ფოტოგამოფენები, ლოზუნგები და ა. შ.

სასურველია, რომ რესპუბლიკის პრესა, რადიო და ტელევიზია უფრო ფართოდ ამუშეებდნენ პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მუშაობას მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნით, მეტ ყურადღებას აქცევდნენ ხალხთა მეგობრობის თემაზე ადგილობრივი მასალების პროპაგანდას და გამოცდილების გაზიარებას.

მეტი ყურადღება უნდა დაეთმო მეცნიერულ-თეორიული და პოპულარული ლიტერატურის გამოცემას ინტერნაციონალური აღზრდის საკითხებზე, პარტიული ორგანიზაციების ინტერნაციონალური, აღმზრდელობითი მუშაობის გამოცდილების განზოგადებას.

პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მრავალმხრივი მუშაობა მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდისათვის სხვადასხვა საშუალებებით, ფორმებითა და მეთოდებით ხორციელდება. ამიტომ ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში დუბლირების აღმოფხვრას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. არცთუ იშვიათია, რომ ყველა საზოგადოებრივი ორგანიზაცია საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდას თავის უპირველეს ამოცანად თვლის, მაგრამ სინამდვილეში ამ მიმართულებით სისტემატურ მუშაობას არ ატარებს. ამიტომ საჭიროა ყურადღებით შევისწავლოთ ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობის კოორდინაციის პრობლემა, რათა ამ მუშაობას

სისტემატური ხასიათი მიეცეთ და ავამაღლოთ მისი სარგებლიანობის კოეფიციენტი. ამ მიზნით მიზანშეწონილია მრავალეროვან კოლექტივებში ჩამოყალიბდეს ინტერნაციონალური აღზრდის საბჭოები, რომელთა ძირითადი დანიშნულება იქნება მთელი ინტერნაციონალური აღზრდელობითი მუშაობის კოორდინაცია და ხელმძღვანელობა.

ამრიგად, განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაფართოებისა და გაღრმავების პირობებში კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება მშრომელთა და, განსაკუთრებით, ახალგაზრდა თაობის აღზრდის საბჭოთა პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით. საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია, მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდა ახალ ამოცანებს და მოთხოვნებს ბადებს საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური აღზრდის პროცესში. ასეთ ვითარებაში პარტიული ორგანიზაციები ყოველდღიურად უნდა ზრუნავდნენ და შეუწელებელ ყურადღებას აქცევდნენ ინტერნაციონალურ აღზრდას, რადგან იგი კომუნისტური შეგნების ფორმირების უმნიშვნელოვანესი ნაწილია.

კომუნისტური მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე ინტერნაციონალური აღზრდის ძირითადი ამოცანა ის არის, რომ ღრმად ჩაეუნერგოთ ყველა მშრომელს პატრიოტისა და ინტერნაციონალისტის საუკეთესო თვისებები, სოციალისტური სამშობლოსა და საკუთარი ხალხისადმი სიყვარული და თავდადება, ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა, საერთო-ეროვნული სიამაყის რწმენა, საქმიანობის ყველა დარგში ადგილობრივი, ეროვნული ინტერესების სწორად შეხამება ინტერნაციონალურ, საერთო-სახელმწიფო ინტერესებთან. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება განვამტკიცოთ სსრ კავშირის ხალხთა ურდვევი მეგობრობის იდეური საფუძვლები, ჩამოვაყალიბოთ კომუნიზმის მშენებელი ახალი ადამიანი — ნამდვილი პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი.

დასკვნა

კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის მშენებლობის ისტორიულმა გამოცდილებამ საკვებით დადასტურა მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებელთა მეცნიერული წინასწარხედვა იმის შესახებ, რომ სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება და სოციალიზმის აშენება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველაზე უფრო რთული პრობლემის — ეროვნული საკითხის მთლიანად გადაწყვეტის აუცილებელი პირობაა, რომ აღამიანის მიერ აღამიანის ექსპლუატაციის მოსპობისა და ერის შიგნით კლასობრივი წინააღმდეგობის ლიკვიდაციასთან ერთად ბოლო მოეღება ეროვნებათა მტრულ დამოკიდებულებასა და დაპირისპირებულობას, მათ შორის განკერძოებასა და გაუცხოებას.

სსრ კავშირისა და მოძმე სოციალისტური ქვეყნების განვითარებამ ნათელყო, რომ მხოლოდ სოციალისტური საზოგადოება ქმნის ყველა შესაძლებლობას და პირობას ეროვნული საგვრისა და შუღლის აღმოფხვრისათვის, თანასწორობის საფუძველზე თავისუფალ ერთა ნებაყოფლობითი კავშირის შექმნისათვის, სოციალისტური ერების ყოველმხრივი აყვავებისა და ურთიერთდაახლოებისათვის, აღამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებისა და განვითარებისათვის, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაღრმავებისა და გაფართოებისათვის.

„თვით სოციალისტური საზოგადოებრივი წყობილების არსმა, — თქვა ლ. ი. ბრეჟნევმა საქართველოს სსრ და საქართველოს კომპარტიის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე, — პარტიის მიერ ლენინური ეროვნული პოლიტიკის თანმიმდევრულმა განხორციელებამ შეაკავშირეს ჩვენი ქვეყნის ხალხები, გადააქციეს მათი მეგობრობა საბჭოთა საზოგადოების განვითარების მა-

მომძრავებელ ძალად, საბჭოთა კავშირის ყველა ერისა და ეროვნების¹ ენერგიისა და შემოქმედების დაუშრეტელ წყაროდ“.¹

ასარ კავშირის ყველა ეროვნების მშრომელთა ძმურმა მეგობრობამ, საბჭოთა საზოგადოების ამ მძლავრმა მამოძრავებელმა ძალამ, უდიდესი როლი შეასრულა ახალი საზოგადოების მშენებლობაში. ჩვენი ქვეყნის ყველა ხალხის გაერთიანებამ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირად, მთელი ძალებისა და რესურსების შეერთებამ შესაძლებელი გახადა ცარიზმისა და კაპიტალიზმისაგან მემკვიდრეობით მიღებული ეკონომიური და კულტურული ჩამორჩენილობის აღმოფხვრა, ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის და კულტურული რევოლუციის მოკლე დროში განხორციელება, განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების აშენება.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“ აღნიშნულია, რომ ჩვენს მრავალეროვან ქვეყანაში ეროვნული საკითხი იყო სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობის ერთ-ერთი ძირეული საკითხი, მის სწორ გადაწყვეტაზე ბევრად იყო დამოკიდებული ახალი წყობილების ბედი. მხოლოდ კომუნისტურ პარტიას, რომელიც გამოხატავს მუშათა კლასის: ყველა ნშრომელის საარსებო ინტერესებს და ახორციელებს ლენინურ ეროვნულ პოლიტიკას, შეეძლო შეეკავშირებინა ყველა ერი და ეროვნება ერთიან ინტერნაციონალურ ძმობად და მათი ძალები წარემართა ახალი საზოგადოების შექმნისათვის.²

ასარ კავშირის გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ეროვნული საკითხის სოციალისტური გადაწყვეტის, საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის განვითარების ძირითადი კანონზომიერებანია: ეროვნული ჩავვრისა და ყოველგვარი ეროვნული პრივილეგიების ლიკვიდაცია, ყველა ერისა და ეროვნების ნამდვილი თანასწორუფლებიანობის დამყარება; ხალხთა შორის არსებული უთანასწორობის დაძლევა და მათი სოციალ-ეკონომიური და კულტურული განვითარების დონეთა თანდათანობითი გათანაბრება; ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შექმნა და ხალხთა ნებაყოფლობითი გაერთიანება. ერთიან მრავალეროვან სახელმწიფოდ; ხალხთა მეგობრობის, როგორც სოციალისტური საზოგადოების მამოძრავებელი ძალის წარმოშობა და განვითარება; შინაარსით სოციალისტური, ფორმით

1 ლ. ი. ბ რ ე ე ნ ე ვ ი, საბჭოთა საქართველოს ორმოცდაათი წელი, გვ. 5.

2 საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ, გვ. 6-7.

ეროვნული კულტურების კავშირურთიერთობის გაღრმავება და გაფართოება; ხალხთა მეგობრობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიის გამარჯვება; ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის ყოველგვარი გაღმონაშთების წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა; საეროვნებათაშორისო ურთიერთობაში ინტერნაციონალიზმის პრინციპების თანმიმდევრული განხორციელება; ეროვნული და ინტერნაციონალური, ადგილობრივი და საერთო-სახელმწიფო ინტერესების ჰარმონიული შეხამება, ადამიანთა ახალი მრავალეროვანი ისტორიული და ინტერნაციონალური ერთობის შექმნა და სხვ.

ეროვნული ურთიერთობის განვითარების ეს ძირითადი კანონზომიერებანი, რომლებიც ეროვნული საკითხის სოციალისტური გადაწყვეტის სფეროში მთავარს, არსებითს გამოხატავენ კონკრეტულ-ისტორიულ და ეროვნულ-სპეციფიკურ პირობებში სხვადასხვა ფორმით ხორციელდება.

ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული საკითხის საბოლოოდ გადაწყვეტის, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის განვითარების საფუძველზე სოციალიზმის მშენებლობის წლებში ჩამოყალიბდა, საბჭოთა ადამიანების ახალი ისტორიული ერთობა — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი. ადამიანთა ამ ახალი ისტორიული ერთობის შექმნის აუცილებლობა წინასწარ განჰყრიტა ვ. ი. ლენინმა. ჯერ კიდევ ოქტომბრის რევოლუციამდე ვ. ი. ლენინი სტატიაში „სოციალისტური ინტერნაციონალის მდგომარეობა და ამოცანები“ წერდა, რომ სოციალიზმი „...ქმნის ადამიანთა თანაცხოვრების ახალ, უმაღლეს ფორმებს, როდესაც ყოველი ეროვნების მშრომელი მასების კანონიერი მოთხოვნილებანი და პროგრესული მისწრაფებანი პირველად იქნება დაკმაყოფილებული ინტერნაციონალურ ერთიანობაში იმ პირობით, რომ მოისპობა ახლანდელი ნაციონალური ზღუდეები“.¹

სკკპ XXII ყრილობამ განაზოგადა სოციალისტური ერებისა და ეროვნული ურთიერთობის განვითარების გამოცდილება, გაითვალისწინა ლენინის ზემოაღნიშნული მითითება და ამის საფუძველზე გამოიტანა დიდი თეორიული და პოლიტიკური მნიშვნელობის დასკვნა — ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბების შესახებ. ყრილობის მასალებში აღნიშნულია, რომ სსრ კავშირში შეიქმნა საერთო დამახასიათებელი ნიშნე-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 21, გვ. 29-30.

ბის მქონე სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობა — საბჭოთა ხალხი.¹

ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — საბჭოთა ხალხის შემდგომი განვითარების პერსპექტივებს დიდი ყურადღება დაუთმო სკკპ XXIII ყრილობამ. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენებაში ყრილობისადმი ნათქვამია, რომ მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის ერთიანობის განმტკიცება, ყველა საბჭოთა ერისა და ეროვნების ეკონომიური, კულტურული და სულიერი კავშირუროთიერთობის განვითარება ყოველთვის იყო, არის და იქნება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა.²

სკკპ XXIV ყრილობის გადაწყვეტილებებში, სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავის საიუბილეო მასალებში მოცემულია იმ პროცესების ღრმა თეორიული ანალიზი, რომელთა საფუძველზეც მიმდინარეობს მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის სოციალ-ეკონომიური და იდეურ-პოლიტიკური ერთიანობის განმტკიცება. „სოციალისტური მშენებლობის წლებში, — აღნიშნა ლ. ი. ბრეჟნევი სკკპ XXIV ყრილობაზე, — ჩვენს ქვეყანაში წარმოიშვა ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობა — საბჭოთა ხალხი. ერთობლივ შრომაში, სოციალიზმისათვის ბრძოლაში, მისი დაცვისათვის ბრძოლებში წარმოიშვა კლასებისა და სოციალური ჯგუფების, ერებისა და ეროვნებების ახალი, ჰარმონიული ურთიერთობა — მეგობრობისა და თანამშრომლობის ურთიერთობა“.³

საბჭოთა ადამიანების ახალ ისტორიულ ერთობაში ორგანულადაა შეხამებული მთელი საბჭოთა ხალხისა და მისი შემადგენელი ყველა ერისა თუ ეროვნების ინტერესები, მიზნები და ამოცანები. მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი განასახიერებს ჩვენი ქვეყნის მუშათა კლასის, კოლმეურნე გლეხობის, სახალხო ინტელიგენციის, ყველა ერის, ეროვნებისა და ეთნოგრაფიული ჯგუფის ჰარმონიულ ერთიანობასა და მონოლითურ შეკავშირებას.

საბჭოთა საზოგადოების კლასებისა და ერების, სოციალური და ეთნიკური ჯგუფების მყარი ერთიანობისა და შეკავშირების ეკონომიური საფუძველია წარმოების სოციალისტური წესი და მის საფუძველზე შექმნილი მძლავრი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსი, პოლიტიკური — მრავალეროვანი სოციალისტური სახელმწი-

¹ სკკპ XXII ყრილობის მასალები, თბილისი, 1962, გვ. 155-156.

² სკკპ XXIII ყრილობის მასალები, თბილისი, 1966, გვ. 109-110.

³ სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 97.

ფო, საზოგადოების მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობა, იდეოლოგიური — ხალხთა მეგობრობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება, სოციალურ-ღმრთაობით — ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა, საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება.

მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი ინტერნაციონალურ და ეროვნულ ერთობათა ჰარმონიულ შეხამებას და ორგანულ ერთიანობას წარმოადგენს. ამიტომ საბჭოთა საზოგადოების განვითარებაში ეროვნული და ინტერნაციონალური ერთმანეთს კი არ უპირისპირდება, არამედ, პირიქით, დიალექტიკურ კავშირურთიერთობაშია. საბჭოთა სოციალისტური ერები და ეროვნებანი წარმატებით ვითარდებიან სსრ კავშირის ხალხთა ძმურ ოჯახში, ერთად მიდიან საერთო მიზნისაკენ — კომუნისმისაკენ. თავის მხრივ, ჩვენი მრავალეროვანი სახელმწიფოს ძლიერება, ეკონომიური და კულტურული აღორძინება, ყველა საბჭოთა ერისა და ეროვნების მტკიცე და ურღვევი ერთიანობის შედეგია.

მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხისათვის, როგორც საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური ერთობისათვის, დამახასიათებელია მთელი რიგი საერთო ნიშნები და თავისებურებანი ეკონომიურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში, სოციალურ-კლასობრივ სტრუქტურაში, სულიერ სამყაროში, ფსიქოლოგიაში. მათ შორის უმთავრესია საერთო ეკონომიური ბაზისი, რომელიც წარმოებს საშუალებათა საზოგადოებრივ საკუთრებას ემყარება; საერთო სოციალისტური სამშობლო — სსრ კავშირი; საზოგადოების ერთიანი სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურა, საერთო მსოფლმხედველობა — მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგია, ერთიანი მრავალეროვნული სოციალისტური კულტურა; ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა, საერთო მიზანი — კომუნისმის აშენება.

საბჭოთა ხალხი ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ეკონომიური, სოციალურ-პოლიტიკური და სულიერი ერთობის განსახიერებაა და არა მხოლოდ მათი უბრალო შექანიკური ჯამი. ისეთი ცნებები, როგორიცაა „საბჭოთა ეკონომიკა“, „საბჭოთა კულტურა“, „საბჭოთა მეცნიერება“, „საბჭოთა ადამიანი“, „საბჭოთა სამშობლო“, „საბჭოთა ხასიათი“ და ა. შ. სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური, პოლიტიკური და სულიერი ცხოვრების მტკიცე ერთობის გამომხატველია.

ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა ხალხი ჩვენი საზოგადოების ყველა კლასის, ერისა და ეროვნული ჯგუფის სოციალურ-პოლიტიკური გაერთიანებაა და არა სოციალურ-ეთნიკური ერთო-

ბა. ამიტომ უაღრესად მცდარია ზოგიერთი საბჭოთა ავტორის შეხედულება იმის შესახებ, რომ აღამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბება თითქმის ეროვნულ ერთობათა კედლამს, ერების შერწყმას და ამ ნიადაგზე ერთიანი საბჭოთა ერის შექმნას მოასწავებდეს.¹

— „ერთიანი საბჭოთა ერის“ „თეორია“, რომლის შეკოწიწებასაც ზოგიერთი საბჭოთა ავტორი ცდილობს, ნებისთ თუ უნებლიედ ზურგს უმაგრებს ბურჟუაზიული იდეოლოგიების მონაქორს სსრ კავშირში ერების შერწყმის, რუსიფიკაციის, ძალდატანებითი ასიმილაციის შესახებ. მათი მტკიცებით, არა მარტო საბჭოთა კავშირი და სოციალისტური სამყარო, არამედ მთელი მსოფლიო მომავალში გადაიქცევა ერთიან უზარმაზარ რუს ერად, რომელიც შექმნის საბჭოების მსოფლიო სახელმწიფოს.²

მართალია, სოციალისტურ ერებსა და ეროვნებებს საერთო ტერიტორია, ერთიანი სოციალისტური ეკონომიკა, კულტურისა და ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნები აქვთ, მაგრამ ეს არავითარ შემთხვევაში არ იძლევა საფუძველს იმისათვის, რომ საბჭოთა ხალხი ახალ ეთნიკურ ერთობად, საბჭოთა ერად მივიჩნიოთ. მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხი თავისი არსით სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიური გაერთიანებაა, რომლის ფარგლებშიც წარმატებით ხორციელდება ჩვენი ქვეყნის ერებისა და ეროვნებების ყოველმხრივი განვითარება და თანდათანობითი დაახლოება.

ამასთან დაკავშირებით ლ. ი. ბრეჟნემა 1973 წლის 15 აგვისტოს ალმა-ათაში წარმოთქმულ სიტყვაში აღნიშნა: „როცა ვლაპარაკობთ აღამიანთა ახალ ისტორიულ ერთობაზე, სულაც არა გვაქვს მხედველობაში, რომ ჩვენში უკვე ქრება ეროვნული სხვაობანი, ან მით უმეტეს მოხდა ერთა შერწყმა. საბჭოთა კავშირში

¹ А. А. Исупов, Национальный состав населения СССР, М., 1964, стр. 9; А. В. Ефимов, О направлениях в изучении наций, — «Новая и новейшая история», 1967, № 4, стр. 35; М. Ихилов, От раздробленности к единству, «Советский Дагестан», 1970, № 1, стр. 8 и др.

² Barhoorn F. C. Soviet Russian Nationalism, New-York, p. 82, 117, 125; Low A. D. Soviet Nationality and the New program of the Communist Party of the Soviet Union. The Russian Review, 1963, No. 1, p. 6, 17, 21; Deutsch K. W. Nationalism and its alternatives, New York, 1969, p. 60-61; Conquest R. Soviet Nationalities policy in practice. New York, p. 131-132; Soviet Nationality Problems, New York, 1971, p. 65, 145, 155.

მცხოვრები ყველა ერი და ეროვნება ინარჩუნებს საკუთარ თავისებურებებს, ეროვნული ხასიათის ნიშნებს, ენას, საუბრის ტრადიციებს. მათ ყველა შესაძლებლობა აქვთ მიაღწიონ თავიანთი ეროვნული კულტურის უფრო მეტ აყვავებას¹.

სკკპ XXIV ყრილობამ მიუთითა, რომ საჭიროა მომავალშიც განუხრელად ვახორციელებდეთ სსრ კავშირის განმტკიცების ლენინურ კურსს, ვხელმძღვანელობდეთ საბჭოთა სახელმწიფოს საერთო ინტერესებით, ყოველმხრივ ვითვალისწინებდეთ მასში შემავალი თითოეული რესპუბლიკის განვითარების პირობებს, თანმიმდევრულად ვიღვწოდეთ ყველა სოციალისტური ერის შემდგომი შეკავშირებისა და მათი თანდათანობითი დაახლოებისათვის.²

პარტიის XXIV ყრილობის დირექტივებში სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების 1971 — 1975 წწ. ხუთწლიანი გეგმის შესახებ მოცემულია სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების ეკონომიური და კულტურული აღმავლობის ფართო პროგრამა. მეცხრე ხუთწლიანი გეგმის დირექტივების საპეციალური განყოფილება მიეძღვნა მოკავშირე რესპუბლიკებში საწარმოო ძალების განლაგებისა და განვითარების, სახალხო მეურნეობის ცალკეული დარგების ზრდის, ტემპებისა და პროპორციების დახასიათებას.

მეცხრე ხუთწლიანი გეგმის წარმატებით შესრულება ზელს შეუწყობს საბჭოთა ერების ეკონომიური და კულტურული განვითარების დონეთა შემდგომ გათანაბრებას, რაც კიდევ უფრო მონოლითურს გახდის საბჭოთა ხალხების ურღვევ ერთიანობას. როგორც მთელი საბჭოთა ხალხის, ისე მის შემადგენლობაში შემავალი ყველა ერისა და ეროვნების ინტერესების გულდასმით გათვალისწინება და დაცვა — ასეთია კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის გენერალური ხაზი.

სსრ კავშირში განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების აშენება და მისი თანდათანობითი გადაზრდა კომუნისტური საზოგადოების უმაღლეს ფაზაში ახალი ეტაპის დასაწყისია ეროვნული ურთიერთობის განვითარებაში. ამ ეტაპის ძირითადი დამახასიათებელი თავისებურებაა სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების შემდგომი დაახლოება და ამის საფუძველზე მათი სრული ერთობის განხორციელება, საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაფართოება და გაღრმავება.

სსრ კავშირის ხალხთა ყოველმხრივი და თანდათანობითი და-

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1973 წლის 16 აგვისტო.

² სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, გვ. 254.

ახლოება, მათი სრული ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული ერთობის მიღწევა ახალი საფეხური იქნება სოციალისტური ერების განვითარების ისტორიულ პროცესში. ამიტომ თეორიულად მდარია, ზოლო პოლიტიკურად მავნე, ერთის მხრივ, კომუნიტური მშენებლობის პროცესში ერების დაახლოების. მათი სრული ერთობის მიღწევას და, მეორე მხრივ, შორეულ მომავალში, მსოფლიო მასშტაბით კომუნიზმის გამარჯვების შემდგომ „ეტაპზე“ ერების შერწყმის პროცესების გაიგივება, რასაც ზოგჯერ ჩვენს სამეცნიერო თუ პროპაგანდისტულ ლიტერატურაში აქვს ადგილი.

მაგალითად, ა. ე. მორდინოვს მიაჩნია, რომ ერების შერწყმის პროცესი უკვე სოციალიზმის პირობებში მიმდინარეობს, მისი აზრით, „სოციალიზმის დროს ერების დაახლოება ხდება ენისა და ეროვნული კულტურის სხვა ფორმების, ყოფა-ცხოვრების, ზნე-ჩვეულებების, ეროვნული ხასიათის, ტრადიციებისა და სხვა სფეროებში. ერების შერწყმის პროცესი კი მიმდინარეობს „საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ყველაზე გადამწყვეტ დარგებში, სახელდობრ ეკონომიურ, პოლიტიკურ და იდეოლოგიური დარგში“.¹

მორდინოვი ამ მცდარი შეხედულების დასაბამებულად ლენინის დამოწმებას ცდილობს და ამტკიცებს, რომ პარტიის პროგამის დებულება ერების სრული ერთობის მიღწევის შესახებ „სავსებით შეესაბამება სოციალიზმის დროს ერების დაახლოებისა და შერწყმის ლენინური თეორიას“.

მაგრამ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ვ. ი. ლენინი არათუ არ აიგივებდა ერების დაახლოებისა და შერწყმის ტერმინებს, არამედ სოციალიზმის პირობებში ეროვნულ განსხვავებათა მოსპობის ყოველგვარ ცდას „სულელურ ოცნებად“ თვლიდა. თავის კლასიკურ ნაშრომში „მემარცხენეობის“ საყმაწვილო სენი კომუნიზმში“ ვ. ი. ლენინი ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ ეროვნული განსხვავებანი ხალხებს შორის „...კიდევ ძალიან და ძალიან დიდხანს დარჩებიან პროლეტარიატის დიქტატურის მსოფლიო მასშტაბით განხორციელების შემდეგაც კი“.²

მაშასადამე, ერების შერწყმა, მათი წარმოქმნა-განვითარების მსგავსად, ობიექტური და ხანგრძლივი პროცესია, რაც დაკავშირებულია მთელ მსოფლიოში კომუნიტური საზოგადოებრივ-ეკონო-

¹ А. Э. Мординов, О диалектике сближения и влияния наций, в кн.: Единство советского патриотизма и пролетарского интернационализма, Волгоград, 1967, стр. 167; его же, Актуальные проблемы развития межнациональных отношений в СССР, «Вопросы философии», 1971, № 6, стр. 26.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 31, გვ. 97-98.

მიური ფორმაციის გამარჯვებასთან და საკაცობრიო მასშტაბით ხალხთა სამეურნეო და სოციალურ-პოლიტიკური ერთობის შექმნასთან. ყოველივე ამის გამო აღვილი მისახვედრია, რომ ერების დაახლოების და შერწყმის პროცესების გაიგივება, მათი ხელოვნური დაჩქარება პრინციპულად ეწინააღმდეგება ლენინურ თეორიას, პროგრამასა და პოლიტიკას ეროვნულ საკითხში.

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკა იმას ემყარება, რომ არ დაუშვას ეროვნულ თავისებურებათა არც გაზვიადება და არც დაკნინება, ხელი შეუწყოს სოციალისტური ერებისა და ეროვნებების განვითარება-დაახლოების ობიექტურ პროცესს, თანმიმდევრულად განახორციელოს ხალხთა თანაშრომობისა და ინტერნაციონალიზმის პრინციპები ეროვნული ურთიერთობის დარგში, განამტკიცოს და განავითაროს ხალხთა ლენინური მეგობრობა — სოციალიზმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარი.

როგორც აღვნიშნეთ, სსრ კავშირში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში ძლიერდება და ღრმავდება საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობა. ამასთან ეროვნებათა კავშირურთიერთობა ფართოვდება არა მარტო სახელმწიფოებრივი მასშტაბით, რესტიტუციონალურ დონეზე, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მეშვეობით, არამედ თითოეულ კოლექტივში, საზოგადოების მიკროსტრუქტურაში, სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა უშუალო ურთიერთობის, პიროვნული კონტაქტების გახშირებისა და გაღრმავების მეოხებით. ყოველივე ეს ოპტიმალური ზირობებს ქმნის ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ეკონომიური, სოციალურ-პოლიტიკური, კულტურულ-იდეოლოგიური ცხოვრების სფეროში საერთო კომუნისტური ნიშნების წარმოქმნისა და განვითარებისათვის.

განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის გაძლიერების ეკონომიური საფუძველია კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა, ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსი, რომელიც საერთო-სახელმწიფო გეგმით ვითარდება მთელი ქვეყნისა და თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის ინტერესების შესაბამისად.

კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა და ერთიანი სამეურნეო კომპლექსის განვითარება მოითხოვს საბჭოთა რესპუბლიკების თანამშრომლობისა და ურთიერთდახმარების განმტკი-

ცებას, რაც შეუძლებელია საეროვნებათაშორისო ეკონომიური კავშირურთიერთობის გაღრმავება-გაფართოების გარეშე. ჩვენი ქვეყნის ხალხთა ძმურ ერთიანობაში უაღრესად სრულად გამოვლინდა ყველა ეროვნების მშრომელთა აღმშენებლობითი ენერგია, შემოქმედებითი ნიჭი და ტალანტი. სწორედ მათი ერთობლივი ბრძოლისა და შრომის შედეგად სსრ კავშირში აშენდა განვითარებული სოციალისტური საზოგადოება.

მომწიფებული სოციალიზმის პირობებში სულ უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობს ერებს შორის მატერიალური და სულიერი ღირებულებების ურთიერთგაცვლა, იზრდება ყველა საბჭოთა რესპუბლიკის წელიწადი კომუნისტური მშენებლობის საერთო საქმეში. სულ უფრო მეტად ვითარდება და ფართოვდება სარესპუბლიკათაშორისო, საეროვნებათაშორისო ეკონომიური კავშირები და კონტაქტები.

საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის აღრე არსებული ეკონომიური კავშირურთიერთობის შედარებით მარტივი ფორმები ახლა, როცა ეროვნული რესპუბლიკების ეკონომიური განვითარების დონეთა გათანაბრების ამოცანა ძირითადად უკვე გადაწყდა, იცვლება უფრო რთული, მრავალმხრივი, ღრმა და ყოვლისმომცველი ფორმებით. ამჟამად ისინი მკიდროდ აკავშირებენ მატერიალური წარმოების ყველა სფეროსა და დარგს, ქმნიან მძლავრ სახალხო-სამეურნეო კომპლექსს, რომელიც ყოველდღიურად აწარმოებს ორ მილიარდ მანეთზე მეტ პროდუქციას, ანუ 10-ჯერ მეტს, ვიდრე ოცდაათიანი წლების ბოლოს აწარმოებდა ჩვენი ქვეყანა.¹

ჩვენი ქვეყნის მოძმე ხალხების ნაყოფიერი ეკონომიური კავშირურთიერთობა ხელს უწყობს მათი შესაძლებლობებისა და რესურსების ეფექტიან გამოყენებას, საბჭოთა სახელმწიფოს ეკონომიური ძლიერების კონცენტრაციას კომუნისტური მშენებლობის გადაწყვეტ უზენაეს, მთელი ქვეყნის მიღწევების განზოგადებას და სრულად გამოყენებას.

ასეთ პირობებში სულ უფრო მრავალმხრივი და ინტენსიური საქართველოს სსრ ეკონომიური კავშირურთიერთობა მოკავშირე რესპუბლიკებთან, მოძმე ერებთან. ჩვენს რესპუბლიკაში დამზადებული ასზე მეტი სახეობის პროდუქცია არა მარტო მოკავშირე რესპუბლიკებში, არაჰდ მსოფლიოს 70-ზე მეტ ქვეყანაში იგზავნება. მაგალითად, თბილისის ქარხანა „ჭიდრომეტებლსაწყოს“ პროდუქცია ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეში და მსოფლიოს 57 ქვეყანა-

ში მიდის. ქუთაისის საავტომობილო ქარხანა სატვირთო ავტომანქანებს გზავნის არა მარტო ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა ქალაქებში, არამედ საზღვარგარეთის ოცზე მეტ ქვეყანაში. ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის პროდუქცია საბჭოთა კავშირის 170 საწარმოს და საზღვარგარეთის 35 ქვეყანას ეგზავნება და ა. შ.¹

ოთხგზის ორდენოსანი საქართველოს უდიდესი მიღწევები სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში, მისი თანამედროვე სახე იმ ურღვევი სამეურნეო და მეცნიერულ-ტექნიკური კავშირურობითობის შედეგია, რომელიც ჩვენს რესპუბლიკას ორგანულად აკავშირებს სხვა მოძვე რესპუბლიკებთან და ხალხებთან.

კომუნისმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მშენებლობა განაპირობებს საბჭოთა რესპუბლიკების სამეურნეო კავშირურობითობის გაძლიერებას. ეს უკანასკნელი კი განამტკიცებს საეროვნებათაშორისო კავშირურობითობის, ხსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობის ეკონომიურ საფუძველს. თავის მხრივ, ხალხთა ეკონომიური კავშირურობითობის განვითარება, ყველა ეროვნებას მშრომელთა ნებისა და მოქმედების ერთიანობა, კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის აუცილებელი პირობაა.

საეროვნებათაშორისო კავშირურობითობის გაფართოების სოციალურ-პოლიტიკური საფუძვლების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ეკონომიური კავშირურობითობის ზრდის კვალობაზე იზრდება მოსახლეობის მოძრაობა და მრავალეროვნულობა, საზოგადოებრივი ცხოვრების მთელი წყობის ინტერნაციონალიზაცია. სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარება, მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკის უფლებათა გაფართოება ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ეროვნებათა კავშირურობითობის გაღრმავებისათვის.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ხანაში, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა მაქსიმალური განვითარების პირობებში, განსაკუთრებით ფართო ხასიათს იღებს სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა უშუალო კავშირურობითობა. უშუალო საეროვნებათაშორისო კონტაქტების და კავშირების გაფართოებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს მუშათა კლასი — თავისი არსით ყველაზე ინტერნაციონალური კლასი, რომელიც ჩვენი ქვეყნის მთელი მოსახლეობის 60,3 პროცენტს შეადგენს.²

სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრების სფეროში საეროვნება-

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1972 წლის 12 მარტი.

² Народное хозяйство СССР в 1972 г., М., 1973, стр. 42.

თაშორისო კავშირურობის გაღრმავების შედეგად მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის სტრუქტურაში.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში (1926, 1939, 1959, 1970) ჩატარებული მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერების შედეგები ცხადყოფს, რომ ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის დინამიკისათვის დამახასიათებელია, ერთი მხრივ, ეროვნული კონსოლიდაციის, ხოლო მეორე მხრივ, მრავალეროვნულობის ზრდის ტენდენციები.

ეს ტენდენციები თავს იჩენს აგრეთვე ქართველი სოციალისტური ერის განვითარებაში. ამას მოწმობს ის, რომ ქართველი მოსახლეობა ჩვენს რესპუბლიკაში 1926—1970 წწ. თითქმის ერთიორად გაიზარდა. მართალია, 1926—1939 წლებში გარე მიგრაციული პროცესების გაძლიერების შედეგად რესპუბლიკის მოსახლეობის საერთო რიცხვში ქართველების ხვედრითი წილი რამდენიმე პროცენტით შემცირდა, მაგრამ 1939 წლიდან მოყოლებული, ქართველი მოსახლეობის როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი ოდენობა განუწყვეტლივ იზრდება (1926 წ. — 66,8; 1939 წ. — 61,4; 1959 წ. — 64,3; 1970 წ. — 66,8 პროცენტი).

მოსახლეობის მრავალეროვნულობის ზრდის მაჩვენებელია ის, რომ აშკარად საქართველოში ოთხმოცზე მეტი ერისა და ეროვნების წარმომადგენელი ცხოვრობს, რომელთა საერთო რიცხვი მთელი მოსახლეობის მესამედს (33,2 პროცენტი) შეადგენს.

მომწიფებული სოციალიზმის პირობებში საეროვნებათაშორისო კავშირურობის გაფართოება და გაღრმავება ხელს უწყობს საბჭოთა ხალხების კულტურისა და ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნების განვითარებას. სოციალისტური ერების კულტურული კავშირურობის გაძლიერება, ურთიერთშეგავლენა და ურთიერთგამდიდრება საბჭოთა საზოგადოების სულიერი ცხოვრების განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი კანონზომიერებაა. ამ კანონზომიერების მოქმედების საფუძველზე ჩვენს ქვეყანაში ჩამოყალიბდა შინაარსითა და სულისკვეთებით ერთიანი საბჭოთა სოციალისტური კულტურა, რომელმაც შეისისხლხორცა ყველა ერისა და ეროვნების კულტურისა და ყოფის საუკეთესო ნიშნები და ტრადიციები. ამავე დროს ყოველ საბჭოთა ეროვნულ კულტურას ასაზრდოებს არა მარტო საკუთარი წყაროები, არამედ სხვა მოძმე ხა-

ლებების სულიერი სიმდიდრე, ზოლო თავის მხრივ იგი კეთილნაყოფიერ გავლენას ახდენს მათზე, ამდიდრებს მათ.¹

კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სსრ კავშირის ხალხთა კულტურების სოციალისტური შინაარსის განვითარებას, რომელიც სხვადასხვა ეროვნული ფორმით გამოვლინდება. ეროვნული ფორმის გარეშე სოციალისტური კულტურების განვითარება და ურთიერთგამდიდრება წარმოუდგენელია. ამიტომ ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია კულტურის ეროვნული ფორმისა და სოციალისტური შინაარსის ურთიერთდაპირისპირება და ცნობილი ფორმულს — „შინაარსით სოციალისტური, ფორმით ეროვნული კულტურა“ — მოძველებულად გამოცხადება.

კულტურისა და ყოფა-ცხოვრების სფეროში სხვადასხვა ეროვნების ადაპიანთა კავშირურთიერთობის გაღრმავების ძირითადი საშუალებაა ეროვნული და საეროვნებათაშორისო ენები, რომელთა მეშვეობითაც ხორციელდება მრავალმხრივი უშუალო ურთიერთობა და კონტაქტები. ეროვნული ენების აღორძინებასთან ერთად რუსული ენის საზოგადოებრივი ფუნქციების ზრდა, მოძმე ერებისა და ხალხების მიერ მისი ნებაყოფლობითი შესწავლა სულ უფრო ინტენსიურ ხასიათს იძენს. რუსული ენის, როგორც საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ენის, ფართოდ გავრცელებას ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან იგი ხელს უწყობს ეროვნული კულტურების ურთიერთგამდიდრებას, სსრ კავშირის ხალხების კულტურული მიღწევებისა და მსოფლიო კულტურის გაცნობას.

საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ენის — რუსული ენის საზოგადოებრივი ფუნქციების ზრდის პარალელურად მიმდინარეობს ეროვნული ენების განვითარების პროცესი. მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერების მონაცემებით, იზრდება იმ პირთა რიცხვი, რომლებმაც დედაენად საკუთარი ეროვნების ენა დაასახელეს. ეს, პირველ რიგში, შეინიშნება ბალტიისპირეთის, ამიერკავკასიისა და შუა აზიის რეგიონებში, სადაც ორენოვნების (ბილინგვიზმის) განვითარებასთან ერთად ადგილი აქვს ეროვნული ენების კონსოლიდაციას.

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხისა და მისი შემადგენელი ერებისა და ეროვნებების

¹ ლ. თ. ბ რ ე ე ე ვ ი, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ორმოცდათი წლისთავი, გვ. 27.

ეკონომიური, პოლიტიკური და სულიერი ერთობის საფუძველზე ყალიბდება და ვითარდება საბჭოთა ადამიანების ყოფა-ცხოვრების საერთო კომუნისტური ნიშნები, ახალი ინტერნაციონალური, საერთო-საბჭოური ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები. მათი აღმოცენებისა და განმტკიცების პროცესს ხელს უწყობს ეროვნებათა კავშირურობის ერთობის გაფართოება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში. ამჟამად თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის მშრომელები შეადგენენ მრავალეროვან კოლექტივს, რომელშიც ეროვნული თავისებურებანი ორგანულად არის შეხამებული ინტერნაციონალურ, სოციალისტურ, საერთო-საბჭოურ თვისებებთან და ტრადიციებთან. სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში ახალი ტიპის საეროვნებათაშორისო კავშირურობის დამკვიდრების შედეგად არსებითი გარდაქმნები მოხდა საბჭოთა ერებისა და ეროვნებების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ცხოვრებაში, საბჭოთა ადამიანების ცნობიერებასა და ფსიქოლოგიაში.

სოციალისტური ერების სულიერი სამყაროს შეცვლასთან ერთად ძირეულად გარდაიქმნა მათი ფსიქოლოგიაც. სამუდამოდ აღმოიფხვრა ეროვნული განკერძოებისა და გაუცხოების ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზები. სოციალიზმმა აქტიური და შემოქმედებითი ცხოვრებისათვის გამოაღვიძა ათობით ერი და ეროვნება, მაქსიმალურად აამღლა ეროვნული თვითშეგნება და ეროვნული სიამაყის გრძნობა, ჩვენი ქვეყნის ხალხებს შორის საბოლოოდ დაამკვიდრა მეგობრული კავშირურობის ფსიქოლოგიური ატმოსფერო.

საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის სოციოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტით შესწავლა ნათელყოფს, რომ საბჭოთა ადამიანების აბსოლუტური უმრავლესობისათვის დამახასიათებელია დადებითი ეროვნული განწყობა და ორიენტაცია. კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევების შედეგები საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ადამიანის ღირებულებითი ორიენტაციის ფორმირებაში სხვა კომპონენტებთან ერთად აქტიურ როლს ასრულებს პიროვნების სოციალური მზაობა ეროვნული განწყობის სახით.

სსრ კავშირის ხალხების ეროვნულ ფსიქოლოგიაში მომხდარი ღრმა ცვლილებანი, მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის საერთო ფსიქოლოგიური ნიშნების ჩამოყალიბება საეროვნებათაშორისო კავშირურობის განვითარებისა და სრულყოფის ძირითადი პირობაა, საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის მთლიანი პროცესის შემადგენელი ნაწილია. რაც უფრო მტკიცდება

ჩვენს ქვეყნის ხალხების სოციალ-ეკონომიური და იდეურ-პოლიტიკური ერთობა, მით უფრო ძლიერდება და ღრმავდება ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა, საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება, რომელშიც კონცენტრირებულია ყოველივე საუკეთესო, რაც მილიონობით საბჭოთა ადამიანის თავდადებული ბრძოლით და შემოქმედებითი შრომით შექმნილა.

სსრკ-ის კავშირში ეროვნული ურთიერთობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გაღრმავებისა და გაფართოების პირობებში შშრომელთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის სფეროში ახალი ამოცანები და მოთხოვნები დგება. შშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის უმთავრესი ამოცანა ამჟამად ის არის, რომ ყველა საბჭოთა ადამიანს ეროვნულ სიამაყესთან ერთად ღრმად ჩავუნერგოთ საერთო-ეროვნული სიამაყის შეგნება, ერთიანი საბჭოთა ოჯახის გრძნობა, სოციალისტური სამშობლოსადმი ღრმა სიყვარული, ყველა ქვეყნის შშრომელებისადმი პატივისცემა და სოლიდარობა.

შარტალია, ჩვენს ქვეყანაში დიდი ხანია ლიკვიდირებულია ნაციონალისტური იდეოლოგიის სოციალურ-კლასობრივი ბაზა, მაგრამ ნაციონალისტური გადმონაშთები ჯერ კიდევ განაგრძობენ არსებობას, მემკვიდრეობით გადაეცემიან ახალ საზოგადოებას, აბრკოლებენ საერთო-ეროვნული კავშირურთიერთობის განვითარებას.

აღსანიშნავია, რომ ეროვნული ცრურწმენა, ნაციონალიზმის ბაცილა განსაკუთრებით სიცოცხლისუნარიანი და გამძლეა პოლიტიკურად მოუშწიფებელი ადამიანების ყოფასა და ფსიქოლოგიაში. ეს სავსებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ადამიანის ფსიქოლოგია შედარებით ნელა გარდაიქმნება, ვიდრე მისი ცხოვრების მატერიალური პირობები. ამის გამო ეროვნული ცრურწმენა და ეროვნული გაუცხოების ელემენტები ზოგჯერ ისეთ პირობებშიც კი იჩენენ თავს, როცა საერთო-ეროვნული კავშირურთიერთობაში რაიმე ანტაგონიზმისათვის ობიექტური მიზეზები უკვე აღმოფხვრილია.

ნაციონალიზმის რეციდივები შეიძლება წარმოიშვას თვით სოციალისტურ საზოგადოებაშიც ლენინური ეროვნული პოლიტიკის არათანმიმდევრული განხორციელებისა და არასწორი გაშუქების შედეგად. მაგალითად, სოციალისტური ერების განვითარების ჩვენებამ, მათი დაახლოების ტენდენციის ახსნის გარეშე, შეიძლება წარმოიშვას ადგილობრივი ნაციონალიზმის, კუთხურობის გამოვლინება, ეროვნული პოტენციისა და თავისებურებების გაზვიადება, დრომოკმული ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების დაკონსერ-

ვება, საბჭოთა ადამიანების საერთო ინტერნაციონალური ნიშნების უგულვებელყოფა; და პირიქით, ერების დაახლოებისა და შერწყმის ტენდენციების გაიგივებამ შეიძლება გააღვივოს დიდმპყრობელური შოვინიზმის ელემენტები — ეროვნულ თავისებურებათა დაკნინება, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის, კულტურისა და ენის შეუფასებლობა, ეროვნული ურთიერთობის დარღში შიშველი აღმინისტრირება. ამიტომ სკკპ პროგრამაში ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ ნაციონალიზმის ყოველგვარი გამოვლინების ლიკვიდაცია თანაბრად შეესაბამება სსრ კავშირის ყველა ერისა და ეროვნების ინტერესებს.

ამასთან, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოებაც, რომ ნაციონალისტურ გადმონაშთებს ყოველმხრივ ნერგავს და ხელს უწყობს ბურჟუაზიული იდეოლოგია. ბურჟუაზიის იდეოლოგებს და პოლიტიკოსებს ახლა მთელი ყურადღება გადატანილი აქვთ ნაციონალიზმის პროპაგანდაზე. ამ გზით ისინი ცდილობენ ძირი გამოუთხარონ საბჭოთა ხალხების მეგობრობას, მათ მორალურ-პოლიტიკურ ერთიანობას, ნაციონალისტური შხამით მოწამლონ ადამიანთა შეგნება და ფსიქოლოგია, ეროვნული და რასობრივი მიჯნებით დაქსაქსონ იმპერიალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი ძალები.

ასეთ ვითარებაში, როგორც ეს აღნიშნულია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებაში „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავისათვის მზადების შესახებ“, ჩვენი იდეოლოგიური მუშაობის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა ის არის, რომ: „დღენიდან ვუწევდეთ პროპაგანდას პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის, ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის იდეებს, დროულ პოლიტიკურ შეფასებას ვაძლევდეთ მტრულ ცდებს — ალორძინონ ნაციონალისტური განწყობილებანი და შეხედულებანი. საჭიროა გადაჭრით ვაშხილებდეთ ანტიკომუნიზმის, მემარჯვენე და „მემარცხენე“ რევეზიონიზმის, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის იდეოლოგებს“.¹

იდეოლოგიური ბრძოლის გამწვავებისა და ნაციონალისტური პროპაგანდის გაძლიერების პირობებში საბჭოთა ადამიანების აღზრდას საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს.

საბჭოთა ადამიანების ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნით, ყოველმხრივ უნდა გამოვიყენოთ რევოლუციური, საბრძოლო და

¹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავის მზადების შესახებ, გვ. 21.

შრომითი ტრადიციები, უფრო ფართოდ ვუჩვენოთ, რომ საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის შემდგომი განვითარება და ხალხთა მეგობრობის განმტკიცება ნაყოფიერ გავლენას ახდენს საბჭოთა საზოგადოების ცხოვრების ყველა მხარეზე — ეკონომიკასა და პოლიტიკაზე, იდეოლოგიასა და მორალზე, კულტურასა და ყოფა-ცხოვრებაზე.

ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ინტერნაციონალური ერთიანობის დიდმნიშვნელოვან დემონსტრაციას წარმოადგენდა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის 50 წლისთავის ზეიმი. საბჭოთა ხალხების თვალსაჩინო დამსახურების აღიარება მათი ძმობისა და მეგობრობის განმტკიცებაში, მათი დიდი წვლილის შეფასება სსრ კავშირის ძლიერების განმტკიცებაში, კომუნიზმის მშენებლობის საქმეში იყო მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების, ავტონომიური ოლქებისა და ეროვნული ოკრუგების დაჯილდოება ხალხთა მეგობრობის ორდენით.

საეროვნებათაშორისო კავშირურთიერთობის ყოველმხრივი განვითარება, რაც ჩვენი საზოგადოების ინტერნაციონალური ბუნებითაა განპირობებული, სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის ობიექტური კანონზომიერებაა. ადამიანთა ახალი ისტორიული ერთობის — მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის წარმოშობა და ფუნქციონირება ეროვნებათა კავშირურთიერთობის გაფართოებისა და გაღრმავების, იმ ძირეული ეკონომიური, სოციალურ-პოლიტიკური და იდეოლოგიური გარდაქმნების თავისებური განზოგადებული შედეგია ეროვნული ურთიერთობის სფეროში, რაც ჩვენს ქვეყანაში ახალი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის მშენებლობის პროცესში განხორციელდა.

სსრ კავშირში ეროვნული საკითხის მთლიანად და საბოლოოდ გადაჭრამ, მრავალეროვანი საბჭოთა ხალხის შექმნისა და განვითარების ისტორიულმა გამოცდილებამ ყოველმხრივ დაადასტურა ვ. ი. ლენინის მეცნიერული წინასწარჭვრეტა სოციალიზმის დროს ადამიანთა კავშირურთიერთობის, თანაცხოვრებისა და ინტერნაციონალური ერთობის ახალი, უმაღლესი ფორმების შექმნის შესახებ. სსრ კავშირი და, ზაერთოდ, სოციალიზმის მსოფლიო სისტემა სწორედ ასეთი ფორმის ხალხთა დიად თანამეგობრობას განასახიერებენ. ამ თანამეგობრობაში ჩვენი პლანეტის კეთილი ნების ადამიანები ხედავენ თავისუფალ და თანასწორუფლებიან ხალხთა მრავალ მსოფლიო გაერთიანების პირველსახეს, რომელიც დედამიწაზე ამკვიდრებს მშვიდობას, თავისუფალ შრომას, ყველა ეროვნებისა და რასის ადამიანების თანასწორობასა და ძმობას.

МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЕ ОБЩЕНИЕ В РАЗВИТОМ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

(На примере Грузинской ССР)

Резюме

Построение общими усилиями народов нашей страны зрелого социализма и его постепенное перерастание в коммунистическое общество означает новый этап в развитии национальных отношений в СССР, характеризующийся теснейшим единством, дальнейшим всесторонним расцветом и неуклонным сближением всех наций и народностей, расширением и углублением межнационального общения, утверждением и развитием новой исторической общности людей — многонационального советского народа.

Современный этап развития социалистических наций и национальных отношений выдвигает новые задачи и проблемы, которые требуют творческой разработки и научного решения. Несмотря на то, что национальный вопрос в том его историческом смысле, в каком он достался нам от дореволюционного прошлого, в Советском Союзе решен полностью, окончательно и бесповоротно, тем не менее, в условиях зрелого социализма проблема дальнейшего развития и совершенствования национальных отношений не теряет своего значения и актуальности. На торжественном заседании, посвященном пятидесятилетию образования СССР, Л. И. Брежнев отметил, что «... мы полностью решили национальный вопрос в тех его аспектах, в каких он достался нам от дореволюционного прошлого. Но национальные отношения и в обществе зрелого социализма — это реальность, которая постоянно развивается, выдвигает новые проблемы и задачи. Партия постоянно держит эти вопросы в поле зрения, своевременно решает их в интересах всей страны и каждой отдельной республики, в интересах коммунистического строительства»¹.

В процессе коммунистического строительства в активизации научных исследований по вопросам развития наций и национальных отношений решающую роль сыграли программа КПСС, принятая XXII съездом партии, исторические решения XXIII и XXIV съездов партии, а также партийные документы и материалы, опубликованные в связи с 50-летием Великой Октябрьской социалистической революции, 100-

¹ Л. И. Брежнев. О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик, М., Политиздат, 1972, стр. 24—25.

летием со дня рождения В. И. Ленина, 50-летием образования СССР. В этих исторических документах дальнейшее развитие и творческое обобщение получили богатый опыт решения национального вопроса в СССР, марксистско-ленинская теория по национальному вопросу, ленинская политика партии по развитию национальных отношений в СССР на современном этапе.

В обогащение теории и практики национальных отношений значительный вклад был внесен Всесоюзным координационным совещанием по проблеме «Развитие национальных отношений в условиях перехода от социализма к коммунизму» (Фрунзе, 1963). Совещание подытожило проведенную работу, заострило внимание на серьезных недостатках в научных исследованиях по проблеме национальных отношений. В рекомендациях Совещания отмечалось, что теоретический уровень многих опубликованных работ недостаточно высок, в них слабо разрабатываются важные и актуальные вопросы, поставленные Программой КПСС и практикой коммунистического строительства; не организованы широкие и систематические конкретно-социологические исследования в области национальных отношений, социологические работы по этому вопросу мало опираются на конкретные факты и данные социальной статистики; в ряде республик все еще не уделяется необходимого внимания научной разработке вопросов нового этапа развития национальных отношений в СССР и интернационального воспитания трудящихся¹.

Со времени принятия этих рекомендаций прошло больше десяти лет. В течение этого времени немало сделано для более глубокого изучения нового этапа развития национальных отношений в СССР и координации научно-исследовательской работы в этой области. Тем не менее, многие важные аспекты и стороны развития национальных отношений на современном этапе еще недостаточно разработаны и не подвергнуты глубокому научному анализу. К ним можно отнести такие проблемы, как расширение и углубление межнационального общения в условиях развитого социализма, социально-экономические и политические основы усиления общения национальностей, особенности возникновения и упрочения общих коммунистических черт в области культуры, морали и быта советских людей, социально-психологические аспекты межнациональных отношений, возрастание роли и значения интернационального воспитания трудящихся и т. д.

¹ Рекомендации Всесоюзного координационного совещания по вопросу: «Развитие национальных отношений в условиях перехода от социализма к коммунизму», М., 1964, стр. 4.

Разработке марксистско-ленинской теории национально-го вопроса в известной мере способствовала также дискуссия, проведенная на страницах журнала «Вопросы истории» в 1966—1968 гг.

Для творческого исследования процессов развития национальных отношений особенно плодотворным был период подготовки и празднования 50-летия образования Союза ССР. В связи с полувековым юбилеем нашего многонационального государства было издано много интересных трудов и монографий, в которых глубоко анализируется полувековой опыт деятельности Коммунистической партии по формированию новых межнациональных отношений, основанных на дружбе, взаимопомощи и сотрудничестве, на великом единстве советских народов.

Вопросы межнациональных отношений на современном этапе коммунистического строительства нашли отражение также в грузинской советской историографии, в основном на примере развития грузинской социалистической нации и содружества закавказских братских народов.

Надо подчеркнуть, что в изучении межнациональных отношений на современном этапе коммунистического строительства имеется немало серьезных пробелов и упущений. Как отмечалось на XXIV съезде КПСС: «Много работ и на высоком уровне написано о расцвете отдельных союзных республик, наций и народностей, что, конечно, очень важно и нужно. Вместе с тем в научных трудах недостаточно освещаются проблемы сближения наций, образования новой исторически сложившейся общности людей — советского народа, включающего в себя все национальности СССР. Появление основанных на обобщении обширного фактического материала аргументированных трудов на эти темы, несомненно, способствовало бы дальнейшему усилению идеологической работы партийных организаций, интернационального воспитания трудящихся, явилось бы острым оружием в борьбе с нашими противниками»¹.

Кроме этого в изучении социалистических национальных отношений имелись серьезные недостатки и упущения. Это заключалось, во-первых, в том, что до недавнего времени исследование национальных отношений ограничивалось в основном анализом экономических и культурных взаимоотношений между советскими республиками и отдельными коллективами. Однако национальные отношения проявляются не только на институциональном уровне, через государственные и общественные институты, но и на личностном уровне,

¹ XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет, т. I, М., 1971, стр. 248.

во взаимоотношениях людей разных национальностей, в непосредственном межнациональном общении. Но этот важный аспект национальных отношений долгое время оставался без должного внимания исследователей. Этим во многом обуславливалось отставание теории наций и национальных отношений от практики коммунистического строительства.

Исследование этого аспекта межнациональных отношений началось сравнительно недавно, со второй половины 60-ых годов, когда стали применяться социологические методы научного анализа развития социально-этнических процессов в нашей стране¹.

Во-вторых, один из пробелов научно-исследовательской работы по национальному вопросу заключается в том, что пока еще недостаточно используются материалы социальной статистики, в частности, итоги всесоюзных переписей населения СССР. Известно, какое большое место отводил В. И. Ленин анализу статистических материалов в изучении межнациональных отношений. 24 августа 1913 года он писал С. Г. Шаумяну: «Непременно пришлите побольше материалов о национальном вопросе на Кавказе... и статистику национальностей на Кавказе и материал об отношении национальностей на Кавказе, в Персии, Турции и России, одним словом все, что есть и что можете собрать присылайте»².

На современном этапе коммунистического строительства для глубокого научного исследования теории и практики национальных отношений сравнительный анализ и изучение материалов переписей населения СССР имеют большое значение: они дают возможность выявить существенные изменения в социально-этнической жизни советского общества, определить основные перспективы и тенденции развития и сближения наций в условиях зрелого социализма.

В-третьих, до последнего времени в нашей научной литературе не уделялось должного внимания изучению субъективных факторов в развитии нации и национальных отношений. В специальной литературе правильно указывается, что

¹ Ю. В. Арутюнян, Конкретно-социологическое исследование национальных отношений, «Вопросы философии», 1969, № 12: О некоторых тенденциях в изменении культурного облика нации (по материалам экспериментального исследования в Грузии). «Советская этнография», 1973; № 4; Л. М. Дробижева, О социальной однородности республик и развитии национальных отношений в СССР, «Известия СССР», 1967, № 1; социально-культурные особенности личности и национальные установки, «Советская этнография», 1971, № 3, Э. С. Менабдишвили, Количественный подход к исследованию национальных отношений в производственном коллективе. Тезисы к совещанию «количественные методы в социальных исследованиях», Тб., 1967, и др.

² В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 48, стр. 208.

для понятия процесса развития национальных отношений вместе с объективными признаками нации большое значение имеют такие субъективные факторы, как национальное самосознание, национальные чувства, настроения и т. д.

Прежде всего это касается социально-психологических факторов межнационального общения, которые наряду с социально-экономическими и политическими факторами играют важную роль в развитии национальных отношений, в укреплении духовной общности советского народа¹.

Для того, чтобы целенаправленно воздействовать на многогранный комплекс межнационального общения, надо знать закономерности и механизм этого общения, пути возникновения и средства фиксирования положительных межнациональных установок и ориентаций. Только таким путем можно создать оптимальные условия для расширения общения национальностей, для научного руководства, регулирования и прогнозирования межнациональных процессов.

Итак, за последнее десятилетие советскими учеными общественно-научными была проведена большая и содержательная работа по изучению социалистических национальных отношений. Было опубликовано много интересных работ, в которых рассматриваются некоторые аспекты проблемы общения национальностей в общих чертах, в связи с анализом межнациональных отношений в целом. Однако все еще не рассматриваются во всей полноте и конкретности механизм и структура межнационального общения, особенности производственных и бытовых отношений в многонациональных коллективах. «Опыт социологического исследования этого общения в национальных республиках весьма скупо освещается в соответствующей литературе»² (подчеркнуто нами — Р. Г.).

К сожалению, приходится констатировать, что проблемы межнационального общения в настоящее время специально исследуются лишь немногими авторами, а соответствующая литература слишком малочисленна³.

¹ См.: С. М. Арутюнян. Нация и ее психический склад, Краснодар, 1966; Н. Д. Джандилдзин, Природа национальной психологии, Алма-Ата, 1971.

² XXIV съезд КПСС и исследование в области научного коммунизма. «Вопросы философии», 1971, № 7, стр. 12.

³ М. С. Джунусов, Научные основы национальной политики КПСС, Кишинев, 1968; Теория и практика национальных отношений, Алма-Ата, 1969; С. Д. Кеижебаев. Расширение межнациональных общений в процессе строительства коммунизма в СССР, М., 1965 (кандидатская диссертация); Ф. С. Бабейко, Общение социалистических наций и народностей как фактор их сближения (на материалах Молдавской ССР), Кишинев, 1973, автореферат канд. диссертации; Р. К. Грдзелидзе, О методологических вопросах изучения межнационального общения, в кн.: «Актуальные вопросы развития национальных отношений в свете, решении XXIV съезда КПСС», М., 1972 и др.

Поставив своей целью исследование проблемы межнационального общения в историко-социологическом плане, автор сосредоточивает внимание на следующих основных проблемах: а) методологические вопросы изучения межнационального общения; б) социально-экономические и политические основы усиления межнационального общения в условиях развитого социализма; в) роль межнационального общения в развитии общих коммунистических черт культуры и быта народов СССР; г) социально-психологические вопросы межнационального общения; д) межнациональное общение и интернациональное воспитание трудящихся.

Учитывая многогранность, сложность и недостаточную разработанность исследуемой проблемы, автор, разумеется, не претендует на полное освещение и решение этих кардинальных вопросов.

Источниками для изучения данной проблемы в аспекте научного коммунизма явились архивные документы, статистические сборники, центральная и местная периодическая печать.

Одним из важных источников явились также материалы социологического исследования, которое осуществлялось по инициативе сектора конкретно-социологических исследований Института этнографии АН СССР в регионах нашей многонациональной страны (РСФСР, Закавказье, Прибалтика, Средняя Азия, вне региона — Молдавская ССР). В Грузинской ССР в 1971 году была выполнена экспериментальная, а в 1972 году — основная часть данного социологического исследования. Основная часть работы проводилась в два этапа: в апреле 1972 года было опрошено население городов Тбилиси и Кутаиси (соответственно 2065 и 630 человек), а в июле опрос проводился в некоторых городах (Гори, Боржоми, Чиатура, Цхакая, Гурджаани, Цители-Цкаро) и районах (Каспийский, Гурджаанский, Боржомский, Чиатурский, Цхакаевский) Грузии, где было опрошено соответственно 1330 и 1820 человек. Всего в городских и сельских местностях было проинтервьюировано около 7 тысяч человек.

Материалы этого комплексно-социологического исследования, в котором под нашим руководством активное участие принимали сотрудники кафедры научного коммунизма и студенты исторического факультета Тбилисского государственного университета, широко использованы в данной работе.

Теоретической основой исследования проблемы межнационального общения является учение научного коммунизма о человеческом общении.

Основоположники марксизма-ленинизма вскрыли действительную природу человеческого общения и показали, что

сущностью общения являются материальные, общественные отношения.

«Если рассматриваются общественные отношения... — писали К. Маркс и Ф. Энгельс, — то с самого начала ясно, что индивиды, хотя их взаимоотношения и кажутся более личными, вступают друг с другом в общение лишь как индивиды в своей определенности, как феодал и вассал, помещик и крепостной и так далее»¹.

В трудах К. Маркса и Ф. Энгельса понятие «общение» применяется в широком смысле слова, обозначая всю совокупность общественных отношений.

Особое внимание основоположники научного коммунизма уделяют анализу понятия «общение» в совместной работе «Немецкая идеология», где этот термин употребляется, во-первых, в значении материального общения, как совокупность классовых, национальных, семейных и других отношений; во-вторых в значении языкового общения, поскольку язык возникает как средство общения и взаимоотношений людей; в-третьих — духовного общения людей в процессе создания и обмена культурными ценностями.

Человеческое общение Маркс и Энгельс считали важнейшим средством социального развития и обогащения личности. Развитие индивида, подчеркивали они, обусловлено развитием всех других индивидов, с которыми он находится в прямом или косвенном общении².

Под категорией «общение» они подразумевали не только личностные взаимоотношения, как это было принято в домарксовской философии, но и всю совокупность материальных и духовных отношений в обществе и подчеркивали, что только благодаря общению во все времена воссоздавались и воссоздаются исторически существующие общественные отношения, прежде всего — материальные отношения³.

Эти основные положения имеют методологическое значение для определения и раскрытия сущности категории межнационального общения как социально необходимого проявления общественных и личных контактов, связей, взаимоотношений людей разных национальностей в процессе их общественно-трудовой деятельности и повседневной жизни.

Типы и формы межнационального общения определяются господствующим способом производства, характером и сущностью национальных отношений. В связи с этим К. Маркс и Ф. Энгельс писали, что взаимоотношения между различными нациями зависят от того, насколько каждая

¹ Архив К. Маркса и Ф. Энгельса, т. 4, стр. 101.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 440.

³ Там же, стр. 439—440.

из них развила свои производственные силы, разделение труда и внутреннее общение. Но не только отношение одной нации к другим, но и вся внутренняя структура самой нации зависит от степени развития ее производства и ее внутреннего и внешнего общения¹.

В классово-антагонистическом обществе межнациональное общение носит насильственный, стихийный и ограниченный характер. Анализируя уродливый и стихийный характер общения людей в антагонистическом обществе, В. И. Ленин подчеркивал: «Вступая в общение, люди во всех сколько-нибудь сложных общественных формациях — и особенно в капиталистической общественной формации — не сознают того, какие общественные отношения при этом складываются, по каким законам они развиваются и т. д.»².

В социалистическом обществе стихийное общение сменяется сознательным, ограниченное — всесторонним и интенсивным общением. Развитый социализм создает максимально благоприятные объективные и субъективные условия для расширения и углубления общения национальностей на основе неуклонного осуществления ленинской политики дружбы народов и пролетарского интернационализма.

Категория межнационального общения в монографии рассматривается как в узком смысле — непосредственного общения людей разных национальностей, так и в широком — в качестве совокупности социальных, в частности национальных отношений в обществе. Это и понятно, если учесть, что общественные, национальные отношения — это реальные человеческие отношения, которые осуществляются в форме межличностного общения.

В работе подробно характеризуются основные формы межнационального общения: непосредственное и опосредованное общение. Непосредственная форма межнационального общения — это общение людей разных национальностей лицом к лицу, в процессе живого созерцания. Средства непосредственного общения (мимика, пантомимика, звук, интонация, устная речь) возникают и развиваются вместе с формированием человеческого общества.

Что касается опосредованной формы межнационального общения, то она осуществляется с помощью различных средств связи и массовых коммуникаций: печати, радио, телеграфа, телефона, телевидения, изобразительного и других видов искусства и т. д. Научно-техническая революция нашей эпохи намного увеличивает средства массовых комму-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 19—20.

² В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 18, стр. 343.

никаций что, в свою очередь, расширяет возможности вербального (устного) общения людей¹.

Межнациональное общение, в зависимости от его субъекта и масштабов, может быть персональным, простейшей моделью которого является общение представителей двух национальностей; групповым, субъектом которого выступает малая группа или коллектив, и массовым, в процессе которого общаются большие национальные группы или общности.

Таким образом, субъектами межнационального общения могут быть: личность, многонациональный коллектив, более или менее широкая социальная общность людей. Исходя из задач исследования, автор сосредоточивает внимание на личности как субъекте межнационального общения, поскольку личностный аспект национальных отношений в нашей научной литературе пока еще недостаточно разработан. Поэтому в монографии подробно рассматривается вопрос о личности как субъекте межнационального общения.

Личность является детищем не только своей эпохи; общества, своего класса, но и представителем определенной социально-этнической общности. Поэтому естественно, что социальная и этническая среда играют существенную роль в процессе формирования человека данной национальности и личность. Со своей стороны, личность как субъект межнациональных отношений активно воздействует на ту социальную и национальную общность, членом которой является.

Выполняя роль субъекта национальных отношений, социалистический тип личности выступает носителем национального самосознания, языка, материальных и духовных ценностей, национальной психологии и быта. В зависимости от своей классовой и национальной принадлежности, общественно-политической активности и индивидуальных качеств, люди осуществляют многосторонние экономические, политические, культурные, бытовые, социально-психологические и другие связи и контакты как в рамках данной национальной общности так и в сфере межнациональных отношений.

В монографии, на основе анализа структуры, субъекта и исторических типов межнационального общения, показано, что общение национальностей — сложное социальное явление, в котором классовое и национальное, социальное и психологическое находятся в диалектическом единстве и взаимосвязи.

Для научного объяснения таких сложных явлений общественной жизни, как соотношение классового и нацио-

¹ Б. Д. Парыгин. Основы социально-психологической теории, М., 1971, стр. 243.

нального, социального и психологического, важное методологическое значение имеет известное ленинское положение о «двух нациях» и «двух культурах» в каждой буржуазной нации и буржуазной культуре. Разумеется, ленинское положение нельзя понимать в буквальном смысле, упрощенно, так, будто внутринациональные, классовые противоречия уничтожают национальную общность. Классовая борьба, какая бы острая и длительная она ни была, не может разрушить социально-этническую общность.

Классовая и национальная общность не только не исключают, но обуславливают и дополняют друг друга. Правда, эти общности представляют разные сферы и структуры общественных отношений, но, несмотря на это, они взаимосвязаны и составляют единую социально-политическую систему общественного строя. Поэтому, теория научного коммунизма в корне отвергает как вульгарно-социологические, так и реформистские идеи противопоставления классового и национального, всякие проповеди надклассового характера национальной общности¹.

В классово-антагонистическом обществе, при господстве частной собственности на средства производства, невозможно гармоническое единство классовых и национальных интересов. Только социализм решает окончательно проблему соотношения классового и национального, осуществляет национальные интересы через реализацию классовых интересов. «Коммунисты, — подчеркнул Л. И. Брежнев на юбилейном заседании, посвященном 50-летию образования СССР, — всегда рассматривали национальный вопрос через призму классовой борьбы, считали, что его решение должно быть подчинено интересам революции, интересам социализма. Именно поэтому главным в национальном вопросе коммунисты, борцы за социализм считают объединение трудящихся вне зависимости от их национальной принадлежности в общем сражении против всех видов угнетения, за новый, свободный от эксплуатации трудящихся общественный строй»².

Марксистское понимание взаимосвязи и обусловленности классового и национального дает единственно правильный подход к научному решению вопроса о соотношении социального и психологического.

¹ М. С. Джунусов, Нация как социально-этническая общность людей. «Вопросы истории», 1966, № 4; Г. Глезерман, Классы и нации, их взаимоотношения. «Политическое самообразование», 1967, № 5; М. И. Куличенко. Национальные отношения в СССР и тенденции их развития. М., 1972; А. А. Барсуков, К полному единству. Нальчик, 1974 и др.

² Л. И. Брежнев, О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик, стр. 6.

В трактовке соотношения социального и психологического давно существуют две противоположные точки зрения: с одной стороны, вульгарный социологизм, отрицающий психологическую сторону в социальных явлениях, с другой — психологический идеализм, абсолютизирующий психологическое и недооценивающий социальное. В основе этих концепций лежит разрыв и противопоставление социального и психологического, что делает их неприемлемыми.

Основоположники марксизма-ленинизма неоднократно подчеркивали взаимосвязь, взаимообусловленность социального и психического, роль и значение психологического фактора в социальной жизни. Общественная психология, как целостная система человеческих чувств, настроений, представлений, эмоций и т. д., пронизывает все стороны общественного бытия. Поэтому соотношение социального и психологического нельзя рассматривать односторонне, считая, что психика человека лишь пассивный продукт общественного развития. Наоборот, уровень развития социальных отношений в значительной степени обуславливается психологическим фактором, психическим состоянием людей, выражающимся в революционной энергии, страсти, фантазии или, наоборот, в настроении усталости, бессилия, апатии.

Таким образом, социальная обусловленность психического не исключает активную роль психологического фактора в социальной жизни общества. Психологический фактор играет важную, иногда решающую роль в общественном прогрессе, поскольку человек с его психикой является не только объектом, но и активным субъектом, творцом общественных отношений.

Марксистско-ленинское понимание соотношения классового и национального, социального и психологического имеет первостепенное значение в борьбе против современных буржуазных этнопсихологических концепций.

Особо широкое распространение эти концепции получили после второй мировой войны, когда буржуазная этнопсихология открыто встала на службу империалистической буржуазии. По словам американского социолога Хонигмана, в годы войны и в послевоенный период психологи покинули академические аудитории и поступили в государственные учреждения, чтобы использовать свои знания для совершенствования американской военной машины, для подготовки новой техники психологической войны¹.

С этой целью буржуазные социологи и социальные психологи специально изучают национальный характер и пси-

¹ Современная американская этнография, М., 1963, стр. 82.

хотят народов социалистических стран. Например, так называемый исследовательский центр современных культур при Колумбийском университете в США специализируется на изучении русского национального характера. Как заявляет руководитель этого «научного» центра М. Мид, изучение русского национального характера дает возможность нащупать и выявить такие «противоречия», которые могли бы быть «источником слабости советской системы в настоящем — или мятежа или изменения ее в будущем»¹.

В работе подробно анализируются современные буржуазные этнопсихологические концепции («культура и личность», «модальная личность», теория «малых групп» и «человеческих отношений»), с помощью которых господствующие классы стараются замаскировать глубокие и неизлечимые противоречия социальной системы капитализма.

В. И. Ленин подчеркивал, что национальный вопрос — явление мировое и он должен быть поставлен исторически и экономически². Но если изучение национального вопроса в историческом аспекте в нашей научной литературе имеет устойчивые традиции, то исследованию национальных отношений в экономической сфере только в последние годы начали уделять должное внимание.

В специальной литературе пока еще слабо освещаются вопросы общения национальностей в сфере экономики, особенно на материалах союзных и автономных республик.

В период коммунистического строительства ленинская национальная политика в экономической области ставит своей целью: во-первых, всестороннее развитие единого народнохозяйственного комплекса и народного хозяйства советских республик, справедливое распределение между всеми нациями и народностями материальных благ; во-вторых, планомерную разработку природных богатств, рациональное размещение производительных сил и трудовых ресурсов по всей территории многонациональной страны; в-третьих, дальнейшее совершенствование социалистического разделения труда между республиками и основными экономическими районами страны, объединение их материальных и трудовых ресурсов; в-четвертых, проведение политики фактического равенства всех наций и народностей с полным учетом их экономических интересов; в-пятых, улучшение координации и углубление кооперации и специализации народного хозяйства, правильное сочетание интересов всего государства с интересами каждой советской республики; в-шестых, развитие

¹ Современная американская этнография, М., 1963, стр. 84.

² В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 24, стр. 385.

и совершенствование форм и методов сотрудничества и взаимопомощи республик для решения грандиозных задач коммунистического строительства.

Создание материально-технической базы коммунизма и требует объединения, экономического сотрудничества и взаимопомощи советских народов. Решение таких гигантских проблем,—подчеркивается в постановлении ЦК КПСС «О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик»,—какими являются создание материально-технической базы коммунизма, коммунистических производительных сил, всесторонняя интенсификация общественного производства, органическое соединение достижений современной научно-технической революции с преимуществами социалистической плановой системы хозяйства, требует концентрации всей мощи многонациональной Советской державы, возможности которой определяются как богатством и многообразием ее ресурсов, так и слаженностью действий, организованностью всего народа¹.

Поэтому, в развитом, зрелом социалистическом обществе все интенсивнее становится обмен материальными и духовными ценностями, еще больше развиваются и расширяются межнациональные экономические связи и контакты. Они находят свое выражение в объединении трудовых усилий всех советских народов в строительстве крупных промышленных центров и комбинатов, в освоении и разработке природных богатств, целинных земель, развитии межреспубликанского социалистического соревнования и т. д.

В Грузинской ССР, как и в других братских республиках, совместными усилиями представителей многих национальностей сооружается много крупных промышленных объектов и новостроек. Например, на берегу Куры, среди пустыни, возник огромный металлургический и химический комплекс, город 40 братьев — Рустави. В его строительстве участвовала вся страна, поэтому старые руставцы с гордостью говорят, что город, металлургические и химические заводы они построили из металла, бетона и дружбы народов, что этот последний — самый крепкий и надежный материал.

В сооружении крупнейшего в Закавказье гидроузла на реке Ингури участвуют сотни промышленных предприятий и научно-исследовательских институтов страны. На строительстве ИнгуриГЭС трудится многонациональный коллектив, объединяющий около 12 тысяч человек 39 национальностей,

¹ «О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик». Постановление ЦК КПСС от 21 февраля 1972 года, М., Политиздат, 1972 стр. 20.

среды них 5294 грузин, 2888 русских, 909 украинцев, 307 греков, 111 армян и т. д.

Сегодняшние успехи Советской Грузии — это результат неуклонного осуществления ленинской национальной политики, той постоянной взаимопомощи, которую оказывают друг другу народы Советского Союза. «В том, что Грузия превратилась в цветущую социалистическую республику, — заявил Л. И. Брежнев на торжественном заседании в г. Тбилиси в 1971 г., — заслуга грузинских рабочих, крестьян, интеллигенции, заслуга абхазцев, осетин, заслуга трудящихся всех национальностей, которые живут и трудятся в вашей республике... Современный облик Грузии — это результат неразрывных хозяйственных, научно-технических, культурных связей, которые органически соединяют Грузию с другими братскими республиками и народами нашей Родины»¹.

Достаточно сказать, что за годы Советской власти объем промышленного производства в 1973 г. в 90 раз превышал уровень 1913 года. Это означает, что сейчас в Грузинской ССР за 4,3 дня выпускается продукция, равная всей продукции, производимой ею в 1913 г.² Более 100 наименований продукции, изготавливаемой в республике, экспортируется почти в 70 стран мира.

В подъеме народного хозяйства и преодолении серьезных недостатков и отрицательных явлений во всех сферах жизни республики большую роль сыграли исторические постановления ЦК КПСС «Об организаторской и политической работе Тбилисского горкома Компартии Грузии по выполнению решений XXIV съезда КПСС» и ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 11 января 1974 г. «О мерах по дальнейшему развитию народного хозяйства Грузинской ССР», которые открывают новый этап в деятельности партийной организации республики и со всей широтой и масштабностью определяют основные направления развития всего народного хозяйства Грузии. Эти постановления являются конкретным подтверждением заботы и внимания Коммунистической партии и Советского правительства к трудящимся нашей республики, ярким примером осуществления ленинской национальной политики.

На конкретном, фактическом материале Грузинской ССР и Закавказского интегрально-экономического района в монографии широко освещаются вопросы усиления и углубления внутринационального и межнационального общения, постоянно растущих хозяйственных связей народов нашей

¹ Л. И. Брежнев, Ленинским курсом, Речи и статьи, т. 3, стр. 346.

² Закавказский экономический район, М., 1973, М., стр. 193.

страны, развития экономической интеграции, обмена кадрами, производственным опытом и знаниями.

Создание единого, народнохозяйственного комплекса, развитие экономического сотрудничества социалистических наций и народностей сопровождается усилением подвижности (миграции) населения, ростом многонациональности союзных и автономных республик, краев, областей, формированием многонациональных трудовых коллективов, что, со своей стороны, содействует расширению взаимного общения народов Советского Союза.

Основоположники марксизма-ленинизма рассматривали рост миграции и многонациональности населения как прогрессивное явление, усиливающее общение и сближение национальностей. В связи с этим В. И. Ленин еще до революции писал, что «развитие капитализма в России, вообще весь ход общественной жизни ведет к сближению всех наций между собою. Сотни тысячи людей перебрасываются из одного конца России в другой, национальный состав населения перемешивается, обособленность и национальная заскорузлость должны опасть»¹.

В отличие от капиталистического общества, где миграционные процессы носят стихийный, принудительный, антагонистический характер, в условиях социализма подвижность населения является закономерным следствием интернационализации общественной жизни, всестороннего развития и сближения социалистических наций. Она регулируется социалистическим государством и осуществляется в интересах всего общества, в целях успешного развития производительных сил, рационального распределения трудовых ресурсов.

Миграция населения — многоаспектное явление. В монографии эта проблема рассматривается в аспекте международной подвижности населения как важного фактора расширения и углубления непосредственного общения национальностей, дальнейшего сближения наций и достижения в будущем их полного единства, формирования и развития новой исторической общности людей — многонационального советского народа.

Данные текущей статистики показывают, что межреспубликанская миграция в условиях современной научно-технической революции достигает широких размеров. Возрастающий процесс миграции в условиях развитого социализма на примере Грузинской ССР частично отражен в приведенной ниже таблице (см. таблицу № 1).

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 24, стр. 295.

Таблица № 1

**Межреспубликанская миграция городского населения
в Грузинской ССР**
(по данным 1973 года)¹

	Число прибывших	Число выбывших	Механический прирост	На 1000 человек населения		
				Число при- бывших	Число вы- бывших	Механиче- ский прирост
РСФСР	8677	10242	—1565	3,6	4,3	—0,7
Украинская ССР	2441	2811	— 370	1,0	1,2	—0,2
Армянская ССР	880	1463	— 583	0,4	0,6	—0,2
Азербайджанская ССР	780	691	89	0,3	0,3	—
Казахская ССР	449	299	150	0,2	0,1	0,1
Белорусская ССР	220	211	9	0,1	0,1	—
Узбекская ССР	189	174	15	0,1	0,1	—
Молдавская ССР	80	86	— 6	0,03	0,04	—0,01
Латвийская ССР	75	82	— 7	0,03	0,03	—
Туркменская ССР	69	41	28	0,02	0,02	—
Литовская ССР	68	35	33	0,02	0,01	0,01
Киргизская ССР	64	48	16	0,02	0,02	—
Таджикская ССР	44	39	5	0,01	0,01	—
Эстонская ССР	24	43	— 14	0,01	0,02	—0,01
Без указания откуда прибыли, куда выбыли	8366	10468	—2102	8,5	4,4	—0,9
И т о г о	22401	26733	—4332	9,4	11,2	— 1,8

В процессе роста подвижности и многонациональности населения решающую роль играет рабочий класс, деятельность которого связана с промышленными центрами, большими городами, где имеются широкие возможности и благоприятные условия для развития непосредственного межнационального общения. Рост городского населения является одним из показателей расширения непосредственного общения национальностей. Городское население Советского Союза возросло с 26,3 млн. в 1926 до 146 млн. в 1973 г. Удельный вес городских жителей в 1926 г. составлял 18 % всего населения страны в 1939 — 32, в 1959 — 48, в 1970 — 56, а в 1973 г. — 59%. В 1959—1970 гг. городское население возросло на 46 млн. человек. Городское население Грузинской ССР в 1926—1973 гг. увеличилось с 26% до 49%, т. е. почти в два раза².

¹ Таблица составлена по материалам ЦСУ Грузинской ССР.

² Народное хозяйство СССР в 1972 г., М., 1973, стр. 10—11.

Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года свидетельствуют о том, что все союзные и автономные республики многонациональны. Грузинская ССР — одна из многонациональных по составу населения республик, в ней во время переписи 1970 г. зафиксированы представители 116 наций и народностей. В 1970 г. в Грузии проживало 4686 тысяч человек, среди них 3131 тысяча грузин (66,8% всего населения), 150 тысяч осетин (3,2%), 79 тысяч абхазцев (1,7%), 452 тысячи армян (9,7%), 397 тысяч русских (8,5%), 218 тысяч азербайджанцев (4,6%), 89 тысяч греков (1,9%), 55 тысяч евреев (1,2%), 50 тысяч украинцев (1,1%), 21 тысяча курдов (0,4%), 44 тысячи представителей других национальностей (0,9%).

Традиционную многонациональность Грузии подтверждают следующие данные о динамике национального состава населения в 1800—1970 гг. (см. таблицу №2).

Таблица № 2
Динамика национального состава населения
Грузии (1800—1970 гг.)¹

1800—1970 гг.	Всего на- селе- ния	Грузины		Другие национальности	
		абсолютное число	%	абсолютное число	%
1800	675000	610000	89,0	65000	11,0
1832	840000	630000	75,0	210000	25,0
1865	1287000	953000	74,0	334000	26,0
1897	1929049	1309002	67,9	620047	32,1
1926	2677233	1788186	66,8	889049	33,2
1939	3 40023	2179922	61,4	136101	38,6
1939	4044045	2600588	64,3	1443457	35,7
1979	4686358	3130741	66,8	1555617	33,2

Как видно из таблицы, изменение национального состава населения Грузии, особенно после победы Советской власти, характеризуется, с одной стороны, национальной консолидацией, концентрацией грузинского населения на своей территории, с другой — ростом многонациональности населения. Эти тенденции, которые дополняют и обогащают друг друга, являются выражением растущей интернационализации общественной жизни и подвижности населения, развития межнационального общения, расцвета экономики и культуры Советской Грузии.

¹ П. Гугушвили. Вопросы воспроизводства населения Грузинской ССР, Тб., 1973, стр. 182—188.

Тбилиси — столица Советской Грузии — один из многонациональных городов нашей страны. До победы Советской власти в Грузии удельный вес грузинского населения Тбилиси все время уменьшался. При переписи населения 1897 года грузины составляли лишь 26,4% всего населения города. После установления Советской власти, в результате осуществления ленинской национальной политики, быстрого развития национальной экономики и культуры в столице республики неуклонно растет грузинское население при абсолютном росте представителей других национальностей (см. таблицу № 3).

Т а б л и ц а № 3

Динамика национального состава населения
г. Тбилиси (1926 — 1970 гг.)¹

	1926		1939		1959		1970	
	абс. число	% %	абс. число	% %	абс. число	% %	абс. число	% %
Всего населения	295612	100,0	518876	100,0	703664	100,0	889020	100,0
среди них:								
Грузины	113201	38,3	230717	44,1	336257	48,4	511379	57,5
Армяне	100546	34,0	138260	26,4	149258	21,3	150203	16,9
Русские	46037	15,6	93574	17,9	125674	18,2	121316	14,0
Осетины	2907	1,0	9368	1,8	15567	2,2	21797	2,5
Евреи	8970	3,0	13930	2,7	17311	2,5	19579	2,2
Азербайджанцы	5836	2,0	5874	1,1	9560	1,4	10810	1,2
Украинцы	1845	0,6	7415	1,4	10927	1,6	10600	1,2
Греки	1402	0,5	3207	0,6	7054	1,0	10696	1,2
Курды	2592	0,9	4511	0,9	12935	1,8	18409	2,1
Ассирийцы	1861	0,6	2986	0,6	2539	0,4	2786	0,3
Поляки	1775	0,6	1487	0,3	1284	0,2	1252	0,1
Другие националь- ности	9833	3,3	11435	2,2	6385	0,9	7191	0,8

Далее в монографии освещается вопрос о социалистической демократии как политическом факторе расширения межнационального общения.

В процессе коммунистического строительства дальнейшее развитие социалистической демократии создает широ-

¹ Таблица составлена автором по следующим материалам: Всесоюзная перепись населения 1926 года, Грузинская Социалистическая Советская Республика, Тб., 1929, стр. 15—20; Итоги разработки материалов переписи населения 1939 года, табл. № 2; Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, Грузинская ССР, М., 1963, стр. 142; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, Национальный состав населения СССР, т. IV, М., 1973, стр. 258.

кую и прочную социально-политическую основу для расцвета и сближения социалистических наций и народностей, расширения межнационального общения во всех сферах общественной жизни, для укрепления многонационального советского государства, развития и совершенствования форм национальной государственности.

В развитом социалистическом обществе обеспечено всестороннее развитие союзной и национальной государственности на основе принципов демократического централизма и социалистического федерализма, советской социалистической демократии.

В развитии межнационального общения важная роль принадлежит как социалистической сущности и интернациональной природе советской государственности, так и ее общеполитическим и национально-государственным формам. В. И. Ленин подчеркивал, что: «Советская республика объединяет трудящихся всех наций и отстаивает интересы трудящихся без различия наций»¹. Близость и доступность Советов всем слоям трудового населения способствует их объединению вокруг рабочего класса на интернациональной основе, расширению и углублению межнационального общения.

Подлинно демократические основы советской государственности создают исключительно благоприятные политические условия и предпосылки для развития миграционных процессов, расширения участия представителей всех национальностей в делах не только своей, но и других республик. Советская национальная государственность, будучи интернациональной по своей сущности, представляет собой политическую власть трудящихся всех национальностей, проживающих в данной республике, области или округе, а не только той нации или народности, которая дала им имя. В какой бы республике ни жил советский человек, к какой бы нации или народности ни принадлежал, везде и всюду он имеет равные со всеми права и обязанности на территории любой республики. В этом выражается интернационализм советской социалистической демократии.

Советская федерация и автономия как государственные формы решения национального вопроса сыграли большую роль в преодолении обособленности и отчуждения между народами, в развитии социалистического типа межнациональных отношений. Однако это не означает, что они решили все задачи, стоявшие перед ними, исчерпали все возможности своего развития. Между тем некоторые советские исследователи высказывают ошибочное мнение о том, что

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 36, стр. 536.

советская национальная государственность якобы исчерпала себя и должна исчезнуть¹.

В программе КПСС указывается, что одной из основных задач партии в области национальных отношений является полное использование и совершенствование формы национальной государственности народов СССР².

Показателем дальнейшего развития и совершенствования национальной государственности народов СССР является расширение прав союзных и автономных республик в государственном, хозяйственном и культурном строительстве, осуществленное на основе решений XX и XXII съездов партии и способствовавшее еще большему разрыву творческой инициативы на местах, развитию национальной экономики союзных республик, упрочению дружбы народов нашей страны³.

В монографии на фактическом материале Грузинской ССР показан рост интернационализации национальной государственности, усиление общих, интернациональных черт в политической организации развитого социализма, создающее в конечном счете благоприятные политические условия для расширения и углубления общения национальностей.

В период коммунистического строительства, на основе экономической и политической общности социалистических наций и народностей, усиливается их идейное единство, развивается общая для всех советских народов интернациональная культура. Культурная жизнь каждой нации все больше обогащается творениями, приобретающими интернациональное значение.

«Придавая решающее значение развитию социалистического содержания культуры народов СССР, — отмечается в программе КПСС, — партия будет содействовать их дальнейшему взаимообогащению и сближению, укреплению их интернациональной основы и тем самым формированию будущей единой общечеловеческой культуры коммунистического общества»⁴.

Всестороннее развитие, взаимовлияние и взаимообогащение национальных культур при органическом сочетании

¹ П. Г. Семенов, Программа КПСС о развитии советских национально-государственных отношений, «Советское государство и право», 1961, № 12, стр. 24—25; И. М. Кислицын, Вопросы теории и практики федеративного строительства Союза ССР, Пермь, 1969, стр. 129 и др.

² Программа Коммунистической партии Советского Союза, М., 1968, стр. 114.

³ Э. В. Тадевосян. Единство интернационального и национального в государственности народов СССР. «Коммунист», 1973, № 18, стр. 73—74.

⁴ Программа Коммунистической партии Советского Союза, стр. 115.

социалистического содержания и многообразных национальных форм, содействуют, с одной стороны, духовному расцвету народов, с другой — дальнейшему укреплению культурной общности многонационального советского народа и составляющих его социалистических наций и народностей.

XXIV съезд КПСС большое внимание уделил развитию социалистической по содержанию, национальной по форме культуры народов нашей страны. На съезде было отмечено, что «без высокого уровня культуры, образования, общественной сознательности, внутренней зрелости людей коммунизм невозможен, как невозможен он и без соответствующей материально-технической базы»¹. В нашей историографии пока еще мало разрабатываются современные процессы культурного общения национальностей, вопросы их сотрудничества и взаимообогащения, возникновения общих черт и усиления интернациональной основы социалистических культур, а также другие актуальные проблемы современной культурной жизни.

В работе, на основе обобщения материалов конкретно-социологических исследований, проведенных в Грузинской ССР в 1971—1972 гг. и в других советских республиках по программе Всесоюзного исследования «Оптимизация социально-культурных аспектов развития и сближения наций в СССР»², анализируются закономерности, формы и методы культурного общения национальностей в условиях развитого социализма; выявляются особенности интернационализации в различных сферах материальной и духовной культуры; изучается влияние культурного фонда нации, развития средств массовой информации и культурных контактов на интенсивность межнационального общения; исследуются общие интернациональные и специфические черты и элементы в культурном облике нации, соотношение национальных и культурных ориентаций в межнациональном общении.

Результаты конкретно-социологических исследований дают основание утверждать, что интенсивность и частота межнационального общения зависят не столько от культурных ориентаций и степени интернационализации культурного облика человека, сколько от сочетания экономических и социально-профессиональных интересов.

В развитом социалистическом обществе расширение и усиление общения национальностей в сфере культуры за-

¹ Материалы XXIV съезда КПСС, стр. 83.

² Подробно об этой программе см.: Ю. В. Арутюнян. Социально-культурные аспекты развития и сближения наций в СССР. (Программа, методика и перспективы исследования), «Советская этнография», 1972, № 3, стр. 3—18.

ключаются: а) в растущем интенсивном обмене материальными и духовными ценностями между народами СССР; б) в укреплении интернациональной основы национальных культур; в) в развитии и сближении национальных форм культуры; г) в усилении общих коммунистических черт духовного облика нации; д) в распространении языка межнационального общения как способа приобщения к достижениям культуры всех народов нашей страны и мировой культуры.

Расширение и углубление культурного общения усиливают глубокий процесс взаимного влияния и обогащения национальных культур. В разнообразии национальных форм культуры все отчетливее становятся общие интернациональные черты. Национальное все больше обогащается достижениями других братских народов. Этому способствуют новые формы межнационального культурного общения — дни, недели, декады, фестивали, праздники культуры и искусства братских народов. Только за 60-ые годы было проведено более 140 фестивалей и 70 недель и декад культуры и искусства, в которых приняли активное участие все нации и народности нашей многонациональной страны. В то же время любая из советских национальных культур питается не только из собственных родников, но и черпает из духовного богатства других братских народов и, со своей стороны, оказывает на них благотворное влияние, обогащает их.

Всестороннее развитие межнациональных культурных связей и взаимоотношений ведет к распространению двуязычия, повышению общественных функций русского языка, который фактически стал общим языком межнационального общения и сотрудничества всех народов СССР.

В нашей стране не допускаются никакие привилегии, ограничения или принуждения в употреблении тех или иных языков, все национальные языки развиваются на основе полного равноправия и взаимообогащения. Вместе с тем, расширяются общественные функции русского языка как языка межнационального общения, что содействует обмену опытом и освоению каждой нацией культурных ценностей современной цивилизации.

Важным результатом успешного решения национально-го вопроса в нашей стране является всестороннее развитие национальных языков. Если в дореволюционной России существовала литература только на 13 языках, то сейчас многонациональная советская литература успешно развивается на 76 национальных языках. В годы социалистического строительства около 50 наций и народностей впервые получили научно разработанную письменность и теперь имеют развитый литературный язык.

Широкое распространение двуязычия обусловливается многонациональностью и многоязычностью нашей страны, усилением и углублением межнационального общения в условиях развитого социализма.

Интересны в этом отношении данные о свободном владении вторым языком народов СССР. При переписи 1970 года всего учтено 52 млн. человек (21,5% всего населения СССР), свободно владеющих вторым языком народов СССР. Из них русским языком владеют 41,9 млн. человек, а другими языками народов Советского Союза — 10,2 млн. человек. 141,8 млн. человек назвали русский язык родным, из них 128,8 млн. русских и 13 млн. представителей других национальностей.

Грузинский язык в качестве второго языка назвали 174089 человек, или 3,7% населения республики, из них 164432 человек негрузинской национальности. Русский язык в качестве второго языка назвали 1006762 чел., из них 620703 грузина и 378059 представителей других национальностей, проживающих в Грузии.

Распределение населения Грузинской ССР по национальности и языку между переписями населения 1959 — 1970 гг. дает следующую картину (см. таблицу № 4).

Из таблицы видно, что 27,2% населения Грузинской ССР, в том числе 20,7% грузинского населения свободно владеют русским языком, т. е. почти каждый пятый грузин может свободно пользоваться русским языком для общения с людьми других национальностей.

Однако материалы всесоюзных переписей населения дают лишь общую картину распространения двуязычия, а как проявляется этот важный социально-лингвистический фактор в различных сферах общественной жизни (в производственном, культурном, семейно-бытовом общении и т. д.), возможно установить только с помощью конкретно-социологических исследований.

Так, например, исследование социально-этнических процессов в Татарской АССР, которое проводилось сотрудниками сектора конкретно-социологических исследований Института этнографии АН СССР, показало широкое распространение двуязычия. Русским языком свободно владеет большинство (65,5%) татарского населения. Если в сельских местностях Татарии в семье общаются на русском языке или в равной мере на обоих языках только 5% населения, то в Казани количество людей, говорящих на обоих языках, составило более половины всего населения. Еще более широко распространено двуязычие в производственном общении, 95% всех татар г. Казани на работе чаще всего говорит

Т а б л и ц а № 4

**Распределение населения Грузинской ССР по
национальности и языку¹**

	Число лиц данной на- циональнос- ти (тысяч)		Из них счи- тают род- ным языком язык этой же национ.		Кроме того сво- бодно владеют вторым языком народов СССР %	
	1959 г.	1970 г.	1959 г.	1970 г.	русским	дру- гими
Все население	4044	4686	94,7	94,3	21,5	5,0
из них:	2601	3131	99,5	99,4	20,1	0,7
Грузины	141	150	86,3	79,1	25,3	28,2
Осетины	63	79	95,8	97,2	59,3	2,4
Абхазы	443	452	82,3	84,8	35,5	13,7
Армяне	408	397	99,5	99,4	0,3	12,6
Русские	154	218	98,3	97,6	16,5	6,2
Азербайджанцы	73	89	44,8	40,2	30,9	23,5
Греки	52	55	72,3	80,9	26,1	7,7
Евреи	52	50	56,4	59,0	47,9	13,8
Украинцы	16	21	85,4	79,0	28,2	31,0
Курды	5	6	49,6	50,2	41,1	13,4
Белоруссы	5	5	77,6	84,9	20,1	17,3
Народности Дагестана	5	6	63,4	64,6	34,5	26,3
Ассирийцы	5	6	70,9	71,2	51,3	14,5
Татары	21	21	59,8	63,3	47,0	12,0
Другие национальности						

по-русски или употребляет русский и татарский языки в равной мере².

Конкретно-социологическое исследование в Грузинской ССР (1972 г.) выявило, что почти половина грузинского городского населения (48 %) свободно владеет русским языком, а 30 % говорит на русском языке с определенной трудностью. В сельской местности двуязычие распространено сравнительно мало. Только 17 % грузинского сельского населения свободно владеет русским языком, а 55 % говорит с затруднением или вообще не говорит. Среди живущих в Грузии русского населения 27 % опрошенных свободно владеет грузинским языком, а 50 % говорит с определенными трудностями или вообще не говорит на грузинском языке.

Изучение языка межнационального общения обычно происходит в школе, в семье, в армии, в кругу друзей, в высших учебных заведениях и т. д. Почти половина грузинского

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года, т. IV, Национальный состав населения СССР, М., 1973, стр. 253—258.

² М. Н. Губогло, Взаимодействие языков и межнациональные отношения в советском обществе, «История СССР», 1970, № 6, стр. 35.

городского населения (48%) освоили русский язык в школе, 12% — в армии, 14% — в семье, 18% — в кругу друзей, 8% — в высшей школе. Соответственно из русского населения 30% опрошенных ответили, что грузинский язык изучили в школе, 52% — при дружеском общении, 6% — в семье, 3% — в высшей школе, 2% — во время военной службы.

На интенсивность распространения двуязычия существенное влияние оказывает социально-профессиональное положение личности, уровень образования, пол, возраст и другие социально-культурные факторы.

Таким образом, материалы конкретно-социологических исследований показывают, что усиление непосредственного межнационального общения коррелируется с широким распространением двуязычия, в первую очередь — с освоением русского языка как языка межнационального общения.

В работе подробно анализируется роль межнационального общения в возникновении общих коммунистических черт в быту народов СССР и утверждении новых, единых для всех традиций строителей коммунизма.

Социализм коренным образом меняет бытовые условия людей, создает новый, социалистический тип семейно-бытовых отношений, которые основываются на общественной собственности на средства производства, взаимном уважении и сотрудничестве людей.

Общезвестно, что семейно-бытовые отношения — относительно консервативная сторона общественных отношений. Тем не менее, перерастание социалистических бытовых отношений в коммунистические характеризуется утверждением и развитием общих коммунистических черт в быту людей разных национальностей.

Утверждение интернациональных черт в быту советских народов происходит не в результате ослабления и игнорирования национальных черт и своеобразия, а вследствие синтеза и взаимообогащения национальных и интернациональных сторон.

Материалы полевых этнографических экспедиций и результаты конкретно-социологических исследований подтверждают, что материальная сторона семейно-бытовых отношений (жилище, интерьер, одежда, еда и др.), больше подвергается процессу интернационализации, чем духовная (бытовые традиции, обычаи, некоторые культурные ориентации и др.).

Например, в ходе вышеупомянутого социологического исследования только 5% грузинского городского населения и 2% русского населения отметили, что они носят что-либо из национальной одежды.

В то же время почти половина — 45% опрошенных грузин и 24% русских — на вопрос, как бы они справили свадьбу, ответили, что свадьбу они сейчас сыграли бы с полным или частичным соблюдением традиционного обряда.

Социологические исследования выявили тесную взаимосвязь между уровнем образования и квалификации людей, с одной стороны, и национальными предпочтениями в обрядовой жизни, с другой. Религиозные праздники и обычаи гораздо чаще отмечаются среди рабочих и крестьян, чем среди интеллигенции. Но это еще не означает, что все, кто участвует в религиозных праздниках и придерживается обычаев — верующие люди. Во время обследования было выявлено, что даже среди тех, кто считает допустимым исполнение обряда крещения детей, только 2,5% рабочих и менее одного процента интеллигенции ответили, что положительно относятся к религии. Это и понятно, так как традиции, в том числе религиозные, сохраняют громадную силу инерции. Поэтому человек может выполнять религиозные обряды в знак уважения к своим предкам, но не верить в их религиозную сущность.

Расширение и углубление взаимного общения народов СССР усиливает и укрепляет контакты людей разных национальностей во всех сферах общественной жизни, в том числе — в семейно-бытовой, создавая тем самым благоприятные условия для распространения межнациональных браков.

В докладе «О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик» Л. И. Брежнев подчеркнул, что «в каждой из Советских республик, в каждой области, в каждом нашем крупном городе бок о бок живут и трудятся представители многих национальностей. В стране растет число смешанных браков — оно исчисляется миллионами»¹.

О распространении межнациональных браков и семей по всей стране и союзным республикам свидетельствует следующая таблица (см. таблицу № 5).

Материалы всесоюзных переписей населения и данные конкретно-социологических исследований отражают благоприятное отношение большинства населения их национально-смешанным бракам. Однако фактически их распространенность зависит от социально-профессионального положения, образовательного и культурного уровня, от подвижности населения, места жительства, возраста людей и, прежде всего, от степени многонациональности населения.

¹ Л. И. Брежнев, О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик, стр. 21.

Таблица № 5

**Распространение межнациональных браков и семей по
переписи населения 1959 г. и 1970 г.¹**

	Смешанные семьи на каждую тысячу семей					
	1959			1970		
	всего	по го- ро- ду	по селу	всего	по го- ро- ду	по селу
СССР	102	151	58	135	175	79
Латвийская ССР	158	213	92	210	264	139
Украинская ССР	150	263	58	197	296	78
Казахская ССР	144	176	119	207	238	171
Молдавская ССР	185	269	94	179	344	100
Киргизская ССР	123	181	92	149	209	106
Белорусская ССР	110	237	56	166	292	78
Эстонская ССР	100	142	51	136	171	72
Таджикская ССР	94	167	55	132	223	65
Грузинская ССР	90	164	37	100	159	43
Туркменская ССР	85	149	25	121	200	34
Российская СФСР	83	108	54	107	125	77
Узбекская ССР	82	147	47	109	184	57
Азербайджанская ССР	71	118	20	78	128	20
Литовская ССР	51	104	30	96	149	46
Армянская ССР	32	50	14	37	45	26

Следует отметить, что, на наш взгляд, неправы авторы, считающие межнациональные семьи более крепкими, устойчивыми по сравнению с однонациональными. Такая постановка вопроса, хотя бы они того или нет, приводит к противоположению смешанных и однонациональных семей и постольку она неправомерна. Так же неправильно считать, что однонациональные семьи сами по себе прочнее межнациональных, так как каждая советская семья, созданная на прочной основе, независимо от национального состава, является устойчивым социальным звеном советского общества.

В многогранном и сложном процессе общения национальностей каждый человек принимает участие не только как представитель данной национальной или социальной общности, но и как индивидуальная личность с определенными интересами, представлениями, чувствами, эмоциями, установками и другими социально-психологическими параметрами. Поэтому, для познания и регулирования законо-

¹ См.: А. А. Исупов. Национальный состав населения СССР, М., 1964, стр. 38; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. Миграция населения, число и состав семей в СССР, т. VII, стр. 272—304.

мерностей непосредственного межнационального общения необходимо изучить настроения, мотивы, чувства, ориентации, эмоции и т. д., которые складываются в ходе этого общения, чтобы сознательно воздействовать на межнациональные отношения и направить их в нужное русло.

Из сказанного следует, что исследование психологического аспекта общения национальностей имеет не только познавательно-теоретическое, но и сугубо практическое, прикладное значение.

Несмотря на это, социально-психологические проблемы развития наций и национальных отношений оказались почти не изученными, во многом спорными, наиболее разноречиво освещенными¹.

В монографии отмечается, что национальные особенности психологии народов СССР формировались и развивались на протяжении ряда веков под влиянием социально-экономических, политических, культурных, географических и иных условий, в которых этим народам приходилось жить и творить свою историю. Социализм коренным образом меняет духовный мир человека, национальную психологию народов, обогащая их новыми общесоветскими, интернациональными чертами и ценностями. Для социалистического типа личности характерно не только сознание национальной принадлежности, чувство национальной гордости, глубокая любовь к родному народу, языку, культуре, но и сознание принадлежности к многонациональному советскому народу, чувство общесоветской гордости, преданности делу коммунизма, любовь к социалистической Родине, уважение и дружеское отношение к представителям других национальностей, нетерпимость к национальной и расовой неприязни. В этом и проявляется диалектическое соотношение и единство психологии советского народа и национальной психологии социалистических наций, как общего и частного, целого и единичного.

Национальная психология — важная, составная часть социальной психологии, ее основными структурными элементами являются национальный характер, национальные чувства, установки, ориентации, национальное самосознание и т. д. Вслед за преобразованием социальной психологии изменяется и национальная психология. Однако надо учесть, что психология людей изменяется медленнее, чем материальные основы их жизни. Поэтому пережитки капитализма, особенно националистические предрассудки, длительное время сохраняются в психологии людей, недостаточно зрелых

¹ М. С. Джунусов, Современный этап развития национальных отношений в СССР, М., 1971, стр. 20.

в политическом отношении. Эти предрассудки продолжают существовать даже в таких условиях, когда объективные предпосылки для антогонизма в межнациональных отношениях давно уже перестали существовать.

Поэтому для научного управления и прогнозирования развития национальных отношений необходимо учитывать национальную психологию, настроения, чувства, эмоции, так как они во многом определяют поведение и действия, установки и ориентации людей разных национальностей в процессе непосредственного общения. Такой подход даст возможность правильно регулировать процесс межнационального общения, создавать оптимальные условия для формирования и утверждения положительных межнациональных установок и ориентаций.

В процессе человеческого общения, в частности межнационального, поведения, действия человека всегда связывают его психику и сознание с определенными потребностями и интересами, реализуют предварительно выработанную установку, которая, по данным исследований акад. Д. Узнадзе и его учеников, является целостно-личностным состоянием и формируется на основе взаимодействия потребности индивида и внешней ситуации¹.

В специальной литературе понятие «установка» употребляется в двояком значении: в общей, экспериментальной психологии под установкой (*zet, Einstellung*) понимается психо-физическая готовность индивида к определенной деятельности, а в социально-психологической литературе этим понятием обозначается социальная установка (*attitude*), отношение личности к различным социальным явлениям.

Формирование и фиксирование социальной установки — непосредственный показатель социализации личности², поэтому именно с этой точки зрения следует рассматривать социально-психологический аспект межнационального общения, в первую очередь — установку на межнациональные контакты как одну из форм социальной установки.

В нашей научной литературе еще недостаточно разработаны социальные, этнические, лингвистические и другие аспекты теории установки, почти не изучены роль и значение установок и ориентаций в развитии национальных отноше-

¹ Д. Н. Узнадзе. Общая психология, Тбилиси, 1940 (на груз. языке).
А. С. Прагишвили, Исследования по психологии установки, Тб., 1967.

² В. Квачахия, Ш. Надирашвили, Ценность и установка. Проблема социальных установок. В сб.: Социологические исследования Тб., 1970.

ний. в изменении национальной психологии социалистических наций, в формировании новых психологических черт многонационального советского народа.

В работе на основе анализа конкретно-социологических материалов освещается процесс утверждения интернациональных черт в психологии советских людей. С этой целью исследуются национально-психологические установки респондентов, их отношение к многонациональным трудовым коллективам, представителям разных национальностей, межнациональным бракам, общесоветским традициям и т. д.

Совместный труд в многонациональном коллективе и непосредственные контакты и общение людей создают оптимальные условия для сближения социалистических наций, развития дружбы народов, утверждения советского характера и психологии, формирования положительных межнациональных установок и ориентаций.

Поэтому, отношение к многонациональным коллективам—один из показателей характера установок и ориентаций на межнациональные контакты.

Итоги конкретно-социологических исследований свидетельствуют, что абсолютное большинство обследуемых положительно относится к многонациональным коллективам и признает, что национальный состав коллектива не имеет никакого значения при совместной работе. Так, например, больше 70% грузин и 66% русских городского населения при опросе отметили, что многонациональность коллектива содействует им в трудовой деятельности, остальные высказали другое мнение или считали, что в многонациональном коллективе работать сложнее.

Аналогичные исследования проводились в других союзных республиках. В Узбекской ССР 71,4% опрошенных положительно отнеслись к многонациональным коллективам, а в Латвийской ССР 86,7% обследуемых отметили, что многонациональность не создает каких-либо трудностей в работе коллектива. Среди них 92,7% рабочих дали положительную оценку совместному труду и взаимному общению людей разных национальностей в производственном коллективе¹.

Благожелательное отношение к многонациональным трудовым коллективам имеет не только большое политическое, но и воспитательное значение, поскольку именно в этих коллективах, в первую очередь, формируются и развиваются такие замечательные качества советского человека, как высо-

¹ А. И. Холмогоров, Интернациональные черты советских наций, М., 1970, стр. 171.

кое чувство коллективизма, глубокое понимание общих интересов и задач строительства коммунизма, бескорыстная взаимная помощь, социалистический патриотизм и интернационализм, непримиримость к национальным и расовым предрассудкам, классовая солидарность с трудящимися всех национальностей.

В многонациональных трудовых коллективах вырабатываются наиболее оптимальные условия и возможности для формирования положительных межнациональных установок, хотя это, конечно, не означает, что в таком коллективе все трудности и препятствия в процессе межнационального общения снимаются сами собой, автоматически. Если идейно-политическая работа проводится слабо, то в многонациональных коллективах могут возникнуть дополнительные трудности в общении людей. Для преодоления этих трудностей исключительное значение имеет интенсивность непосредственного межнационального общения. Чем глубже и продолжительнее непосредственные контакты в связи людей, особенно в процессе труда, тем сильнее интернациональные установки и ориентации, тем успешнее преодолеваются проявления национальной исключительности и эгоизма.

Климат межнациональных отношений во многом определяется личным, дружеским общением людей разных национальностей. Материалы социологических исследований выявляют высокий уровень непосредственных дружеских связей. Например, среди городского населения Грузинской ССР друзей других национальностей имеют 63% мужчин и 53% женщин, а среди сельского населения — 34% мужчин и 19% женщин. В Киргизской ССР 72%, в Узбекской ССР 84% опрошенных имеют друзей из лиц других национальностей. В Латвийской ССР дружеские межнациональные связи были отмечены у 66% опрошенных, а в многонациональных коллективах Ташкента 84% опрошенных указали, что дружат с представителями других национальностей. В Татарской АССР 47% татар имеют друзей одной с ними национальности и 42,4% — русских, у 58,3% русских друзья русские, а у 31% — татары¹.

Таким образом, итоги социологических исследований, проведенные в разных регионах нашей страны, убедительно подтверждают, что интернациональный характер имеют не только национально-психологические установки и ориентации абсолютного большинства населения, но и фактическое по-

¹ Социальное и национальное. Спыт этносоциологических исследований, М., 1973, стр. 279; А. Табаладзе, Актуальные вопросы социологического исследования национальных отношений в СССР «Философские науки», 1971, № 2, стр. 48.

ведение и действия людей разных национальностей. Это обстоятельство способствует утверждению и развитию общих, коммунистических черт в сознании и психологии советских людей, расширению и углублению непосредственного межнационального общения.

В монографии подробно анализируется общенациональная гордость советского человека как фактор развития межнационального общения.

Психология советского человека, строителя коммунизма, истинного патриота и интернационалиста, проникнута чувством семьи единой, глубоким сознанием духовного единства и родства. Все советские люди независимо от национальной принадлежности и языка, гордятся своей великой Родиной — Союзом Советских Социалистических Республик, где впервые в истории человечества ликвидировано социальное и национальное неравенство, создано новое общество, основанное на товариществе и дружбе свыше четверти миллиарда свободных и равноправных людей более ста национальностей.

Марксистское понимание национальной гордости впервые дал В. И. Ленин в своей знаменитой статье «О национальной гордости великороссов». 60 лет тому назад, в разгар мировой империалистической войны, Ленин противопоставил разгулу шовинизма и оппортунизма II Интернационала единственно правильную, пролетарскую трактовку понятия национальной гордости.

Социализм,— писал В. И. Ленин в этой статье,— не отрицает чувства национальной гордости, напротив, интернациональное и национальное в гордости рабочего класса дополняют друг друга. «Интерес (не по-холопски понятой) национальной гордости великороссов совпадает с социалистическим интересом великорусских (и всех иных) пролетариев¹. Так понимал В. И. Ленин — великий патриот и интернационалист — чувство национальной гордости.

В наши дни это патриотическое чувство обогатилось новым содержанием, вобрало в себя чувство любви и гордости за нашу общую многонациональную социалистическую Родину. «Общенациональная гордость советского человека, отметил Л. И. Брежнев,— это огромное, емкое, богатейшее по своему содержанию чувство. Оно глубже и шире естественных национальных чувств каждого в отдельности из народов, составляющих нашу страну. Оно вобрало в себя все лучшее, что создано трудом, отвагой, творческим гением миллионов и миллионов советских людей»².

¹ В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 26, стр. 110.

² Л. И. Брежнев, Ленинским курсом, т. 4, стр. 100.

Общенациональная гордость советского человека — идейно-политический и нравственно-эмоциональный сплав, образовавшийся в результате развития интернационалистического сознания, психологии и культуры социалистических наций и народностей. В общенародной гордости советского человека органически слиты патриотизм и интернационализм, национальные и интернациональные чувства всех народов нашей страны.

Возникновение и укрепление этого замечательного патриотического и интернационального чувства неразрывно связаны с образованием и развитием экономического, политического и духовного единства социалистического общества, формированием и утверждением новой исторической общности людей — советского народа. Поэтому в развитом социалистическом обществе чем многообразнее и прочнее становятся экономические, культурные и иные связи, соединяющие воедино все народы СССР, тем сильнее и глубже благородное чувство великой общности, которое мы называем общенациональной гордостью советского человека.

Формирование нового человека, его коммунистического мировоззрения, осуществление на практике нравственных принципов морального кодекса строителя коммунизма невозможно без утверждения этого глубокого чувства великой общности в сознании и психологии всех советских людей.

Марксистско-ленинскому пониманию национальной и общенародной гордости буржуазная идеология противопоставляет идеи этноцентризма и национальной обособленности. По мнению буржуазных идеологов, усиление межнационального общения обостряет чувство этноцентризма, национальной исключительности, вследствие чего углубляются межнациональные и расовые конфликты, мешающие людям разных национальностей жить в атмосфере дружбы и взаимопонимания¹.

В развитом социалистическом обществе, в процессе усиления и углубления межнационального общения, большое значение приобретает интернациональное воспитание трудящихся. Основное содержание интернационального воспитания на нынешнем этапе коммунистического строительства заключается в глубоком разъяснении принципов ленинской национальной политики и закономерностей дружбы народов, всемерном укреплении в массах сознания принадлежности к

¹ См. об этом подробно: Э. А. Баграмов, Национальный вопрос и буржуазная идеология, М., 1966, Е. Д. Модрижнская, Ленинизм и современная идеологическая борьба, М., 1970; Ленинизм и национальный вопрос в современных условиях, М., 1972.

единой социалистической Родине, великой интернациональной семье строителей коммунизма.

Основные направления и задачи патриотическо-интернационального воспитания в условиях развитого социализма определены в решениях XXIV съезда партии, в материалах, посвященных полувековому юбилею СССР, в докладе Л. И. Брежнева «О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик». Глубокое и всестороннее изучение этих документов помогает миллионам советских людей лучше осмыслить марксистско-ленинскую теорию национального вопроса и принципы национальных взаимоотношений в СССР.

В результате последовательно проводимой воспитательной работы Коммунистической партии идеи интернационализма и дружбы народов прочно утвердились в сознании, психологии и практической деятельности миллионов советских людей. «Партия добилась того, что интернационализм превратился из идеала горстки коммунистов в глубокие убеждения и норму поведения миллионов и миллионов советских людей всех наций и народностей. Это подлинно революционный переворот в общественном сознании, значение которого трудно преоценить»¹.

В развитом социалистическом обществе расширение межнационального общения и рост многонациональности населения требуют совершенствования средств, форм и методов интернационального воспитания, организации этой работы на глубоко научной основе.

Организация интернационально-воспитательной работы на научной основе означает: во-первых, глубокое освещение и творческое освоение принципов марксистско-ленинской теории и программных положений Коммунистической партии по национальному вопросу; во-вторых, всемерное укрепление в массах сознания принадлежности к единой социалистической Родине, к великой интернациональной армии строителей нового общества; в-третьих, классовый, партийный, строго научный подход к оценке явлений общественной жизни и истории народов, непримиримость к пережиткам национализма и шовинизма, проявлениям местничества, национальной кичливости и обособленности; в-четвертых, единство теории и практики социалистического интернационализма, превращение принципов пролетарского интернационализма и дружбы народов в незыблемые нормы действия и поведения советских людей; в-пятых, решительное разоблачение в процессе интернационального воспитания идеологов антикоммунизма, правого и «левого» ревизионизма, всяких фальсифи-

¹ Л. И. Брежнев, Ленинским курсом, т. 4, стр. 62.

каторов ленинской национальной политики; в-шестых раскрытие значения многонационального советского государства в построении социализма и коммунизма в нашей стране, укреплении позиций социализма на международной арене, упрочении единства коммунистического и рабочего движения, развития мирового революционного процесса.

Основными направлениями интернационального воспитания трудящихся на современном этапе коммунистического строительства являются: а) выработка интернационалистического сознания и идеологии; б) формирование психологии пролетарского интернационализма и дружбы народов; г) превращение принципов интернационализма и дружбы народов в моральные нормы практической деятельности, в убеждения строителей коммунизма; д) освобождение психологии и мировоззрения трудящихся от националистических пережитков и предрассудков.

При осуществлении этих основных направлений единого процесса интернационального воспитания необходимо учитывать, что растущая интернационализация материальной и духовной жизни нашего общества сама по себе, автоматически не может обусловить рост интернационалистской сознательности трудящихся. Бурный расцвет социалистических наций, развитие их экономики, культуры, языка, национальной психологии способствует повышению чувства национальной гордости, национального самосознания. В этих условиях надо всесторонне совершенствовать идейно-политическую работу, интернациональное воспитание трудящихся, чтобы благородное чувство национальной гордости не переросло в чувство национальной исключительности и эгоизма.

В процессе общения людей разных национальностей чаще, чем в какой-либо другой сфере общественной жизни, могут возникнуть определенные конфликтные ситуации и отрицательные эмоции, которые иногда неверно переносятся на национальную почву и распространяются на отдельные этнические группы или национальные общности¹. Отсюда вытекает необходимость исключительной осторожности и внимания, соблюдения большого такта к национальным чувствам и традициям, особенно в отношении ранее угнетенных наций, так как «ничто так не задерживает развития и упроченности пролетарской классовой солидарности, как национальная несправедливость, и ни к чему так не чутки «обниженные» националы, как к чувству равенства и нарушению этого ра-

¹ И. С. Колл, Психология предрассудка (о социально-психологических корнях этнических предубеждений). «Новый мир», 1966, № 9, стр. 187—205.

венства, хотя бы даже по небрежности, хотя бы даже в виде шутки»¹.

Пережитки национализма и шовинизма — национальное высокомерие и кичливость, национальная неприязнь, антипатия, национальная ограниченность и т. д. проявляются в первую очередь на уровне межнациональных личностных отношений и отражаются в отрицательных установках и ориентациях.

Непосредственное общение создает благожелательную психологическую атмосферу во взаимоотношениях людей разных национальностей, способствует стиранию отрицательных межнациональных установок, отживших стереотипных представлений о свойствах и характере того или иного народа. Вследствие этого расширяются и усиливаются межнациональные контакты, развиваются все формы взаимовлияния, в результате чего происходит взаимообогащение советских наций и народностей, что в конечном счете приводит к появлению и утверждению новых общесоветских, коммунистических черт в психологии, морали, в культуре и быту советских людей.

Формирование интернационалистского сознания советских людей возможно только в непрерывном единстве с патриотическим воспитанием. Диалектическое единство национального и интернационального в развитии социалистических наций и народностей обуславливает органическую связь интернационального и патриотического воспитания. Об этой связи Л. И. Брежнев говорил: «Решая вопросы дальнейшего развития страны по пути, намеченному Лениным, партия придает большое значение делу постоянного, систематического и глубокого воспитания всех граждан Советского Союза в духе интернационализма и советского патриотизма. Эти два понятия представляют для нас неразрывное целое. Разумеется, они воспитываются у трудящихся самой советской жизнью, всей нашей действительностью. Но здесь необходимы и сознательные усилия партии, всех работников политико-идеологического фронта. Наша работа в этом направлении есть весьма важная часть общего дела строительства коммунизма»².

Постановление ЦК КПСС «О работе по подбору и воспитанию идеологических кадров в партийной организации Белоруссии» создает новые возможности для подъема на качественно высокую ступень всей идеологической деятельности

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 45, стр. 360.

² Л. И. Брежнев, О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик, стр. 26.

партийных организаций, в частности, работы по интернациональному воспитанию трудящихся.

В монографии на примере Грузинской ССР последовательно рассматривается роль и значение партийной пропаганды и агитации, системы политического просвещения, печати, радио и телевидения, культурно-просветительных учреждений, дней, недель, декад литературы и искусства союзных и автономных республик, фестивалей и праздников дружбы народов и других средств и форм массово-политической работы в патриотическо-интернациональном воспитании трудящихся, обобщается опыт ряда партийных организаций многонациональных коллективов Грузии по интернациональному воспитанию трудящихся.

В процессе патриотического и интернационального воспитания партийные организации республики широко используют средства массовой информации — печать, радио и телевидение, с помощью которых проводят большую работу по развитию межнационального общения и сближения людей разных национальностей в труде, учебе, в быту. Однако еще встречаются факты недостаточного внимания к этой важной области идеологической работы, в ряде партийных организаций не придаются необходимого значения интернациональному воспитанию трудящихся, слабо используют такую важную форму интернационального воспитания, как народные университеты дружбы народов и пролетарского интернационализма; нередко работа по интернациональному воспитанию ведется формально, не имеет целеустремленного и систематического характера, мало читается лекций по актуальным вопросам развития наций и национальных отношений на современном этапе и т. д.

В Постановлении ЦК КПСС «Об организаторской и политической работе Тбилисского горкома Компартии Грузии по выполнению решений XXIV съезда КПСС», положившему начало новому этапу в деятельности Компартии Грузии, были отмечены серьезные недостатки в пропагандистской и массово-политической работе, в частности, слабое увязывание идеологической работы с жизнью, с решением конкретных задач коммунистического строительства, недостаточное внимание воспитанию трудящихся в духе сознательного отношения к труду и социалистической собственности, несистематические выступления печати, радио и телевидения по вопросам интернационального воспитания трудящихся.

В Постановлении указывалось, что в ряде партийных организаций не придается необходимого значения интернациональному воспитанию трудящихся, особенно интеллигенции и молодежи.

ЦК КПСС обязал Тбилисский горком партии устранить эти недостатки, усилить работу по воспитанию трудящихся в духе братской дружбы народов СССР, советского патриотизма и социалистического интернационализма, всесторонне раскрывать торжество ленинской национальной политики, историческое значение объединения советских республик в едином многонациональном государстве, закономерности развития и сближения социалистических наций, достижения советского народа в коммунистическом строительстве¹.

За последнее время партийные организации республики проделали большую работу по претворению в жизнь этого важного постановления. Собрание партийного актива Грузии (апрель 1973 года) всесторонне проанализировало причины недостатков и упущений в идеологической работе партийных организаций республики и разработало научно обоснованные мероприятия для усиления идейно-политической работы, улучшения интернационального воспитания трудящихся.

Собрание партийного актива отметило, что серьезные ошибки в работе руководящих органов Компартии Грузии в прошлом не могли не сказаться отрицательно на интернациональном воспитании трудящихся республики.

Глубокий анализ причин, породивших ряд негативных явлений в экономике и культуре республики, показывает, что они были следствием некоторой недооценки идеологической работы, которая во многих организациях имела место в течение почти двух десятилетий. Это значительно снизило эффективность идейно-политической работы, ослабило ее научные основы.

На последних пленумах ЦК КП Грузии и собраниях партактива справедливо указывалось, что в результате этого больше пострадали психика и мировоззрение отдельных людей, чем экономика республики.

Существенные недостатки в идейно-политической работе, в интернациональном воспитании трудящихся республики выразились в некотором отходе от ленинских принципов идеологической работы, в отсутствии нередко классового подхода к явлениям общественной жизни, в подмене чувства общенациональной гордости национальной кичливостью т. п.¹.

Как отмечается в Постановлении ЦК КПСС «О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик», интернациональное воспитание выступает как одна из центральных задач всех партийных, советских,

¹ Усилить идейно-политическую работу, улучшить интернациональное воспитание трудящихся. Собрание партийного актива Грузии, «Заря Востока», 27 апреля 1973 года.

хозяйственных, культурных и общественных организаций в центре и на местах, в каждой республике, в каждом коллективе. Поэтому вполне закономерно то большое внимание, которое уделяют сейчас партийные организации Грузии усилению идейно-политической работы, улучшению интернационального воспитания трудящихся.

В работе на конкретном материале раскрываются особенности, средства, формы и методы интернационального воспитания советских людей в многонациональных трудовых коллективах.

В социальной структуре социалистического общества многонациональный трудовой коллектив является тем первичным звеном, от прочности которого во многом зависит здоровый климат межнациональных общений, успешное решение задач коммунистического строительства, монолитность и трудоспособность коллектива, рост производительности труда.

Естественно, что в многонациональном коллективе непосредственное общение представителей разных национальностей, коллективный созидательный труд на благо общества способствуют формированию и укреплению интернационалистического сознания советских людей, освобождению их от националистических и шовинистических пережитков, утверждению положительных межнациональных установок. Вместе с тем, расширение межнациональных контактов в условиях недооценки и игнорирования интернационально-воспитательной работы может вызвать некоторое оживление и усиление националистических предрассудков, отрицательных установок и ориентаций.

Поэтому, дифференцированный подход, учет социально-классовой и национальной структуры общества, конкретных особенностей и специфики наций, классов, социальных и национальных групп, отдельных трудовых коллективов, имеет существенное значение для выбора эффективных форм и оптимальных методов в процессе патриотическо-интернационального воспитания.

В. И. Ленин всегда учил коммунистов при выборе форм и методов интернационального воспитания учитывать специфику взаимоотношений ранее угнетавших и угнетенных народов, дифференцированно подходить к различным категориям трудящихся в процессе интернационально-воспитательной работы.

Учет конкретных особенностей формирования и развития каждой нации и народности, специфики социально-классовой и национальной структуры общества, уровня многонациональности населения и интенсивности межнационального

общения — важнейшее условие воспитания трудящихся в духе социалистического интернационализма и советского патриотизма. В связи с этим автор полемизирует, с одной стороны, с теми авторами которые считают, что многонациональность трудового коллектива автоматически снимает все противоречия и конфликты в межнациональных отношениях, с другой — с теми, по мнению которых, проблема интернационального воспитания трудящихся имеет актуальное значение только для многонациональных коллективов. На самом деле формирование интернационального сознания и психологии советских людей определяется не просто многонациональным составом коллектива, а всей системой идейно-политической и воспитательной работы. Действенность и оптимальность интернационального воспитания в первую очередь определяются такими факторами, как социальное положение, профессиональный статус, уровень образования и культуры, национальная принадлежность, возраст, политическая зрелость личности и т. д.

В развитом социалистическом обществе, в условиях роста и усиления интернационализации всех сторон общественной жизни, многонациональности населения и непосредственного межнационального общения суть интернационального воспитания состоит в том, чтобы глубоко внедрять в сознание и психологию советского человека коммунистические моральные ценности и идеалы, чувство семьи единой — великой интернациональной армии строителей коммунизма. Только таким путем можно воспитать нового человека, гражданина коммунистического общества, свободного от всяких проявлений и пережитков национализма и шовинизма, истинного патриота и интернационалиста.

Научное изучение актуальных вопросов межнационального общения в условиях развитого социализма, на примере многонациональной Советской Грузии, дает возможность сформулировать некоторые основные выводы и обобщения.

Межнациональное общение — органическая составная часть человеческого общения, без которого невозможно нормальное функционирование и развитие общественной жизни. Межнациональное общение многогранное социальное явление, которое охватывает все стороны и сферы материальной и духовной жизни народов. Поэтому общение национальностей является необходимым условием «устойчивой национальной жизнедеятельности» (Ф. Энгельс).

Проблема межнационального общения одна из важнейших проблем развития социалистических наций и национальных отношений на современном этапе коммунистического строительства. Все вопросы национальных взаимоотношений,

которые выдвигаются в ходе коммунистического строительства, партия решает с позиции пролетарского интернационализма, на основе неуклонного проведения ленинской национальной политики. Глубоко научное исследование актуальных проблем национальных взаимоотношений имеет большое значение для успешного решения задач коммунистического строительства. «Нужно держать в поле зрения, — говорил Л. И. Брежнев, — все процессы и тенденции в этой области изучать их, делать необходимые практические выводы, совершенствовать конкретные экономические и политические формы братского сотрудничества советских народов»¹.

Зрелое социалистическое общество характеризуется всесторонним развитием, расширением и углублением межнационального общения. Решение таких гигантских задач, какими являются строительство материально-технической базы коммунизма, развитие единого народнохозяйственного комплекса, всесторонняя интенсификация общественного производства, соединения достижений современной научнотехнической революции с преимуществами социалистической системы хозяйства содействуют усилению взаимного общения народов Советского Союза, дальнейшему сближению и более тесному объединению социалистических наций и народностей.

Совершенствование социалистического разделения труда между советскими республиками и основными экономическими районами, углубление специализации и кооперирования производства, правильное сочетание интересов всего государства с интересами каждой советской республики укрепляют экономические основы дружбы народов, усиливают межреспубликанские и внутриреспубликанские экономические связи и взаимозависимость всех наций и народностей нашей страны.

Интенсивное взаимное общение всех народов нашей страны в сфере экономики, рост подвижности и многонациональности населения, дальнейшее развитие и совершенствование социалистической демократии создают самые благоприятные условия для укрепления внешнего и внутреннего общения национальностей, для углубления интернационализации всех сторон общественной жизни. Со своей стороны, интернационализация как общественное явление самым решающим образом воздействует на расширение и углубление межнационального общения.

Многогранные процессы расширения и усиления межнационального общения в духовной жизни советских народов обуславливают усиление идейного единства наций и на-

¹ Л. И. Брежнев, Ленинским курсом, т. 2, стр. 536.

юдностей, укрепление интернациональной основы национальных культур, распространение общих коммунистических черт культуры, морали и быта советских людей, расширение взаимовлияния и взаимообогащения социалистических по содержанию, национальных по форме культур народов СССР.

Сравнительный анализ итогов всесоюзных переписей населения и материалов социалистических исследований, проведенных в Грузинской ССР и в других братских республиках, наглядно показывает, что на этапе зрелого социализма все заметнее становятся общие коммунистические черты и традиции в культуре и быту советских людей, что широкое распространение получает двуязычие — основное направление развития языковой жизни народов СССР.

Рост интенсивности непосредственного общения национальностей на этапе зрелого социализма требует глубокого научного исследования социально-психологических аспектов национальных отношений, внимательного изучения сложного механизма и структура межнационального общения.

Социалистический тип межнационального общения способствует созданию благоприятного психологического климата во взаимоотношениях людей разных национальностей, содействует стиранию и разрушению непативных национальных установок, отрицательных стереотипных представлений о свойствах и характере людей разных национальностей. Вследствие расширения масштабов непосредственного межнационального общения усиливаются межнациональные контакты и связи, развиваются все формы взаимовлияния и взаимообогащения национальными ценностями, традициями, нравами, привычками и т. д.

В монографии особое внимание уделяется исследованию личностного аспекта национальных отношений, который до недавнего времени почти не разрабатывался в специальной литературе. С этой целью подробно рассматривается личность как субъект национальных отношений, ее место и роль в структуре и механизме межнационального общения.

В процессе межнационального общения личность выступает носителем национального языка, быта, чувств, традиций, установок и ориентации, которые накладывают свой отпечаток на повседневные социально-экономические, политические, культурные, бытовые, социально-психологические и т. д. связи и взаимоотношения между нациями и народностями нашей страны.

В монографии на основе анализа материалов социологических исследований обосновывается вывод о том, что для абсолютного большинства трудящихся характерны положи-

тельные установки и ориентации на межнациональные контакты, что они тесно коррелируются социально-профессиональным положением, образовательным и культурным уровнем, ценностными ориентациями, общественной активностью и другими социально-культурными параметрами личности.

В период развитого социализма, в условиях интенсивного межнационального общения, особо важное значение приобретает интернациональное воспитание трудящихся, являющееся одним из важнейших направлений идеологической работы партии. Основным содержанием этой работы ныне является формирование интернационалистического сознания, психологии и этики, превращение принципов социалистического интернационализма в глубокие убеждения и норму поведения советских людей, выработка у них чувства общенациональной, общесоветской гордости.

Советская Грузия — многонациональная республика, Партийные организации Грузии накопили большой опыт в интернационально-воспитательной работе, которая за последнее время значительно расширилась и углубилась, стала более целенаправленной. Этому способствовал ряд важнейших мер, проведенных ЦК Компартии Грузии по выполнению постановления ЦК КПСС «Об организаторской и политической работе Тбилисского горкома Компартии Грузии».

В Тбилиси впервые в стране создан Музей дружбы народов, при Союзе писателей Грузии образована Главная редакция по переводам и литературным взаимоотношениям, осуществлены мероприятия по улучшению преподавания русского языка, по инициативе ЦК КПСС в Тбилиси была проведена научно-практическая конференция республик Закавказья по проблемам коммунистического воспитания руководителей кадров и т. д.

Расширение и углубление межнационального общения на современном этапе коммунистического строительства, многогранные процессы всестороннего развития и постепенного сближения социалистических наций и народностей благотворно влияют на все сферы жизни и деятельности советского общества — экономику и политику, идеологию и мораль, культуру и быт. Неуклонное проведение в жизнь ленинской национальной политики, дальнейшее развитие межнационального общения, углубление братского сотрудничества и дружбы народов еще больше укрепляют и развивают экономическую, политическую и духовную общность советского народа и составляющих его социалистических наций и народностей.

Богатый и многогранный опыт полного и окончательного решения национального вопроса в нашей стране, утверждение нового типа межнационального общения, основанного на братской дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи народов СССР, имеет всемирно-историческое значение. «То, что в СССР впервые было построено социалистическое общество, впервые было показано на практике, что такое по-настоящему равноправные братские отношения между народами, несомненно, будут помнить и ценить все народы во все времена»¹.

¹ Л. И. Брежнев, Ленинским курсом, т. 4, стр. 101.

R GRDZELIDZE

INTERNATION INTERCOURSE IN A DEVELOPED SOCIALIST SOCIETY (AFTER THE EXAMPLE OF THE GEORGIAN SSR)

S u m m a r y

The building of mature socialism by the joint efforts of the peoples of our country and its gradual development into communist society signifies a new stage in the development of national relations in the USSR; its characteristic features are: the closest unity, further prosperity and stable intimacy of the socialist nations; strengthening and development of a new historical community—that of multinational Soviet people, all-out expansion and deepening of international intercourse.

In this connection the problem of international intercourse becomes the focus of the attention of Soviet scientists as one of the most important theoretical and political problems of the development of nations and national relations not only in our country, but in other multinational socialist countries as well.

However, questions of international intercourse have not yet been specially studied in our scientific literature. Recently only some scientists have published papers on the subject, but a monographic study is still wanting.

Since the problem of international intercourse has not received adequate treatment, the author has undertaken to study this important and complex problem and to present in monographic form a systematic account of the basic problems of international intercourse in conditions of developed socialism after the example of the Georgian SSR.

As the author's task is the investigation of the problem of international intercourse in the historico-sociological and social-psychological aspect, attention is focused on the following major problems; a) methodological problems of studying international intercourse; b) social-economic and political basis of strengthening

international intercourse in conditions of developed socialism; c) the role of international intercourse in the development of common communist features of the culture and way of life of the peoples of the USSR; d) social-psychological questions of international intercourse; e) international intercourse and international education of the working people.

No normal functioning and development of social life is possible without international intercourse which is an organic component of human contacts. International intercourse is a many-sided social phenomenon which embraces all aspects and spheres of the material and spiritual life of the people. Therefore intercourse of nationalities is an indispensable condition for stable national vital activity of every people.

In the First Chapter of the study the author discusses the methodological problems of research into international intercourse, expounds the fundamental tenets of the theory of Marxism-Leninism about the essence of human relations, analyzes the structure, the subjects and historical types of international intercourse, correlation of class and national, social and psychological aspects of international contacts, criticizes modern bourgeois ethnopsychological conceptions.

The intensive process of international intercourse embraces all major spheres of public life: economy, culture, ideology, psychology, etc. Consequently, the process must be studied on the basis of a complex analysis of historical, economic, psychological and other sciences. Hence, the given problem can be tackled most fruitfully at the junction of social sciences, primarily history, philosophy, sociology and social psychology.

International intercourse finds its major expression in the continuous, ever intensifying economic cooperation and further intimacy of all the Soviet nations and nationalities. This aspect of international intercourse acquires great theoretical and practical significance in conditions of the building of a communist society so far as it is connected with the economy — the principal and decisive sphere of the whole social life.

Recently studies have been published in which questions of economic cooperation and intimacy of socialist nations are dealt with. However, the experience of the development and intensification of international intercourse in the economic life of the Soviet people has not yet been thoroughly studied and generalized.

The material basis of international intercourse is the ever increasing progressive tendency to internationalization of the entire social life, internationalist nature of the socialist system of economy, which creates a stable community of the economic life of the Soviet people.

Chapter Two elucidates the economic and social-political basis of intensification of international intercourse. Here the author makes extensive use of statistical data and materials of concrete-sociological investigations.

As exemplified by the Georgian SSR and the Transcaucasian Economic Region, exchange of material and spiritual values among nations and nationalities is daily becoming more and more intensive; the contribution of each republic to the economic cause of communist construction is increasing and their mutual relations, interaction and indissoluble unity are strengthening.

Chapter Three is devoted to the question of international relations and the development of common features of the culture and life of the Soviet people.

Mutual relations of the people of different nationalities help them not only in the exchange of advanced production experience but also to perceive all that is best in the spiritual and moral make-up of the people of every nation.

The questions of the spiritual intimacy of socialist nations, mutual influence and enrichment of national cultures are of great importance at the present stage of the building of communism. The development of socialist culture on the basis of an organic unity of national forms and socialist content furthers the spiritual growth of all the Soviet nations and nationalities, on the one hand, and serves to strengthen the cultural community of nationalities – international basis of Soviet culture, on the other.

A comparative analysis of the results of the All-Union Census of the population and of the materials of concrete-sociological studies carried out in the Georgian SSR and other fraternal republics shows that common communist features and traditions in the culture and life of the Soviet people are becoming more and more pronounced in the stage of mature socialism, and that bilingualism is the main trend in the development of the language life of the peoples of the USSR.

The Fourth Chapter is devoted to a study of the social-psychological questions of international relations. Social-psychological problems of national relations are the most complex and at the same time poorly studied aspect of international contacts. This aspect deserves the closest attention and thorough investigation, for ignoring the psychology of national relations may create certain difficulties in the friendly contacts between nationalities.

The socialist type of international relations creates favourable conditions for a good psychological climate in the interrelations of representatives of different nationalities, helps to obliterate and demolish negative national attitudes and negative stereotype views about the virtues and character of persons of other nations.

nalities. On the basis of an analysis of the materials of sociological studies the author has drawn the conclusion that an absolute majority of the working people is characterized by positive attitudes and orientations in international contacts, that they are closely correlated in terms of social-professional status, educational and cultural standards, value orientations and other social-cultural parameters of personality.

In the Fifth Chapter the problem of international relations is considered in connection with international education of the working people.

International education of the Soviet people in conditions of developed socialism deserves particular attention as one of the most important means of forming the communist outlook of the Soviet people.

The extensive literature devoted to the development of international relations in the USSR touches, to a certain extent, on the problem of the national education of the working people. However, there are few studies showing the many-sided activities of local Party organizations in the line of international education of the working people.

This chapter presents the views of the classics of scientific communism about proletarian internationalism; the specific features, tasks and objectives of international education in the period of communist construction are elucidated.

The author generalizes the work experience of the Party and public organizations of multinational Soviet Georgia in the sphere of international education and shows the growing role and responsibility of these organizations in the education of the working people in the spirit of Soviet patriotism and proletarian internationalism.

In conclusion the author analyses the role of international relations in the strengthening and development of the international unity of the Soviet people—a new historical community.

On the basis of the intensification of international intercourse an all-round development and further intimacy of the socialist nations and nationalities — a new historic unity—that of the multinational Soviet people uniting over 130 nations, nationalities and national groups — has come into being.

The emergence of a new international unity of people—that of the multinational Soviet people—is a natural result of the development of socialist nations and national relations, of the expansion and deepening of international intercourse in the modern stage of communist construction.

The expansion and deepening of international contacts under mature socialism, the multifarious processes of all-round deve-

lopment and gradual intimacy of socialist nations and nationalities have a beneficial effect on all spheres of life and activities of the Soviet society—its economy and policy, ideology and morality, culture and life. Steady implementation of Leninist national policy, further development of international relations, the deepening of fraternal collaboration and Leninist friendship of peoples strengthen and develop the economic, political and spiritual unity of the Soviet people and its constituent socialist nations and nationalities.

Грдзелидзе Реваз Константинович

МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЕ ОБЩЕНИЕ В РАЗВИТОМ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

(на примере Грузинской ССР)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1975

რედაქტორი ლ. გორგილაძე
გამომცემლობის რედაქტორი გ. სალიაშვილი
ტექნოლოგიური ინჟინერი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ე. კენკიშვილი
გამომცემები ფ. ბუღალაშვილი

გადეცა წარმოებას 10/VII-74.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 11/VIII-75

ქაღალდის ფორმატი 60×90¹/₁₆

ნაბეჭდი თაბახი 22,25

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 20,71

შეკვეთა 3085 უფ 02009 ტირაჟი 2000

ფასი 2 მან. 27 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

საქ. კპ ცკ-ის გამომცემლობის სტამბა, თბილისი ლენინის ქ. № 14.
Типография издательства ЦК КП Грузии, Тбилиси, ул. Ленина, 14.